IN

EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS, ROBERTI ROLLOCI SCOTI, MINISTRI IESV CHRISTI IN ECCLESIA EDINBVRGENSI, COMMENTARIVS.

IEHOVA ADIVTOR EST MIHI. PSAL. 54.

EDINBVRGI
EXCVDEBAT ROBERTVS
Walde-grave, Anno Dom. 1590.

Nihil sunt omnes coniunctiones in terris, nisi simus co-hæredes, & concorpores; consortesque promissionum Dei in Christo per Euangelium.

11-4-1900
LIBRARY

ILLVSTRISSIMO POTENTISSIMOQVE PRINCIPI, AC DOMINO SVO,

IACOBO SEXTO SCOTORVM REGI, GRATIAM ET PACEM A DOMINO.

QVÆ res me induxit vt scriberem hunc Commentarium, Rex illustrissime, eadem profectò me mouit vt inscriberem eum nomine tuo. Conscientia zeli mei erga Deum meum eiusque gloriam, quam vnicam (quantum quidem per infirmitatem meam fieri potuit) habui ante oculos in toto hoc negotio: causa fuit, cur auderem ista in lucem edere, quæ tamen scirem perquàm mediocria. Ita enim putani fore vt si aliqua argumenta huius mei animi exstarent in hoc Commentario, quæ certè aliqua legenti sese offerent, inter multa alia quæ sunt, fateor, infirmitatis etiam nostræ non obscura indicia: homines æquiori animo ferrent ea, quę à me non sunt ita doctè & disertè explicata. Eadem, mihi crede, Rex illustrissime, conscientia amoris fidelis serui erga Principem, ac Dominum suum, effecit vt auderem dicare ista tuæ Majestati, quæ tamen intelligerem indigna tanto patrocinio: hac enim fre-

tua conſcientia perſuaſi mihi fore, vt, ſi aliquo indicio conſtaret de meo erga Majeſtatem tuam ſtudio reuerentiſsimo, grata ſint etiam aliquo modo ea, quæ à ſtudioſo ac fideli ſeruo profecta ſunt. Accipe igitur, Rex illuſtriſsime, non tam commentarium iſtum, quam aliquam ſignificationem officij illius humillimi, quod à me Principi meo debetur: tuque ipſe enitere per Dei gratiam, vt & in miſeriam hominis, & in miſericordiam illam Dei in Chriſto Ieſu, ac ſpirituales omnes benedictiones, quas in hac ad Epheſios Epiſtola magnificè prædicatas reperies, altius deſcendas, quam potuerim ego, qui tamen meo more in hoc laboraui potiſſimùm in Epiſtola iſta explicanda, vt præſente Dei ſpiritu peruenirem ad aliquam certè partem illius ſenſus cõmunis miſerię noſtrę, præſertim verò gratię in Chriſto Ieſu, quo Apoſtolum penè abſorptum video. Quod qui non quærunt, ſed in nuda duntaxat ſuperficie hærent, nę illi quidem mihi non videntur percipere verum illum fructum ex ſcriptis Prophetarum, & Apoſtolorum. Egone miſer Paulum audiam tam grauiter pronunciantem nos omnes mortuos in offenſis & peccatis: nunquam verò ſibi ſatisfacientem in prædicanda illa Dei in Chriſto miſericordia, qua nos mortuos in eo viuificauit, excitauit, collocauit in cœlis: in prædicandis opibus illis gloriæ hæreditatis ipſius in ſanctis: in prædicanda excellenti illa magnitudine potentiæ ipſius in nobis qui credimus: in exprimendis denique aliis huiuſmodi, quæ multa paſsim occurrunt in hac Epiſtola: Egone, inquam, miſer iſta audiam, neque tamen vlla ex parte, ſimiliter vt Paulus, his rebus afficiar: neque dolorem ex tanta morte, neque voluptatẽ ex tanta vita percipiam? Nullam equidem exiſtimo grauiorem maledictionem iſta, qua quis, cum etiam intelligit veram aliquam ſententiam, nullo errore implicatus, tamen non verè intelligit corde, quia veri-

tati

tati agnitę non assentitur, aut eam sibi vera fide in Deum, & in Mediatorem non applicat: huiusmodi enim cognitionem omnem non veram dixerit Propheta, non spiritum illum viuificum, sed literam tantùm occidentem. Audite, inquit, audiendo, at ne intelligatis: videte videndo, neque cognoscatis. Quare cùm omnes alios, tùm reges maximè, quis est qui nó videat, non oportere esse contętos cognitione verbi diuini, nisi corde penitus illud intelligant? Quæ quidem cognitio sola potest cor hominis sanctificare, vt ad officia alia, ita ad munus illud regium in primis fideliter obeundum: & maiorem ac veriorem voluptatę suppeditare, quam possunt omnia regna ac imperia huius mundi. Det tibi Dominus Iesus, vt magis magisque indies augearis in hac præsertim seria perceptione gratię diuinę in Christo Iesu: atque ita habeas veram illam consolationem scripturarum, quę animum tuum sustentet in tot curis ac molestijs, quibus profectò oportet te, eo præsertim loco, omnium maximè onerari. Amen. Edinburgi Calend. Octobris. 1590.

T. M. *Seruus addictissimus*

ROBERTVS ROLLOCVS.

ARGVMENTVM EPISTOLAE.

Epheſus vrbs fuit Ioniæ clariſſima, vel, vt Herodotus ait, Lydiæ, celeberrimo Dianæ templo clara, & magnæ Dianæ cultrix, Act. 19.33.34 ab Amazonibus condita. De Pauli primo in hanc vrbem aduentu vid. Act. 18, 19. De reditu eius in eam vid. Act. 19. 1. De toto illo triennio quo manſit in ea, vid. Act. 20.31. Poſtquam jam viua voce Epheſios inſtituiſſet Paulus, deinde illo biennio, quo Romæ in ſuo conducto manſit, ſcripſit ad eos ex vinculis, miſitque per Tychicum hanc epiſtolam, ad ipſos in doctrina veritatis jam receptæ confirmandos. In qua Paulus ſalutatis primum Epheſijs, incipit deinde concionari de benedictionibus Dei ſpiritualibus in Chriſto, quas propoſita primum generali propoſitione, deinde facta particulari benedictionum inductione, hoc eſt methodo & ordine plane naturali perſequitur, niſi quod ſemel atque iterum, non obliuiſcitur ſe Paſtorem eſſe, generalis benedictionis partes aliquot applicet ad Iudæos & Epheſios, nominatim vocationem & viuificationem: ſemel etiam inſerat motus animorum & beneuolentiæ quendam locum. Poſt generalem illam doctrinam de benedictionibus ſpiritualibus, deſcendit ad ſpeciem & vocationem illam Epheſiorum quam attigit duntaxat in generali doctrina, fuſius jam pertractat comparate primam propoſitam, deinde argumentis aliquot confirmatam, hoc eſt, methodo etiam naturali explicatam. Poſtquam autem ſic in genere primum, deinde in ſpecie docuit Epheſios, ne offendat præſens conditio perſonæ docentis & ædificationis illud opus impediat, cauſa vinculorum ſuorum prius expoſita, hortatur ne ob afflictiones ſuas ſegneſcant. Quoque magis afficiat eos Concluſio hortationis, digreditur in locum motus & beneuolentiæ. Abſoluta jam doctrina tribus illis partibus conſtante (Nam hæ partes Epiſt. de doctrina benedictionum, de vocatione Epheſiorum, de remotione ſcandali crucis ſub vnam partem Epiſt. generalem venire poſſunt, quas tamen nos docilitatis gratia in Epiſtola apud populum explicanda ſeorſim numerauimus) abſoluta, inquam, doctrina & parte Epiſtolæ didaſcalica, ſequitur pars Epiſt. parænetica: in qua hortatur ad bonos mores, ſeruata methodo planè naturali, & propoſita primum generaliſſima parænefi ad officium omne chriſtiani hominis vocatione dignum, deinde inductis particularibus præceptionibus & officijs, primo loco jis, quæ ad quamcunque ſine diſcrimine hominum conditionem pertinent. Secundo loco jis quæ reſpiciunt certas quaſdam hominum conditiones vt mariti & vxoris, parentum & liberorum, &c. Poſtremo & concluſionis quaſi loco ſubjecta generali & communi omnibus ſuperioribus officijs parænefi, de ſe eo roborandis, vel induenda ſpirituali illa Panoplia. In his autem particularibus admonitionibus inducendis quis exactum & præciſum ordinem requirat? Abſolutis autem duabus illis præcipuis Epiſtolæ partibus, occupationis quadam ſpecie, vt videtur, ſignificat ſe credidiſſe res ſuas priuatas, de quibus etiam certiores fieri volebant Epheſij, Tychico fratri ac miniſtro coram exponendas. Poſtremo ſic præciſa narratione rerum ſuarum priuatarum, quid reliquum fuit, niſi vt eadem ſalutatione aut certe non valde diſſimili qua Epiſtolam incepit, eam etiam clauderet, optaretque gratiam Dei in Chriſto non Epheſijs modo ſed omnibus etiam diligentibus Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

Cui ſit omnis honor, & gloria.

Amen.

IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS, ROBERTI ROLLOCI SCOTI, COMMENT.

ARGVMENTVM.

Primi capitis partes ſunt quinque. 1 Salutatio ad verſ. 3. 2 Propoſitio verſ. 3. 3 Declaratio propoſitionis ad verſ. 15. 4 Digreſſio in locum beneuolentiæ ad ver. 19. 5 Regreſſio ad declarationem propoſitionis, et inductionem particularium benedictionum.

CAPVT. I.

1 Paulus Apoſtolus Ieſu Chriſti, per voluntatem Dei, Sanctis qui agunt Epheſi, et fidelibus in Chriſto Ieſu.
2 Gratia ſit vobis et pax a Deo patre noſtro, et Domino Ieſu Chriſto.

PAVLVS APOSTOLVS] *Prima pars epiſtolæ, et capitis huius, ſalutatio: duobus verſibus. In qua explicanda, tum quia communis eſt omnibus fere epiſtolis Pauli: tum quia ex hoc loco ſæpius eſt explicata, nos hoc tempore non immorabimur, ad argumentum ipſum feſtinantes. In ſalutatione tria ſunt: perſona ſalutans, ſalutata, et bona, quæ comprecatur ſalutans ſalutatæ. Perſona ſalutans eſt Paulus, qui deſcribitur ex vocatione et munere apoſtolatus*

sui. Munus apostolatus explicatur ab authoribus suis, primum Christo, cuius legatione fungitur: deinde Deo ipso Patre, per cuius voluntatem ea legatione fungitur. Ergo seruit in apostolatu Christo filio ex voluntate Dei Patris. Persona salutata est Ecclesia Ephesina, cuius hic descriptionẽ quandam habemus ex Ecclesiæ Dei adiuncta sanctitate: ex subiecto loco, Epheso, de qua in argumento diximus: ex fide denique in Christo, ex qua promanat illa sanctitas: nam fide in Christum Iesum purgamur et sanctificamur. GRATIA] *Bona quæ cõprecatur salutans persona salutatæ, sunt: Primùm gratia, tanquam causa pacis et felicitatis: deinde pax, tanquam effectũ gratia: nam q bene sit nobis, et prosperè ac feliciter agamus, ex Dei gratia est, ac nullo nostro merito. Gratia enim Dei est, qua immeritò fauet nobis: excludit enim omne meritum. Rom 11. 6 Pax autem est prosper & felix successus rerum omnium, pacifica et tranquilla vita. Hæc bona optat ab authoribus suis in Ephesios deriuari, nempe Deo Patre, qui primus ordine efficiens est: et Deo filio, qui secundo loco efficit. Qua de re postea.*

3 Benedictus Deus et pater domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nobis omni benedictione spirituali, in cælis, in Christo.

BENEDICTVS] *Secunda pars capitis, et summa propositio secundæ partis epistolæ, cuius sentẽtia est, Deus pater Iesu Christi benedixit nobis omni benedictione spirituali, in cælestibus, in Christo: In hac propositione, vt à Paulo subiecta est, duo consideramus. Primum formam qua proponitur, deinde materiam, et substantiam ipsam: Forma benedictionis est, et actionis gratiarum. Existit autem huiusmodi proponendi forma, partim ex agnitione miseriæ nostræ, partim ex agnitione misericordiæ, et bene-*

beneficiorum Dei gratuitorum: nam cum mouemur et de ijcimur conſcientia noſtræ ipſorum miſeriæ, et rurſus excitamur cogitatione gratuitæ liberationis, cogimur erũpere in laudem gratiæ Dei. Huius rei Paul. Rom. 7. 24. et deinceps, in ſua perſona illuſtre exemplum reliquit nobis. Nam illic primum vſque adeo afficitur ſenſu imperfectionis naturæ ſuæ, vt exclamet. Miſer ego homo: quis me eripiet ex iſto corpore mortis? deinde ſeſe colligit, ac recreat, miſericordiæ Dei in Chriſto, recordatione. Tandem ex hac duplici cogitatione exiſtit illa vox gratias agentis Deo. Gratias ago Deo per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum. Et paulo poſt: nulla igitur nunc eſt condemnatio ijs qui ſunt in Chriſto Ieſu. Hinc diſcimus in quo differant regenerati à non regeneratis. Regenerati nunquam cogitant vel loquuntur de beneficijs Dei, vel eorum participes fiunt, quin laudent Deum continuò, vtanturque gratuitis ipſius beneficijs, ad eum finem, quem ipſe propoſuit, nempe commendationem gratiæ, & gloriam Dei. Non regenerati vero, etiamſi circumfluant copia beneficiorum Dei: tamen tantum abeſt, vt ob hæc eum laudent, vt ijs etiam abutantur, quantum in ſe eſt, ad nominis diuini ignominiam. Hæc de forma propoſitionis hactenus. Sequitur vt dicamus de materia. In materia, docendi gratia, diſtinguimus hæc tria: 1. Ipſam benedictionem in genere propoſitam: 2. Quis benedixerit. 3. In quo benedixerit. Primum itaque occurrit ipſa benedictio, his verbis [BENEDIXIT NOBIS.] *Quænam ſit hæc benedictio in genere propoſita, ex inductione partium poſtea euadet clarum. Vocat eam ſpiritualem primùm, deinde clarius explicans hoc ipſum adiunctum, adijcit quod ſequitur.* [IN CAELESTIBVS.] *ita vt celeſte nihil differat à ſpirituali.*

Nomen itaq; cælestis sic explicemus. Tria sunt omnino benedictionum et beneficiorum genera, quibus renatus homo ornatur. Primum genus est eorum, quæ illi etiam cum bestijs communia sunt, et ad animam vegetantem ac sentientem pertinent: et animale vocari potest. Positũ autem est in vegetatione, sensu, ac motu, cæterisq; id genus officijs. Secundum genus est eorum, quæ renato cum non renato communia sunt, et ad mentem humanam pertinent, in quo genere sũt artes omnes tam mechanicæ, quam liberales, virtutes morales atque politicæ: deniq; scientiæ omnes, totaque philosophia. In tertio genere statuuntur ea tantum bona, quæ renato propria sunt, et ad regnum Dei duntaxat, christianamq; vitam ordinata sunt: cuiusmodi sunt illa beneficia, quæ deinceps inducuntur. Hoc igitur loco tertium genus tantum in cælestibus benedictionibus pono: causa est à differentia trium generum. Nam duo illa priora genera, etsi in renato, et non renato regeneratione differant (regenerantur enim in renato) tamen primùm illa duo priora communia sunt, tertium autem genus hoc proprium est renati: deinde duo illa in renato partim à natura sunt, partim à gratia, tertium hoc tantum à gratia est. Postremò illa priora propriè sunt huius vitæ, tertium autem hoc futuræ illius cælestis vitæ. Vnde sequitur tertium genus propriè huc pertinere. Sed quia passim in hac epistola hac loquendi forma significatur locus, vt vers. 20. huius capitis, et 2. 6. et 3. 10. et 6. 12. non male dices hìc explicari benedictionem hanc à loco in quo sit, nempe cælo, vt sit sensus, qui benedixit nobis benedictione spirituali, quæ est in cælis. Nam ibi demum erit perfectio summa benedictionum omnium spiritualium, quæ in terris tantum inchoantur. Hactenus de benedictione

ipsa.

ipsa. Alterum est, quod in materia propositionis consideramus: Quis benedixerit. Is est Deus [BENEDICTVS (*inquit*) DEVS.] *Deinde ne putetur Deum intelligi vt promiscuè subsistit in tribus personis, additur* [ET PATER] *vt accipiatur Deus sub prima persona. Ergo Deus pater is est qui benedixit. Nam Pater prima efficiens causa est benedictionis huius. Id q̃ hac via ostenditur. Vnus est Deus, tres autem personæ, Pater, Filius, et spiritus S. Ex his Pater à seipso est, et non ab alio: totam autem essentiam suam filio et Spiritui S. cõmunicat, ac proinde persona ordine prima est. Filius non est à se, sed à Patre, à quo accipit essentiam sibi communicatam: Ideoque persona est ordine secunda. Spiritus S. nõ est à se, sed à patre et filio, à quibus accipit essentiam communicatam: ideoq; persona est ordine tertia. Ex his videmus personas tres in vnica deitate, differre ordine. Eadem ordinis differentia seruatur in operationibus ijs, quas Deus exercet in creaturis suis, cuiusmodi sunt, Creatio, Administratio, Conseruatio, Redemptio, Vocatio, Iustificatio, et Sanctificatio. Nam Pater in agendo ordine primus est, Filius ordine secundus, Spiritus S. ordine tertius. Obseruandum autem est discrimen ordinis non efficere inæqualitatem vllam. Atque hæc de Deo Patre benedicente. Tertium in materia propositionis est. In quo nempe Christo, qui ab æterno Dei filius fuit, et suo tempore exhibitus est in carne. Substernitur hoc loco Christus vt materia quædam, sed nobis coniuncta, vt caput corpori, in qua operatus est Pater benedictionem hanc. Christus enim duobus modis se habet ad Dei beneficia, passiuè et actiuè. Passiuè quidem, quatenus recipit in se tanquam sibi propria et donatione Patris, et ratione obedientiæ suæ, omnia Dei beneficia: atque ideo, vt*

materia quædam patiens dici ſolet: cuius reſpectu Euangeliũ ſic loquitur de eo et hîc, & alibi paſſim (in Chriſto.) Actiuè vero ſiue effectiuè habet ſe Chriſtus, quatenus beneficia recepta à Patre in ſe, gratis largitur nobis, qui nullum omnino commeriti ſumus: qua ratione Chriſtus ſecundus à Patre efficiens eſt: et de eo, vt efficiente, Scriptura, vel ſic loquitur, vt ver. 2. huius capitis, [A DEO PATRE NOSTRO, ET DOMINO IESV CHRISTO,] *vel ſic, vt verſ. 5.* [QVOS ADOPTARET IN FILIOS PER IESVM CHRISTVM.] *Quo loquendi modo paſſim dicitur Pater aliquid agere per filium, nempe efficientem cauſam ordine ſecundam. Hactenus de forma et materia propoſitionis: quædam deinde obſeruanda ſunt. Primum eſt de loquendi forma, qua hic tribuitur Deo patri. Inuenias primam perſonam aliquando dei nomine ſeorſim expreſſam vt Ioh. 17. 3. Vt agnoſcant te ſolum verum Deum, et quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Aliquando Patris nomine ſeorſim, vt paſſim in Euangelio Iohannis: aliquando coniunctim Dei Patris nomine vt 1. Theſ. 1. 1. Eccleſia, quæ eſt in Deo Patre, &c. aliquando deniq; coniunctim, ſed per mediam copulam, nomine Dei et Patris, vt hoc loco et aliàs paſſim. Secundum eſt: videmus hic ad vnam, eandemque actionem benedictionis, concurrere Patrem et filium: ſed hoc latius extendo ad omnem actionem externam, quæ creaturas reſpicit, ad quam producendam concurrunt Pater, Filius, et Spiritus S. licet diuerſo modo: Pater quidem ſemper vt prima efficiens cauſa, et fons operationis: filius vero aliquando vt materia, vt hoc loco, ſicuti ſupra explicatum eſt: aliquando vt efficiens ordine ſecunda: Spiritus S. denique vt efficiens ordine tertia. Quæ quidem triplex efficientia ordine a-*

gendi

gendi distincta, sic enunciari solet in Scripturis: Deus pater hoc vel illud efficit per filium, & Spiritum S.

4 Sicut elegit nos in ipso antequam jacerentur fundamenta mundi, vt simus Sancti, et inculpati coram eo per charitatem.
5 Qui prædestinauit nos, quos adoptaret in filios per Iesum Christum in seipso, pro beneuolo affectu voluntatis suæ.
6 Ad laudem gloriosæ suæ gratiæ, qua nos gratis effecit sibi gratos in illo dilecto.

SICVT ELEGIT.] *Hactenus subiecta est generalis propositio: sequitur in tertia parte capitis eius declaratio, quæ fit per inductionem partium hoc modo: Deus pater in Christo nos elegit ad media & ad finẽ, redemit, vocauit et viuificauit: Ergo Deus Pater in Christo benedixit nobis omni benedictione spirituali. Prima pars inductionis tractatur vers. 4. 5. 6. cuius duæ rursus partes sunt speciales: Prima est electio ad media, præsertim Sanctificationem vers. 4. Secunda est electio ad finem, perfectam adoptionem, siue salutem nostram, vers. 5. 6. Priusquam aggrediamur primam partem inductionis explicandam, videndus est nobis ordo partium. Inductionis initium sumit à Prædestinatione, neque immeritò: est enim reliquarum omnium partium & beneficiorum fundamentum: Nam si causam reliquorum quæras, necesse est eam primum petamus ab Electione, siue Prædestinatione: vnde videas Rom. 8. 29. catera quæcunq; beneficia à Prædestinatione suo ordine deduci. Quos Prædestinauit, hos vocauit, quos vocauit, hos Iustificauit, quos Iustificauit, hos Glorificauit. Nunc veniendum ad Electionem ad media: quam ita explicabimus, si pauca quadam de Prouidentia & Prædestinatione Dei in genere primùm subiecerimus. 1 Deus pro sua immensa sapientia omnia quæ futura erant, ab æterno præuidit et præcognouit, quia nullum*

lum est apud eum temporis discrimen, verum omnia praeterita, praesentia, futura, nuda & aperta semper fuerunt, & sunt ante oculos eius. Heb. 4. 13. 2. Deus non praecognouit solum futura, sed etiam pro immensa potentia sua efficaciter decreuit in aeterno consilio suo, futura suo tempore. 3. Deus in decernendo respexit optimos quosque fines, praecipuum verò & vltimum suam gloriam, vnde decretum Dei, Praedestinatio à destinato fine appellatur. 4. Cum finium alij sint medij, alij vltimi, Deus non solum ad finem vltimum, sed etiam ad omnes medios omnia praedestinauit. 5. Dei Praedestinatio respectu hominum discrimine à fine sumpto, nempe salute et morte: partim est Electio, partim Reprobatio. Hoc itaque loco de Electione agitur (sic enim redimus ad negotium nostrum) & primum de Electione ad media, deinde de Electione ad finem. Electio ad media exponitur hoc vers. 4 Inter media accipitur hic Sanctitas, in qua tanquam fine beneficiorum omnium, quae contingunt nobis in hac vita Tit. 2. 11. 12. intelligenda sunt omnia antecedentia, vocatio, iustificatio, &c. Propositio huius partis haec est. Deus Pater in Christo elegit nos ante mundi iacta fundamenta, vt simus sancti. In hac propositione explicanda, distinguenda nobis erunt haec quatuor. 1 Ipsum beneficium Electionis ad media. 2. Quis elegerit. 3 In quo. 4. Quo tempore. In beneficio explicando primùm omnium videndū nobis erit, quid sit sanctitas haec ad quam sumus electi. Eam sic à fonte suo hauriemus. Deus in Trinitate propriè & natura sua sanctus est, hoc est, summè purus, adeoque maximè detestans, & seuerissimè puniens omnem immunditiem. Hanc Sanctitatem & Puritatem naturae suae Deus benignè communicauit cum creaturis suis, Gen.

1. Et

1. Et omnia quæ fecerat erant valde bona, hoc est munda & sancta: præsertim verò cum homine Sanctitatem suam communicauit, secundum quam dicitur homo ad imaginem Dei creatus Ephes. 4. 24. Sanctitatem hanc & imaginem Dei amisit homo in Adamo primo: in secundo autem Adamo, qui est Christus, eam recuperauit: Id quod hoc modo docebimus. Cum Christo per Spiritum et fidem coniungimur, vnde coniunctio ipsa, Phil. 2. 1. communio Spiritus vocatur. Spiritus autem Christi in nobis otiosus esse non potest, verum, vt ipse sanctus est, et Christus, cuius est Spiritus, sanctus est: ita necesse est, vt operetur in nobis sanctitatem, & conformes nos faciat imagini Christi, hoc est, puros & integros, dicente Apostolo 2. Cor. 3. 17. vbi Spiritus Domini, ibi libertas. Atque ab hoc officio Spiritus Sanctificationis ab Apostolo vocatur. Rom. 1. 4. Est igitur Sanctitas nihil aliud, quam puritas illa facultatum animi nostri, intellectus, voluntatis, & affectuum, adeoque imago Dei ipsa, in hac vita inchoata quam recuperamus in Christo, operante eam in nobis eius Spiritu. Altera vox in textu [INCVLPATI] Idem significat Sancti. Nam ἄμωμος primum significat dedecus, maculam, labem, vitium quæ sũt contraria Sanctitati. Vnde ἄμωμοι dicuntur immunes à labe & macula, atque ideo Sancti & mundi. vid. 1. Pet. 1. 19. vbi ἄμωμος & ἀσπίλος pro eodem accipiuntur: & Ephes. 5. 27. vbi maculæ aut rugæ opponit Sanctum & ἄμωμον. Quod si ἀμέμπτους interpreteris inculpatos, vel irreprehẽsibiles, tum μωμος significabit reprehensionẽ quæ secũdaria videtur vocis significatio. Nam ideo μῶμος significat reprehẽsionẽ, quia labes vel macula est reprehẽsioni obnoxia. Verum res eõdem redit. Nam irreprehensibiles dicuntur ex eo, quod immaculati

culati & sine labe sunt, ac proinde Sancti. [CORAM EO] Ad indicandum sanctitatis perfectionem quandam, attribuuntur illi duo, alterum est, oportet simus sancti coram Deo: alterum verò, oportet per charitatem operemur. Ex his duobus, prius illud requirit integritatem ac synceritatem animi, sine qua non audemus comparere coram Deo, cordium scrutatore: inde est quod Danid puritatem, & innocentiam suam probans Deo, petat ab eo, vt scrutetur penitus interiorem animum, & cordis affectum. Quod autem sit hoc ita exponendum patet ex 2. Rez. 20. 3. Spiritus enim Dei eo in loco ita exponit hoc [CORAM DEO] subiecta interpretatione per voces [FIDELITER ET ANIMO INTEGRO.] Posterius autem hoc requirit externum opus, & fructum interioris Sanctitatis, maximè verò charitatis in proximum. Quod sic exponemus: ad Ephesios 2. 10. dicitur nos esse opus Dei conditos in Christo Iesu ad opera bona: quo significatur nos ideo regeneratos esse & Sanctificatos, vt bene operemur. Apostolus ad Titum. 2. 12 ait ideò illuxisse nobis gratiam Dei salutiferam, vt sobriè, iustè, & piè viuamus in præsenti seculo: Quo loco significat omnia opera Sanctitatis ad tria capita reduci, vt viuamus sobriè, quoad nos: iustè quoad proximum: & piè, quoad Deum. Plura enim operum genera esse non possunt, quam quæ respiciunt nosipsos, proximum, & Deum. Eadem hac partitio operum Sanctitatis apparet, ex illa similitudine vitis & palmitum, quæ est apud Iohannem 15. 1. & deinceps: Quemadmodum enim palmes ex vite non solum succum haurit, vnde viuat ipse, sed etiam ex eadem habet, vnde bonos fructus nobis proferat: Sic regenerati Christo insiti,

hauri-

hauriunt ex eo ſuccum, hoc eſt, Sanctitatem, quà non ſolum viuunt ſibi, hoc eſt, proferunt opera ad ſuum vſum, verumetiam quà viuunt alijs, hoc eſt, edunt fructus bonorum operum ad Gloriam Dei, & vſum aliorum hominum. Cum igitur tria ſint operum Sanctitatis genera, hoc loco eorũ meminit, quæ proximum reſpiciunt, & quæ, vt plurimum, à Prophetis & Apoſtolis commendantur nobis, quia illa ſunt præcipua argumenta teſtantia hominibus interiorem animi ſynceritatem: Imo maiorem vim habent ad eam rem, quam externa pietatis exercitia. Vide Rom. 2. 17. & deinceps. Iacob. 2 18. Oſtende mihi fidem tuam ex operibus tuis, & ego oſtendam tibi fidem meam ex operibus meis. Habes igitur Sanctitatem interna animi ſinceritate, & externo operum fructu perfectam. Hactenus de ipſo Electionis ad media, beneficio, quod primo loco conſiderandum propoſuimus. Sequuntur alia tria: quorum duo, nempe, Quis elegerit, et In quo, cũ explicata ſint in propoſitione generalis benedictionis, præterimus. Reliquum eſt ex illis tribus tertium de tempore Electionis. Tempus eſt æternum ex quo elegit nos ad Sanctitatem. Hæc de re ipſa: Quæ obſeruamus hæc ſunt. Primùm ex tempore Electionis in Chriſto colligimus Chriſtum ab æterno fuiſſe Mediatorem noſtrum, non tum tantum cum nos eſſemus, verùm etiam cum non eſſemus: neque tum tantum cum ipſe homo eſſet, verum cum nondum eſſet homo, et manifeſtatus in carne. Quod ſic intelligendum eſt, vt velimus eum Mediatorẽ fuiſſe, iam olim non manifeſtatum in carne, virtute tamẽ humanæ naturæ, quam aſſũpturus erat, quo ſenſu dicitur Agnus immolatus à mũdi origine. Deinde ex hoc textu occurrimus erroribus hominum impiè de Electione

Dei ſententiam: & primùm quidem errori quorundam de præuiſa fide & operibus noſtris. Nam hîc dicitur nos eſſe Electos, vt Sancti ſimus per charitatem, & cap. 2. 10. huius Epiſt. dicitur Deum præparaſſe bona opera, in quibus verſaremur. Ergo non propter præuiſa opera elegit nos Deus. Secundo occurrimus eorum timiditati, qui, quòd, vt illi aiunt, in Conſilium & Electionem Dei penetrare nequeamus, conludunt in Electione eſſe materiam deſperationis. Hic diſcimus contrarium: cum enim certi eſſe poſſimus de Sanctitate noſtra, quam in nobis ipſi ex effectis omnes ſentimus, quæ non eſt niſi effectum Electionis, neque eſſe poteſt, niſi antegreſſa Electione Dei: ſequitur oportere nos certos eſſe de Electione, quæ cauſa eſt Sanctitatis noſtræ. Sic enim in cognoſcenda Electione non ſtatim inuadimus arcem ipſam Conſilij Diuini ſed ordimur primũ ab effecto nobis notiori. Tertiò obuiam imus ex hoc textu impietati libertinorum impurorũ, qui, quod neceſſitate Electi ſumus, ideo colligunt nobis pro arbitrio licere viuere, & concupiſcentiæ fræna laxare. Hoc enim loco diſcimus nos Electos eſſe ad hoc ipſum, vt Sancti ſimus, & Sanctè viuamus: Id quod etiam cap. 2. 10. audiemus, præparatos, ſcilicet, nos eſſe à Deo ad bona opera, vt in ijs verſemur. Vt enim Paulus Act. 27. 31. dixit Centurioni, non potuiſſe eos, qui in naui erant ſaluos euadere, niſi Nauta permanerent in naui, id eſt, niſi medium illud per quod ſeruandi erant, retineretur: Ita fit in operibus Sanctitatis, ſine quibus tanquam mediis, impoſſibile eſt ſeruari. Præterea videmus hic Charitatem affectum eum animi eſſe regeneratum, qui impellat nos ad opera, & exercitia Sanctitatis erga alios. Sed latius extendo hanc theſin. Videbis quicquid in nobis inhæret, ſiue fides ſit,

ſiue

sive Sanctitas, sive Scientia, sive quid aliud, illud omne applicari ad aliorum vsum, impellente nos charitate. Vnde ab Apostolo dicitur, charitatem aedificare. Ex hoc etiam discimus charitatem non esse in natura eorum, quae agunt per ipsam, sed tanquam instrumentum quoddam ad alios applicans, vel Scientiam, vel Sanctitatem, vel ipsam denique fidem. Postremò hic obseruamus Sanctimoniam nostram respicere Deum & proximum: Deum quidem, cui sinceritas & integritas interior offerri debet: Proximum verò, cui externa charitatis opera debentur. [QVI PRAEDESTINAVIT NOS.] *Sequitur hic duobus versibus altera pars electionis nostrae, quae est ad finē illūqui vltimus est respectu nostri, Salutem nostram. Quae pars optimo ordine sequitur illam partem Electionis ad media, explicatam superiori verso. Propositio beneficij est, Deus Pater praedestinauit nos ad adoptionem Filiorum, &c. In hac propositione considerandae sunt quinque: 1. Ipsum beneficium Praedestinationis ad salutem. 2. Quis Author. 3. In quo. 4. Quomodo. 5. In quem finem. Quia agitur de Praedestinatione ad Adoptionem, de Adoptione dicendum est hoc sumpto principio. Filius Dei omnis, aut per naturam est: aut per gratiam. Per naturam, vt solus λόγος, qui nascendo substantiam Patris communicatam habet, eandem atq; integram. Per gratiam Filius, vel creationis est, vt Angeli, et Adam ante lapsū: vel Adoptionis, vt Adam post lapsum, & omnes Electi renati, qui ideo dicuntur Filij Adoptionis, quod, cum non essent Filij Dei, idque sua ipsorum culpa, sed Filij irae, voluntate Dei adoptantis per & propter Christum, ius & nomen Filij acceperunt, & fratres Christi euaserunt. Adoptio haec duplex est, vt colligi potest ex scriptis noui Testamenti: Inchoata, quae*

est in hac vita, per spem, testibus Paulo & Iohanne. Perfecta in altera vita, quæ tum erit cum mittemur in possessionem illius hæreditatis, eaque præsente fruemur. De hac Adoptione perfecta loquitur Paulus Rom. 8. 23. Adoptionem expectantes, id est, redemptionem corporis nostri. De vtraque loquitur Iohannes 1. Epist. 3. 2. Charissimi, nunc Filij Dei sumus, nempe inchoata Adoptione: sed nondum patefactum est quod erimus, nempe perfecta & completa Adoptione. Hoc autem loco accipimus perfectam illam Adoptionem, quæ erit in altera vita, in qua fruemur præsente hæreditate nostra, cum Christo fratre nostro primogenito. Primum Gal. 4. 5. dicitur Christus nos redemisse, vt Adoptionem acciperemus: Deinde Heb. 9. 15. dicimur redempti, vt promissionem æternæ hæreditatis acciperemus. Ex quibus videre est Adoptionem & æternam hæreditatem idem esse. Nam eundem reipsa finem Redemptionis vtroque loco intelligimus. Ergo Adoptionis nomine non malè accipimus hoc loco hæreditatem illam siue vitam æternam, qui finis est, ad quem sumus prædestinati. Præterimus authorē huius beneficij, et eum in quo datum sit, nempe Christum. Sequitur modus quo nos Prædestinauit Deus Pater. Modus primum proponitur his verbis [IN SEGE] deinde explicatur sequentibus [PRO BENEVOLO AFFECTV VOLVNTATIS SVAE.] Ergo modus, quo Prædestinauit Deus, est ipsius beneplacitum, quod idem est cum eo quod vocat Rom. 9. 11. Electionem Dei: cum dixit, vt propositum Dei, quod est secundum ipsius Electionem, firmum maneret. Et voluntatem Dei appellat posterius eodem cap. vers. 18. Hic Prædestinandi modus excludit omnia, quæ sunt extra Deum ipsum, vt opera, quæ disertis verbis loco Rom. citato

tato excluſa ſunt: et fidem præſcitam, quam vocant Papiſtæ. Poſtremò venit conſiderandus finis Prædeſtinationis noſtræ ad ſalutem, quem vocat laudem gratiæ, quæ nihil aliud eſt, quam Dei gloria: nam cum laudatur vel Gratia, vel Iuſtitia, vel Potentia, vel alia denique dei proprietas, tũ exurgit ipſa gloria. Ratio finis ſubijcitur his verbis [QVI GRATIS EFFECIT SIBI GRATOS] ſumpta ab effecto huius gratiæ quod nihil aliud eſt, quam ipſa illa Prædeſtinatio ad ſalutem. Nam finis Prædeſtinationis, nempe laus gratiæ, principium fuit primum, & impulit Deum ad Prædeſtinandum, ſecundum illud vulgatum: Primum intentione, eſt vltimum executione, & contra. Ergo ſenſus ſimplex eſt, quaſi dicat, ad laudẽ gratiæ, idq́ merito quia ea ipſa gratia, tanquam fine propoſito nos prædeſtinauit in Chriſto, vel impulſus fuit ad nos prædeſtinandos, hoc eſt quod ait, gratos reddendos. Hactenus de re ipſa. Nunc quædam obſeruamus. Primum autem habemus hic principium Electionis eſſe in ipſo Deo, & in nulla Creatura: Ex hoc collegit Paulus firmitudinem Electionis noſtræ Rom. 9. 11. Vt propoſitum, inquit, Dei quod eſt ſecundum ipſius Electionem, id eſt, non ex operibus, ſed ex vocante, firmum maneret. Ideo enim docet firmum manere propoſitum Dei, quod ſit ſecundum ipſius Electionem, hoc eſt, vt ille exponit, non ex operibus, ſed ex vocante. Cum itaq́ Papiſtæ quærant extra Deum Prædeſtinationis cauſam in præuiſa fide et operibus noſtris, an poteſt ex illorum doctrina propoſitum Dei eſſe firmum? Deinde obſerua: Ex eo quod cauſæ precedentes ſint extra nos, id ex. per quam, & Chriſtus, in quo nos Deus prædeſtinauit, collegit finem, dei ipſius gloriam in ſolidum Ex Papiſtarum doctrina de fide & operibus præuiſis, ne-

ceſſe

cesse est ex contrario, contrarium sequatur: Cum enim opera nostra præuisa in nobis sint, sequitur non soli Deo gloriam deberi, sed eius aliquam partem homini. Sic inimicos vides eos, & consilio Dei æterno, quod necesse est mutabile faciant, et gloriæ, quam quærit ex decreto suo. Tertio videmus omnes causas prædestinationis nostræ esse extra nos, primùm efficientem, Deum Patrem. 2. materiam, Christum. 3. formam, dei beneplacitum. 4. finem, Dei gloriam. Nam gloria ipsa Dei propriè est in ipso Deo, dicente Ioanne 17. 5. Glorifica me Pater apud temetipsum, ea gloria, quam habui apud te priusquam hic mundus existeret. Postremò non est hoc prætermittendum, quod Paulus sua ipsius praxi confirmet doctrinam suam, docet enim hoc loco finem Prædestinationis esse gloriam Dei, et idem versu 3. cum proponeret, ac consideraret Dei in nos beneficia, inter quæ est Prædestinatio, Deo benedixit. Hoc exemplum Pauli nobis sequendum est.

7 In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem, inquam peccatorum, ex diuite ipsius gratia.

IN QVO] *Beneficia Dei in vniuersum, ad duo capita reduci possunt, decretum, siue Prædestinationem: & Executionem decreti. De priori hactenus: de posteriori capite sequitur vt dicamus. In Executione decreti numerantur à Paulo Rom. 8. 29. tria beneficia, Vocatio, Iustificatio, & Glorificatio. Quos Prædestinauit, inquit, eos vocauit, quos vocauit, eos Iustificauit, quos Iustificauit eos Glorificauit. Author Epistolæ ad Hebræos eadem hæc tria beneficia coniungit 9. 15. Itaque ob id noui fœderis mediator est, vt morte intercedente vocati, (hoc primum beneficium est vocationis,) ad redemptionem ea-*

rum præuaricationum, quæ fuerant ſub priore Teſtamento (hoc ſecundum beneficium eſt Redemptionis, quod idem eſt re cum Iuſtificatione: Nam remiſſio peccatorum & Iuſtificatio coniuncta ſunt neceſſario) promiſſionem accipiant æternæ hæreditatis (hoc tertium beneficium eſt æternæ vitæ, quam Paulus Glorificationem vocat.) Hoc loco eadem tria beneficia numerantur, ſed ordine naturæ non ſeruato: Nam prius de Redemptione, poſterius de Vocatione agitur, vt videbimus. Hic Redemptionis nomine, intelligimus etiam tertium beneficium æternæ vitæ & glorificationis, de qua glorificatione ſiue Sanctificatione etiam ſeorſim poſtea hoc cap. v. 19. & cap. ſequēti. Agamus itaq; de Redemptione. In ea explicanda diſtinguimus in textu hæc quinq;. 1. Ipſum beneficium. 2. pretium Redemptionis. 3. Quis author beneficij. 4. In quo conferatur. 5. Subiecta eius definitio. Veniamus ad primum. In explicando beneficio, primùm de nomine, tum de re agemus. Nomen mutuatitium eſt, eiuſq; ratio paulo altius eſt repetenda. Duplex eſt ſtatus hominis, vnus miſeriæ ſub peccato, & morte: alter gratiæ ſub iuſtitia & vita. Vtrumq; ſtatum exprimit nobis Scriptura vocibus ſumptis à conditione ſeruorum, & liberorum in politia: & primum ſtatus miſeriæ explicatur vocibus tranſlatis à conditione ſeruorum: vt cum dicitur, Carnalis homo, venditus vt ſubijceretur peccato. Rom. 7. 14. & ſeruus. Rom. 6. 7. 8. cap. Deinde ſtatus gratiæ declaratur nominibus, ſumptis à conditione liberi hominis: vt cum dicitur homo redimi è ſeruitute peccati, vt hoc loco, & alibi, idque pretio quaſi numerato 1. Cor. 6. 20. Pretio empti eſtis, quo facto liber dicitur, & ſui iuris Rom. 6. 7. 8. cap. Hactenus de voce, nunc de re dicendum. Redemptio prio-

priè significat illam Christi actionem, vel passionem, qua functus est in cruce, dum pro nobis factus est execratio. Galat. 3. 13. At Christus nos redemit ab execratione Legis, dum pro nobis factus est execratio. Hoc verò loco, vt Paulus eam definit, significat Remissionem peccatorum, qua Remissione intelligo plenam liberationem à peccato & morte, eóque Iustificationem & vitam æternam. Vt autem plenius cognoscatur à nobis beneficium hoc, principium altius repetendum est. Omnium benedictionum spiritualium, quæ sunt in decreto exequendo, primum fundamentum est ipsum decretum. Verum Deus eam rationem semper seruauit, vt inter decretum, & Executionem decreti, posuerit mediam promissionem beneficiorum, quæ in Executione decreti locum habent, vt prius fide, quam aspectu ea haberemus. Promissio verò ad fœdus referenda est. Itaque de fœdere paucis dicendum, à quo repetimus originem huius beneficij Redemptionis nostræ, proximè secundum Electionem. Fœdus igitur duplex à principio iniit Deus cum homine, vnum naturale in Creatione ipsa initum, quod Lex continet: Alterum gratiæ, quod post lapsum hominis cum homine pepigit, & Euangelio continetur: in quo promittit Deus Redemptionem hanc, per & propter Mediatorem: Homo verò fidem præcipuè. Beneficium igitur Redemptionis illud est, quod Deus in fœdere gratiæ promisit, cuius beneficij promissi impletionem iam incipimus sentire. Hactenus de Redemptione ipsa, nunc de pretio, quod quoque ad promissionem fœderis referimus. Nam promissio in fœdere gratiæ, qua dicitur, Crede & viues, supponit antecedentem quasi mortem &

Sangui-

Sanguinem Mediatoris. Quare & eius impletionem antecedit mors & Sanguis Mediatoris. Probatur prius, quia Promissio, quæ ex gratia facta est credenti, non potest esse præiudicio Iustitiæ Dei, quæ necessariò punit peccatum morte & sanguine. Ergo non nisi conditione Satisfactionis, qua per sanguinem Mediatoris satisfieret Iustitiæ Dei, promisit Deus vitam credenti, vt sit ipse iustus, & iustificans eum, qui est ex fide Iesu. Rom. 3. 26. vnde sequitur impletionem Promissionis de Redemptione & vita, esse non posse, nisi per mortem & Sanguinem Mediatoris pacata prius Dei ira. Heb. 9. 22. Absq; effusione Sanguinis non fit Remissio. Quaritur, an Sanguis Christi hominis possit satisfacere infinitæ Dei Iustitiæ? Respondeo, Sanguinem Christi hominis, infinitæ virtutis esse propter coniunctam Deitatem, quæ tribuit illi infinitam promerendi virtutem: vnde Actor. 20. 28. dicitur Sanguis Dei. Deus, inquit, Ecclesiam suam proprio Sanguine acquisiuit. Sciendum enim est Redemptionis opus commune esse Dei & hominis, non quidem quod idem prorsus præstiterit vtraque natura in illo opere, sed quod in vno eodemque opere, vtraque proprium sibi officium fecerit, coniunctum tamen, ad commune opus absoluendum: Quod piè expressit Leo quidam Episcopus Romanus in Epistola ad Flauianum. Agit enim vtraque forma cum communione alterius quod proprium est: verbo scilicet operante, quod verbi est, & carne exequente, quod carnis est. Hæc de Redemptionis pretio, nunc de Authore beneficij, nempe, Deo Patre, qui primus ordine remittit peccata. Nam si Redemptionem propriè accipias pro Actione ipsa redimendi, vt supra attigimus,

sanè dicitur in Ecclesia Christus κατ' ἐξοχὴν *redimere & seruare, Solus enim Filius Deus & homo proprietatis, vt vocant, & propinquitatis ius ad nos redimendos habuit Leuit. 25. 48. 49. Hac de authore. Nunc de eo in quo redempti sumus, nempe Christo. Hac locutione intelligo non solum Christum materiam esse, quasi formatam et factam pro nobis omnia. 1. Cor. 1. 30. Christus factus est nobis sapientia à Deo, Iustitiaque & Sanctificatio, & Redemptio: verumetiam vnionem Christi & nostri: Nam nos habere aliquid beneficij in Christo supponit prius nos in Christo esse, hoc est, coniunctos cum eo, vt membra corporis cum capite. Nunc postremò de definitione Redemptionis dicemus. Vocat Paulus Redemptionem hanc, remissionem peccatorum, non quidem propriè, nam remissio peccatorum Redemptionis propriè sumptæ, effectum est. Remissionem peccatorum intelligo hoc loco plenam liberationem à peccato & morte, ac proinde Iustificationem & vitam æternam, de quibus in postrema parte Symboli Apostolici. Additur Remissionem hanc ex gratia esse, quod idem est re cum eo quod dixit, Redemptionem per sanguinem esse: nam dum Deus non exegit sanguinem nostrum, sed sanguinem Mediatoris idque vt iustus esset Rom. 3. 26. gratia eius mera apparuit erga nos in remittendis nobis peccatis nostris. Meritum enim est Mediatoris propriè, non nostrum, nisi per imputationem: respectu nostri sola Dei gratia locum habet, idq; tum quod Deus non punierit peccata nostra in nobis ipsis, tum quod meritum Christi mediatoris, in quo puniuit peccata nostra, nobis imputarit. Hactenus de re. Nunc obseruemus pauca. Primùm nota locutiones has, nempe (seruari per sanguinem, per obedientiam, per iu-*

ſtitiam Chriſti) idem ſignificare. Nam primus ordine eſt ſanguis: Effuſo ſanguine, quo Chriſtus obediens factus eſt ad mortem crucis, obedientia patefacta eſt: poſtremò, quia obedientia ſiue humiliatio Chriſti ſatisfecit legis iuſtitiæ, ideo eam Iuſtitia Chriſti perfecta inſecuta eſt, quæ perfectè inſtius in ſeſe enaſit. Deinde obſerua hic Redemptionem ipſam eſſe per ſanguinem, hoc eſt, non ſolum, ſed per coniunctam etiam dei virtutem, ideoq́ per vnionem Hypoſtaticam Dei & hominis: Nos verò eius Redemptionis participes eſſe in Chriſto, nempe vnito nobiſcum, eòque per ſecundam vnionem, quæ eſt Chriſti & noſtri, remitti nobis peccata noſtra.

8 Qua redundauit in nos omni ſapientia & intelligentia.
9 Patefacto nobis myſterio voluntatis ſuæ, ſecundum gratuitam ſuam beneuolentiam, quam propoſuerat in ſeſe,
10 Nempe vt in pleni temporis diſpenſatione, recolligeret omnia in Chriſto, tum quæ in cælis ſunt, tum quæ in terra.

QVA REDVNDAVIT.] *Hactenus de Electione, eaq́ duplici, de Redemptione ſiue Remiſſione peccatorum, ſub qua & Glorificatio comprehendenda eſt: ſequitur nunc Vocatio, quæ quamuis inter beneficia, quæ locum habent in Executione Prædeſtinationis, prima ordine ſit, tamen hic poſt Redemptionem poſita eſt. Vocatio hoc loco duplex exponitur, interna hoc verſu, externa duobus ſequentibus. Interna eſt poſita in interiori & efficaci cognitione, externa in exteriori prædicatione Euangelij. In interna explicanda hæc ſeorſim capita nobis expendenda erunt. 1. Ipſum beneficium internæ vocationis. 2. Quantitas ſiue magnitudo beneficij. 3. Modus conferendi. Quod ad primum: beneficium ipſum appellatur nominibus ſapi-*

entiæ et prudentiæ. Si velis hoc beneficium ad fundamentum ſuum reducere, nihil aliud ipſum eſſe iudico, quam partem Sanctificationis, ſine Regenerationis, de qua ſupra dictum eſt. Nam, cum tota Sanctificatio poſita ſit in renouatione mentis, voluntatis, & affectuum, cognitio hæc nihil aliud eſt, quam renouatio & illuminatio mentis noſtræ. Hæc eſſe vera conſtat ex Epiſtola ad Coloſ. 3. 10. Et indueritis nouum illum hominem, qui renouatur in Agnitionem congruentem imagini eius qui ipſum condidit. Nouus homo nihil aliud eſt, quam Sanctificatio noſtri. Eius partem aliquam ſtatuit Agnitionem ad imaginem ipſius Dei reſtitutam. Nam Epheſi. 4. 24. aliæ partes noui hominis conditi ad imaginem Dei numerantur. Per ſapientiam itaque intelligo cognitionem eam, quæ eſt de Deo, Chriſto, & rebus diuinis. Prudentiam autem accipio eam, qua fit vt cognitione illa Dei non abutamur, ſed eam ad verum vſum accommodemus. Hoc diſcrimen Sapientiæ & Prudentiæ cognoſcitur ex ipſa Doctrina Chriſtiana, eiuſque natura. Doctrina Chriſtiana non ſolum contemplatiua eſt, ſed etiam practica. Ergo qua contemplatiua eſt, requirit ſapientiam, qua verò practica, prudentiam.

Hactenus de beneficio ipſo, ſequitur magnitudo beneficij, quæ duobus verbis amplificatur, verbo redundandi, & nota vniuerſi generis. Magnitudo huius ſapientiæ facilius cognoſcetur, ſi ea diſtinctius paulò explicetur, & quam diuerſa ſit, oſtendatur. Primum omnium ſapientia infinita eſt in Deo, Patre, Filio, & Spiritu S. Deus cum homine perſonaliter vnitus communicauit cum Chriſto homine ſapientiam finitam quidem, verum

omnium

omnium rerum creatarum, tam Cœlestium, quam Terrestrium sapientiam longissimè & infinitis penè partibus superantem, qua de causa dicitur Ioh. 3. 34. datum ei esse Spiritum, non ad mensuram. Et Colos. 2. 3. In ipso esse thesauros sapientiæ & scientiæ absconditos. Christus denique Deus & homo nobiscum coniunctus communicauit nobis, vt & alia beneficia, ita sapientiam, non tantam quidem, quanta est in seipso, verum longè superantem omnem eam quæ à natura nostra est. De hac tertia sapientia sermo est hoc loco. Verum cur dicitur redundans? Cur omnis? Respondeo in sese quidem esse perfectam & integram, vt nobis in Christo offertur: In nobis verò qui non possumus totam semel capere, imperfectam esse, ex parte enim sapimus, ex parte prophetamus 1. Corinth. 13. 9. Perficietur autem in altera vita 1. Corinth. 13. 12. Hac de magnitudine beneficij, sequitur tertium caput de modo conferendi huius beneficij. Modus est in particula [QVA] *nempe, gratia. Duplicem, quantum ad hunc locum attinet, intelligo gratiam, priorem, qua annunciatum est nobis Euangelium, quod continet hanc sapientiam: siue qua sapientiam hanc in Euangelio obtulit. Nam nisi Deus reuelasset eam per Euangelium, ne vel suspicari quidem de ea vnquam potuisset homo: sed hac gratia pertinet ad externam vocationem. Posteriorem gratiam intelligo, qua per Spiritum suum sapientiam in Euangelio exterius oblatam interius imprimit animis. Nam cum animalis homo non percipiat ea quæ sunt Spiritus Dei, nec possit percipere 1. Corinth. 2. 14. necesse est, si modo ea percepturus sit vnquam, Dominus adaperiat cor, vt Actor. 16. 14.*

de

de Lydia muliere dicitur, cuius Dominus aperuit cor, vt attenderet ea quæ dicebantur à Paulo. Hanc gratiam, quia ad internam vocationem propriè pertinet, hoc loco intelligo. Hæc de vocatione interna hactenus: Nunc quædam obseruanda sunt. Primum subiungit vocationem internam Redemptioni, qua ex re discimus, non posse nos participes esse Redemptionis, nisi beneficium ipsum cognoscamus & fide amplectamur. Hinc improbamus eorum errorem, qui per opus, vt vocant, operatum, absque fide, et absque vera cum Christo vnitione, docent Remissionem peccatorum salutemq; hominibus communicari. 2. Discimus hic, non satis esse homini Christiano, si cognoscat quæ reuelata sunt in Euangelio, nisi etiam sciat illa cognitione, vti in vita quotidiana. Inde est quod Apostoli fidem, Vocationem, sapientiam cum vsu & praxi sua coniuncta, soleant nobis commendare. Hæc arguunt præter cognitionem oportere in nobis esse prudentiam, qua fit, vt rectè vtamur beneficijs illis cognitis. Nam praxis semper proximè præsupponit prudentiam, non tantum cognitionem. Rursus cum constet hanc ipsam prudentiam non nisi actione & comparari & conseruari, Christiano homini semper agendum est in vita. Hinc damnamus Theologos illos Papisticos, qui rem diuinam traxerunt ad nudam contemplationem, si modo spinosæ illæ quæstiones & friuolæ distinctiones contemplationis nomen mereantur. Has suo tempore damnauit Apostolus. Vide Epistolam vtramque ad Timotheum. 3. Videmus hic, sapientiam in Euangelio reuelatam in sese perfectam & absolutam esse, in nobis verò dum hic viuimus imperfectam. Vnde existunt duæ admonitiones: altera, acquiescendum nobis esse in sacris literis, tenentes illud Apostoli. 2. Tim. 3. 16.

Tota

Tota ſcriptura diuinitus eſt inſpirata, & quæ ſequuntur. Altera admonitio eſt, adoleſcendum nobis eſſe quotidie in cognitione, creſcentes in agnitionem Dei. Col. 1. 10. 4. Dicitur hîc per gratiam redundare in nos Deus omni ſapientia. Nũquam leges in ſcriptura hanc ſapientiam naturæ, aut libero arbitrio tributam. Imo 1. Cor. 2. 11. excludit ab hac ſapientia naturam humanam. Quis enim hominum nouit ea quæ ſunt hominis, niſi Spiritus hominis qui eſt in eo, ita etiam ea quæ ſunt Dei, nemo nouit, niſi Spiritus Dei. Hinc manifeſtum diſcrimen apparet inter non renatum & renatum. In ijs quæ Dei ſunt verè intelligendis ſolus renatus aliquid poteſt, dicente Apoſtolo, Spiritualis autem omnia dijudicat, in ijſdem verò, non renatus nihil poteſt, dicente eodem, Animalis homo non percipit ea, quæ ſunt ſpiritus Dei, nec poteſt percipere. Sed dices, an ope intellectus huius naturalis nihil poſſumus eorum intelligere, quæ Dei ſunt? Reſpondeo, ſi ſolus accipiatur, nullam facultatem quidem in eo eſſe, quo ea, quæ ſunt ſpiritus Dei rectè dignoſcantur: quo ſenſu dictum eſt. Caro & ſanguis non reuelarunt hæc tibi: Sin verò ſimul cum ſpiritu regenerante, intellectum capias, cum Spiritus miniſtret illi facultatem aliquam, & tanquam principalis cauſa concurrat cum ipſius actione, non negamus mentem hominis capacem eſſe eorum, quæ ſunt Spiritus dei, & ea etiam capere, ſed non ſolam, verũ præſente Spiritu Dei principali agente, cum una eademque vtriuſque ſit actio, cuius Spiritus principalis eſt cauſa, mens ſecundaria & inſtrumentaria, qua regenerata vtitur Spiritus S. 5. Hæc verba (diues gratia, et redundauit in omni) ad amplificationem diuinæ gratiæ pertinent. Adeo ſibi non poteſt in extollenda Dei bonitate ſatisfacere, vt

totas hominum mentes eius admiratione absorbeat? Atq; vtinam hac quam commendat gratia opulentia penitus imbutæ fuissent hominum mentes: Sic enim locum non reperissent satisfactionum commenta, et tales nugæ quibus persuasus fuit mundus seipsum redimere, ac si aresceret Christi sanguis, nisi adventitijs subsidijs adiutus. [PATEFACTO NOBIS.] Hactenus de interna vocatione, sequitur externa duob. vers. In quibus explicandis hæc capita distinguenda sunt. 1. Ipsum beneficium externæ vocationis. 2. Modus conferendi beneficij. 3. Finis eius vers. 10. Externa vocatio ipsa non est aliud, quam patefactio mysterij voluntatis diuinæ. Mysterium voluntatis intelligo Euangelium siue sermonem Dei. Ponitur enim hic definitio, nempe mysterium voluntatis diuinæ, pro definito, nempe Euangelio, vel Dei sermone. Quod autem sit hæc definitio sermonis Dei, apparet ex Epistola ad Colossenses 1. 26. Vbi postquam nominauit sermonem Dei, subijcit tanquam definitionem, mysterium absconditum à seculis et ætatibus. Mysterij nomen significat in genere sacrum quiddam celatum. Eius vis declaratur à Paulo pluribus in locis. Colos. 1. 26. Ephes. 3. 9. vbi dicitur, absconditum fuisse à seculis in Deo. Multo apertissimè declaratur. 1. Cor. 2. 7. vbi sapientiam in mysterio definit occultam illam, quam præfinierat Deus ante secula in gloriam nostram. Hæc de vocis ratione in genere. Nunc sciendum est Euangelij doctrinam hoc nomine appellari. Insignis est locus. 1. Timoth. 3. 16. vbi Euangelij breuis, sed magnifica quædam descriptio est. Et sine controuersia magnum est pietatis mysterium: Deus conspicuus factus est in carne, iustificatus in Spiritu, conspectus est ab Angelis, prædicatus

dicatus est gentibus, fides illi habita est in mundo, sursum receptus est in gloriam. Imo verò Euangelij partibus hoc nomen tribui solet, vt 1. Cor. 15. 51. Resurrectioni corporum, et Eph. 5. 32. Coniunctioni Christi et nostri. Eph. 3. vocationi gentium. Dicitur autem Euangelium mysterij nomine, quia à seculis absconditum erat in Deo: absconditum, inquam, hominibus. 1. Cor. 2. 8. etiam Angelis ipsis, quibus innotuit demum Enangelium per Ecclesiam Eph. 3. 10. Hæc de beneficio ipso externa vocationis, sequitur modus conferendi beneficij. Modus patefacti mysterij est, secundum gratuitam beneuolentiam Dei. Explicat hoc planius per propositum Dei in sese, vicissim enim sese declarant hæc duo. Supra vers. 5. Prædestinationem Dei in sese, per beneuolum Dei affectum explicauit: hoc versu verò contra beneuolum affectum per propositum Dei in sese. Hæc de modo. Sequitur finis reuelati mysterij versu. 10. [VT RECOLLIGERET OMNIA] *Hic tria consideranda sunt. 1. Recollectio ipsa omnium, tum quæ in cælo, tum quæ in terra sunt. 2. In quo. 3. Quo tempore. Quod ad primmm, dicitur recollectio omnium. Quæ autem sint illa explicatur per partes, ea quæ in cælis sunt, et ea quæ in terra. Ea quæ in cælis sunt intelligo animas Sanctorum mortuorum. Nam de Angelis nihil nunc dico, donec Dei gratia aliquid de ijs quod certum sit, didicero. Ea autem quæ in terris sunt intelligo homines in terris agentes. Vt autem cognoscatur plenius hæc Recollectio, tenenda nobis prius est quædam dispersio omnium. Homo lapsu suo et peccato separauit se à Deo primum, deinde ab homine. Nam hæc duo perpetuò coniuncta sunt, Impietas in Deum, Et Iniustitia in hominem,*

de hac separatione et miserabili dissolutione puto Paulum disserere ad Romanos, dum confirmat omnes homines impios esse et iniustos: Omnes peccasse, et defici gloria Dei: Deum conclusisse omnia sub peccato. His enim nihil aliud doceri videtur, quam horrenda illa hominum dissolutio. Hanc igitur dissolutionem secuta est Recollectio, quam Apostolus Rom 3.21. videtur intelligere dum ait, Nunc vero absq; lege iustitia Dei patefacta est: Et Gal. 4. 4. At postquam venit plenitudo temporis emisit Deus filium suum factum ex muliere, factum legi obnoxium, vt eos qui legi erant obnoxij redimeret: Et Col. 1. 20. Et pace per sanguinem crucis eius facta, per eum placuit reconciliare omnia sibi, per eum, inquam, tum quæ in terra, tum quæ in cælis: Et 2. Cor. 5. 17. 18. Ecce nova facta sunt omnia, hæc autem omnia sunt ex Deo, qui reconciliauit nos sibi per Iesum Christum: Et Rom. 11. 32. vt misereretur omnium. His et similibus locis prorsus videtur mihi intelligenda hæc, quæ dicitur hoc loco, Recollectio. Hæc de Recollectione ipsa. Nunc in quo facta sit dicendum. Facta est in Christo, tanquam capite, in quo habemus omnia. In ipso enim inhabitat plenitudo, et nos accipimus ex eius plenitudine. Locutio ipsa summam coniunctionem Christi et nostri denotat. Nam in Christo nos habere aliquid, est habere illud in eo tanquam nostro et nobis dato, adeoque parte nostri, nempe capite. Maius enim est hoc, quam si diceretur per Christum, vt mediatorem. Hæc de eo in quo. Tempus notatur, plenum illud, cuius omnia spatia sunt peracta, ita vt nec serius, nec citius recolligi potuerint omnia. Nisi plenum malis intelligere totum illud tempus inter promissionem factam Adamo de Christo, et executionem promissionis. Hæc de ex-

terna

terna vocatione. Vnum hic obijciemus. Quomodo dicitur in aduentu demum Christi recollectionem hanc fieri? Annon ante aduentum Christi collecti fuerunt, et sancti in cælis, et sancti in terra, hoc est, annon habuit Deus Ecclesiam et Triumphantem et Militantem? Respondeo triplicem posse considerari hanc Recollectionem. Prima fuit ante manifestatum Christum in carne. Secunda post manifestatum Christum. Tertia erit in aduentu secundo Christi. Has recollectiones si cõparesinter se, sunt omnes, fateor, in Christo: sed perfectione differunt. Imperfectior illa prima, perfectior secunda: Imperfectiores prima et secunda, sed perfectissima erit tertia. Hoc loco sermo est de secunda illa Recollectione, cuius comparatione prima exigua fuit: sed illa etiam ipsa in secundo Christi aduentu dabitur perfectior. Hæc hactenus de beneficio vocationis, internæ primum, deinde externæ.

11 In ipso inquam, in quo etiam lecti sumus, quum essemus prædestinati secundum propositum ejus, qui omnia efficit ex consilio voluntatis suæ.
12 Vt nos simus laudi gloriæ ipsius, qui priores speravimus in Christo.
13 In quo speraſtis et vos audito sermone veritatis, id est, Euangelio salutis vestræ: in quo etiam postcaquam credidistis obsignati estis spiritu illo promissionis sancto.
14 Qui est Arrhabo hæreditatis nostræ, dum in libertatem vindicemur, ad laudem gloriæ ipsius.

IN IPSO.] *Vocationem in genere traditam in specie applicat ad Iudæos primum duobus versib. deinde ad gentes vers. 13. 14. In priori applicatione hæc capita considerandasunt. 1. Vocatio ipsa Iudæorum. 2. In quo. 3. Modus et forma. 4. Finis. In fine vers. 12. est argumentũ vocationis Iudæorum ab effectu. Primum itaque est vocatio Iudæorum suis causis explicata, deinde est confirmatio. Vocatio igitur ipsa exprimitur verbo* κληροῦσθαι. *Pertinet*

tinet propriè hoc verbum ad magistratus, qui creantur sorte. Transfertur ad vocationem Iudæorum hoc loco, fortasse non sine allusione ad portiones illas terræ inter duodecim tribus sortitione distributæ. Caterum gratuita et inopinata quædam vocatio significatur hoc verbo: vt enim qui sorte vocantur, ijs vocatio vel dormientibus, nihil ipsis agentibus, nihil mouentibus contingit: ita vocatus est hic populus ex mera Dei gratia, sine merito suo ad participandum cælestem illam hæreditatem. Hæc de vocatione Iudæorum. Nunc videndum (In quo,) Nempe in Christo: de hoc passim antea, nunc hoc tantum dicendum. Omnes benedictiones in Christo recõditæ quasi, et positæ sunt: In illo est Iustitia: In illo est vita æterna: In illo sunt reliquæ omnes, quas ille nobis suo merito acquisiuit. Hæ benedictiones non in illo solo retinentur, sed in omnes, qui cum ipso, per regenerationem Spiritus S. vnum fiunt, ipsique tanquam capiti totius ecclesiæ, seu veræ membra agglutinantur, necesse est eas deriuari. Nunc de forma vocationis Iudæorum. In qua explicanda recurrit ad fontem ipsum primum vocationis, Dei propositum, quo excludit Iudæorum merita, Patres, et cæteras omnes prærogatiuas. Sic enim 2. Timoth. 1. 9. de eare loquitur. Qui seruauit et vocauit nos vocatione sancta: non ex operibus nostris, sed ex suo proposito et gratia, quæ data quidem est nobis in Christo Iesu ante tempora sæcularia. Mentione facta propositi diuini compescit etiam curiositatem eorum, qui de vocatione Iudæorum, cur nimirum priores vocati fuerint, fortasse quærerent. Quod autem priores vocati sint postea videbimus. Confirmat autem formam hanc vocationis ab ipso genere. Omnia efficit, inquit, ex consilio voluntatis

suæ

sua, Ergo et hoc. Sequitur finis vocationis Iudæorum, nempe, vt nos simus laudi gloriæ ipsius. Per gloriam intelligit κατ ἐξοχὴν *eam, quæ elucet in misericordia. Nam bonitas Dei maximè propria est, in qua quærat sibi gloriam. Notanda est phrasis. Laudem gloriæ vocat, quia gloriam Dei in ipso Deo existentem propriè, et non in creatura vlla, duntaxat admirantur et laudant creaturæ, hoc enim discrimen est inter gloriam Dei et hominis. Gloria hominis est in glorificante, Dei autem gloria in ipso. Hactenus de beneficio vocationis Iudæorum cum suis causis, materia, forma, fine. Nam efficiens est Deus Pater, vt supra. Sequitur nunc confirmatio à spe in qua fides intelligenda. Quia enim fide apprehendimus promissionem, ideo speramus per patientiam id quod promissum est. Argumentum igitur est ab effecto vocationis, spe cum fide. Nam spes cum fide ex prædicatione verbi externa efficitur Rom. 10. 17. Fides est ex auditu, auditus per verbum. Non simpliciter, sperasse, sed prius sperasse dicit, ex quo significat etiam prius vocatos esse Iudæos. Quodquidem ita fuisse sic ostendemus. Iudæi, si in se et sua natura considerentur, nihil in ipsis fuit, cur priores vocarentur. Id docet Apostolus 1. 2. 3. cap. ad Romanos. Omnes, inquit, peccauerunt, et deficiuntur gloria Dei. Verum ita visum est Deo ex mera gratia sua, vt vocare omnino, ita etiam priores Iudæos vocare: Christus ipse fuit minister circumcisionis Rom. 15. 8. Illud autem dico Iesum Christum ministrum fuisse circumcisionis. Deinde misit Christus discipulos ad Israelem primũ docendum. Mat. 10. Diserti is verbis idem significat Paulus cũ Barnaba. Act. 13. 46. vobis necesse fuit primũ exponi sermonẽ dei, postquam autẽ repellitis illũ et*

indignos

indignos vosipsos decernitis vita æterna, ecce conuerti-mur ad Gentes. Causam prærogatiuæ huius, quæ non in ipsis, sed in Deo fuit, expressam video Rom. 15. 8. Christus, inquit, minister fuit Circumcisionis pro Dei veritate, vt confirmaret promissiones patrum. Hæc videtur illa necessitas quam expressit Paulus in Actis. Hactenus applicauit vocationē ad Iudæos. Nunc quædam obseruanda sunt. 1 Videmus Paulum non contentum generali explicatione vocationis, ad speciem ipsum descendere. An aliquis est huius rei vsus? Vide Act. 13. 48. vbi cum applicasset Paulus vocationem ad gentes, dicitur, gentes, hæc cum audirent, gauisas esse, et glorificasse sermonem Domini, et credidisse quot quot erant ordinati ad vitam. Ergo quo specialior est doctrina Euangelij, eo plus consolationis et gaudij secum affert. Quid si igitur non ad gentem totam modo applicetur, sed ad certam personam: annon maior existet consolatio? Ita Paulus 1. Timoth. 1. 15. generalem doctrinam de salute in Christo sibi applicat, speciatim. Postquam enim in genere proposuisset Christum Iesum venisse in mundum vt peccatores seruaret, subsumit, quorum primus sum ego, vt concludat, ergo vt me seruaret. Sic igitur salutem sibi in specie applicauit. Non me latet quid hic Pontificij respondeant, speciali quadam reuelatione compertum sibi illud Paulum habuisse de se. At quid idem subijcit eodem loco? vt essem, inquit, exemplo crediturus ipsi in vitam æternam. Quibus verbis nemo non videt, modo videre velit, consilium Dei esse, vt singuli crediturí exemplo Pauli ad Christum confugiant, et salutem in eo peculiariter sibi applicent. Nihil hic moror illorum anathema, modo sint qui de medio tollant consolationem illam Scriptu-

rarum

rarum de qua Rom. 15. 4. quæ omnino non potest esse sine applicatione particulari. 2. Discimus hoc loco duplicem esse vsum Prouidentiæ et Electionis Dei: priorem, in excludenda merita et opera creaturæ, atque hinc est quod Scriptura ex diametro opponat opera et Dei Propositum. Rom. 9. 11. vt Propositum Dei, quod est secundum Electionem ipsius, id est, non ex operibus, sed ex vocante, firmum maneret. 2. Tim. 1. 9. Qui vocauit nos, non ex operibus nostris, sed ex proposito et gratia. Atque hoc non solum locum habet in ipsa Prædestinatione et Electione, verumetiam in Executione Electionis. Nullum enim hîc meritum nostrum interuenit. Contra fit in Executione Reprobationis: interuenit enim semper inter decretum et decreti executionem peccatum, tanquam meritum. Postremo Propositi diuini vsum discimus, in compescendo curiositatem nostram, ne laboremus nimium in quærendis causis factorum et operum Dei, vt operarij illi conducti a patre familias qui mitterentur in vineam Mat. 20. 1. et deinceps. Insignis est locus de hacre Act. 15. 18. Principio omnes qui professi sunt Christum, ipsi etiam Apostoli, valde solliciti erant de vocatione gentium. Cum multa fuisset disceptatio, sententiam dixit Petrus: eam comprobarunt Paulus et Barnabas. Postremo surgens Iacobus, postquam eandem sententiam testimonijs Scripturæ confirmasset, subiecit hæc verba. Nota sunt Deo ab omni æuo omnia opera sua. Quibus verbis reuocatur illud Dei æternum propositum de vocatione gentium, et in eo, sepposita omni curiositate, quiescendum docet suo exemplo. Deus enim nemini obstrictus, quoscunque, quandocunque libuit, vocat. Tantum danda est opera vnicuique, vt ad me-

tam inoffenso cursu, nihil in alium, vel in Dei iudicia inquirens, perueniat. 3. Discès hic præterea consilium Dei semper esse efficax: vt enim prouidentia eius non est otiosa, sed decernit, quæ prouidet, ita etiam decretum efficax est, et quod decreuit facit suo tempore. IN QVO SPERASTIS.] Nunc applicat vocationem ad gentes duobus versibus: vbi considerandæ sunt primum tria vocationis gentium argumenta, ex quibus concluditur et gentes in sortem adscitas esse. Nam hoc ἀπὸ κοινοῦ repetendum series ipsa contextus indicat. Deinde considerandæ est descriptio quædã Spiritus vers. 14. Qua occasione id fiat audiemus. Primum argumentum in textu occurrit, spes cum antecedente fide, effectum nimirũ vocationis, vt supra admonuimus. Speraſtis et vos in Christo. Ergo etiam in sortem adsciti estis. 2 argumentum in serie textus ex his tribus tamen natura primum, sumptum est ab auditione verbi. Audiuistis, inquit, sermonem veritatis: ergo in sortem adsciti estis. Exprimitur autem his verbis [AVDITO SERMONE VERITATIS,] hoc est, postquam audiuistis sermonem veritatis. Ex quibus verbis apparet spem cum fide ex auditu esse, eumque sequi naturæ ordine. Videndum autem cur Euangelium appellet sermonem veritatis, nam sermonem veritatis per Euangelium salutis exponit Apostolus. Primum Deus ipse est infinitè sapiens: hinc est quòd omnium rerum vera cognitio sit in mente ipsius. Heb. 4. 13. Omnis res creata manifesta est in conspectu ipsius. Deinde veram hanc rerum omnium notitiam, quæ est in mente sua, duobus modis ostendit, verbo et operibus. Verbo quidem ostendi veritatem testatur Christus Ioh. 17. 17. Postquã enim dixisset: Sanctifica eos tua veritate, vbi manifestetur

festetur illa veritas subiungit (sermo tuus veritas est.) Idem ex hoc loco discitur. Operibus vero ostendi veritatem habemus. Num. 23. 23. Ipse dixit, et non faciet? ipse locutus est, et non præstabit illud? Verbi duæ partes sunt, Lex et Euangelium. Vtrunque est instrumentum veritatis. Hoc vero loco κατ ἐξοχὴν vocatur Euangelium sermo veritatis. Nam postquam proposuisset sermonem veritatis, declarationis loco subiecit Euangelium salutis. Euangelium salutis dicitur quod sit lætum et felix nuntium salutis. Euangelium non solum nuntiat nobis salutem, sed etiam patefacit illam iustitiam Christi, qua fit vt seruemur, totamque rationem redemptionis nostræ in Christo, incarnationem, humiliationem, exaltationem denique Christi. Verum quia salus nostra præcipua pars est nuntij et finis reliquarum, propterque eum credimus cæteris, ideo eius potissimum fit mentio. Sciendum est præterea non nudè, et inefficaciter euangelium nuntiare nobis salutem: sed esse illud, potentiam Dei ad salutem, hoc est, esse nuntium efficax per Spiritum sanctum, qui dum omnia historicos narrantur, et explicantur, operatur in cordibus nostris respiscentiam et fidem, qua efficacia differt euangelium a lege. Hactenus explicata sunt duo argumenta vocationis gentium. Sequitur tertium his verbis [POSTQVAM CREDIDISTIS.] *verba ostendunt effectum esse fidei, quo arguitur etiam Ephesios in sortem adscitos esse et vocatos. Effectus autem est donum Spiritus S. præsertim regenerationis, quod sequitur fidem, quia postquam credidimus promissioni vitæ æternæ in Christo, hoc dono regenerationis, tanquam sigillo, et impressa imagine Dei (est enim Sanctificatio ad Dei imaginem) obsignatur, et confirmatur hæreditatis illa*

promissio. Similiter arguit ex sanctificatione vocationem Petrus Act. 15. 9. Nihil, inquit, discrevit inter nos et illos, fide purgatis eorum cordibus, hoc est, ostendit se vocasse illos aque ac nos, per sanctificationem et purgationem cordium, quæ sequitur fidem in Christum. Sed ipsum verbum, quo vtitur hic Apostolus nobis expendendum est. Verbum est σφραγίζεσθαι significat obsignare testificandi, muniendi, seu ratificandi causa sic vt quod obsignatum sit, maneat ratum, authenticum, et inviolabile. Hanc vocem reperies in hoc significato Mat. 27. 66. Ioan. 3. 33. Apoc. 7. 2. et deinceps, et 10. 4. et 20. 3. 2. Corinth. 1. 22. et hoc loco. Item huius Epistolæ cap. 4. 30. Est autem verbum translatum hoc loco à diplomatis præsertim, quæ obsignari solent. Vt enim literæ illæ obsignantur, vt sint ratæ et authenticæ, ita promissio adoptionis obsignatur in cordibus nostris, vt sit rata quasi et authentica. Hoc illud est, quod adhibito proprio verbo significat. 1. Cor. 1. 6. Prout testimonium Christi confirmatum fuit in vobis, adeo vt nullo dono deficiamini. Sed explicabo apertius comparationem. In diplomatis quatuor sunt. 1. Res ipsa inscripta, vt contractus, aut quid tale. 2. Atramentum, quo scribitur. 3. Tabulæ, in quibus inscribitur. 4. sigillum, quo res scripta obsignatur et confirmatur. His respondent, quæ sunt huius negotij similia quatuor. Primum est ipsa promissio adoptionis et hæreditatis. 2. Spiritus, tanquam atramentum, quo scribitur promissio. 3. Cor, tanquam tabula, in qua inscribitur. 4. donum Spiritus S. tanquam sigillum appensum promissioni tabulis cordis inscriptæ, ad confirmandam et ratificandam scriptam promissionem. De scriptione promissionis in corde habes. 2. Cor. 3. 2. Epistola nostra vos

estis

estis inscripta. et ver. 3. declarans quod dixit, ait, dum palam fit vos esse epistolam Christi, subministratam à nobis, inscriptam non atramento, sed Spiritu Dei viui: non in tabulis lapideis, sed in carneis tabulis cordis. Quibus verbis habes et quod scriptũ est, nempe, doctrinam Christi, et id quo scriptum est, nempe, Dei Spiritum, et in quo scriptum est, nempe, tabulas cordis carneas. Verum quomodo inscribit Spiritus promissionem in corde? Nimirum per fidem: dum enim Spiritus excitat fidem, et fides apprehendit promissionem, perficitur hæc, de qua loquimur, inscriptio. De obsignatione autem habes hoc loco et 4. huius 30. 2. Cor. 1. 22. Appellatur autem hic Spiritus, promissionis Spiritus, quia obsignat promissionem adoptionis in cordibus nostris. Paulus Rom. 8. 15. de duplici Spiritu loquitur: Spiritu seruitutis ad metum, et Spiritu adoptionis testante vna cum spiritu nostro nos esse filios Dei. Hic vnus idemque est re Dei Spiritus Sanctus, qui in nobis diuersis modis efficax est: vno modo, ad legis prædicationem, dum proposita conditione, quam præstare non potest homo, intulit terrorem, qualis solet esse serui metuentis iram Domini sui. Altero modo, ad Euangelij prædicationem efficax est: dum proposita conditione fidei, quam ipse Spiritus in nobis ingenuit, excitat in nobis amorem, qualis solet esse filij erga parentem. Vnde per eum clamamus Abba, id est, pater. Atq; hic est ille Spiritus, quem hoc loco vocat Spiritum promissionis. [QVI EST ARRHABO] Hactenus explicata est vocatio Ephesiorum. Sequitur nunc vt dicamus de descriptione Spiritus de qua secundo loco agendum proposuimus. Spiritus ille promissionis sanctus describitur ab vsu suo respectu nostri, qui rursus ad gloriam Dei refertur. Vsus Spiritus respectu

ſpectu noſtri eſt his verbis, [ARRHABO HAEREDITATIS.] *Vocabulum hoc bis legitur 2. Cor. 1. 22. et 5. 5. Tranſlatum autem eſt ab ijs qui emunt et vendunt. Vt enim in contrahendo arrha eſt, qua confirmantur vendentes ſe recepturos reliquum et totum pretium: ita inchoatum Regenerationis donum eſt, quo confirmamur nos recepturos quicquid in fœdere promiſſum eſt. Poteſt eſſe et altera quædam ſimilitudo, vt arrha eſt pars pretij totius, et cum numeratur pretium, cenſetur vt pars quædam pleni pretij: ita Regeneratio noſtra inchoata eſt quaſi pars quædam æternæ vitæ, et perfectæ illius ſummæ, quæ in hac vita promiſſa in altera plenè perſoluetur. Non enim in altera vita peribit quod inchoatum eſt, ſed perficietur. Vſus hic Regenerationis Spiritus circumſcribitur tempore et duratione, nempe dum in libertatem vindicemur, vel, quod idem eſt, ad redemptionem vindicationis. Dupliciter accipitur Redemptio, partim enim redemptionis nomine intelligitur inchoata hæc redemptio, qua redimimur quidem à peccato et morte, ſed non plenè. Nam tantiſper manemus ſub aliqua peccati ſeruitute, quantiſper non eſt plena Regeneratio. Etſi enim in Chriſto remiſſa ſunt peccata noſtra, et hactenus plenè liberi ſumus: tamen quia in nobis reliquum eſt peccatum, aliqua ſeruitutis ſpecie premimur. Partim deinde redemptionis nomine intelligitur perfecta illa et conſummata redemptio, qua et in Chriſto, et in nobis plenè liberi erimus à peccato et morte. De hac redemptione, Rom. 8. 23. Adoptionem expectantes, hoc eſt, redemptionem corporis noſtri: de hac etiam hoc loco.* [AD LAVDEM.] *Hic eſt ſummus finis et præcipuus, quo refertur vſus Spiritus, qui eſt reſpectu noſtri. De hoc fine ſupra non ſemel. Nunc de*

eo

eo hoc tantum dicemus. Bonum nostrum et vtilitatem nostram refert Apostolus ad Dei ipsius gloriam. Vnde sequitur oportere gloriam Dei esse regulam omnium bonorum, quæ nobis sunt expetenda, atque ita optanda esse omnia, quæ nobis alioqui vtilia sunt, si cum Dei gloria possint consistere.

15 Propterea etiam ego, cum audissem eam, quæ in vobis est, fidem in Domino Iesu, et charitatem in omnes sanctos,

16 Non desino gratias agere pro vobis, mentionem vestri faciens in precibus meis,

17 Vt deus Domini nostri Iesu Christi, pater illæ gloriæ, det vobis Spiritum sapientiæ et reuelationis, per agnitionem ipsius:

18 Illuminatis oculis mentis vestræ, vt sciatis, quæ sit spes illa vocationis ipsius et quæ opes gloriæ hæreditatis ipsius in sanctis,

PROPTEREA ETIAM] *Quarta pars capitis in qua arrepta occasione ex præcedenti Ephesiorum vocatione, digreditur ab instituta inductione in locum quendam benevolentiæ, quo indicat gaudium suum de fructibus vocationis ipsorum conceptum, nempe, fide et charitate. In hac igitur Gaudij significatione primum habemus causas concepti gaudij: deinde modum quo gaudeat, nempe, gratias agendo et petendo: tertio habemus summam petitionis. Causæ igitur gaudij sunt fides et charitas. Duobus his continetur officium Christiani hominis: fide in Deum, et Dominum Iesum: charitate in homines, præsertim sanctos. Nam si chari sunt nobis homines propter Deum, sanè quo quisq; est Deo coniunctior, eò charior esse debet. Hæc duo petenda sunt ex duabus verbi partibus: fides ex Euangelio propriè, charitas*

ex

ex Lege. Nam Euangelium offert salutem sub conditione fidei, Rom. 10. 9. Si confessus fueris ore dominum Iesum, et credideris corde, quòd Deus eum excitauit à mortuis, seruaberis. Vnde ibidem dicitur Euangelium verbum fidei. Lex verò offert vitam sub conditione perfectæ charitatis in Deum et proximum. Galat. 3. 11. Qui fecerit ea homo, viuet in ipsis, Rom. 13. 10. Legis expletio est charitas. Ordo horum hic non est prætermittendus, fides prius, charitas posterius nominatur: Fides enim causa est, charitas effectum: postquam enim credidimus, charitatem in nobis renouat idem Spritus Christi, qui reliquas animi facultates, et affectus omnes regenerat. Obserua igitur Legē non esse in nobis efficacem prius quam audiamus Euangelium: deinde Euangelium non abolere Legem, imò verò eam stabilire, Rom. 3. 31. Legem igitur inanem reddimus per fidem? Absit: imo legem stabilimus. Hactenus de causa gaudij, sequitur modus. Gaudium hoc Pauli est in Deo authore fidei et charitatis conceptum idq; duob. modis 1. gratiarum actione, 2. petitione sapientiæ, qua dirigantur fides et charitas ipsorum. vers. 16. Hic quadam obseruanda sunt prius quam longius abierimus. 1. Paulus commotus charitate erga Ephesios gratulatur ipsis: Vnde vera est illa sententia. 1. Cor. 13. 6. Charitas gratulatur cuicunq; virtuti et Dei dono. Veraitaq; est illa altera sententia ibidem. Charitas non inuidet. Admonitio. Cauendam igitur ne cuiquam inuideamus Dei beneficia, præsertim spiritualia, neq; eo tantum contenti simus, verū virtutē et dona Dei cuiuis gratulemur. 2. Discrimen est inter mundanos et verè Christianos, et quoad causas gratulationis, et quoad modum. Terrena hæc mouent gratulationem et gaudium mundano, non cœlestia (neq; enim

CA-

capax est cælestium) siquando amicis suis gratulatur: cælestia verò mouent gratulationem verè Christiano, siquando amicis suis gratulatur. Mundanus tribuit gloriam eorum, quæ amicis gratulatur hominibus ipsis, admirans eorum sapientiam, prudentiam, diligentiam, virtutes denique reliquas: Christianus verò agnoscens Deum authorem omnium gloriam Deo tribuit, gratias agit illi, petit ab eo quod necessariò est petendum. [VT DEVS DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI, PATER ILLE GLORIAE DET VOBIS] Hactenus de causis concepti gaudij, et de modo: sequitur petitionis summa. Eius quod petit primum habemus propositionem: deinde propositionis declarationem: et eam quidem partim per definitionem sapientiæ, partim per modum quo Deus creat hanc sapientiam, partim denique per sapientiæ partes. Propositio est, vt Deus det ipsis Spiritum sapientiæ. Deum ornat duobus titulis. 1. vocat Deum Domini nostri Iesu Christi. 2. vocat Patrem gloriæ. Appellat Deum Christi, nō quidem respectu diuinæ naturæ, sed humanæ. Deus enim homo factus est. Nam si diuinam respicias naturam, Christus Deus est idem et vnus cum Patre, et Spiritu sancto: sin verò humanam, inferior est Deo: Nam nulla creatura, ne Christus quidem ipse, qua homo est, cum creatore est comparanda. Habetur hîc præterea fœderis ratio: Nam Deus est eorum propriè, quibuscum fœdus pepigit. Verba enim fœderis sunt: Ero Deus tuus, et deus seminis tui. Sic vocatus est Deus Abrahami, Isaaci, et Iacobi, ita etiam hoc loco Deus Christi appellatur, et non immeritò. Nam fœdus primùm ad Christum pertinet (loquor præcipuè de legali illo siue naturali fœdere) quia solus conditioni aperum, qua promissio facta est

in fœdere, ſatisfecit. Deinde per et propter eum ad nos ſpectat: vnde Deus noſter eſt, quia DEUS *Chriſti. Deinde appellatur Pater gloriæ. Pater vocatur non Chriſti ſolum per naturam, ſed noſter etiam per adoptionem. dicitur Gloriæ pater, vt diſtinguatur à cõmuni patrum conditione: nam multi patres ſunt, ſed vnus eſt gloriæ. Idem indicandum eſt de alijs appellationibus, quas* DEUS *communicat hominibus: multi Reges ſunt, ſed vnus eſt gloriæ: multi* DOMINI *ſunt, ſed vnus eſt gloriæ. Notandum eſt hunc titulum eſſe effectum prioris: Nam niſi* DEUS *noſter factus fuiſſet Chriſti* DEUS, *dum ille noſter frater fieret, aſſumpta natura noſtra, profecto nunquam factus fuiſſet Pater eius noſter Pater. Chriſtus ipſe Ioh. 20. 17. agnoſcit vtrunque hunc* DEI *titulum. Aſcendo ad* DEUM *meum,* DEUM *veſtrum: Patrem meum, Patrem veſtrum. Ex hac interpretatione reſponderi poteſt Hæreticis qui afferunt hunc et ſimiles locos aduerſus deitatẽ Chriſti. Sequitur nunc id quod petit a* DEO *in gratiam Epheſiorum, nempe, ſapientia et reuelatio, qua tãquam fax quædam fidei et charitati eorum præferatur. Idem beneficium re, duobus nominibus expreſſum: quæ nos ſigillatim expendamus. Quod ad primum igitur nomen attinet, Sapientia duplex eſt, altera eſt increata illa, quæ & eſſentia* DEI *Patris, filij, et Spiritus ſancti eſt: nihilque aliud eſt, quam ipſe* DEUS *ſolus ſapiens. Poſita autem eſt in eo, quod* DEUS *ſeſe et ſua opera intueatur, cognoſcat, et contempletur. Si quando inueneris ſapientiam hanc à* DEO *diſtinctam, vt cum dicitur* DEUS *per Sapientiam ſuam aliquid facere, tum intelligendus eſt filius* DEI, *qui ideo Sapientia dicitur, quod per eum* DEUS *creet ſapientiam in nobis. Sed hæc Sapientia non eſt huius inſtituti, niſi qua ratione*

ratione principium est, et causa alterius. Altera igitur creata est. Ea autem est, quam DEUS *per filium suum creat in nobis: et posita est in cognitione* DEI *et operum ipsius: estque obscura quasi imago quædam perfectæ illius sapientiæ, quæ est in mente diuina. De hac sermo est hoc loco. Verum non intelligenda est hic nuda tantum cognitio, (nuda enim duntaxat cognitio* DEI *et operum ipsius salutaris non est,) sed etiam sensus quidam bonitatis eius in cordibus nostris, de quo Rom. 5. 5. Charitas (nempe qua* DEUS *nos diligit) effusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Ex hac enim cognitione cum sensu bonitatis coniuncta, existit fides, dilectio, et timor* DEI. *Hactenus de primo nomine. Secundum nomen est Reuelationis. Rationem eius licet petere ex 1. Cor. 2. 9. Sapientia enim hæc est de ijs, quæ præparauit* DEUS *diligentibus ipsum, quæ oculus non vidit, auris non audiuit, et quæ in mentem hominis non venerunt, sed* DEUS *ea reuelauit nobis per Spiritum Sanctum. Ergo sapientia hæc reuelatio dicitur, quia* DEUS *eam reuelauit.* DIVINA *hæc reuelatio duobus modis accipi solet, partim enim extra ordinem reuelata est hæc sapientia, vt Apostolis: de qua reuelatione vide 1. Cor. 14. 6. partim ordinario modo, per auditum verbi, per doctrinam, et scientiam: et de hac reuelatione hic sermo est. Appellat Spiritum sapientiæ, quia* DEUS *per Spiritum suum creat eam in nobis.* DEUS *ab initio multis modis, et varijs instrumentis vsus est ad gignendam in nobis hanc sapientiam. Primum in creatione adhibuit modos partim externos, partim internos. Externos adhibuit primùm mundi fabricam, in qua, tanquam in speculo intueri posset homo creatorem: deinde verbum suum: præcepit enim homini, quod voluit*

eum facere. His adiecit internum et efficacem rationem cognitionis suæ: dedit enim illi mentem, tanquam oculum animi, in qua insculpsit notitias, tanquam totidem regulas et normas piè et honestè viuendi: quam Paulus legem naturæ vocat, re non differentem à lege scripta. Post lapsum etiam variis modis hominem instituit, primum externis: vt operibus suis, partim ordinarijs, partim extraordinarijs: vt verbo, vel legis, quo se cognoscendum præbet in Iustitia sua, vel Euangelij, quo cognoscitur in misericordia. Deinde interno modo instituit hominem, nempe Spiritu suo, quo eum regenerat, illuminando mentem, et reformando malas inclinationes voluntatis et affectuum. De hoc docendi modo, nempe, qui est per Spiritum, loquimur isto loco. Et ab hoc modo dicitur sapientiæ Spiritus, hoc est donum sapientiæ per Spiritum S. subministratum. Atque hæc de propositione petitionis, ex qua hoc tantum discimus. Paulus, dum gratias agit deo propter fidem et charitatem Ephesiorum, petit à Deo, vt det ijs sapientiam, vt qua dirigant fidem et charitatem. Discit igitur: Sapientia et cognitio Dei, præsertim ex Euangelio percepta, est quasi fax quædam prælata fidei et charitati, omnibusque facultatibus animi nostri, actionibus denique humanis quibuscunque rectè administratis, vt illæ, prælata quasi hac face, rectè dirigantur. Christus Lucæ 11. 34. hæc ait, Lucerna corporis oculus est, oculus si simplex fuerit, totum corpus lucidum erit: significans, si mentis oculus lucidus fuerit, totum corpus actionum ipsius lucidum fore. Sed si (inquit) oculus malus fuerit, totum corpus tenebricosum erit: significans, si oculus mentis cæcus fuerit aut lippiens, omnes actiones humanas tenebricosas fore, et malè administratas.

tas. Hinc collige, vt quisque affectus est ad cognitionem Dei, ita se habent omnes actiones eius: nam hoc respectu, vel bonæ, vel malæ sunt. Danda nobis igitur opera est inprimis vt Deum cognoscamus, vt hac quasi face prælata, rectè informemus omnes actiones vitæ nostræ. [PER AGNITIONEM IPSIVS.] Nunc explicat propositionem. Primùm definit sapientiam per agnitionem Dei. De hac quia satis dictum esse videtur, nunc hoc tantum dicemus. Nihil est quo homo magis antecellit naturam brutorum, et quo propius accedit ad Deum, eumque magis refert, quam cognitione: cuius quidem ea præstantia est, vt cognitio tantum operum Dei, et creaturarum effecerit vt omni ætate homines etiam Ethnici penè Dij sint habiti. De cognitione verò Dei ipsius, quid possumus dicere, nisi eam esse hominis summam perfectionem et beatitatem. Hoc si nihil aliud doceret, sanè argumentum satis magnum peti posset à sensu calamitatum quibus opprimitur homo in hac vita. Quid est in causa cur videamus quosdam, dum malis opprimuntur, prorsus deiectos, etiam infra sortem brutorum? Nulla profectò nisi defectus cognitionis Dei. Quid est in causa rursus, cur alios afflictos, videamus tamen nihil commoueri? Sanè cognitio Dei, in qua in medijs etiam calamitatibus requiescunt. Ergo, cum absentia cognitionis Dei, miseros: præsentia verò beatos et plenos consolationis efficiat: in Dei cognitione sitam esse oportet beatitatem ipsam. Cognitionem autem eam intelligo, quæ est coniuncta cum sensu bonitatis Dei, ex qua fides, vt suprà attigimus. Quod cum ita sit, consilium est, vt eo tanquam remedio certissimo aduersus omnes calamitates, quæ contingunt nobis in hac vita, vtamur. [ILLVMINATIS OCVLIS.]

Secunda

Secunda pars declarationis à modo et ratione, qua Deus per Spiritum gignit in nobis ſapientiam, nempe, illuminatione oculorum mentis. Deus in initio, cum hominem crearet ad imaginem ſuam, dedit illi animam inſtructam primum intellectu perfecto: deinde voluntate ſancta et benè affecta. Nam hæ ſunt præcipuæ facultates animæ noſtræ. Hoc itaque loco intellectum vocat oculum mentis: quia vt oculus corporis illuminat totum corpus, ita mens animi illuminat totum animum. Poſt lapſum amiſit homo, inter cætera, perfectum hoc lumen mentis, præſertim in ijs cognoſcendis, quæ ad Deum pertinent: quorum non remanſit, niſi obſcuriſſima quædam cognitio, quanta nimirum ſufficiat ad reddendum hominem inexcuſabilem, Rom. 1. 20. DEUS itaque, malum hoc in Chriſto reſarciens, renouauit mentem, illuminauit oculum ipſius, cuius acies, iam magna ex parte extincta fuit. Et hæc eſt illa, de qua hic ſermo eſt, illuminatio. Atque hæc de ſecunda parte declarationis. Nunc pauca quædam obſeruamus. 1. Diſcimus hic diſcrimen inter Spiritum DEI docentem et alios doctores quoſcunque. Alij doctores, dum docent, ingenium diſcipuli fingere non poſſunt, et ex indocili docilem eum reddere: At verò Spiritus DEI ea vis eſt, vt inter docendum reddat hominis animum aptum ad ea quæ docet percipienda. 2. Diſce vnius eiuſdemque Spiritus docendi rationem, aliam dum docet per Legem, aliam dum docet per Euangelium. DOCENS per Legem non ſimul reformat animum ad obedientiam: docens verò per Euangelium, ſimul reformat animum ad fidem. Nemo igitur quantumuis hebes detrectet auditionem verbi Dei, præſertim Euangelij, cum per verbum auditum Spiritus DEI vna eademque opera, et doceat, et animum reformet,

met, atque illuminet. [VT SCIATIS QVAE SIT SPES.] Nunc de tertia parte declarationis agitur, in qua ſapientia illa propoſita per partes ſuas illuſtratur. Partes ſapientiæ et cognitionis DEI diſtinguuntur ex rebus cognoſcendis, quæ duæ ſunt. Prima, ſpes ad quam vocauit nos, hoc eſt, vita illa æterna, poſt hanc vitam futura. Secunda, potentia Dei agentis in nobis etiam in hac præſenti vita. Hæ duæ partes ſunt cognitionis DEI, vt ſe patefecit in Euangelio. Prior pars eſt in his verbis [VT SCIATIS QVAE SIT SPES VOCATIONIS IPSIVS,] hoc eſt, quæ ſit ſpes ad quam vocauit vos. Per ſpem intelligo rem ſperatam. Quæ autem ſit illa res ſperata ipſe declarat verbis ſequentibus, [ET QVAE OPES GLORIAE HAEREDITATIS IPSIVS.] Accipio enim verba poſteriora tanquam interpretationem priorum ſubiectam. Sic enim Petrus 1. Epiſt. 1. 3. 4. cum dixiſſet Deum regenuiſſe nos in ſpem viuam, ſubiungit illius ſpei declarationem, exponens eam hæreditatem illam ſperatam, quæ nec perire poteſt, nec contaminari. Ergo res ſperata eſt hæreditas illa. Hæreditas hæc propriè ad Chriſtū pertinet, quia naturalis DEI filius eſt: nobis deinde communicatur, quia filij DEI ſumus per adoptionem. Si enim, inquit Paulus, filij ſumus, hæredes ſumus, hæredes quidem DEI, cohæredes verò Chriſti. Tum oſtenditur quā excellens ſit hæc hæreditas, et ad quos pertineat: excellentia eius indicatur his verbis [OPES GLORIAE] Quæ runt homines gloriā, et eam quidem amplam accopioſam: ab huiuſmodi gloria cōmendatur nobis hæreditas iſta. Hæreditas eſt glorioſa, ſed eius gloria eſt diues et opulenta. Sic enim magnitudinē eius, quā nos non poſſumus capere, nobis adumbrauit. Ad quos ptineat ea hæreditas oſtenditur dum addit [IN SANCTIS] Nam ad ſanctos ſolos pertinet:

niſi

nisi enim quis regeneratus fuerit ex aqua et Spiritu, non poteſt ingredi in regnum Dei. Sed de ijs ad quos pertineat hæreditas illa paulo ante dictum eſt. Nunc venio ad alia, obſeruandum eſt, quod dicit, QVAE SIT HAEC HAEREDITAS. *] Non enim ſatis eſt ſcire hæreditatem hanc eſſe, niſi ſciamus etiã quid ſit, hoc eſt, quæ ſit eius natura. Verum quidem id eſt, non poſſe nos, dum in hac vita ſumus, quæ ſit illa plenè cognoſcere. Agnoſcimus enim illud, oculum hominis non vidiſſe, aurem non audiuiſſe, in mentem hominis non veniſſe ea quæ præparauit Deus diligentibus ipſum: ſed tamen qui non inchoauerit vitam æternam in hac vita, illi vita æterna poſt hanc vitam non donabitur.*

16 Et quæ ſit excellens illa magnitudo potentiæ ipſius, in nobis, qui credimus pro efficacitate fortis roboris ipſius.

ET QVAE SIT.] *Hoc verſu habes alteram partem ſapientiæ et cognitionis Dei,* [VT SCIAMVS,] *inquit, quæ ſit magnitudo potentiæ ipſius. Potentiam hanc intelligo efficaciam Spiritus in credentibus, regenerationem et viuificationem noſtri, de qua fuſius 2. capite agetur. Atque hoc loco poſt digreſſionem reuertitur ad inductionem benedictionum, quibus illuſtratur generalis illa propoſitio. Eſt igitur cap. pars quinta. Attribuit potentiam hanc Dei efficacem credentibus, quia non ſequitur niſi Chriſtum fide apprehenſum. Nam poſtquam credidimus, ſequitur in nobis Spiritus Chriſti efficacia. Subnectit cauſam potentiæ huius efficacitatem fortis roboris Dei. Ergo cauſa eſt, robur Dei forte, non aliquid quod eſt in ipſo homine: deinde robur non otioſum, ſed efficaciter agens. Notandum hic, deſcribit quã poteſt ſublimibus*

mibus verbis Dei erga nos beneficia, et beneficium illud aternæ vitæ superiori versu, et hoc versu potentiam Dei, quæ exeritur in nobis in hac vita, vt et causam potentiæ huius, nempe, robur Dei. Descriptiones ha non sunt hyperbolicæ, verum neque opus Dei erga nos, neque gratia et potentia operans, vnquam satis pro dignitate, aut mente concipi, aut verbis exprimi possunt.

20 Quam exeruit in Christo, cum excitauit eum ex mortuis, et collocauit ad dexteram suam in cælis,
21 Longe supra omne imperium ac potestatem, et potentiam, et dominium, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc sæculo, verumetiam in futuro.
22 Et omnia subjecit ejus pedibus, eumque constituit caput super omnia ipsi Ecclesiæ,
23 Quæ est corpus ipsius, et complementum ejus, qui omnia implet in omnibus

QVAM EXERVIT.] *Roboris Dei efficacis commendationem instituit ab effectu quodam suo maximè admirabili, in Christo glorificando: neque enim vnquam ita apparuit Dei potentia, vt in Christi resurrectione & exaltatione. Est igitur hæc digressiuncula quædam ab instituta illa Dei potentia in nobis, siue viuificatione nostri, sed cum ea valdè coniuncta. Est enim, vt ex sequenti capite apparet, effectum illud potentiæ Dei in Christo excitando ex mortuis et glorificando, causa viuificationis nostræ: Virtute enim resurrectionis Christi viuificamur nos, et resurgimus ad nouam vitam. Effectum igitur hoc in Christo, primum proponitur versu 20. Deinde explicatur præcipua eius pars, nempe, Sessio ad dexteram Dei, ad finem vsque capitis. Propositionis sententia hæc est: Deus exeruit efficacitatem roboris sui in exaltatione Christi, quæ constat duabus præsertim partibus, Resurrectione, et Sessione ad dexteram Dei. Sed altius repetamus ex-*

plicationem huius effecti manantis ab ea causa. In historia euangelica duo leges de Christo. 1 Humiliatum eum esse & passum: 2 exaltatum & glorificatum: quas partes semel complexus est Petrus 1. Epist. 1. 11. Scrutantes, inquit, in quem, aut cuiusmodi temporis articulum praenuncius ille, qui in ipsis erat Spiritus Christi, declararet euentur as Christo perpessiones, et gloriam illas consecuturam. Quod ad humiliationem attinet. Deus, cum humiliaretur Christus, ipse se exinaniuit, forma serui accepta. Philip. 2. 7. Non quod imminuta esset Dei potentia, sed quod occultata esset ad tempus, neque exereret sese. Quod verò ad exaltationem attinet, Deus exeruit suam potentiam, antea latentem, in Christo exaltando: id quod habemus hoc loco. Exaltationis Christi omnino partes sunt quatuor. Resurrectio, Ascensio ad caelos, Sessio ad dexteram Patris, aduentus ad iudicium, vt in Symbolo Apostolico numerantur. Ex his partibus duas hic habes: primam & tertiam. De secunda legemus Cap. 4 8. huius Epist. De prima itaque sic pauci habe. Dicitur Deus potentia sua Christum excitasse ex mortuis. Deus excitauit Christum, & vt Pater, & vt Filius. Vt Pater Rom. 4. 24. Qui credunt in eum qui excitauit Dominum nostrum Iesum à mortuis, & hoc loco. Vt filius Ioh. 2. 19. Destruite hoc templum (de templo corporis sui loquutus est) & tribus diebus erigam illud. et 10. 18. Potestatem habeo deponendi animam, & potestatem habeo assumendi eam: Neque haec contraria sunt. Nam Deus Pater vt primus ordine efficiens per filium, vt secundum ordine efficientem, excitauit Christum, qua homo fuit. Hactenus de Resurrectione Christi: Nunc de Sessione ad dexteram

Patris

Patris. Ait Christum collocatum ad dexteram Patris in cœlis. De Christo homine hoc propriè accipiendum, qui secundum quasi locum potentiæ à Patre & Deo obtinuit: Nam dexteram accipio potentiam & dignitatem. Atque hæc de propositione dicta sufficiant. Duo deinde obseruamus. 1 Deus exeruit potentiam suam & virtutem primum in Christo ornando omnibus donis, vt scriptum est: In eo inhabitat omnis plenitudo: vt ea deinde ex illo, tanquam capite, in nos, seu membra, demanent, vt scriptum est: Ex plenitudine eius omnes accepimus. 2 Virtute Resurrectionis, & gloriæ Christi in nos conferuntur omnia beneficia quæ habemus in Christo: vt enim Christus morte et humiliatione sua ea nobis meritus est, ita resurrectione et glorificatione applicat & confert: Nisi enim resurrexisset Christus, non fuisset qui ea conferret: & nisi glorificatus fuisset, tam illustria dona ab eo non glorificato deriuari non potuissent. Legimus itaque interdum coniuncta ista duo, glorificationem Christi, et beneficia ipsius, vt Rom. 4.25. dicitur Christus resurrexisse propter iustificationem nostri, hoc est, ad applicandam iustitiam suam nobis: Et cap. 4.8. huius epist. dicitur ascendisse et dedisse dona hominibus: Et 10. eiusdem: cap. ascendisse supra omnes cœlos, vt impleret omnia. [LONGE SVPRA.] *Sequitur explicatio Sessionis ad dexteram Dei. Potentiam Christi, quæ intelligitur sessione ista, duplicem facit, 1 generalem in omnes creaturas. 2. specialem in Ecclesiam, cuius est caput. Generalē potentiam explicat primùm ex eminentia Christi supra omnes creaturas, deinde ex subiectione omniū creaturarū. Eminentia Christi exponitur ver. 21. vbi tribus circūstantijs amplificatur, sublimitatis gradu, ąplitudine et duratione.*

Quod ad primã circumſtantiam, ait [LONGE SVPRA *omne imperium*] *ſignificans Chriſtũ non ſuperiorem modo, ſed longè ſuperiorem omni authoritate creaturæ vel excellentiſſima. Comparatio non eſt diuinæ naturæ Chriſti eiuſq; potentiæ cum alijs potentijs: Nam nulla eſt comparatio Dei et creaturæ: ſed cõparatio eſt humanæ naturæ, quæ tamen excellit virtute deitatis coniunctæ. Humana enim Chriſti natura etſi non habeat infinitam potẽtiam, quæ ſolius Dei propria eſt, tamen obtinuit à Deo eam, quæ longo interuallo ſuperet omnem potentiam creaturæ. Nam ſpiritum ſuum illi non eſt admenſus Deus Ioh. 3. 34. et Phil. 2. 9. ſublimitas potentiæ eius ſumma appellatur: Deus ipſum in ſummam extulit ſublimitatem. Hæc de gradu eminentiæ ſiue ſublimitatis Chriſti. Sequitur amplitudo eminentiæ et authoritatis eius. Ait Chriſtum hunc ſuperiorem omnibus imperijs. Nullius itaque excipit imperium, excepto eius imperio, qui ſubiecit ei omnia 1. Cor. 15 27. Tertia circumſtantia eſt tẽporis.* [NON SOLVM IN HOC SECVLO, *ſed etiam futuro:*] *Nam Chriſti eminentia et authoritas æterna erit. Chriſtus enim rex eſt æternus. Hactenus de eminentia & authoritate Chriſti. Nunc de ſubiectione Creaturarum verſ. 22. Amplificatur autem ſubiectio à gradu humilitatis infimo. Nam quemadmodum Chriſtus eſt longè ſupra omnia etiam imperia, ita illa ſunt longè infra eum: imo pedibus eius ſubiecta ſunt omnia: quæ quidem hoc loco in genere poſita, per partes ſuas explicantur Philip. 2. 10. Vt ad nomen Ieſu omne genu ſe flectat cœleſtium ac terreſtrium et ſubterraneorum, omniſque lingua confiteatur dominum eſſe Ieſum Chriſtum ad gloriam Dei patris. Quibus etiam verbis ſubiectio iſta ſumma oſtenditur ab honore illo, quem deferunt Chriſto*

illa

illa omnia. [EVMQVE CONSTITVIT CAPVT.] *Sequitur potentia Christi specialis, quæ explicatur partim Christi ipsius authoritate et dominio, partim subiectione Ecclesiæ. Authoritas Christi est in eo, quòd sit caput super omnia, hoc est, supremum caput ipsi Ecclesiæ, in qua nihil est quod non subest ei. Caput superius quidem est corpore, sed cum eo valdè coniunctum, illique valdè beneficum ac liberale. Proximè enim superimponitur corpori, cui motum & sensum largitur. Ita Christus superior est Ecclesia, sed cum ea valdè coniunctus, ipsiq; beneficus ac liberalis: superimponitur enim Ecclesiæ, vt caput corpori, quacum coniungitur per vinculum spiritus sui, ipsiq; largitur vitam ac motum spiritualem. Amplificatur hæc Christi authoritas in Ecclesiam amplitudine sua: omnibus enim mẽbris, nullo excepto, Christus est caput, vt dictũ est paulò antè.* [QVAE EST CORPVS] *Nunc de subiectione ecclesiæ vicissim agitur. Ea intelligitur nomine corporis: corpus enim inferius est capite, sed proximè inferius, ita ecclesia est inferior Christo, sed proximè inferior. Nomine cõplementi declaratio est quædam corporis ex ipsius munere: corporis enim munus est complere, vt additamentum quoddam, caput, cuius præcipua dignitas est in homine. Postremò ne videatur aliquid detractum perfectioni Christi capitis ex addito hoc ecclesiæ corporis cõplemento, subjcitur Ecclesiam quidem ita complementum esse Christi quoad quantitatem quasi hominis totius constantis capite Christo, et corpore Ecclesia, vt tamen Christus, quoad dona & spirituales virtutes, impleat omnia in omnibus membris Ecclesiæ suæ, ideoque nihil indigeat ad perfectionem virtutis suæ, corporis siue ecclesiæ complemento. Hactenus explicata fuit Sessio Christi ad dexteram patris, nunc quæ-*

dam obseruabimus. 1 Video hic discrimen non obscurum inter generalem Christi potentiam et specialē: Christus generali sua potentia longè supereminet omnibus potentijs, speciali verò sese quodāmodo submittit, et coniungit proximè cum Ecclesia sua. Ex hac coniunctione Christi et Ecclesiæ fit aliquando vt vterque et Christus et Ecclesia vno Christi nomine appelletur. 1. Cor. 12. 12. Gal. 3 16. Fit etiam vt dicamur in Christo habere hoc vel illud beneficij, vt passim hoc capite et alibi. Neque enim per Christum tantum mediatorem habemus omnia, sed etiam in Christo, tanquam capite. 2 Christi potentiam & maiestatem tantum adumbrauit nobis, comparatione facta cum reliquis potentijs & imperijs quibuscunque, quia Maiestas ipsa Christi in se et absolutè, propter magnitudinem suam, neque satis ab Apostolo explicari potuit, neque satis à nobis intelligi. Posset tamen ea aliqua ex parte absolutè et in se ostendi, si dignitas et maiestas personæ Christi, officij, et naturarum etiam, præsertim humanæ, de qua est hic locus intelligendus propriè, explicentur. 3. Vt causam tam magnificè explicatam, hoc est, Christi exaltationem, ad effectum suum, nempe, magnitudinem potentiæ Dei in nobis, accommodemus, vides non immeritò magnam dici hanc Dei potentiā in nobis, cum virtute tanta, tamq; glorioſe causæ efficiatur: et reuera magna est, si habeatur ratio nostri, quales fuerimus tum, cum cœpit in nobis exerceri potentia illa Dei, virtute exaltationis Christi, vtcumq; propter naturā nostram reliquam adhuc prauitatem exigua in nobis esse videatur. Verum si videatur nobis exigua, subinde conuertendi sunt oculi ad causam ipsam, et Christi perfectam illam gloriam, tantisper dum, cum apparuerit Christus, similes ei fuerimus.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Secundi capitis partes sunt tres. 1 Est applicatio excellentis illius magnitudinis potentiæ Dei, quam hoc capite viuificationem nominat, ad gentes pariter ac Iudæos ad ver. 11. Nam postquam breuiter, et in genere beneficium istud substrato illi fundamento suo, nempe, Christi resurrectione, et glorificatione, exposuit, hoc capite ipsum applicat in specie ad Ephesios et Iudæos. 2 Absoluta iam secunda parte Epist. de benedictionibus spiritualibus, & de doctrina generali: tertia parte Epistolæ descendit ad speciem, & ponit Ephesios ante oculos vtramque conditionem suam, et illam præcedentem in Gentilismo, et hanc præsentem in Christianismo, ad vers. 14. 3. Confirmat ad finem vsque cap. præsentem illam ipsorum conditionem ac vocationem, nempe propinquos factos esse in Christo, per sanguinem ipsius.

CAP. II.

1 Et vos vna viuificauit, cum essetis mortui in offensis et peccatis.
2 In quibus olim versati estis, vt est vita mundi huius, secundum principem, cui potestas est aeris, et spiritus nunc agentis in hominibus contumacibus.
3 Inter quos et nos omnes conuersati sumus olim in cupiditatibus carnis nostræ, facientes quæ carni ac cogitationibus libebant, eramusque natura filij iræ, vt etiam reliqui.

ET VOS VNA.] *Prima pars capitis, applicatio beneficij vocationi, quam appellauit superiori cap. excellentē magnitudinem potētiæ* Dei. *Applicat autem beneficium hoc primùm ad Ephesios.* [CVM ESSETIS] *Amplificatio beneficij præsentis a priori Ephesiorū conditione misera, qua spiritualiter erant mortui. Conditio illa prior expri-*

exprimitur metaphora sumpta ab homine mortuo: quemadmodum homo mortuus priuatur non modo actionibus et motibus naturalibus ac humanis, sed etiam facultate ipsa agendi et mouendi: ita Ephesij ante viuificationem priuati erant non modo actionibus spiritualibus, sed etiam facultate omni, et propensione ad actiones illas. In mortuo non est mens, qua naturaliter cognoscat: non voluntas, qua eligat aut reprobet: non affectiones, quibus afficiatur aliquo modo: ita in nobis spiritualiter mortuis non est mens, quæ recte intelligat spiritualia: non voluntas, quæ eligat: non affectus, qui benè et sanctè commoueatur, vel ad Deum, vel ad proximum diligendum, vel ad quidvis aliud faciendum. Ex hac similitudine satis apparet, si alter dicendus sit mortuus naturaliter, et alterum meritò debere dici mortuum spiritualiter. Hæc est illa spiritualis mors, de qua cap. 5. ver. 14. huius Epist. Surge à mortuis, et illucescet tibi Christus: et 5. 8. huius eam intelligit tenebrarum nomine. Eratis olim tenebræ, nunc autem lux in Domino: et Luc. 1. 79. vt appareat ijs, qui in tenebris et vmbra mortis positi sunt. Quo loco vides mortem istam etiam vmbram mortis appellari, vt et Mat. 4. 16. Ex hac morte spirituali duæ mortes consequentes sunt. Prima corporis: secunda, corporis et animæ. [IN OFFENSIS] His verbis tanquam differentia quadam, vt loquuntur Logici, adiecta, significatur genus mortis, nempe, mors spiritualis: nam peccatum est quiddam spirituale. Porro peccati et offensæ nomînibus intelligo et comprehendo omne genus peccati, siue naturæ contagiosit, siue mali motus ab ea profecti, siue denique, externæ actiones sint: Nam ab his omnibus homo mortuus dicitur, & hæc non modo mortem procurant tanquam stipendium peccati,

peccati, sed etiam quodammodo sunt ipsa mors. Quid enim aliud est peccatum, quam priuatio conformitatis cum lege Dei, ac proinde vitæ nostræ? Nam conformitas illa cum lege Dei est ipsa vita nostra. Mors autem quid aliud est, quam priuatio vitæ? Quare peccatum est mortis quoddam genus, et qui in peccatis viuit, etiam dum viuit, mortuus est: vt Paul. 1. Timo. 5. 6. loquitur de vidua, quæ in luxu viuit: Ea viuens inquit, mortua est. Hactenus proposuit nobis conditionem illam Ephesiorum priorem miserrimam. Quædam deinde obseruanda sunt. 1 Quod ad phrasin attinet: variæ sunt de morte & peccato locutiones. Rom. 6. 2. dicitur nos mortuos esse peccato: hîc autem et Col. 2. 13. nos mortuos esse in peccatis, aut per peccata. Differunt hæ loquutiones à se inuicem: Nam peccato mori, est habere cum Christo crucifixum veterem hominem, vt eneruetur corpus peccati, ne posthac nos seruiamus peccato, interprete Apostolo ibidem. Cum hac morte coniuncta est viuificatio, quam etiam cum ea coniungit Apostolus eodē loco: Ita etiam vos colligite vosipsos tum mortuos esse peccato, tum verò viuere Deo per Christum Iesum Dominum nostrum. Mori verò in peccatis, est peccatis viuere, et priuari omni facultate ad bonum, sic vt tantum proferamus fructus peccatorum. Cum hac morte pugnat viuificatio: Nam qui sic mortuus est, non est viuificatus. Atque ideo hoc loco Apostolus exaggerat viuificationis beneficium à contrario statu mortis in peccato. 2 Non vocat hîc semimortuos, aut ægrotos ac infirmos, sed prorsus mortuos, omni facultate bene cogitandi aut agendi destitutos. Hinc conuellitur doctrina Pontificiorum de libero arbitrio, et naturali facultate in nobis bona quidem, sed præpedita. 3 Putat mundus vi-

tum hominis perfici naturalibus & humanis actionibus, sed vocat Paulus mortuum hominem, qui alioqui quamoptimè fungitur vita hac naturali & humana. Si enim coniunctio hæc corporis & animæ satis sit ad vitam, tum qui apud inferos erunt, viuent, qui tamen erunt plusquam mortui. [IN QVIBVS OLIM.] Inchoatam applicationem abrumpit, digressione facta in explicationem superioris illius conditionis, & mortis Ephesiorum: cui etiam similem facit priorem Iudæorum conditionem. Ostendit autem Ephesios fuisse mortuos in peccatis & offensis, à genere ac modo conuersationis ipsorum prioris. Modus autem conuersationis explicatur, primùm à similitudine vitæ mundi, deinde ab authore suo DIABOLO. Conuersatio ipsa exprimitur verbo ambulandi. Ambulare in scripturis commune est tàm bonis, quam malis. Boni: vt 4. 1. huius epi. Precor vt ambuletis, ita vt dignum est vocatione, qua vocati estis. Malis, vt hoc loco. Mutuatitium autẽ est verbum: quemadmodum enim ambulant homines in via, ita peruersi ambulant in peccatis, tanquam in via. Vnde Act. 14. 16. viæ nomine peccata significantur. Aetatibus præteritis siuit Deus gentes omnes suis ipsorum vijs incedere. Qualis autem fuerit hæc conuersatio ostenditur similitudine conuersationis mundi, quam vitam appellat. Nam hæc indifferenter accipi ostendit illud Apostoli Col. 3. 7. Quibus in vitijs vos versabamini quondam, cum in ijs viueretis. Mundum intelligit homines illos, quos paulò post contumaces vocat, quo genere hominum magna ex parte repletus est hic mundus. Eph. 6. 12. mundum definit tenebras sæculi huius, Aduersus, inquit, mundi dominos, hoc est, vt subijcit, dominos tenebrarum sæculi huius. [SECVNDVM

PRIN-

PRINCIPEM.] *Hic ostenditur qualis sit eorum conuersatio ab authore suo, nempe, principe cui potestas est aeris: periphrasis est Diaboli. Quid sibi velit per aerem illum, verbum sequens exponit, nempe, Spiritum quasi aërium, cuius impulsu aguntur & incitantur aduersus Christum contumaces homines, non secus atque naues agitantur aëre tempestuoso. Filios infidelitatis vocat eos vsitata phrasi Hebræorum, qua significatur prorsus addictos infidelitati, & in ea obstinatos. Hoc igitur nomine notatur cõtumacia, quæ nunquam mutari potest etiam oblata clarissima Euangelij luce. 2. Cor. 4. 3. Quod si Euangelium meum tectum sit, ijs qui pereunt, tectum est, in quibus Deus huius sæculi excæcauit mentes, id est, infidelibus. Hi sunt pro quibus non orat Christus Ioh. 17. 9. Non pro mundo rogo, sed pro ijs quos dedisti mihi, quia tui sunt. Hactenus fuit declaratio propositionis. Quæ obseruamus hæc sunt. 1. Versu primo Ephesios ante regenerationem vocauit mortuos, hoc versu conuersationem plane similem mundi conuersationi ijs tribuit, quæ profecta sit ab authore Diabolo: vnde licet discere quales fuerint ante regenerationem, & an fuerit in ijs vllum semen electionis, quod vocant: quod nullum profectò ex his quæ hîc dicuntur, conspicitur. Ergo nulla re differunt electi à reprobis ante vocationem et regenerationem. 2 Diabolus permissione Dei duobus modis tentat hominem, partim foris, oblatis externis occasionibus, partim intus, immisso in homines Spiritu quasi suo, vt hoc loco. Disce igitur quam miseri sint homines non renati: Sunt mortui in sese, Diabolus præterea Dei permissione & iusto iudicio in ipsis efficax est. 1. Thessalonicensium. 2. 11. 2. Corinthiorum 4. 4.*

[INTER QVOS] *Persistit in digressione, ac persequitur conditionem Iudæorum antegressam vivificationem ipsorum, superiori illi Ephesiorum plane similem, cum dicat* [INTER QVOS ET NOS] *hoc est, similiter nos Iudæi. q. d. quemadmodum vos olim versati estis &c. ita et nos Iudæi inter homines contumaces versati sumus &c. Explicatur conditio hæc similis Iudæorum à statu, primum conuersationis similis conuersationi contumacium hominum: deinde naturæ ipsius similis naturæ contumaciũ hominum. Conuersatio Iudæorum similis sic tractatur Primùm proponitur modus conuersationis (Inter quos, inquit, hoc est, eodem modo quo contumaces, conuersati sumus olim in cupiditatibus carnis nostræ:) deinde declaratur. Conuersationis forma sine modus traditur per causas, quarum princeps est caro ipsa, per quam intelligo communem illam naturæ contagionem, quæ peruasit omnem posteritatem Adami, orta ex eius inobedientia. His nominibus vocari solet à Paulo, nempe, carnis, carnalis hominis, animalis hominis, veteris hominis, & membrorũ. Ex carne existunt cupiditates, quæ efficiunt secundariam cõuersationis causam. Cupiditates vocat affectus, et, vt sic loquar, passiones peccatorum, παθηματα ἁμαρτιων. Rom. 7.5. Cum essemus in carne affectiones peccatorum vigebant in membris nostris: & Rom. 8.6 cupiditatem carnis significat nomine φρονηματος, hoc est, sapiẽtiæ carnis. Nam intelligẽtia, inquit, carnis mors est.* [FACIENTES QVAE CARNI.] *Declaratio propositæ formæ conuersationis illius similis, qua quodammodo definit quid sit conuersari in cupiditatibus carnis: est nimirum facere, quæ carni & cogitationibus libebant. Primùm igitur conuersatio posita est in actione quæ promanat ex his causis, primùm carne,*

deinde

deinde cupiditatibus, quas hic vocat cogitationes, etsi alioqui cogitatio siue διανοια ꝓpriè sit mētis motus, quo progreditur ab vno ad alterum. Significatur igitur his verbis imperium quoddam & regnum peccati & carnis, quo regnauit in mortali eorum corpore peccatum, & ipsi obedierunt peccato in cupiditatibus corporis. Rom. 6. 12. [ERAMVSQVE NATVRA.] *Secunda pars conditionis præcedentis Iudæorum, plane similis illi infidelium, nempe, status naturæ similis: Natura erant filij iræ, vt etiam reliqui. Natura humana tribus modis considerari potest. Primùm ex creatione iudicatur, quæ fuit secundum imaginem* Dei. *Deinde ex naturali ista generatione, quæ est secundum imaginem Adami, qua miserè deformata est imago illa Dei. Tertiò ex spirituali illa regeneratione, quæ est reparata in nobis natura illa primæua. De deformata natura in Genesi 5. 3. sermo est: quo nimirum loco habes Adamum genuisse filium secundum imaginem suam. De hac etiam natura intelligendus est hic locus. Filios iræ appellat ex Hebræorum phrasi, hoc est, obnoxios & addictos iræ Dei. Non est autem hic prætereundum, nos secundum primam illam naturam filios esse* Dei *per creationem: secundum alteram filios esse iræ* Dei: *secundum tertiam denique filios Dei esse per adoptionem. Hactenus fuit conditio illa prior Iudæorum. Nunc quædam obseruabimus. 1. Iudæi habebant verbum Dei, et tamen annumerantur reliquo mundo & filijs infidelitatis. Nullum prorsus est lumen veritatis, quo continetur peruersa hominis natura. Nam primùm illud lumen, quod ex natura est, suffocat homo Rom. 1. Deinde lumen verbi, aut non recipit omninò: aut si recipiat, corrūpit atque peruertit, vt in hæreticis videmus: aut prorsus deficit ab eo, vt in Apostatis:*

tis: aut si retineat puritatem, abutitur ea tanquam larua ad integendam incredulitatem et morum peruersitatem, vt in hypocritis cernimus. Quid dicam? Homo de homine exuet hominem prius, quam desierit aliquo modo in illam lucem peccare. Quam benè igitur argumentantur Papistæ à malis moribus ad damnandam hanc quam Dei gratia habemus Euangelij lucem? 2. Obseruandi sunt hic peccatorum gradus quidam: Primus est, carnis: secundus, cupiditatis: tertius, actionis. Vnusquisque ex his gradibus peccatum est, et mortem commeretur. Quod si ex omnibus coagmentatum fuerit peccatum, tum quidem omnibus suis numeris absolutum est. Hos tres gradus sic distinxit Iacobus 1. 15. Cupiditas (primus est gradus corruptæ ipsius naturæ) vbi concepit (secundus est, motus cupiditatis) parit peccatum (qui tertius est gradus actualis peccati.) Operæpretium est hoc loco videre regnum illud peccati et carnis, hic enim non obscurè depingitur. Primum caro, tanquam regina quædam, insidet animo, eiusque facultatibus omnibus. Neque enim verum est, quod Philosophi dicunt, mentem, tanquam reginam omnibus præsidere animi facultatibus, cum ipsa etiam carni inseruiat. Deinde caro animi domina nequaquam otiosa est, sed concupiscit. Cum hac concupiscentia carnis conspirant omnes functiones omnium facultatum animi: quod cogitat caro, cogitat mens: quod vult caro, vult voluntas: denique motus affectuum sequuntur motus carnis: postremò cum animus sic addictus seruituti carnis moueat corpus, certè corpus pariter eiusque membra à carne tanquam domina mouentur, ideoque totus homo, quantus quantus est, et animo et corpore peccati seruus est. 3. Quod si natura simus filij iræ,

miſe-

miserè errarunt & Pelagiani, qui negarunt originis peccatū, & Semipelagiani Papistæ, qui in natura nostra affirmant liberum arbitrium, hoc est, facultatem aliquam, et procliuitatem ad id quod bonum, & Deo acceptum est, reliquum esse. 4. Dicimur hic per naturam filij iræ. Rom. 1.18. per opera ipsa dicimur obnoxij esse iræ DEI. *Ergo ira* DEI *incumbit tam radici quā fructui. Nam vsque adeò inuiolabilis est Dei maiestas, & tantū mali est in peccato, vt nullum eximatur ira Dei, vel minimū, cùm vel minimo offendatur illa* DEI *maiestas sacrosancta & inuiolabilis.*

4 Sed Deus qui diues est misericordia, propter multam charitatem suam, qua dilexit nos.

5 Etiam quum per offensas mortui essemus, vna viuificauit nos per Christum, cuius gratia estis seruati.

6 Vnaque excitauit, vnaque collocauit in cœlis in Christo Iesu.

7 Vt ostenderet sæculis succedentibus summas opes gratiæ suæ, sua erga nos benignitate in Christo Iesu.

SED DEVS QVI.] *Hactenus digressus est in priorem illā conditionem Ephesiorum pariter & Iudæorum, vt vel hac ratione ex contraria illa, & priori miseria exaggeraret beneficium viuificationis. Nunc redit ad beneficium ipsum, eiusque applicationem, inchoatam quidem primo versu, sed interpellatam, vt diximus, explicatione status & miseriæ superioris Ephesiorum pariter et Iudæorum. Applicatio communiter & promiscuè facta est ad Ephesios & Iudæos. Dum applicat beneficium, non id ieiunè facit, sed ipsam omnibus causis suis, efficiente, forma, materia, fine amplificat. Tractantur efficiens & forma versu 4. De beneficio ipso, & coniuncta materia agitur versu 5 & 6. finis subijcitur vers. 7. Primùm igitur versu 4. efficiens causa est. Efficiens est Deus, sed in persona Patris. Non contentus nuda* DEI *nominatione addit descriptionem à misericordia sumptam.*

[QVI

[QVI DIVES EST MISERICORDIA.] *Definitio hæc valdè accommoda est instituto: nam beneficium vivificationis effectum est misericordiæ diuinæ. Non autem nuda misericordia sua Deum definit, sed diuitem misericordia prædicat: & hoc quoque accommodatè dictum, si respicias conditionem ipsorum: fuerunt enim, vt sequitur, per offensas mortui, prorsus miseri, & in se desperati: vnde opus erat illis vivificandis infinita misericordia. Nam vbi auctum est peccatum, necesse est superabundet gratia. Et hæc de efficiente, sequitur forma siue modus, quo Deus misericors exercuit misericordiam suam. Exercuit autem per charitatem. Scimus hoc omnes, vel natura duce, charitatem, aut amorem, misericordiæ affectum monere, & vt quisque maximè charus est nobis, ita solere nos eius maximè misereri. Idem hoc loco de Deo* ἀνθρωποπαθῶς *dicitur. Amor enim erga homines &* φιλανθρωπια *mouet Deum ad misericordiam erga homines exercendam. Neque solam charitatem nominat, sed multam prædicat: Et hoc quoque opportunè dictum, si rationem habeas conditionis ipsorum. Mortui erant per offensas, ac proinde Deo inimici: Nam Paulus Rom. 5. quos versu 8. peccatores vocauit, eosdem inimicos paulo post, vers. 10. appellat. Scimus id omnes, nisi multa sit charitas, quæ nos moueat, non statim moueri nos misericordia erga inimicum hominem: Nisi multa esset* ὀργη *illa parentis erga filium non facile moueretur misericordia erga eum, nec grauem offensam condonaret. Vide typum huius tanti amoris in parabola filij prodigi. Luc. 15. 20. Idem de Deo humano more dicendum est.* [ETIAM CVM PER.] *Hactenus de efficiente & forma, sequitur ipsum beneficium cum materia coniuncta versibus 5. &*

6. Prius.

6. Priusquam autem ad beneficium veniat, argumento à communi miseria iam tractato, ipsum exaggerat. De argumento igitur nihil nunc dicemus amplius, tantùm hoc annotabimus. Quando pronuntiat Paulus magno cum cordis sensu diuitem misericordia Deum, & multam eius charitatem? Nimirum tum quum addit (etiam cum per offensas mortui essemus.) Quando igitur sentit quis misericordiam, eamq; infinitam Dei? Nimirum tum cum sentit miseriam suam. Quando potest quis ex animo Deum misericordem pronuntiare? Nempe tum cum potest ex animo se miserum clamare. Paulus postquam exclamauit, O me miserum! quis me liberabit à corpore mortis huius? statim agnouit Dei misericordiam in Christo, ac subiecit: Gratia sit Deo per DOMINUM *nostrum Iesum Christum. Contra disce, qui non affectus fuerit sensu miseriæ suæ, nunquam afficietur is sensu diuinæ misericordiæ.* [VNA VIVIFICAVIT.] *Sequitur beneficium ipsum tribus gradibus amplificatum. Primus est,* [VNA VIVIFICAVIT NOS.] *Secundus,* [VNA EXCITAVIT] *Tertius,* [VNA COLLOCAVIT IN COELIS.] *Primus gradus pertinet ad vitam animæ potissimùm. Secundus ad vitam corporis. Tertius ad vitam & gloriam vtriusque. His tribus perficitur glorificatio nostri. Quare ad sanctificationem, siue viuificationem, de qua instituit agere hoc loco maximè, cum sit principium quasi glorificationis nostri, adiungit suscitationem ex mortuis, & collocationem in cœlis, vt perficiat glorificationem. Quare vltra viuificationem institutam prouehitur ad perfectam glorificationem. Primus itaque gradus his verbis est,* [VNAQVE VIVIFICAVIT.] *Sensus est, cum mortui essemus pariter Ephesii & Iudæi, et destituti omni facul-*

tate ad ſpiritualia, Deus nos Epheſios pariter & Iudeos, viuificauit per Chriſtum, cuius reſurrectionis virtute ſpiritus Sanctus abolita morte indidit animis noſtris facultatem vitæ ſpiritualis: Et hæc eſt illa vita animæ quam inchoamus in hac vita. De qua non erit alienum aliquid dicere. Vitam in genere definio propriè functionem facultatum animi. Ea vita in homine duplex eſt. In non renato eſt functio facultatum naturalium et humanarum, quam etiam à Deo eſſe teſtatur Paulus, Act. 17. 28. Per ipſum enim viuimus & mouemur, & ſumus. Quo loco et vitam noſtram & eſſentiam ipſam, ſiue eſſe noſtrum, vnde vita, Deo tribuit. In renato vita eſt functio Spiritus in homine, à quo accipit homo renatus ſuum eſſe, vt non renatus à naturali ſua anima. De hac vita ſpirituali hic ſermo eſt. Sed dices, annon eſt renati vita, functio facultatum animi? Reſpondeo, primùm eſſe functionem Spiritus habitantis in nobis, tanquam principalis cauſæ: deinde animæ eiuſque facultatum, tanquam inſtrumentalium cauſarum, quarum miniſterio vtitur Spiritus S. [PER CHRISTVM] *Explicat per materiam ſuam hunc primum gradum. Materia eſt Chriſtus. Primùm enim Deus Chriſtum, tanquam materiam, format & facit omnia in gratiam noſtram. 1. Cor. 1. 30. Qui factus eſt nobis ſapientia à Deo, iuſtitiaque, et ſanctificatio, & redemptio: Deinde ex Chriſto coniuncto nobiſcum, vt capite cum membris, profluunt in nos omnia beneficia, in quorum numero eſt viuificatio.* [CVIVS GRATIA.] *Obiter inſerit fundamentum doctrinæ huius. Omnes cauſæ beneficij viuificationis nihil aliud ſonant, quam Dei gratiam, meritoque noſtro nullum locum relinquunt: ideoque nequis ea re cõmoueatur ſubſternit firmiſſimum*

doctrinæ

doctrinæ suæ fundamentum, nempe, totam salutis nostræ rationem per meram Dei gratiam esse, ideoque & hoc beneficium Dei gratia conferri. Argumentum est quasi à genere toto ad partem. Sed de hoc posteà. Nunc ad secundum gradum pergamus. [VNAQVE, *inquit*, EXCITAVIT] *Hic gradus magis proprius videtur esse viuificationis corporis, cuius sensus est: Ephesios pariter & Iudæos, quoad corpora hæc mortalia, excitauit. Huic loco commentarij vice potest esse ille locus Rom. 8.11. Sed si Spiritus eius, qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, is qui excitauit Christũ ex mortuis, viuificabit etiam mortalia corpora vestra, per inhabitantem eius Spiritum in vobis.* [VNAQVE COLLOCAVIT.] *Tertius & postremus est gradus, communis animo cum corpore, estque perfectio vitæ & gloriæ in cœlis cum Christo. Explicantur etiam hi duo gradus per materiam suam, Christum, de quo anteà. Oritur hic quæstio de duobus posterioribus gradibus. Quî fit vt dicat in præterito tempore ipsos iam excitatos, & in cœlis collocatos? Respondeo, duobus modis dici nos participes beneficiorum Christi, nempe, iure, et facto. Iure, resurrectio corporum et collocatio in cœlis nostra iam sunt: facto, nondum sunt. Quanquã etiam ipso facto aliquo modo nostra sunt, nempe, in capite nostro Christo, qui iam resurrexit, iam collocatus est in cœlis: quæ enim est capitis conditio, eadem etiam membrorum dicitur. Imo verò si fidem respicias, quæ est hypostasis rerum sperandarũ, facto nostra sunt, etiam vt mẽbra corporis sumus, certo quodam modo, nempe, per fidem, quæ facit quodammodo subsistere, et præsentes esse, res absentes et futuras. Hic quædam obseruanda sunt. Eadem quæ hìc Ephesiis et Iudæis tribuuntur, ipsi christo tributa sunt cap. superiori,*

nempe, excitatio ex mortuis & collocatio in cœlis. Ergo verum eſt quod dicit Apoſtolus Rom. 8.29. Prædeſtinauit nos Deus vt conformes fiamus imagini filij ſui: vt is ſit primogenitus inter multos fratres. Conformitas hæc eſt in duobus, in humilitate, in hac vita: in gloria, in altera: de poſteriori ſermo eſt hoc loco. Vt autem fiat hæc conformitas accipimus Spiritum Chriſti, qui eadem operatur in nobis, quæ in ipſo Chriſto. Spiritus ille excitauit Chriſtum, collocauit eum in cœlis: idem Spiritus eadem ſuo quodam modo in nobis efficiet. 2. Quæcunque in nos conferuntur beneficia, certis quibuſdã gradibus accedunt, inchoantur in hac vita, perficiuntur in altera. [VT OSTENDERET.] *Summus finis huius beneficij vt oſtenderet ſæculis ſuccedentibus gratiam ſuam infinitam, et ex conſequenti, glorificaretur à ſæculis ſuccedentibus. Spiritus enim volens innuere finem Dei gloriam, ita ſolet loqui, poſito antecedente pro conſequenti, vt Rom. 9. 22. Quod ſi verò volens oſtendere iram, & notam facere potentiam ſuam, hoc eſt, glorificari in potentia ſua.* [SVA ERGA NOS.] *Modum aperit, quo oſtendit Deus ſummas opes gratiæ ſuæ. Modus eſt per effectum gratiæ ipſius, nempe opus ipſum viuificationis, excitationis, & collocationis noſtri in cœlis: Quod opus nomine benignitatis metonymicũs ſignificatur. Nam benignitas hoc loco eſt actio ipſa benigna. Hic obſerua quædam. 1. Deus quærit gloriam ſuam, nempe, vt ab homine glorificetur ipſe in natura, perſonis, & proprietatibus ſuis, eſtque hæc felicitas hominis Deum ſuum glorificare. Nemo autem mortalium poteſt ſtatim in naturam Dei, mente & cogitatione deſcendere, ideoque Deus hominum imbecillitati conſulens, patefacit ſe hominibus in operibus ſuis, vt per ope-*

ra manifesta, in ipsius Dei naturam penetrent, eumque glorificent in natura, personis & proprietatibus. Sed non est hoc prætereundum, nos astu diaboli, et nostro ipsorum vitio, abuti ista ad Deum perueniendi ratione ad impuram idololatriam. Nã admirati homines opera, teste Paulo Rom. 1. ea ipsa, vt Deum, colunt, neque altius ad creatorem ipsum assurgunt. 2. Vsum huius finis videmus hodierno die, quo Deus ostendit nobis qui hoc seculo viuimus opes gratiæ suæ, in viuificandis iam olim Ephesiis & Iudæis. Ostendit autem nobis gratiam illam suam, nobis, inquam, tanquam succedenti ætati et seculo, per Epistolam hanc, per manus superiorum ætatum ad nos transmissam: ob eamque causam sine dubio inter tot persecutiones voluit eam Deus seruari, & venire tandem in manus nostras, nimirum, vt constet sua veritas his Pauli verbis, & impleatur hoc quod scriptum est, vt ostenderet seculis succedẽtibus summas opes suæ gratiæ. Ostendit autem nobis, tanquam ætati succedenti, vt nos ipsum glorificemus in illa benignitate iam olim præstita: quod eò alacrius facere debemus nos, qui gentes fuimus, quod audiamus eam præstitam Ephesiis, nempe, gentibus. Gentes quæ fuerant Antiochiæ audientes vocationem gentium, gauisæ sunt & glorificabant sermonem Dei. Act. 13.48. Sed hic est stupor naturæ nostræ, vt nunquam satis sentire aut miseriam nostram sine Christo, aut felicitatem nostram in illo, possimus.

8 Gratia enim estis seruati per fidem, idque non ex vobis, Dei donum est.
9 Non ex operibus, nequis glorietur.
10 Nam ipsius sumus opus, conditi in Christo Iesu ad opera bona, quæ præparauit Deus vt in ijs versaremur.

[GRATIA ENIM] *Repetit generale illud fundamentum*

doctrinæ huius, quod superius obiter attigit. Primùm autem ipsum proponit, deinde confirmat. Propositio est, gratia estis seruati per fidem. Sensus propositionis est: Gratia Dei causa est salutis nostræ, ita tamen, vt nos credamus, hoc est, præstemus id quod nostrarum partium est. Sciendum autem est gratiam Dei non efficere proximè et sine medio salutem nostram, verum interueniente iustitia. Nulli enim contingit salus nisi iusto. Iustitia autem hæc ipsius Christi est, & nobis peccatoribus imputatur. Primùm itaque gratia Dei iustificamur: deinde consequimur salutem: quem ordinem Apostolus Rom. 5. 24. apertè indicat: Vt quemadmodum regnauerat peccatum in mortem, ita etiam gratia regnaret per iustitiam in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum nostrum. Quia autem nihil prodest beneficium gratia collatum nisi recipiatur à nobis: recipi autem non potest, nisi per manum fidei: ideoque adijcitur instrumentum fidei. Quod autem dixi non recipi nisi per fidem salutis beneficium, intelligendum est id fieri in hac vita duntaxat, in qua dum sumus vita illa æterna abscondita est à nobis cum Christo in Deo. Col. 3. 3. ideoque fide amplectenda, dum in promissione vitæ æternæ nobis offertur. Obserua hoc loco cum gratuita Dei gratia non solum posse, sed etiam debere fidem consistere. Quod vt melius intelligamus, tenendum est tria quædam esse, quorum vnum in Deo est, reliqua duo in nobis sunt. Sunt autem ea, gratia, opera, et fides: Ex quibus opera siue merita, & gratia consistere vnà non possunt. Rom. 11. 6. Si ex gratia non ex operibus, & si ex operibus, non ex gratia. Gratia autem & fides optimè conueniunt. Nam quod gratia dat, fides recipit, ideoque Paulus Rom. 4. 16. ea coniungit. Ex fide, inquit,

quit, est hæreditas, vt sit per gratiam. Ex quibus verbis etiam illud apparet, fidem tantum abesse à merito, vt gratiam etiam importet. Vnde sequitur, Credere non esse mereri: sed esse instrumentum accensum in animo nostro per Spiritum sanctum, quo apprehendimus Christi meritum & vitam æternam sine vllo merito nostro, imo contra meritum nostrum. Ideoque in Scriptura leges nos per fidem iustificari, & ex fide, nunquam autem propter fidem. Atque hoc contra aduersarios obseruatum est, qui tanta auiditate prensant merita, vt etiam in operatione & apprehensione fidei, quærant meritum. [IDQVE NON EX VOBIS.] *Sequuntur argumenta propositionis. Primum est sumptum à facultate in nobis gratiæ contraria, qua negata sequitur gratia: Non ex vobis, hoc est, vlla facultate, quæ in vobis est, seruati estis: Ergo ex gratia. Hoc argumentum superiori Ephesiorum conditioni consentiens est, qua dictum est eos mortuos fuisse in peccatis, hoc est, instar mortuorum priuatos omni facultate ad spiritualia. Obserua hic tantum abesse vt habeamus ea opera, quibus salutem mereamur, vt ne facultas quidem aliqua ad opus producendum in nobis reliqua sit. Hoc contra Papistas, qui meritorum suorum principium etiam in nobis statuunt, Liberum arbitrium, & facultatem, impeditam quidem, sed tamen sanctam & bonam. Nam meritum definiunt, opus liberum, hoc est, à libero arbitrio profectum.* [DEI DONVM EST] *Secundum argumentum: quod est donum, id ex Dei gratia est & liberalitate, (nam donum gratis datur:) Salus est Dei donum: Ergo ex gratia. Hæc assumptio habetur etiam Rom. 6. 23. Donum autem*

Dei

Dei est vita æterna. Quo capite operæpretium est obseruare quonam modo præficiat homini duos quasi dominos, priorem, peccatum: posteriorem, Deum ipsum: Vtrumque autem mercedem seruo suo rependere affirmet vltimo versu. Nam stipendia peccati mors: donum autem Dei est vita æterna in Christo Iesu Domino nostro. Vbi verba sunt notanda: vocat peccati mercedem stipendij nomine, quasi iure debitam, et rectè: nam seruus peccati meretur mortem. Mercedem verò Dei siue iustitiæ, vocat doni nomine, et rectè: nam posteaquam omnia feceris, quæ potueris, dic te seruum inutilem. [NON EX OPERIBVS.] *Tertium argumentum, sumptum ex operibus gratiæ contrarijs, quibus remotis locus est gratiæ. Salus vestra non est ex operibus: Ergo ex gratia. Sciendum autem est hic duo esse genera operum, alterum quod præcedit regenerationem: alterum quod sequitur. De priori genere nulla est quæstio. Salus enim omniũ confessione non est ex illo operum genere, nisi fortè opera præparationis pontificij obijciant. Sed de his nunc non quæritur. Tu autem qualia sint illa opera præparationis, disce ex ijs, quæ suprà dicta sunt in explicanda misera illa Ephesiorum, et Iudæorum pariter conditione ante vocationem in Christo. De altero illo genere operum tota est controuersia: quod nos tamen dicimus & affirmamus nihil mereri. Vbi enim meritum, ibi debitum est: et qui persoluit debitor est. Ergo Deus idem gratiosus est simul & debitor. Quæ duo non possunt consistere. Non enim potest, et ex mera gratia, et ex debito aliquid persoluere: nisi dicas in Christo eum debere, quod tamen nobis gratis concedit, nostri ipsorum ratione habita. At aiunt aduersarij, quod debetur nobis etiam ex gratia est. Nam et gratis promisit, et obligauit*

se

se promissione. Ergo gratia et debitio consistere possunt in Deo? Respondeo: gratis quidem promisit, verum est: sed sub conditione perfectæ obedientiæ (si modo iustitiam in obedientia quaris, cum in Euangelico fœdere in sola fide quærenda sit) quam Christum solus præstitit. Ergo si debitor est, debet Christo propriè, qui sua obedientia, id commeritus est. Nobis vero debet non respectu meriti nostri, sed Christi nobis imputati. Ergo respectu nostri, ex mera gratia est salus: respectu Christi, ex debito. At, inquiunt aduersarij, nostra ipsorum obedientia perfecta est, vt perfecta est ipsa sanctificatio ex qua existit. At, inquam, verum est illud Apostoli de sanctificatione nostri imperfecta in hunc modum loquentis: Caro concupiscit aduersus Spiritum, & Spiritus aduersus carnem. Gal. 5. 17. Sed heus tu, relinquo te tuo Iudici. [NE QVIS GLORIETVR.] *Ratio est cur salus non sit ex operibus. Si salus sit ex operibus, gloriabitur homo: ergo non est ex operibus. Propositio patet exemplo Abrahami. Rom. 4. 2. Si Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet in quo glorietur. Nota hic duas propositiones: Primam quidem quæ est hoc loco. Si iustitia, aut salus sit ex operibus, habet homo quod glorietur: Secundam vero quam habemus Rom. 3. 27. Si iustitia, aut salus sit ex gratia, per fidem exclusa est gloriatio. At excipiunt aduersarij contra primam illam propositionem, & negant gloriationem ex operibus aliqua esse posse, cum sermo sit de operibus ijs quæ sunt ex gratia: gloriationem autem esse affirmantes in operibus duntaxat antecedentibus gratiam. Respondeo. De Abrahamo regenerato, & operibus ipsius regenerati dictum est illo in loco: Si Abraham iustificatus est ex operibus, habet in quo glorietur. Quare quicunque dicit se iustificari operibus*

etiam regenerationis, is necessario gloriatur in operibus. Exemplum veræ gloriationis si requiras, habes illud in Paulo Rom. 8. 31. qui gloriatur, non in operibus suis, etiam regeneratus: sed in Christo, & amore Dei erga se, & reliquum genus humanum. [NAM IPSIVS SVMVS.] Altera ratio tertij argumenti. Nos opus Dei sumus conditi in Christo ad opera bona: Ergo salus nostra non est ex operibus. Vis argumenti est: Posteaquam gratia per fidem seruati, ac proinde iustificati sumus, opus Dei sumus, conditi ad bona opera: hoc est, noua creatura sumus, regenerati ad opera bona. Ergo ex operibus nostris, quæ sequuntur, non autē antecedunt salutem fide apprehensam, tanquam ex causa, non sumus seruati. Sed expēdamus verba. Nomine operis intelligo eam quam 2. Cor. 5. 17. vocat nouam creaturam: Si quis igitur est in Christo, noua creatura est. & 4. 24. huius Epi. vocat nouum hominem quem Deus operatur in nobis regeneratione et renouatione Spiritussancti, quem effudit in nos per Iesum Christum dominum nostrum, vt ait Apostolus Tit. 3. 5. 6. Per creationem hic intelligo, non illam primam, sed secundam: regenerationem nimirum per Spiritum sanctum. [QVAE PRAEPARAVIT.] Non contentus media causa bonorum operum, nempe, regeneratione, resoluit ea in primam & summam causam, nempe, Dei ordinationem et decretum: [QVAE PRAEPARAVIT, inquit, scilicet decreto suo ab æterno, vt nos ambularemus in ijs. Obserua hic 1. ex his causis bonorum operum, nempe, decreto Dei, et regeneratione: Opera bona non tantum fieri Deo decernente, sed etiam regenerante, adeoq; formāte nos denuo suo tempore per Spiritum S. 2. Cum Deo decernente fiant opera nostra bona, sequitur neq; plus, neq; minus operum posse nos facere, quam De-

us per Spiritum in nobis decreuit facere. Ex quo rursus sequitur non esse in libertate arbitrij nostri perseuerare in bonis operibus. 3. Obserua deductionem bonorum operum ex causis suis. Prima causa est, decretum Dei: proxima est regeneratio nostra: inter has interueniunt iustificatio & seruatio per fidem. Hinc cadunt duo aduersariorum dogmata. Primum, de præuisis operibus, tanquam causis ordinationis Dei. Hic enim habemus DEUM *ordinare et præparare illa ipsa opera. Secundum, de iustificatione per opera bona. Hic enim habemus opera, tanquam effecta & fructus iustificationis et salutis nostræ. Sed qui velit vniuersam vim operum regenerationis semel animo complecti, legat cap. 6. 7. 8. Epist. ad Rom. vbi videbis in tam longa tractatione nullum verbũ de meritis, aut secũda, quam vocant, iustificatione fieri: q̃ certe factum à Paulo non fuisset si Paulus tanti fecisset secundam illam iustificationem quæ est per opera, quanti eam faciunt Papistæ hodierno die.*

11 Propterea memento te vos quondam Gentes in carne qui dicebamini præputium ab ea quæ vocatur Circumcisio in carne, et quæ manibus fit.
12 Vos, inquam, illo tempore fuisse absque Christo, alienos a republica Israelis, et extraneos a pactis promissionis, spem non habentes, et expertes Dei in mundo.
13 At nunc in Christo Iesu, vos qui olim eratis procul, propinqui facti estis, per sanguinem, inquam, Christi.

[PROPTEREA MEMENTOTE.] *Secunda pars cap. in qua, absoluta iam secunda parte Epist. de benedictionibus spiritualibus et de doctrina generali, aggreditur tertiam epistolæ partem: in qua descendens ad speciem, ponit Ephesiis ante oculos, veluti depictam in tabula, vtramq; conditionem suam, et illam præcedentem in gentilismo, et hanc præsentẽ in Christianismo. Descriptio præcedentis illius miserrimæ conditionis tractatur per hortationem, qua hortatur Ephesios ad ipsius recordationem.*

Hortatur autem ad recordationem duplicis miseriæ, partim externæ, partim internæ ac spiritualis, quam eodem tempore cum priori illa externa contigisse dicit. Externa, quæ est ver. 11. tribus partibus explicatur. 1 Gentes fuerūt. 2 In carne fuerunt. 3 Nominati erant præputium. Dicit igitur [RECORDAMINI VOS OLIM GENTES.] *Hæc est prima pars externæ conditionis ac miseriæ. Deut. 7. 6. scribit Moses Deum elegisse Israelem præ omnibus gentibus, quæ sunt sub universo cælo. Ergo omnes populi terræ excepto Israele gentes dicebantur, de quorum numero erant Ephesii. Verum hac appellatione gentium notatur Ephesiorū miseria: nam hoc ipso nomine significatur excisus à fœdere, & non esse Dei populum: quemadmodum Paulus Rom. 10. 19. gentes describit populum, qui populus non est. Annon igitur miseria est non esse Dei confœderatos. Secunda pars externæ conditionis est his verbis* [IN CARNE.] *Ezechielis 44. 7. appellantur præputiati carne. Hic igitur intelligo præputiatos carne, quæ etiam est nota miseriæ. Circumcisio nota fuit populi Dei, qua testabatur populum esse Dei, & obsignabat fœdus? Annon igitur hæc miseria est, destitui nota populi Dei? Tertia pars externæ conditionis est his verbis.* [QVI DICEBAMINI PRAEPVTIVM.] *Et hac quoque parte significatur quam miseri fuerint. Scimus grave esse nos miseros reipsa esse: verum duplex est ea miseria, quæ per exprobrationē objicitur vobis. Fuerunt reipsa miseri Ephesii, quod gentes essent, quod in carne essent, sed eo miseriores erant, quod miseria ipsis exprobrata esset. Huius rei exemplum habes 1. Sam. 17. 26. quo loco David exprobrat Goliathe præputium. Quis est iste præputiatus Philistæus, qui probra afficit acies Dei viventis. Sed à*

quibus

quibus probri loco obiectum est Ephesiis præputium? [AB EA, inquit, QVAE VOCATVR CIRCVMCISIO IN CARNE.] Hoc est, Israëlitis & Iudais, inter quos masculi, tanquam capita generationis, sub quibus continebantur femina, octauo die circumcidi iubebantur. Hic 1. discimus oportere nos prius recordari miseræ conditionis nostræ extra Christum, quam felicis in Christo. Nunquam enim magnitudinem beneficij sentiemus prius, quam sentiamus magnitudinem miseriæ. 2 Obseruamus vel ea re sola miseros esse nos, si destituamur externis notis populi Dei. 3 Videmus DEUM ipsum, & pios homines de reprobis & à Dei fœdere exclusis, semper contemptim locutos esse. Causa est: Homo sine Deo nihil est, imò quauis bestia vilior est: hinc fit vt omnes creaturæ, quæ persistunt in Dei obedientia illi maledicant. Ait Dominus de Caino, Ab ipsa etiam terra maledictus esto. Hanc confessionem vilitatis & miseriæ suæ quæ est sine DEO, ab ipso homine sæpe extorquet conscientia, vt à Caino, vbi aversam à se Dei faciem sensit. Ero, inquit, vagus & erro in terra: vnde futurum est vt cum vllus inuenerit me, occidat me. 4 Iudæi, vt vides, censent miseras gentes, quatamen positæ erant in luce huius mundi. Quis igitur est, qui de hominum felicitate, vel infelicitate recte possit iudicare? Is nimirum, qui in DEI fœdere est, & didicit ex eius verbo omnia æstimare. Nam ille ex spiritualibus & cœlestibus æstimat homines, cum mundus ex carnalibus et mundanis iudicet. Philistæi proculdubio Goliathum suum fœlicem iudicarunt, quo tempore DAVID per opprobrium præputiatum Philistæum nominauit. [VOS, INQVAM, ILLO TEMPORE.) Sequitur interna & spiritualis conditio Ephesiorum, quæ fuit eodem tempore quo externa

illa fuit, quæque ab externa etiam figurata est, et significata. Eius primùm quatuor partes facit: deinde uno verbo cõprehensam colligit [MEMENTOTE, inquit, VOS ILLO TEMPORE] nempe, quo hæc fuit externa vestra conditio. [Fuisse absq; Christo] est q̃, hæc prima ex illis quatuor partib. à qua meritò orditur: fons enim est omnis miseriæ, Christo destitui. Quid enim habere potest, qui Christo caret? contrà, qui Christũ habet, quid est quo carere potest? [ALIENOS A REPVBLICA.] Secunda pars ex prima illa existens. Nomine reipublicæ Israëlis intelligo visibilem illã Ecclesiam, quæ tunc temporis in Israële fuit. Hæc pars pendet ex priori: nam qui est sine Christo capite, is separatus est ab Ecclesia corpore: vt contra, qui coniunctus est cũ capite, coniunctus est quoq; cum corpore. [EXTRANEOS A PACTIS] 3. pars ex duabus prioribus exsurgens. Pacta promissionis intelligo ea fœdera, quibus ꝓmisit Deus, se Israëlis Deum futurum. Sequitur hæc pars ex duabus prioribus: nam qui est sine Christo, et alienus ab Ecclesia, nihil ad illum ꝓmissiones pertinent. Promissiones enim omnes in Christo in gratiã ecclesiæ factæ sunt. [SPEM NON.] 4. pars quæ pendet ex tribus superioribus. Nomine spei intelligo etiam fidẽ. Fides enim est, quæ firmiter assentitur veritati ꝓmissionis, eiq; rem ꝓmissam certo quodã modo præsentẽ aprehendit. Spes expectat per patientiã rei promissæ complementum, q̃ vbi erit, tum quidẽ futuræ est rei apprehensio, non amplius ex fide in promissionẽ (nam tum promissio euanesceret) verum ex aspectu ipsius rei longe iucundissimo. Spes igitur semper præsupponit fidẽ in promissionẽ. Sequitur autem hæc pars ex proxima: cui enim non est facta promissio, quid credere aut sperare potest? vt contra, cui facta est ꝓmissio, habet q̃ credat, et speret. Atq; hæc de quatuor illis partibus interim condi-

conditionis miserę: quas si lubet, in duas potes sũmatim contrahere, ita vt duas priores cõprehendas priuatione cõmunionis Christi, et sanctorũ: de qua cõmunione in Symbolo Apost. legimus. Duas vero posteriores cõplectaris priuatione promissarũ beneficiorum, nempe, remissionis peccatorũ et vitæ æternæ, vna cum fide et spe, quibus illa nobis applicantur. De his etiam beneficijs ad cõmunionem illam sanctorum pertinentibus, legès in Symbolo Apost. [DEI EXPERTES.] Nunc vno verbo comprehendit internam illam miseriam, eamq; ad vnum caput Atheismi reducit: quem quidem definire potes ex partibus superioribus, ita vt Atheismus sit, esse absq; Christo, esse alienos ab ecclesia, esse extraneos à promissione, deniq; spem non habere. Sed quæres, Annon gentes cognouerunt DEUM: q. Rom. 1. 21. diserte asseueratur. Propterea quod cum DEUM cognouerũt, nempe, ex rebus creatis, tamen vt Deum non glorificauerunt? Resp. cognouisse quidem Deum, sed cõmutasse veritatẽ mendacio: quibus verbis docet Paul. quæ ex natura colliguntur vera quidẽ esse, sed vera illa quæ colligũtur et cognoscũtur ab hominibus, absq; luce verbi præeunte, (quæ est corruptio et prauitas naturæ nostræ) in vanitatem & mendaciũ abire. Ergo gentes cognouerunt quidem DEUM, sed, vt eodẽ cap. loquitur Apost. visum est ijs cognitum in notitia non retinere. Est igitur regula. Non tantũ ij qui reluctante conscientia omnem opinionẽ de Deo aut numine ex animis eiciunt, Athei sunt, sed etiã qui cognoscunt quidem DEUM, sed cognitũ, non colunt legitimè, ex præscripto ipsius. Velim id cõsiderent aliquãdo aduersarij nostri. Obserua hic, quos DEUS non dignatur externis notis populi sui illi ferè spiritualiter miseriũs sine christo, sine ecclesia, sine promissione, sine spe, et vno verbo, sine DEO. [AT NVNC.] Hactenus depinxit Apost. priorẽ illam Ephesiorũ conditionẽ

Nunc

Nunc describit præsentem superiori prorsus dissimilem. Ideoque ait, at nunc in Christo Iesu, vos qui olim eratis procul &c. significans particula hac aduersatiua [AT] *conditionem quandam prorsus dissimilem priori. Propositio itaque præsentis status est, quod nunc propinqui facti sint, nempe reipublicæ Israëlis, idque in Christo. Propositio non est nuda, sed tribus quasi argumentis vestitur. 1. Oppositione contrariæ conditionis pristinæ repetita,* VOS, *inquit,* QVI PROCVL ERATIS, PROPINQVI FACTI ESTIS.] *Vnde discimus Christi beneficia seorsim à conditione illa nostra, quæ est absque Christo considerari non oportere, vt passim licet discere ex Apostolo nostro in hac Epistola: qui miseriam pristinam & felicitatem præsentem ita coniungit, vt felicitatem commemoratione miseriæ amplificet. 2. argum. est à materia Christo, in quo Deus, tanquam in materia quadam operatur omnia beneficia, quæ ad nostram salutem pertinent. Sed intelligenda est hæc materia nobis admodum coniuncta, vt caput corpori. Quare duo sunt, materia, Christus, & coniunctio huius materiæ: de quo vtroque 1. Cor. 1. 30. Ex ipso, inquit, estis vos in Christo Iesu: vbi habes coniunctionem Christi et nostri: tum sequitur: Qui factus est nobis sapientia à* DEO, *iustificatio, sanctificatio et redemptio: vbi habes Christum nostra causa omnia factum. Ex Christo tanquam materia ita facto, et instructo omnibus beneficijs, et ex coniunctione Christi et nostri, sequitur participatio beneficiorum Christi. 3. argum. est à forma, qua in Christo operatus est Deus hoc beneficium. Forma est,* PER SANGVINEM IPSIVS.] *hoc est, meritum & sacrificium illud infinitæ virtutis: sanguis enim est vel. Habuisti prius Christum, vt materiam, fieri omnia nostra causa,*

zausa: hic habes formam et modum, quo fiat omnia, nempe, ipsius meritum. Vbi sciendum, non esse culpam in merito, cur acquisita beneficia non pertineant ad omnes, sed in coniunctione: non enim coniuncti sunt omnes cum Christo per Spiritum & fidem.

14 Ipse enim est pax nostra, qui vtraque fecit vnum, & intergerini parietis septum soluit,

15 Inimicitijs, id est, lege mandatorum, quæ in ritibus posita est, per carnem suam abolitis, vt ex duobus illis conderet in semetipso vnum nouum hominem faciens pacem,

16 Et vtrosque in vno corpore reconciliaret Deo per crucem, peremptis inimicitijs per eam.

IPSE ENIM EST.] *Tertia pars capitis, in qua confirmat vocationem illam et conditionem in Christo beatam, nempe, in Christo propinquos illos factos per sanguinem ipsius. Argumentum primum sumptum est ab officio Christi sacerdotali, quod in eo positum est, vt pacem faciat, non solum inter Deum & homines, quod tamen præcipuum est, verum etiam inter homines mutuo, præsertim inter Iudæos & Gentes, Ecclesiam & ab Ecclesia alienos.* [QVI VTRAQVE.] *Docet Christum esse pacificatorem ab effectis Christi, in quibus tanquam partibus consistit pax illa. Effecta duo sunt: Primum est, Christus vtraq;, vel vtrumque populum fecit vnum. Secundum est, Christus intergerini parietis septum soluit: quod quidem effectum allegoricè propositum, sequenti versu proprijs vocibus explicatur. Si hac duo effecta inter se compares, solutio septi prius ordine est effectum, vnitio verò vtriusque populi posterius. Nam prius necesse est, diruatur intergerinus paries, vt Gentes quasi transire possint ad Iudæos, quam vnitio fiat. Scimus enim in pace facienda necessario prius tollenda esse de medio impedimenta quæcunque*

amicitiæ, & causas discordiæ removendas, quam consensio partium dissidentium fiat. Sed de ordine non disputo: vtut est, ex his effectis sequitur Christum esse pacificatorem. [INIMICITIAS, ID EST, LEGEM MANDATORVM] Proximum effectum Christi, allegorice propositum, proprie explicat. Est autem allegoria Christum intergerini parietis septum soluisse. Hanc allegoriam interpretatur dum addit Christum abolemisse per carnem suam inimicitias, id est, legem mandatorum, quæ in ritibus posita est. Legem mandatorum intelligit multitudinem ceremoniarum et rituum, ideoq; sequitur [QVAE IN RITIBVS POSITA EST] ceremonias has, inimicitias vocat, quia præter cæteros hic vnus erat finis et vsus ceremoniarum, quo per has Deus discreuit suum populum ab omnibus alijs gentibus. Ait denique per carnem suam abolitas esse has inimicitias & ceremonias significans modum, quo aboleuerit eas, nempe, per carnem suam, hoc est, quod dixit supra, per sanguinem, & postea per crucem dicet. Col. 1. 22. appellat corpus carnis. Carnem igitur intelligo mortem, quam in carne perpessus est. Habemus igitur Christum per mortem suam aboleuisse ceremonias, quæ erat Christi ipsius typus, & vmbram quasi cessisse corpori. Nam ceremoniæ erant vmbræ rerum futurarum: at corpus est Christi. Col. 2. 17. [VT EX DVOBVS ILLIS.] Effecti proximi ita explicati sequitur duplex finis: quorum posterior, effectum est prioris. Prior igitur est, vt faciem pacem conderet in semetipso vnum nouum hominem ex duobus illis populis. Vbi hæc in verbis considerandum sunt. 1. Nouit vt coniungeret quales erant, sed vt conderet, inquit, hoc est, crearet denuò & regeneraret vtrumque populum inter se coniungendum. Nam Christus nos coniungendo creauit,

et creando coniunxit. 2. Ait (in vnum nouum hominem:) Non ait, in vnum populum, sed in vnū hominem, vt arctior coniunctio significetur, non tam ciuium eiusdem ciuitatis, quam membrorum eiusdem corporis habentium vnum caput, nempe Christum, & vnam quasi animam, nempe, Spiritum eius sanctum. 3. Ait, (in semetipso:) Designat fundamentum huius vnitionis, quod est, coniunctio cum ipso Christo capite, cuius virtute fit hæc membrorum inter se coniunctio. Obseruandum autem est priorem hunc finem eundem re esse cum priori illo effecto Christi, quo dictum est, Christum vtraque fecisse vnum. [ET VTROSQVE IN VNO CORPORE RECONCILIARET.] *Hic habes posteriorem & præcipuum finem, reconciliationem & pacem cum Deo, ad quā destinata est pax illa prior hominum inter se, quapropter ait, et vtrosque iam in vno corpore existentes reconciliaret, hoc est, postea quam in vnum corpus redacti sunt, & vniti inter se. Forma & modus huius pacis conciliandæ est per crucem Christi, hoc est, per Christi meritum, quo acquisiuit nobis omnem spiritualem benedictionem* [PER EMPTIS INIMICITIIS] *Rursus ostendit modū, quo per crucem reconciliauerit Deo vtrumq; populum: Modus est* [PER EAM.] *nempe, crucem, peremit inimicitias, hoc est, peccata quæ diuiserunt inter Deum et inter ipsos, vt Esaias loquitur. Nunc quædam obseruanda sunt. 1. Video hic Christum pacificatorem ex officio decidere de controuersiis in religione et modo colendi Dei. Olim fuit magna & diuturna contentio de religione inter Israëlem & gentes. Hanc litem Christus in primo aduentu suo composuit, & intergerini parietis septum soluit. His postremis temporibus eadem causa religionis totam Europam distraxit,*

sed quis finem faciet tantæ discordiæ? Audeo dicere non fore finem huic malo ante secundum Christi aduentum. Expectemus igitur patienter tempus illud aduentus Christi, quoquidem, non vt olim composuit litem Iudæorum et gentium abolens veteres cerimonias, & nouam ac communem reuelationem viris populo tradens, non, inquam, tum sic faciet, sed occludens os aduersarijs, suos æterna quiete in cælis compositurus est. 2. Duas partes christianæ pacis obserua: remotionem eorum quæ pacem impediunt, & coalitionem in vnum. Nisi ergo prius aboleatur illa maceries aduersariorum ex humanis traditionibus coagmentata, & in cælos vsque educta, nunquam conueniet inter Christianos, qui ex solo dei verbo pendent, & illos sui religionis architectos. 3. Cerimoniæ Iudæorum non tantum hunc vsum habuerunt, vt per eas deum colerent, sed alium præterea (id quod ex hoc loco discimus) nempe, vt per eas tanquam per intergerinum parietem à gentibus separarentur. Sciamus igitur hunc etiam esse vsum religionis nostræ, vt eo tanquam muro à reliquo excludantur aduersarij. Suffulciamus igitur in aduentum Christi murum hunc à Deo non ab hominibus nobis exstructum. Murus ille Iudæorum ad tempus tantũ et non perpetuo durare debuit, hic noster ad extremũ vsq; durare debet. Si igitur Iudæi suum murum, hoc est, cerimonias quibus exclusæ fuerunt gentes, ad primum vsque Christi aduentum defenderunt, quanto magis nos nostrum ad secundum illum aduentum vsque debemus tueri? 4. Tria in nouo homine creando requiruntur. 1. Vt fit coniunctio cum Christo capite. 2. Vt fit membrorum, dum inter se coniunguntur, regeneratio. 3. Relinquitur post coniunctionem cum Christo, & coniunctionem membrorum regeneratorum

neratorum inter se, ipse homo nouus & perfectus. 6. Apostolus, 2. Cor. 5. 16. ait posthac se neminem nosse secundum carnem, hoc est, se sic versari inter homines, vt humana illa & carnalia non curet, cuiusmodi sunt genus, patria, forma, gloria, opes, in quibus sese homines fatigant. Item alibi non semel dicit non esse Iudæum aut Græcum, liberum aut seruum, marem aut fœminam, sed omnes vnum esse in Christo Iesu: & hoc loco vnum nouum hominem vocat: vnde discimus carnalia illa, quæ inter homines extra Christum discrimen fecerunt, in Christo sublata esse, ideoque ex omnibus vnum hominem factum esse. Quod si quis igitur Christianus est, qui se nimis fatigat in his carnalibus, quæ homines à se inuicem distrahunt, qui fieri potest, vt sit ille membrum huius noui hominis? 7. Tria sunt hic inter se coutinuata: Primũ Christus abolenit cere monias: hinc secuta est pax inter Iudæos & gentes in vnum nouum hominem coalescentes: Postremo vterque populus in vnum nouum hominem conditus Deo reconciliatur. His tribus gradibus perfici debet omnis christiana pax: Primum omnium inimicitiæ abolendæ sunt: deinde contrahenda est amicitia, contra sententiam multorum, qui se putant feciſse satis, si inimicitias non exerceant: Postremo amicitiæ inter homines finis esse debet, reconciliatio cum Deo. Homines enim inter se amicitiam contrahere, et fœdera pangere debent in eum finem vt contineantur omnes vno & communi Dei fœdere, & cum illo paciſcantur: alioqui nulla potest esse vera et christiana amicitia. 8. Ait Apost. in vno corpore reconciliari homines cum Deo. Ergo non est reconciliatio eius cum Deo, qui separat se ab illo corpore. Quod si sciant homines, pluris profectò facerent Ecclesiæ Dei communionem & societatem.

ET

17 Et veniens euangelizauit pacem vobis, qui procul eratis, et iis qui prope erant.
18 Quoniam vtrique per ipsum habemus aditum per vnum Spiritum ad patrem.
19 Nempe igitur non amplius estis hospites et inquilini, sed conciues sanctorum, ac domestici Dei.

ET VENIENS.] *Secundum argumentum quo ostendit Ephesios propinquos factos esse in Christo, sumptum ab officio Christi prophetico, quod quemadmodum sacerdotale positum est in pace sancienda inter Deum & homines præcipuè, ita & ipsum positum est in annuncianda eadem illa pace. Argumentatio est: Christus veniens euangelizauit pacem vtrique populo. Ergo et vos Ephesij propinqui facti estis. Sed ponderemus verba: veniens, inquit, subaudi in mundum hunc* [EVANGELIZAVIT PACEM VOBIS, QVI PROCVL ERATIS.] *Christus duobus modis euangelizauit, altero per se, altero per Apostolos. De priori habes Hebræorum. 1. 1. Vltimis diebus hisce locutus est nobis per filium. Idem probat ipse Christus de se loquens Ioan. 15. 15. Omnia quæ audiui à Patre meo nota vobis feci. Sed sciendum est Christum ipsum tantum circumcisis euangelizatum, non etiam gentibus, vnde Rom. 15. 8. dicitur minister circumcisionis. De posteriori modo euangelizandi loquitur Paulus 2. Cor. 5. 19. 20. Deus erat reconcilians sibi mundum in Christo, posuitque in nobis sermonem hunc reconciliationis. Itaque nomine Christi legatione fungimur, velut Deo vos precante per nos, oramus Christi nomine, reconciliamini Deo. Apostoli igitur primum euangelizarunt pacem circumcisis, deinde gentibus post Christi resurrectionē, et illam visionem quam vidit Petrus Act. 10. Sed quid euangelizauit Christus et per se, et per Apostolos?*

Id vno nomine pacis comprehensum est. Pacis nomine intelligo reconciliationem cum DEO, *de qua paulò ante diximus: de qua Rom. 5. 1. 2. Cor. 5. 19. Col. 1. 20. & superiori capite vers. 10. vbi recollectionis nomine hæc ipsa pax non male intelligenda est. Hæc est illa pax, de qua cecinerunt Angeli Luc. 2. 14. Gloria in excelsis Deo, & in terra pax, et in homines beneuolentia Hæc est Euangelij summa, vnde ab Apostolo Euangelium sermo reconciliationis dicitur. 2. Corinth. 5. 19. Sed quibus euangelizauit hanc pacem? Iis qui procul erant, hoc est, gentibus, extraneis à pactis promissionis, et ijs qui propè erant, hoc est, Iudæis, domesticis et confœderatis.* [QVONIAM VTRIQVE PER IPSVM] *Ratio per occupationem, cur vtriq; populo pariter euangeliz̃auerit pacem: Id enim mouere posset Iud. eos, q̃ dixit Christum euangelizasse pacem etiam Ephesijs, ad quos pax et reconciliatio ipsa non pertineat. Imò, inquit, Apostolus, vtriq; per ipsum habemus aditum in vno Spiritu ad Patrem. Ergo ne moueat vos, q̃ dico Christum euangelizasse vtrique. Vide non valdè absimilem sententiam. Rom. 5 2. Per quem etiam fide habemus hunc aditum ad gratiam hanc in qua stamus. Hanc mediationem assumit sibi Christus Ioan. 14. 6. Ego sum via, veritas, & vita, nemo venit ad patrem nisi per me. Locutio igitur metaphorica est, qua significatur per Christum mediatorem vtrumq; populum simul reconciliatum Deo patri.* [IN VNO SPIRITV] *Dixit supra cum de reconciliatione loqueretur,* DEUM *reconciliasse sibi vtrumque in vno corpore: Nunc ait, in vno spiritu, eodem sensu, vt mihi videtur. In vno Spiritu igitur, est coniunctim et simul, quasi diceret, coniunctim reconciliauit tanquam vnum hominem, vno Spiritu veluti vna anima præditum.*

Se-

Sequitur ergo coniunctim vtrique euangelizasse pacem. Nam si tanquam vnum hominem vtrunque populum reconciliauit Patri: Sequitur profecto eum vtrique populo sic vnito prædicasse. Sed est præterea quod verbis his intelligitur, nempe, hunc vnum Spiritum quo inter se vniuntur, esse etiam ducem, quo præeunte, per Christū tanquam ianuam ad Deum Patrem accedimus. Spiritus enim hic excitat in nobis fidem, per quam, ait Apostolus Rom. 5. 2. aditum hunc habemus ad gratiam hanc in qua stamus. Ex his quædam obseruamus. 1. coniungit hoc loco duo: Pacem factam à Christo, et Euangelium pacis prædicatum à Christo: discesigitur Christum perfectum mediatorem esse, qui non solum reconciliauit nos Patri, sed etiam hanc reconciliationem euangelizauit. 2. Pax cum Deo et Euangelium pacis coniungenda sunt: Quorsum enim attineret Principem pacisci cum ciuibus suis prius à se alienatis, nisi eam pacem curaret promulgandam? Deus reconciliauit nos sibi: quam consolationem inde caperemus nos, nisi ea reconciliatio per Euangelium promulgaretur? Viderint hoc homines illi qui Euangelium fastidientes, audent tamen dicere se Deo reconciliatos. Profecto si sentirent illi aliquando conscientiæ stimulū, nihil minus viderent, quam se Deo reconciliatos: Imo discerent inter se & Deum nihil esse nisi bella et inimicitias, atque horrore terribili concuterentur. 3. Duo hic coniungit, reconciliationem pariter vtriusque populi cum Deo, & prædicationem reconciliationis ad vtrunque pariter pertinentem. Ergo ad quos pariter pertinet reconciliatio, ad eos pariter pertinere debet prædicatio reconciliationis. Miserum igitur est Euangelium non prædicari, hominum auarissimorum & sacrilegorum vitio in multis huius regni partibus

bus. Nam inde fit vt in miseris hominibus non sit efficax ipsa reconciliatio, cum, vt supra notatum est, reconciliatio efficax et prædicatio reconciliationis coniuncta sint. 4. Iudei inuidebant vocationem gentibus. 1. Thess. 2. 16 Prohibentes nos gentibus loqui vt seruentur, vt semper compleant peccata sua: occupauit enim eos ira ad extremum vsque. Ideo Paulus hoc loco, vt et multis alijs, contra eos asserit ad vtrumque populum spectare reconciliationem, ac proinde sermonem reconciliationis, hoc est, Euangelium. Nota igitur discrimen verorum membrorum corporis Christi & aliorum. Alij neque ipsi ingrediuntur regnum cœlorum, neq; alios patiuntur ingredi. Qui sunt vera mẽbra corporis Christi et ipsi volunt ingredi et cupidissimi sunt salutis aliorum, vt vna cum reliquo corpore ingrediantur regnum cœlorum, & Deus sit omnia in omnibus. [NEMPE IGITVR] Concludit ex duobus illis allatis argumentis, quod instituit, nempe, non amplius esse Ephesios hospites & inquilinos, sed concives sanctorum & domesticos Dei. Vbi obserua, vt sit aliquis conciuis sanctorum oportere primùm reconcilietur Deo et Ecclesiæ, deinde audiat Euangelium prædicatum: siquidem hæc argumenta sunt, quibus confirmat Paulus vocationem Ephesiorum ad Ecclesiæ societatem.

20 Superstructi super fundamentum Apostolorum ac Prophetarum, cuius ipse angularis lapis est ipse Iesus Christus,

21 In quo totum ædificium congruenter coagmentatum crescit, vt sit templum sanctum Domino.

22 In quo et vos vna ædificamini vt sitis habitaculum Dei per Spiritum.

SVPERSTRVCTI] Vt videant Ephesij, iam socij facti Ecclesiæ, quo loco sint, Ecclesiam, ad captũ ipsorum ædificio comparatam, primùm describit in genere: Deinde descriptionem ad ipsos applicat. Nam etsi principio hæc de E

phesiis dicantur, tamen versu 21. totam Ecclesiam superstruxit imo angulari lapide Christo. Descriptio constat quatuor partibus. Describitur Ecclesia 1. ab Architectis, Prophetis & Apostolis. 2. à fundamento. 3. à progressu ædificij ipsius. 4. à perfectione & fine. Architecti igitur sunt Prophetæ & Apostoli. Hoc Paulus de se profitetur 1. Corinthiorum 3. 10. Ego igitur vt peritus artifex fundamentum posui. Ergo hoc loco significatur Prophetas & Apostolos iactos esse fundamenti Ecclesiæ. Pontificij intelligunt hoc fundamentum de Prophetis & Apostolis ipsis, quasi vero ipsi sint illud Ecclesiæ fundamentum: vt, scilicet, obtineant Papam suum, quem successorem Petri appellant, fundamentum & caput esse Ecclesiæ. Sed hoc est detorquere scripturam in perniciem suam. Vt igitur ad secundam descriptionis partem veniamus: quodnam est hoc, de quo loquitur, fundamentum? Apostolus priore ad Corinthios. 3. postquam se peritum Architectum nominauit in ponendo fundamento, quod nam sit illud fundamentum statim post subijcit. Nam, inquit, fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Iesus Christus. Ergo Christus est illud fundamentum. Verum quid opus est aliunde petamus fundamenti huius expositionem, cum eam hoc ipso loco statim subijciat Apostolus, dum dicit, imo angulari lapide existente ipso Christo, quasi diceret, fundamento illo, vel certe præcipua fundamenti illius parte existente ipso Christo. Ergo Christum exponit fundamentum, quem vocat imum angularem lapidem, ac proinde fundamentum. Nam quod prius vocauit fundamentum, posterius exponit imum angula-

angularem lapidem, imitatus Danidem Psalmo 118. 22. Quem lapidem spreuerant structores, is est in caput anguli: Et Esaiam 28. 16. quo loco expresse angularem hunc lapidem fundamentum vocat. Ecce ego fundamentum posui in Zione lapidem: lapidem probationis, angularem. Sed hoc manifestius erit, si videamus quem locum teneat angularis lapis in adificio. Angularis lapis in edificio is est qui infimum locum anguli obtinet: merito igitur appellandus est fundamentum ædificij. Neque enim solum continet parietes, verumetiam ædificij totius molem sustinet, ob eamque causam solent periti Architecti maximum quemq; et solidissimum lapidē angulo edificij substernere. Ex quibus videmus angularem lapidem præcipue fundamentum & esse & appellari. Quare sensus est. Exstructi super fundamentum, imo angulari lapide, hoc est, illo fundamento existente ipso Christo. Hic obserua quedam. 1. Non assentimur cuiuis rei in quacunque scientia et cognitione, priusquam ad ipsum fundamentum peruenerimus, ad quod vbi ventum est, quiescimus. Sic in re religionis vel multo magis non prius habemus firmam fidei assensionem, quam fundamentum ipsum doctrinæ Christianæ attigerimus, huc vbi ventum est, quiescimus & credimus. Sed de hoc fundamento Religionis tota controuersia est inter nos et aduersarios. Dicunt quidem illi fundamentum præcipuum esse Ecclesiæ authoritatem, quæ maxime volunt niti certitudinem Doctrinæ Propheticæ & Apostolicæ: Vnde etiam Authoritatem Ecclesiæ præferunt Scripturæ sacræ. Sed nos affirmamus fundamentum illud, quo nititur Ecclesiæ fides, esse Doctrinam Propheticam & Apostolicam de Christo.

Audiamus igitur Apostolum hoc loco decidentem de lite ista, & affirmantem fundamentum Ecclesiæ ipsius, esse doctrinam propheticam et Apostolicam de Christo, quandoquidem Ecclesiam ædificet super hoc fundamentum. Illi igitur dum docent prophetarum et apostolorum doctrinam niti fundamento authoritatis Ecclesiæ, quid aliud faciunt, quam monstrosum plane nobis extruunt ædificium, superstruentes fundamentum ipsi ædificio ac tecto. Monstrosum ædificium, non minus monstrosa doctrina. Sentiunt inter ea hoc pij, quicquid illi somnient, non confirmari fidem nostram prius, quam iaciat quasi anchoram in doctrina illa Prophetica & Apostolica de Christo. 2. Math. 21. 42. duplex statuitur vsus huius lapidis: Primum dicitur angularis lapis, super quo ædificatur Ecclesia, deinde dicitur lapis offensionis, in quem qui ceciderint, conquassabuntur, super quem vero ceciderit, dissipabit eum. Paul. Rom. 9. 31. &c docet quomodo factum fuerit lapis offensionis Iudæis, nempe, quia non ex fide, sed velut ex operibus legis quærebant iustitiam. Ergo ijs soli qui quærunt iustitiam in Christo, lapis hic est pro fundamento. Viderint hoc Papistæ, qui quærunt Iustitiam ex operibus legis, faciuntque sibi tapidem hunc, non tam fundamentum, quam offensionis lapidem. [IN QVO TOTVM AEDIFICIVM] *Tertia pars descriptionis à progressu ædificij. Progressus duabus partibus comprehenditur, primum coagmentatione viuorum lapidum, vt vocat eos Petrus secundo increment o ædificij. Coagmentatio prius expenitur* [IN QVO, *inquit*, TOTVM AEDIFICIVM CONGRVENTER COAGMENTATVM.] *Ea duplex innuitur vnus lapidum omnium, atque adeo totius ædificij cum ipso angulari lapide; altera lapidum ipsorum*

inter

inter se. Prior significatur primis verbis [IN QVO] nempe, Iesu Christo imo angulari lapide. In Christo autem esse, significat cum eo coniungi. Ergo in Christo coagmentari aedificium, est ita coagmentari, vt primùm cum ipso coniungatur, ipsoque quasi nitatur: deinde lapidum inter se coniunctio et coaptatio fiat. Posterior coagmentatio est in verbis [CONGRVENTER COAGMENTATVM] quibus significatur congruens ipsorum lapidum inter se coniunctio. Sed vt de hac coagmentatione praeterea aliquid discamus: In communibus aedificijs scimus non coagmentari lapides, nisi interueniente glutinosa aliqua materia, vt cemento, quo illi inter se inuicem compingantur et constringantur: idem hic sentiendum est. Vinculum igitur illud, quo continentur lapides isti viui, tam secum inuicem, tum cum communi fundamento, est Spiritus Dei: vnde domus spiritualis à Petro appellatur. Vnus enim idemq; Spiritus est, qui in Christo ipso est, & in lapidibus viuis: & vnus est Spiritus in omnibus lapidibus. Sed sciendum est hunc Spiritum vnum vti ministerio duorum instrumentorum, quae ipse efficit in nobis, in hac coagmentatione facienda: Primum est fidei, qua coniungit lapides reliquos cum angulari lapide: Secundum est charitatis, qua coniungit lapides inter se: vnde vinculum perfectionis appellatur. Haec de prima parte progressus aedificij, sequitur altera de incremento. Incrementum quoque duplex intelligendum est: Primum est in multiplicatione lapidum struendorum super hoc fundamentum. Huius incrementi gratia differt aduentum suum Christus: necesse enim est omnes lapides afferantur ad hanc structuram priusquam Christus venturus sit ad iudicandum viuos & mortuos: Secundum incrementum est in augmento singulorum lapidum. Necesse

enim

enim est, singuli lapides crescunt in hoc aedificio: vnde Petrus lapides vivos appellat. 1. Epist. 2. 5. Ipsi quoque velut vivi lapides aedificemini. Incrementum hoc, est fidei, sanctitatis, charitatis, & reliquarum christianarum virtutum: de quo Apoc. 22. 11. Qui iustus est, iustificetur adhuc: & Sanctus sanctificetur adhuc. Observa, si velimus perfici & absolui hoc aedificium, id quod nobis omnibus serio exoptandum est, comportandi sunt à singulis, pro viribus et vocatione sua, vivi lapides ad hoc aedificium: hoc est, adducendi sunt ad Christum homines. Videndum est etiam cuique, vt ipse aedificetur & augeatur quotidie fide, charitate, omnique sanctitate. [VT SIT TEMPLVM.] Quartum et vltimum argumentum descriptionis, à fine et perfectione operis, vt sit templum sanctũ domino. Alludit ad templum Hierosolymitanum, & typus fuit Ecclesiae Christi. Vocat sanctum in Domino (nam illud (IN DOMINO) coniungo cum (SANCTVM) quia sanctificatum est in imo angulari lapide Christo, quocum ipsum coniungitur. Emittit enim Christus Spiritum suum in hoc templum eiusque lapides: Spiritus emissus sanctificat templum: sanctificato templo inhabitat in eo Spiritus: inhabitante in eo Spiritu, habitat in eo Christus per Spiritum suum. Per hoc, inquit, scimus nos habitare in ipso, & ipsum in nobis, quod de Spiritu suo dederit nobis. Obijci potest singulos lapides ab Apostolo vocari templi nomine. 1. Cor. 3. 16. & 6. 19. Respondeo nihil hic repugnare esse: Deus enim per vnum eundemque Spiritum habitat in singulis lapidibus, & in toto aedificio. Observa hic aedificij huius perfectionem. Ecclesia Dei inuisa omnibus inimicis tandem perficietur. Noui Templi Hierosolymitani, quod typus erat Ecclesiae Christi, valde diu impedita

est

est ædificatio & structura, sed tandem perfecta & absoluta est. Perficietur & hoc ædificium tandem invitis omnibus inimicis, qui operis extructionem, quantum in se est, impediunt: sed perfectio ista erit in secundo demũ Christi aduentu. [INQVO ET VOS VNA AEDIFICAMINI.] *Nunc applicat quod in genere Ecclesiæ tributum est, ad Ephesios speciatim. In quo, inquit, nempe, Christo imo angulari lapide, & vos vnà cum reliquo ædificio ædificamini. Finis est* [VT SITIS HABITACVLVM DEI PER SPIRITVM] *Per Spiritum, dicit, quia Deus habitat in nobis per Spiritum suum, vt suprà diximus. Hactenus hæc, & de Ecclesia in genere, & de Ephesiis in specie ista à nobis explicata sunt & resoluta. Analysin loci huius etiam alteram, si lubet, accipe. Versu 20 agitur de superstructione & ædificatione Ephesiorum in specie, super fundamẽtum Christum. Nam vt eos firmiter stare doceat in hoc præsenti statu, ostendit superstructos esse super firmissimum fundamentum. Est igitur amplificatio illius conditionis iam conclusæ. V. 21 ab hypothesi ad thesin transitur, agiturque de ædificatione totius Ecclesiæ super hoc idem fundamentum Christum. Versu denique 22. reditur à thesi ad hypothesin, & tractatur de ædificatione rursus Ephesiorum super fundamentum Christum. Hæc hactenus. Nunc pauca obseruabimus. 1. Quod in genere tribuitur toti Ecclesiæ, nisi particulatim & sigillatim applicetur partibus & membris singulis, nulla est fidei consolatio contra illam Papistarum generalem fidem. 2. Similitudine fundamenti & ædificij superstructi adumbratur nobis Christi & Ecclesiæ coniunctio: quæ in Scripturis ad captum nostrum exprimi solet variis figuris rerum coniunctarum,*

siue

sine naturalium, sine non naturalium, sed consilio et arte coniunctarum, cuiusmodi sunt capitis & corporis humani, viri & vxoris, vitis & palmitis, olivæ & ramorum insitorum: denique, vt hoc loco, fundamenti & ædificij. Quibus omnibus figuris arcta illa & essentialis Christi et Ecclesiæ coniunctio adumbratur. Quare coniunctio hæc Christi et nostri multò magis arcta est et essentialis, quam illæ omnes coniunctiones, quibus figuratur. Nam corpus ipsum solidius est vmbra, & quod significatur, quiddam maius est eo, quod significat. Neq; enim ex illis figuris colligimus esse coniunctionem tantum, eamq; arctissimam: verùm esse coniunctionem Christi & nostri illis omnibus arctiorem. Fit autè ea per Spiritum Christi apprehendentem nos, & per fidem, quam Spiritus Christi in nobis excitat, apprehendentem vicissim Christum ipsum. Persequor autem, inquit, Paulus, si etiam apprehendam, id, cuius causa sum apprehensus à Christo Philip. 3. 12. Hanc coniunctionem qui maximè sentit corde, maximè intelligit mente. Hanc sentiunt fideles omnes, dum in medijs huius mundi miserijs experiuntur in se desiderium Christi, quo, quasi intensis funibus Spiritus & fidei, trahuntur ad Christum propius participandum.

ARGVMENTVM.

Capite tertio arrepta occasione ex proximis verbis superioris cap. occurrit offendiculo crucis suæ. Estque hæc quarta pars Epi. cõprehensa hoc cap. in quo primum hortatur ne segnescant ob afflictiones suas pro ipsis, ad ver. 14. deinde egreditur in locum beneuolentiæ, quam significat ex seriis admodum pro ipsis precibus, ad finem cap.

Cap.

CAP. III.

1 Huius rei gratia ego Paulus sum captiuus ille Christi Iesu pro vobis gentibus.
2 Siquidem auditis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi apud vos,
3 Deum videlicet per reuelationem notum mihi fecisse mysterium illud (sicut ante scripsi paucis,
4 Ex quo perlecto potestis intelligere, quæ sit mea intelligentia in mysterio Christi)
5 Quod aliis ætatibus non innotuit filijs hominum, vt nunc retectum est sanctis Apostolis et prophetis per Spiritum.
6 Gentes videlicet esse cohæredes et concorpores, consorteſque promissionis eius in Christo per Euangelium.

HVIVS REI GRATIA.] *Prima pars capitis, in qua hortatur ne segneſcãt ob afflictiones ipſius. Argumentum hortationis ſumitur à cauſa afflictionum ſuarum, nempe, ipſis Epheſiis gentibus. Ratio itaque eſt: Ego Paulus ſum captiuus ille Chriſti pro vobis gentibus, huius rei gratia, nempe, vt vos in Chriſto vna ædificemini. Ergo peto ne ſegneſcatis ob afflictiones meas. Concluſio hortationis ſequitur verſu 13. Habemus in hoc antecedente primum finem captiuitatis Pauli, deinde captiuitatem & conditionem ipſam, poſtremo pro quibus captiuus ſit. Finis eſt ſtatim in primis verbis.* [HVIVS REI GRATIA.] *nempe, vt vos in Chriſto vna ædificemini, vt ſitis habitaculum Dei per Spiritum. Verba enim hæc referuntur ad ea quæ proximè dicta ſunt, vltimo verſu præcedentis capitis. Deinde eſt conditio Pauli his verbis:* [EGO PAVLVS SVM CAPTIVVS ILLE CHRISTI.] *Nam emphaſis eſt, vt ſignificetur Paulum non vulgarem aliquem captiuum, ſed celebrem & nobilem, vt & ipſe Paulus celebris erat, quod dicta retur is eſſe, qui Iudæis gentes exæquaret, atque eo nomine Iudæos omnibus exoſos redderet. Act. 21. 24. 25. Tantum itaque abeſt, vt pudeat Paulum conditionis ſuæ & captiuitatis, vt hinc occaſionem commendandi ſe Epheſiis arripiat, & quodammodo glorietur de vinculis ſuis, vt ipſe de ſe ait. 2. Cor. 12. 5. De meipſo verò*

non gloriabor niſi ex infirmitatibus meis. Vocat ſe captiuum Chriſti: ſic etiam 2. Timoth 1.8. Ne igitur te pudeat teſtimonij domini noſtri, neq; te pudeat mei, qui ſum captiuus ipſius. Loquutio ſimilis eſſe videtur ei, qua ſolemus dicere eum, qui, pugnans pro aliquo aduerſus hoſtem, captus eſt ab hoſte, captiuum domini ſui, hoc eſt, pro domino ſuo. Verum diſſimilitudo eſt: Qui captus eſt in bello non amplius eſt iuris eius ſub quo militabat, ſed victoris, qui eum cepit: qui verò captiuus eſt Chriſti, etiam adhuc ſub Chriſti iure manet, dicente Paulo Rom. 14.8. Siue viuimus, Domino viuimus, ſiue morimur domino morimur: Siue igitur viuamus, ſiue moriamur domini ſumus: Ad hoc enim Chriſtus & mortuus eſt, & reſurrexit, et reuixit, vt & mortuis, & viuentibus dominetur. Hinc exurgit vnica conſolatio chriſtiani hominis, quod non in vita ſolum, ſed in afflictionibus, adeoq; in ipſa morte Chriſti ſit, neq; poſſit quiſquam eum rapere de manu eius. Poſtremo habemus in hoc antecedente, pro quibus ſit captiuus, nempe, pro Epheſiis gentibus. Sic Col. 1.24. ait ſe gaudere de vijs, quæ patitur pro ipſis: Erant autem Coloſſenſes ex gentibus. Pro gentibus captiuus erat, quia Apoſtolus et doctor gentium fuit, vt poſtea videbimus. Ideoq; quicquid paſſus eſt in Apoſtolatu illo, id, pro gentibus paſſus eſt. Hic quædam erunt obſeruanda. 1. Rom. 5.2. gloriamur, inquit Paulus, ſub ſpe gloriæ dei, neq; id ſolum, ſed etiam gloriamur in oppreſſionibus. Hic q illic docuit, ipſum feciſſe videmus. Gloriando enim ait, Ego Paulus captiuus ille Chriſti. Laudabile in miniſtro Euangelij eſt, ſi quod docet, ipſe faciat. 2. Ait ſe captiuum Chriſti pro gentibus. Ergo in cauſa Chriſti pro ipſis, & eorum bono captiuus erat. Hoc difficilius eſt factu, quam multi fortaſſe exiſtiment, facilè homo

mo pro homine patiatur vel mortem ipsam in causa ipsius priuata, sed vix centensimus quisque reperietur, qui pro aliquo patiatur in Christi causa. Quid causæ est? Nimirum natura prompti sumus ad quiduis tolerandum pro amicis, cum agitur de mundo hoc, et de rebus hisce terrenis. Supra naturam verò est, imo verò contra naturam est, affligi velle vel nostra vel aliorum causa in Christi negotio. Particeps esto, ait Paulus ad Timotheum. 2. Epist. 1.8. afflictionum Euangelij: sed qua vi? Per potentiam Dei, inquit: Nisi enim Dei potentia sustineamur in afflictionibus pro Christo, necesse est animum despondeamus: Non enim minus arduum est pati pro Christo, quam credere: ideoque Paulus vtrumque, donum Dei similiter appellauit. Philip. 1.29. Quia vobis datum est in Christi negotio, non solum in eum credere, sed etiam pro eo affligi. 3. Offenditur sæpe grex afflictione Pastoris. Sed hîc remedium duplex habes aduersus illud tantum malum: Alterum, vt etiam glorietur ipse Pastor de afflictione sua apud gregem: Alterum, vt grex pro se affligi Pastorem intelligat. Hoc modo Esaias obuiam it offensioni populi Iudaici, qua impingebant in crucem Christi. 53.5. Nam ipse dolore afficitur ex defectionibus nostris, atteritur ex iniquitatibus nostris, &c. Sic Paulus hoc loco remouet offendiculum Ephesiorum: Sum, inquit, captiuus ille Iesu Christi pro vobis gentibus. [SI QVIDEM AVDISTIS.] *Digressio in qua per occupationem exponit illis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est sibi erga gentes, hoc est, asserit Apostolatum sum datum sibi apud gentes. Posset igitur obijci: Cur te captiuum dicis pro nobis gentibus? Respondet id ita quidē esse, si modo audierint apostolatū illum datum sibi apud gentes*

Sed verba expendamus. Vocationem suam & Apostolatum appellat dispensationem, vocabulo mutuato ab œconomia illa, quæ est in familia: similiter enim vocationes Ministrorum sunt quasi dispensationes in Ecclesia, quæ domus Dei appellatur 1. Timoth. 3. 15. Quod si tardius venero, vt noris quomodo oporteat in domo Dei versari, quæ est Ecclesia Dei viui: & hoc ipso capite versu 15. familia appellatur. Dispensationem gratiæ vocat, hoc est, vt dicet postea, ex dono gratiæ. Addit hanc gratiam datam sibi. Quod omnes in genere dispensationes in Ecclesia datæ quibusuis sint à Deo, habemus cap. 4. huius epist. vers. 7. Sed vnicuique nostrum data est gratia pro mensura doni Christi. Apostolatum autem suum in specie, quoties eius meminit, Deo acceptum refert. Priore ad Timoth. 1. 12. non solum agnoscit datum sibi à Deo Apostolatum, sed etiam erumpit in gratiarum actionem, dum considerat magnitudinem beneficij pariter, & indignitatem suam. Gratiam igitur ei habeo, qui me robustum effecit, id est, Christo Iesu domino nostro, quod me fidelem duxerit, vt qui me in ministerio constituerit: qui prius eram blasphemus et persequutor et iniuriosus. Postremo ait hanc gratiam datam sibi erga ipsos. Sic Coloss. 1. 25. Profitetur dispensationem datam sibi erga gentes. Ecclesiæ, inquit, factus sum minister ex dispensatione Dei, quæ data est mihi erga vos. Obserua hic quædam. 1. Paulus agnoscit gratiam Apostolatus sibi datam in Ecclesiæ vsum. Deus dedit omnibus omnia dona in Ecclesia sua gratiã. Sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive mors, sive vita, sive præsentia, sive futura, omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus verò Dei, ait Apostolus 1. Cor. 3. 22. Vnde colligit: Nullus glorietur in hominibus: et, Sic de nobis

bis reputet homo, vt de ministris Christi, & dispensatoribus mysteriorum Dei. 2. Deus dedit vnicuique donum erga certos quosdam, vt Paulo erga gentes. Vt autem datum est donum erga certos: sic efficax est Deus in dispensatore erga eosdem. Gal. 2. 8. Nam qui efficax fuit per Petrum ad Apostolatum circumcisionis, efficax fuit etiam per me erga gentes. Viderint hoc ministri, qui non satis considerato dono, temerè se obtrudunt cuiuis Ecclesiæ. Viderint hoc & illi, qui postquam Deus cœpit esse efficax per eos in grege suo, temerè deserto eo ad alium transvolant. [DEVM VIDELICET PER REVELATIONEM] *Cum non sit dispensator, nisi habeat quod dispenset familiæ: aut legatus, nisi mandatis certis quibusdam instruatur: non sit denique minister, nisi doctrinam habeat, quam ministret: ideo Paulus dispensationem hanc gratuitam probat ipsis, allata in medium ea notitia, quam ipsis dispensandam à Deo accepit: Quia Deus, inquit, notum fecit mihi mysterium. Quid mysterij nomine intelligatur, diximus supra cum exponeremus caput primum, nempe, res occultas. 1. Cor. 2. 7. Quodnam sit hoc mysterium posteà videbis versu 6. Est autem mysterium vocationis gentium. Notitiam hanc mysterij primùm explicat à modo & forma sua, deinde mysterium ipsum describit. Modus notitiæ est, per revelationẽ, extraordinariam intellige, de qua Gal. 1. 12. Neq; enim ego ab homine illud accepi, neq; edoctus sum, sed patefaciente mihi Iesu Christo.* [SICVT ANTE SCRIPSI] *Priusquam ad descriptionem veniat, inserit ac præmittit confirmationem notitiæ suæ in hoc mysterio, argumento sumpto ab eo quod scriptum est supra, partim primo capite huius Epist. ver. 9. vbi de mysterio hoc egit, partim secundo, vbi de vocatione gentium. vers. 13. &c.*

Alij hunc locum intelligunt de Epistola iam ante hanc scripta, sed nihil hîc video quod hoc conuincat. Verum etsi demus illud, hic aliam quandam iam antè scriptam epistolam intelligi, tamen nihil proficient Papistæ, qui ex his & similibus locis arrepta occasione clamant Scripturam esse mutilam, vt sit locus humanis traditionibus, quas dicunt esse eiusdem cum Scriptura authoritatis. Nam etiamsi scripta quædam Apostolica non extent, quicquid tamen necessaria doctrinæ in illis fuit, illud totum contineri in his quæ habemus certum est: Quicquid enim in illa Epistola, si modo fuerit aliqua, de mysterio hoc dictum est, in hac Epistola summatim est comprehensum. Deinde vt semel dicam quod res est, integram salutis nostræ doctrinam, in Scriptura ea quæ extat Deus Ecclesiæ tradidit, et ad finem mundi conseruabit: Ioh. 20 30. Multa etiam alia signa edidit Iesus, quæ non sunt scripta in hoc libro: hæc autem scripta sunt, vt credatis Iesum esse Christum Filium Dei, & vt credentes vitam habeatis per nomen eius. Ergo quæ scripta sunt, ea sufficiunt ad fidem & salutem. Hic obserua. 1. Paulus non contentus sola significatione dispensationis suæ, profert notitiam illam, quam à Deo ipsis dispensandam accepit: Nemo igitur iactet temerè vocationem, cum nihil, aut parum notitiæ & cognitionis ex verbo Dei habeat. Debet, ait Paulus, Episcopus esse aptus ad docendum, ad exhortandum, secundum sanam doctrinam, & ad conuincendum. Hoc si sit, admitto vocationem, si minus sit, vocationem non probo. 2 Paulus hîc obiter probat illis suam notitiam ex scripto superiori. Non satis est si dicas te cognitionem habere ex verbo Dei, nisi etiam hoc probes reipsa, vel verbo prædicato, vel scripto. Conferendum enim est talentum in vsum

sum Ecclesia. [QVOD ALIIS AETATIBVS NON INNOTVIT FILIIS HOMINVM VT NVNC RETECTVM EST SANCTIS.] *Post probationem obiter insertam, sequitur mysterij descriptio, primùm generalis, quæ est præfationis loco ad aggrauandum ipsum mysterium, quod posteà specialius exprimitur: A magnitudine autem, & nouitate rei sumpta est. Hoc est illud mysterium, inquit, quod alijs ætatibus non innoluit filijs hominum. Sic loquitur Apostolus de mysterio vocationis gentium non reuelato Rom. 16. 25. Ex reuelatione mysterij, quod à temporibus æternis tacitum fuit: Sic Colloss. 1. 26. similem locum habes de tota doctrina euangelica: quæ etiam mysterium appellatur 2. Timoth. 1. 9. Tit. 1. 2. 1. Pet. 1. 10. &c. Nam hæc duo simul erant tempore, notitia Euangelij, & notitia vocationis gentium. Cum doctrina Euangelij ante Christum exhibitum obscura esset, obscura quoque fuit notitia vocationis gentium: cum verò iam exhibito Christo manifestata est notitia Euangelij, & vocatio gentium etiam innotuit. Dicit reuelatum esse hoc mysterium per Spiritum sanctum Apostolis & Prophetis, quia post Christi aduentum copiosius dabatur ille spiritus, quam anteà Act. 2. Quæri potest: An Patres sub veteri testamento ignorarint gentium vocationem? Annon Iacobus Act. 15. 13. &c. deprompto ex Prophetis testimonio, confirmat vocationem gentium: & Paulus Rom. 16. 26. ait mysterium hoc per Scripturas propheticas declaratum. Respondeo, Primùm non multis olim fuisse reuelatum hoc mysterium: Deinde ne ipsos quidem Prophetas vidisse illud nisi emimus, & quasi per medium velum. Ideo non negatur prorsus hoc loco reuelatum fuisse, sed dicitur non fuisse reuelatum, vt nunc.*

Diuersa

Diuersa huius reuelationis manifestum exemplum habemus in Apostolis. Petrus et reliqui procul dubio habebant in manibus Prophetarum scripta, legerunt, & audierunt ex loco, quæ extant illic de vocatione Gentium à Prophetis prædicta. Sed quis omnium intellexit ea? Petrus enim non nisi post visionem illam, de qua Act. 10. 10. & c. cognouit vocationem gentium. Postquam verò per visionem illam reuelatum fuit illud mysterium, tum Petrus aperto ore dixit: In veritate comperio Deum non accipere personam, sed in quauis gente acceptum ei esse quemuis, qui eum timeat, & operetur iustitiam. Quo argumento videmus veterem illam reuelationem fuisse obscuram, nouam verò claram & manifestam. Hic tantum obserua, illud laudibile esse in ministro, si, dicturus aliquam rem magnam, exemplo Pauli præparet animos auditorum allata in medium magnitudine & nouitate rei ipsius. [GENTES VIDELICET.] *Specialis descriptio mysterij huius, qua idem docetur, quod versu 23. & 19. superioris capitis, dictum est. Tres hic expresse nominantur coniunctiones Iudæorum & Gentium. Prima est, quod cohæredes sunt: Hæc etsi primo loco posita sit, tamen ordine temporis postrema est omnium; estque communicatio eiusdem hæreditatis & vitæ æternæ, quæ perficitur post hanc vitam, nempe, tum cum adibimus hæreditatem illam nostram, quam hic fide & spe possidemus. Nititur autem alijs duabus: Antequam enim sit hæreditatis societas, oportet coalescamus in vnum corpus, quod Apostolus Galat. 3. 16. ostendit, dum dicit: Abrahæ dictæ sunt promissiones et semini eius, non dicit et seminibus vt de multis: sed vt de vno coalescente ex Iudæis pariter & gentibus: vbi vides hæreditatis promissionem, ac proinde hæreditatem*

ipsam

ipsam pertinere ad totum corpus. Qui igitur velit hæreditatis particeps esse, necesse est corpori coniunctus sit. Deinde vt sit hæreditatis societas, opus est & altera illa coniunctione & promissionis eiusdem consortio. Intelligo imprimis hæreditatis huius promissionem, quæ necessariò antecedit ipsam possessionem. Nam Gal. 3. 18. Abrahæ ipsi per promissionem dicitur Deus gratificatus esse hæreditatem. Ergo vides primam illam societatem niti duabus sequentibus. Sed fundamentum primum omnibus substernit, dum addit illud [IN CHRISTO.] *Atque hoc est, quod disertis verbis effert Gal. 3. 29. Quod si vos estis Christi, nempe Abrahæ semen estis, & secundum promissionem hæredes: Quibus verbis habes quatuor illa comprehensa, sic tamen vt reliquis subijciatur tanquam fundamentum primum, Christi ipsius participatio. Instrumentum externum & ordinarium harum omnium coniunctionum subiungit, Euangelium:* [PER EVANGELIVM, *inquiens,* COHAEREDES ET CONCORPORES ET CONSORTES PROMISSIONIS SVNT GENTES IN CHRISTO] *Vnum est modò quod hic obseruari volo. Curiosa magis quam vtilis est quæstio quædam de vocatione gentium, cur tam diu sit ea dilata. Ex hoc loco tamen aliqua causa eius reddi potest: Coniunctio gentium et Iudæorum in vnum corpus, constat in Christo, eiusque, tanquam capitis, coniunctione & participatione. Est enim coniunctio cum Christo capite causa coniunctionis membrorum inter se: quare differri oportuit vocationem gentium, et earum cum Iudæis coniunctionem tantisper dum exhiberetur Christus, quo exhibito necesse fuit coalitionem hanc gentium & Iudæorum in vnum populum aut potius in vnum corpus fieri. Quanquam hoc diu ignora-*

runt Iudæi: Virtus enim Christi capitis non ad Iudæos solum, sed ad gentes etiam se extendebat, cuius dominium non tantum in Iudæos, sed in gentes etiam efficax erat, in ijs nimirum sibi subijciendis. Vnde videtur Petrus Act. 10. 36. ex eo quod Christus sit omnium Dominus arguere, annunciatam esse pacem quibuscunq; etiam gentibus.

7 Cuius factus sum minister ex dono gratiæ Dei quod datum est mihi secundum efficacitatem potentiæ ipsius.

8 Mihi inquam, longe minimo omnium sanctorum, data est hæc gratia euangelizandi inter gentes Imperuestigabiles opes Christi,

9 Et in lucem proferendi omnibus quæ sit communio mysterij quod erat absconditum a sæculis in Deo, qui omnia condidit per Iesum Christum.

10 Vt nota nunc fiat per Ecclesiam imperijs ac potestatibus quæ in cœlis sunt multiformis illa sapientia Dei.

11 Secundum propositum æternum, quod constituit in Christo Iesu domino nostro.

12 In quo habemus libertatem & aditum cum fiducia, per fidem ipsius.

CVIVS FACTVS SVM MINISTER EX DONO GRATIAE DEI] *Postquam ad probandam dispensationem sibi datam, adduxisset notitiam suam in illo mysterio, ac mysterium ipsum descripsisset, redit ad dispensationem ac ministerium suum, illudque rursus proponit, arrepta occasione ex proximè præcedente Euangelij mentione. Propositio igitur est,* [CVIVS (*Euangelij*) FACTVS SVM MINISTER.] *Verum quomodo? Ex dono, inquit, gratiæ. Sed quomodo datum est hoc donum? Ad gratiam accessit potentia Dei, quæ donum hoc gratiæ efficaciter operata est. Nam oblato dono per gratiam, nisi conspirauerit potentia cum gratia ad donum operandum, frustrà oblatum fuerit donum, cum nulla facultas naturæ sit in nobis, quæ possumus oblatum donum ipsi apprehendere. Obserua hîc* 1. *Si animus est agnoscere Deum in dono suo aliquo, ne prædica Dei gratiam tantum, sed potentiam*

tiam etiam: nam in operibus omnibus misericordiæ diuinæ erga electos, concurrunt simul gratia & potentia: gratia, ad offerendum: potentia, ad efficaciter operandum id quod offertur. Quod adeo verum est, vt non possit fides nostra acquiescere in Deo, nisi eius gratiam simul & potentiam apprehendat. Vnde de Abrahamo dicitur. Rom. 4.20. &c. eum aduersus promissionem DEI *non disceptasse infidelitate, sed robustum factũ esse fide tributa gloria* DEO. *Et quamobrem? quia plenè persuasum habuit eum quod promiserat posse etiam facere. 2 Non satis est si profitearis te donum accepisse, nisi etiam sensum efficacis operationis potentiæ* DEI *operantis donum in animo tuo aliquem aliquo tempore, & certa aliqua mensura habueris. Non satis est, si dicas te regeneratum, nisi sensu potentiæ* DEI *per Spiritum suum operantis, animus tuus aliquo certè tẽpore affectus fuerit. Non satis est si prædices donum ministerij, nisi potentiam* DEI *efficacem in te ipse senseris, quam si nullo tempore senseris ad mensuram aliquam afficientem animum tuum, profectò non est efficax illa quam prædicas vocatio tua. Nam, vt redeam ad regulam illã certissimã: Gratia et potentia* DEI *vna conspirant ad dandum dona hominibus.* [MIHI, INQVAM, LONGE MINIMO] *Amplificat, vel potius cum admiratione quadam extollit donum ministerij, gratia* DEI *sibi datũ, idq; tribus argumẽtis. Primũ est ab indignitate et humilitate personæ suæ, hoc versu Secundum est à materia, in qua versatur ministerij donũ, nempe, inscrutabilibus opibus Christi, et cõmunione mysterij tam diu absconditi, partim hoc versu, partim sequẽti. Tert. est à mirabili effectu & fructu ministerij in ipsis etiã Angelis ver. 10. Sensus igitur est, Ego Paulus sanctorũ minimus accepi* DEI *gratia ministeriũ rei omniũ maximæ*

quam tanto cum successu prædico, vt etiam Angeli ipsi per ministerium meum, quodammodo iam discant quæ sit multiformis illa Dei sapientia. Sed expendamus singula argumenta. Primum est igitur ab humilitate personæ suæ. Vocat se minimum, non Apostolorum modo, vt alibi, verum quorumcunque sanctorum in Ecclesia Dei. Atq; hoc facit non simulata aliqua humilitate, quã præ se ferunt alioqui maximè superbi et ambitiosi. Papa Romanus se seruum seruorum Dei vocat, cum interea nihil cogitet animo, nisi dominationem et tyrannidem, non in Ecclesiasticos tantum homines, verum etiam in imperatores ipsos et principes huius mundi. Causam cur Paulus se tantopere deiiciat habes. 1. Cor. 15. 9. Propterea quod, inquit, persequutus sum Ecclesiam Dei: & 1. Timoth. 1. 13. Qui, inquit, prius eram blasphemus et persequutor et iniuriosus, sed mei misertus est. Verum dices, alibi Paulum æstimare sese non inferiorem etiam summis Apostolis. 2. Cor. 12. 11 Nulla enim in re inferior fui summis Apostolis? Responsum pete ex eodẽ illo loco: Quanquam nihil sum, inquit. Ergo Paulus in sese inferior fuit Apostolis, imò sanctis quibuscunque, imò verò nihil fuit: Dei gratia autem summis Apostolis inferior non fuit: Imò, inquit, plusquam omnes laboraui, non ego, sed Dei gratia in me. Obserua igitur duo esse, quæ nunquam simul poterunt consistere: exaltationem sui, & prædicationem doni diuini. Si tu te submiseris, donum Dei extuleris: sin vero tu te extuleris, donum Dei submiseris. Si donum gratuitæ iustificationis per fidem extuleris, cane quid loquaris quacunque specie de merito tuo, hoc enim est teipsum efferre. Si donum ministerij prædicaueris, caue de te aliquid magni cogites, hoc enim est donum Dei eleuare, atque etiam efficere, id

quod

quod experientia ſæpe comfirmatum vidimus, vt dono illo prueris iuſto Dei iudicio. Sed non eſt ſilentio prætereunda mirabilis illa Dei ſapientia in his donis ſuis diſpenſandis: Neque enim ſolet ferè Deus ſpiritualia hæc in eos conferre, qui naturalibus vel mundanis facultatibus plurimum poſſunt, atq; excellunt. Videtis, inquit Apoſtolus 1. Cor. 1. 26. vocationem veſtram, fratres, vos videlicet non eſſe multos ſapientes ſecundam carnem, non multos potentes, non multos nobiles. Sed ſolet ferè Deus dona illa ſua in eos conferre, qui in mundo infirmi ſunt & ignobiles, ac pro nihilo habiti, vt pudefaciat robuſta, & ne glorietur vlla caro coram eo, ſed qui gloriatur, in domino glorietur. [IMPERVESTIGABILES OPES.] *Secundum argumentum eſt à materia ſubiecta miniſterij ſui. Appellat eam opes Chriſti. Hic eſt ille theſaurus ſapientiæ ac cognitionis, quem dicit in Chriſto abſconditum eſſe Col 2. 3. Hæ ſunt opes illæ gloriæ hæreditatis Dei in ſanctis Epheſ. 1. 18. quibus vocatæ iam à Deo, ditatæ ſunt gentes. Inſcrutabiles eſſe dicit, quia oculus non vidit, neque auris audiuit, neque venerunt in mentem hominis, quæ præparauit Deus ijs qui ipſum diligunt. 1. Cor. 2. 9. Verum dices, ſi imperueſtigabiles ſunt fruſtra quis eas peruestiget? Reſponſio ex hoc ipſo loco facilis eſt: ait enim datam eſſe ſibi gratiam euangelizandi imperueſtigabiles illas opes. Si igitur non audias Euangelij prædicationem, concedo tantum abeſſe vt poſſis peruestigare has opes tam reconditas, vt ne ſuſpicari quidem vnquam poſſis de ijs: Sin audias Euangelium, affirmo peruestigabiles eſſe certo quodam modo: Nam Spiritus ille, qui omnia ſcrutatur, etiam profunditates Dei, per Euangelij prædicationem miniſtratur. Verum ſciendum eſt nos tantiſper dum hic*

vidimus, nunquam plenè perueſtigaturos has opes Chriſti. Perfectio enim illa erit in altera vita. Cernimus, inquit Apoſtolus 1. Cor 13. 12. nunc per ſpeculum, & per ænigma: tunc autem coram cernemus: nunc cognoſco ex parte, tunc verò cognoſcam prout edoctus fuero. Obſerua: In extollendo miniſterij dono non teipſum tantum debes intueri, ad tuam ipſius indignitatem inſpicere, verum alterius oculos attollere oportet, atq; ipſius doni naturam contemplari & materiam illam omnium digniſſimam attendere. Paulus Epiſcopum informaturus admonet primum dignitatis illius muneris & officij. Qui expetit, inquit, Epiſcopatum, præclarum opus deſyderat. 1. Timoth. 3. 1. Neglectus huius rei parit magnam in miniſterio exequendo negligentiam, dum non attendunt miſeri quantares ſit ipſis credita, & quam præclara. Vnde putas eſſe quod filij huius ſæculi tam parui faciant miniſtros Euangelij? Non aliunde profectò, quam ex eo quod non poſſunt capere quæ & quanta ſint hæ opes miniſtrij creditæ. Magni faciunt eos quibus opes huius mundi ſunt creditæ, nimirum quod eas ſolas ſentiant, ſapiant atque olfaciant filij huius mundi. Sed pergant illi: veriſſimum tamen illud eſt, pluris eſſe fideles diſpenſatores inſcrutabilium opum Chriſti, quam omnes omnium principū quæſtores. Verum honor hic non eſt huius mundi, ſed quemadmodum opes ipſæ quæ illis creditæ ſunt planè cæleſtes ſunt, ita honor iſte tandem aliquando in cælis conſpicietur. [ET IN LVCEM PROFERENDI OMNIBVS QVAE SIT COMMVNIO.] *Perſiſtit adhuc in materia miniſterij amplificanda, et q̄ prius vocauit (euāgelizare) nunc declarat per verbū φωτίσαι, hoc eſt, in lucē proferendi: vt videtur, opponens prædicationem ſuam clarā,*

tam, vt lucem ipsam meridianam, prædicationi prophetarum, vt lucernæ splendenti in obscuro loco, donec dies illucesceret, et Lucifer hic Euangelij exoriretur in cordibus hominū. 2. Pet. 1. 19. Quas prius vocauit opes inscrutabiles Christi, nam vocat communionem mysterij à seculis absconditi in Deo. Intelliga autem communionem istam, gentium coniunctionem cum Iudæis, & societatem in vna hæreditate, in vno corpore, in vna promissione in Christo capite, quemadmodum prius totidem partibus communionem hanc nobis explicauit. Communionem mysterij appellat, quod mysterio illo contineatur: est enim materia quasi mysterij. Mysterium dicit absconditum in Deo. Quod si in Deo, profecto prorsus absconditum et abstrusum fuit, neque vniquam etiam Angelorum patere potuit. Deus enim inhabitat lucem inaccessam, & quis nouit mentem Domini, ait Paulus, et, nemo, inquit Christus nouit Patrem nisi filius, & cuicunque visum est ipsi reuelare. Ergo mysterium non immerito absconditum dici potuit. [QVI OMNIA CONDIDIT PER IESVM CHRISTVM.] Subiungit descriptionem Dei ab opere creationis magnificam, quæ, etsi prima statim facie aliena ab hoc instituto videri possit, tamen si penitius eam introspexeris, videbis in ea latere descriptionem instituto accommodam. Ex opere enim creationis per Christum facta relinquit Apostolus intelligendum analogia quadam & similitudine opus instaurationis omnium, etiam per Christum facta: quasi diceret, Apostolus, qui, vt omnia condidit per Iesum Christum, ita per eundem omnia instauranit. Hæc duo coniunxit Apostolus 2. Cor. 4. 6. Deus qui dixit vt è tenebris lux splendesceret, is est qui splendauit in cordibus nostris, ad præbendum lumen

gloriæ

gloria Dei in facie Iesu Christi. Quibus verbis illustrat regenerationem & illuminationem cordium ex creatione prima & corporalis illius lucis. Obserua: euangelizare quodammodo definit φωτίζειν, hoc est, proferre in lucem, elucere facere. Ergo reuelatio mysterij euangelici lucet vt sol meridianus. Ergo nulla clarior & manifestior reuelatio expectanda est, quam est ea quæ verbo Euangelij innotescit. Nã quid luce ipsa clarius aut lucidius expeti debet? Vnde damnantur phanatici illi & immoderati spiritus, qui quærunt sibi nouas, nescio quas, reuelationes, relicta illa clarissima Euangelij luce. Sed dices: Annon etiam nunc indigemus rerum multarum reuelatione? Respondeo, verbum clarius & manifestius non esse aut expetendum, aut expectandum: si cuiquam tectum est, tectum est illi, qui oculo illo destituitur, quoquidem lux illa verbi inspicienda est. Oculum illum intelligo Dei Spiritum, qui solus potest intueri illam lucem verbi diuini. Quare indigemus, fateor, sæpenumerò huius Spiritus acie ad ea intelligenda, quæ alioqui satis lucent suapte natura in DEI *verbo: noua aliqua reuelatione cælitus patefacienda, aut verbo illustriori non indigemus* [VT NVNC NOTA FIAT PER ECCLESIAM.] *Tertium est hoc argumentum quo extollit donum illud ministerij, sumptum à fructu, & mirabili ipsius effecto. Angeli etiam ipsi, qui hîc imperia et potestates vocantur, quia per ipsos imperium, potestatem, virtutem & dominium suum exercet Deus, Angeli, inquam, intuentes Ecclesiam, in ea, tanquam in specula, contemplantur imaginem quandam multiformis sapientia Dei. Effectus autem hic non proximè est ex prædicatione Paulina, sed remotè: proximus enim effectus est aggregatio Ecclesiæ ex Iudæis & gentibus, virtute annũciati*

ati huius mysterij facta. Hanc deinde Ecclesiam ita aggregatam ex vtroque populo intuentur Angeli, et per eam nota fit ipsis multiformis illa sapientia Dei. Non est igitur hic existimandum ministros Euangelij in ecclesia Angelos instituere concionibus suis, aut verbo prædicato, verum Ecclesiam ipsam, eiusque fælicem hunc statum, qui effectus quidam est prædicationis verbi, & in quo splendet imago quædam diuinæ sapientiæ, ipsos etiam Angelos docere. Porrò multiformis dicitur sapientia ea de causa, quam explicabo. Sapiens is est qui propositare aliqua, varia media, quæ propositam rem efficere possunt, prosequitur: ita Deus cum ab æterno vnum consilium habuerit, de seruandis hominibus, tamquam propositum, hoc varijs modis & multifariam varijs etatibus ac seculis executus est: primùm Ecclesiam ex Iudæis solis habuit, in eaque administranda certam quandam & peculiarem rationem constituit: deinde ex Iudæis & gentibus Ecclesiam congregat, eique prescribit suam quandam & diuersam œconomiam. Ob has igitur & alias mutationes, non quidem consilij ipsius, sed formarum & mediorum, quibus consilium illud immutabile exequitur, dicitur multiformis sapientia. Videtur etiam sapientiæ nomine non male intelligi mysterium ipsum, quod Paulus 1. Cor. 2. 7. vocat sapientiam Dei in mysterio. Multiformis autem dicitur, quia Deus multis vicibus, multisq; modis alijs atque aliis etatibus sapientiam illam proposuit, quemadmodum Author ad Hebræos aperte docet. 1. 1. Deus multis vicibus multisq; modis olim loquutus Patribus per Prophetas, vltimis diebus hisce loquutus est nobis per filium. Observa: Fructus ministerij plurimum commendat donum ipsum. Sic Rom. 11. 13. dicit se illustrare ministerium su-

um, si quo modo ad æmulationem prouocet consanguineos suos, et seruet aliquos ex ipsis. Attẽdant hoc ministri euangelij ne frustrà cucurrisse deprehendantur. Et certum est si donum et vocatio sit à Deo, eundem Deum efficacem fore in ministro suo ad ædificationem saltem aliquorum. [SECVNDVM PROPOSITVM] *Subijcit fundamentum notitiæ huius tanti mysterij nunc demum patefacti etiam Angelis ipsis. Est autem ꝓpositum Dei æternum, quo decreuit nunc demum notum facere hoc mysteriũ vel ipsis Angelis. Huius propositi gloriam Deo cum Christo communem facit, dum dicit constitutum esse hoc propositũ in Christo Iesu domino nostro* [IN QVO HABEMVS] *Ostendit in Christo constitutum propositũ istud, ab executione ipsius ꝓpositi et decreti de reuelãdo nunc, hoc est, postremis his tẽporibus, mysterio vocationis gentiũ: hæc enim est decreti summa. In Christo suo tempore reuelauit Deus hoc mysterium, et executus est ꝙ decreuit, vocauit gentes, Iudæos et gentes sibi reconciliauit. Ergo ab æterno constituit hoc decretum in christo. In explicanda decreti executione et reconciliatione ista, tria verba habet, quæ etiam notanda sunt. Primum est, libertas siue aditus: nam hæc duo pro eodem sumo hoc loco: secundũ est, fiducia: tertium, fides. Per libertatem et aditum intelligo, liberum aditum & accessum ad Deum, qui proficiscitur ex fiducia, quæ quidem non est aliud, quam pacata conscientia, quæ rursus existit ex fide, qua credimus sanguine Christi peccata nostra, quæ diuiserunt inter Deum & nos, abolita esse. Nam* [illegible], *etsi primum & proprie significet persuasionem de charitate Dei in Christo Rom. 8. 38. ac ꝓinde sit ipsa fidei essentia, tamen hoc loco videtur significare securitatem spiritualem, pacẽ conscientiæ & confidentiam, quæ est effectum illius persuasionis*

habens

habens oppositum sibi metum, ac pauorem conscientiæ. Esai. 12. 2. 1. Ioh. 4. 8. Nam 1. Iohan. 3. 19. verbum πείθειν significat securum vel quietum reddere. Et coram ipso, inquit, secura reddemus corda nostra. Sic enim interpretandum esse verbum (πείσομεν) sequens versus indicat: Nam si nos condemnet cor nostrum. Condemnatio enim cordis, & quæ inde est inquietatio, opposita est securitati, quam etiam vers. 21. παῤῥησίαν appellat Iohannes. Ex fide igitur sequitur fiducia, siue pacata et tranquilla conscientia, quiescens in Dei misericordia. Ex fiducia rursus existit audacia illa comparendi in conspectu Dei. Hic obserua: 1. Deus præstituit tempus quo reuelaret etiam ipsis Angelis mysterium hoc vocationis gentium. Ante hoc tempus impossibile fuit vel Angelis qui dicuntur tamen circumstare thronum ipsius Dei, cognoscere hoc tantum mysterium in Deo absonditum. Cum autem venisset illud tẽpus præstitutũ notum factũ est ijs. Hocita posito, obserua: mysteria scripturis sacris cõtenta obscura sunt quidẽ non tam sua causa, quam nostra, qui q̃ non satis efficax in nobis sit Dei spiritus ea suapte natura alioqui clara, peruidere non possumus. Deus autem in æterno suo consilio præscripsit tempora quibus hæc nobis manifestanda sunt. Ante illa tẽpora à Deo præfinita impossibile est cuiquã ea intelligere: impletis vero illis temporibus Deus ministrato sui spiritus oculo, ea nobis iam quasi videntibus præbet cõspicienda. Sic tempora illuminationis nostræ, et sapientiæ dispensauit solus sapiens Deus. Caueãt itaq́, homines, cum inciderint in huiusmodi mysteria, vel ob desperationẽ scripturas abijcere vel obscuritatẽ et ambiguitatem illis obijcere. 2. Duo hic sunt quæ coniungit, tanquã causam, et necessarium effectũ suum, fidem et fiduciam, quæ qui separant, solem et lumẽ suum separant,

quod tamen conantur facere Papistæ dum fidem & dubitantem ac vacillantem conscientiam coniungunt. Connectit inter se fiduciam siue pacatam conscientiam & aditum ad Deum. Vnde vides discrimen veræ pacis conscientiæ, & securitatis illius carnalis, quæ sit vt ad tempus non sentiant improbi conscientiæ stimulum. Vera haec pax tanto pacatior est, quanto propius accedit ad Deum: falsa illa pax tanto pacatior est, quanto longius recedit à Deo.

13 Quapropter peto ne segnescatis ob afflictiones meas pro vobis, quæ est gloria vestra.

QVAPROPTER PETO.] *Hactenus digressio fuit, vt diximus, à versu 2. Nunc rediens ad institutum ex argumento illo à causa captiuitatis suæ, nempe, sumpto ab ipsis Ephesiis gentibus, concludit hortationem. Conclusio quia non proximè sequitur argumentum, sed, aliis medio loco iniectis, in locum ab argumento ipso satis longo interstallo disitum reijcitur, ideo illustratur argumento suo denuò repetito. Afflictiones meæ sunt pro vobis ad vestram gloriam: Ergo peto ne segnescatis ob afflictiones meas. Hic obserua. Primum proposuit argumentum hortationis, quod scilicet captiuus esset pro Epesiis gentibus: Deinde digressus est in assertionem vocationis & Apostolatus sui in gratiam Ephesiorum & gentium. Postremò concludit ex argumento hortationem. Hoc sancto artificio videtur ideo vsus esse, vt suspensa diu conclusio per mediam illam digressionem magis afficiat animos Ephesiorum. Magis autem afficit cum ex digressione intelligunt afflictiones illas quæ pro ipsis passus est, vocationi Apostoli consentientes esse. Pulchrum enim est pro ijs affligi, ad quos pertinet vocatio nostra. Vnde discimus nostras hortationes magis*

mouere

mouere et tum cum vident homines facta nostra omnia ac perpessiones nostras, quibus conamur mouere animos, respondere vocationi nostræ. Nam DEUS *ipse facta hominum ita fere approbat, si vocationi respondeat: facta magistratus, si vocationi magistratus, facta privati, si vocationi privati respondeant.*

14 Huius rei gratia, flecto genua mea ad patrem Domini nostri Iesu Christi,
15 (Ex quo tota familia in cælis & in terra nominatur.)
16 Vt det vobis pro diuite sua gloria, vt fortiter corroboremini per Spiritum eius in interiori homine.
17 Vt inhabitet Christus per fidem in cordibus vestris,
18 Vt in charitate radicati & fundati valeatis assequi cum omnibus sanctis, quæ sit illa latitudo, & longitudo & profunditas, & sublimitas,
19 Et cognoscere charitatem illam Christi omni cognitione superiorem, vt impleamini ad omnem visque plenitudinem illam Dei.

HVIVS REI GRATIA.] *Secunda pars capitis ad benevolentiam comparata, in qua relicta exhortatione proxima quodammodo se conuertit ad* DEUM, *precaturque, vt quod ipse hortatur, Deus id efficaciter in cordibus eorum velit operari. Vnde discimus, omnem doctrinam, hortationem, consolationem &c. cum precibus esse coiungendas, ne quando hæc à nobis frustrà fieri queramur.* DEUS *enim est, ait Apostolus, qui dat incrementum. Optationis igitur, siue precationis huius partes sunt hæ. Primum summatim precatur Deum ne Ephesij despondeant animum ob afflictiones suas duobus versibus. Deinde distinctius explicans, quod precatus est in genere, eius capita quatuor facit: quorum primum, ad quod referuntur cætera, est, vt corroborentur versu 16. Secundum est, vt inhabitet Christus in cordibus eorum, quæ est corroborationis illius causa versu 17. Tertium est, quo petit vt possint assequi, quæ sit illa latitudo, longitudo, profunditas et sublimitas charitatis Dei in qua radicati, et qua confirmati sunt, hoc est, vt possint cognoscere magnitudinem charitatis Dei in*

Christo, vnde profectu est illa eorum corroboratio. Ergo optat ijs effectum corroborationis, nempe, cognitionem illius charitatis, vnde profectum est ipsum corroborationis donum ver. 18. et prima parte 19. Postremo est, qua petit perfectionem illius ipsorum corroborationis altera parte ver. 19. Postremò concludens preces suas, deo gloriam optat duobus vltimis versibus. Vt igitur redeamus ad primam partem, in qua summatim precatur ne segnescat, verba sunt. [HVIVS REI GRATIA &c.] *Sententia est, huius rei gratia, nempe, ne segnescatis, sed corroboremini, vt posteà habemus, precor deum. Sed magnum pondus ineſt in verbis; ea igitur expendamus. Huius, inquit, rei gratia, nempe, ne deficiatis, vt in superiori versu audiuimus, flecto genua mea, hoc est, precor: ex adiuncta enim ceremonia, significat subiectas preces. Gestus corporis in precibus, apparet in tribus præsertim corporis partibus, in oculis, in manibus, in genibus. In oculis, cum vel attolluntur, vt solet fieri in petitionibus et gratiarum actionibus Ioh. 11. 41. et 17. 1. vel deijciuntur in terrā, vt contingit in confessionibus peccatorum Luc. 18. 13. In manibus, vt cum attolluntur manus ad cœlos, quo gestu significatur eleuatio animi ad cœlos per fidem. In genibus, vt cum flectuntur genua ad indicandam animi submissionem et deiectionem. His igitur significat se precari, sed cum magna animi submissione, quod vel ex gestu ipso apparet. Is verò ad quem preces dirigumtur, describitur duobus titulis. Vnus est, Pater domini nostri Iesu Christi. Alter est, ex quo tota familia in cœlis et in terra nominatur. Quod ad priorem attinet, vocatur Pater Christi, non modo gratia, qualenus est homo Christus, verum multo magis natura, quatenus est filius Dei vnius eiusdemque naturæ cum Patre et Spiritu*

sancto.

sanctio. Quod verò ad posteriorem titulum attinet, familiam istam intelligo Ecclesiam, quæ vocatur domus Dei. 1. Timoth. 3. 15. Et nos dicti sumus in ea domestici capite superiore 19. Hanc recollegit sibi in Christo capite 1. 10. Explicat deinde hanc familiam per partes suas, quarum una in cœlis est, altera in terris. Hæ sunt partes Ecclesiæ catholicæ, altera triumphans in cœlis, animæ beatorum: altera militans in terris, Sancti qui adhuc in corporibus degimus. Nolo hîc de Angelis subtilius philosophari, an & hi intelligendi sint in Ecclesiæ illa parte, quæ in cœlis agit: Hoc enim loco familiam intelligo cuius Pater est Deus per adoptionem in Christo. Adoptionem verò Angelis non tribuo. Addit postremò hanc familiam nominari ex Patre Christi, quibus verbis intelligo Patrem Christi esse Patrem huius familiæ. In terrenis enim hisce familijs hi ex quibus nominantur ipsæ familiæ, Patres sunt. Similem loquutionem habes Dan. 9. 18. quo loco orat pro populo & ciuitate, quam dicit ex Deo nominatam. Rerum, ut adhuc in titulis, & nominibus istis insistamus: In Deo appellando duo requiruntur: Alterum est reuerentia, alterum confidentia: utrumque apparet fuisse in Apostolo nostro ex his ipsis titulis, nam quod ad reuerentiam attinet, magis reuerenter Deum compellare non potest, quam cum nomen Patris Domini nostri, & nomen Patris Ecclesiæ ei tribuit. Quod ut sciamus, in sacra Scriptura multa nomina sibi sumpsit Deus ex beneficijs suis alio atque alio tempore in humanum genus collatis. Vocat se creatorem cœli & terræ, vocat se Deum Abrahami, Isaaci, & Iacobi, vocat se liberatorem populi Israelitici ex Aegypto, vocat se liberatorem populi Iudaici ex captiuitate Babylonica.

Postre-

postremo vocat se in Euangelio Patrem Domini nostri Iesu Christi, & Patrem nostrum, hoc est, Ecclesiæ suæ. Quod si inter se compares hæc Dei nomina, longè reuerendissimum inuenies hoc nomen ex maximo illo & stupendo redemptionis humanæ beneficio desumptum. Rursus si confidentiam spectes, & fiduciam qua Deus sit exauditurus ipsum, nulla re alia magis potuit eam arguere quam compellando Patrem mediatoris sui, ac Patrem suum ac totius Ecclesiæ. Habes igitur hic exemplum precum reuerenter et confidenter conceptarum: reuerentia tota in animo duntaxat non debet esse inclusa, verum extra etiam apparere in gestu corporis & in voce humillima. Sic fiduciam debent præ se ferre etiam verba ipsa, quæ ad Deum concipimus. Deinde obserua: Rarò inuenies hæc duo reuerentiam & fiduciam coniuncta, quando homini cum homine res est. Nam inter homines ferè quo maior est externa ista reuerentia, eo minor est fiducia: & contra, quo maior est fiducia, eo minor reuerentia: nam vt dici solet, nimia familiaritas parit contemptum. Vt non ita est, quando homini res est cum Deo. Hic enim quo maior est reuerentia, eo maior est fiducia, & quo maior fiducia eo maior reuerentia. Neque metuenda nobis est præsumptio illa Papistarum. Certum enim est fiduciam in Deum necessario coniunctam esse cum humilitate et reuerentia, neque eam vnquam peccare in excessu, quemadmodum Ethici loquuntur de vitijs. [VT DET VOBIS.] Hac hactenus de prima parte precationis: nunc de secunda, in qua iam distincte quædam exoptat Ephesijs. Primum itaque petit vt confirmentur his verbis, quorum hæc est sententia: quasi dicat, peto à Deo vt corroboremini in interiori homine. Sed verba ponderemus, non ait nudè, vt corro-

boremini

horemini, sed, vt det, inquit, vobis vt corroboremini: agnoscens nimirum hoc esse gratuitum Dei donum, quod corroborentur. Nam certum est, quemadmodum gratuitum sine vllo merito nostro donum Dei est initium conuersionis & regenerationis nostræ, ita & confirmatio nostra merè gratuitum est Dei donum, sine vllo merito nostro. Ecquod quæso meritum potius in nobis est qui stamus nunc, quam fuit in Adamo qui defecit? Quod meritum fuit potius in Samuele & Iosaphato qui perseuerarunt, quàm fuit in Dauide & Sampsone qui defecerunt? Nullum profectò. Ex quo deprehenditur hæresis aduersariorum qui perseuerantiam merito nostro tribuunt, dicuntque Deum in nobis causam inuenire qua moueatur vt nos conuersos seruet ne deficiamus aut labamur. Sed vnde depromptum est hoc donum? Nimirum ex thesauro illo & diuitijs gloriæ Dei. Superiori capite vers. 7. vocauit opes gratiæ, nunc verò gloriæ: hæc optimè conueniunt: nam Deus potissimùm in gratia sua glorificatur. Etsi enim in omnibus suis proprietatibus glorificetur Deus, in iustitia, in sapientia, in potentia, tamen id fit potissimùm in misericordia: vnde κατεξοχὴν *hîc & alibi gloria absolutè pro gratia capitur. Sed per quod instrumentum operatur Deus in nobis hoc donum?* [VT CORROBOREMINI, *inquit*, PER SPIRITVM SVVM] *Non igitur per vllam naturæ nostræ vim aut libertatem arbitrij nostri, nisi loquaris de natura et voluntate nostra per spiritum S. iam regenita. Nam quemadmodum principium conuersionis & regenerationis nostræ Deus operatur in nobis per Spiritum suum, sine vlla facultate naturæ nostræ: ita confirmationem nostri efficit sine vlla facultate natura nobis insita. Ideoq; Deus sinit homines sæpenumerò subtracto spiritu*

ritu suo deficere, vt sciant ipsi se non stare vi sua, sed Dei. Quod cum aliquando experiretur Dauid, clamauit, Spiritum sanctum tuum ne recipias à me. Psal. 51. 13. Hic damnatur hæresis illa de libertate arbitrij nostri, qua dicunt adhuc sanij libertate arbitrij nostri retineri vel non retineri Dei gratiam, ac proinde in nobis esse perseuerare vel non perseuerare. Sed in quo subiecto operatur Deus per Spiritum suum donum istud confirmationis nostræ? nempe, in interiori homine. Duabus partibus constat homo regeneratus, interiore & exteriore homine. Exterior satis superque firmus est, ac potens vi sua: ideò interior est qui eget confirmatione. Sed videamus ecquis sit hic interior homo? Interior est qui aliàs dicitur nouus homo & Spiritus: opponitur autem exteriori, veteri homini, & carni. Eum hominem definit Paulus 4. huius Epist. 24. vers. Qui secundum Deum conditus est ad iustitiam & sanctimoniam veram, & Col. 3. 10. Qui renouatur in agnitionem congruentem imagini eius qui ipsum condidit. Obserua: cum petendum est nobis aliquid à Deo, petendū est illud primùm, vt donum gratuitum: deinde vt detur per spiritum sanctum. Hinc duo alia sequuntur: primum, necesse est vt inter petendum vacui simus ab omni opinione meriti nostri, nam vbi meritum ibi non est donum sed debitum: Secundum, vt vacui simus ab omni opinione virium & facultatis quæ est in nobis ipsis: Spiritus enim Dei non concurrit cum vi vlla naturali, qua in nobis bona sit, sed inuenit nos prorsus omni bonitate destitutos. [VT INHABITET CHRISTVS PER FIDEM IN CORDIBVS VESTRIS.] Hoc secundum est quod petit, nempe, causa confirmationis, de qua proximè. Est autem inhabitatio Christi in nobis, Sensu

mani-

manifestus est, Videamus verba. Inhabitationis nomine non intelligo commorationem eam quæ est ad tempus, sed perpetuam mansionem: nisi enim maneat in nobis Christus perpetuo, non perseuerabimus. Quomodo autem inhabitat? [PER FIDEM] inquit. Duo sunt modi in vniuersum quibus Christus manet in nobis, nempe, per Spiritum, & per fidem. De priori sic habet Ioannes. 1. Epist. 4. 13. Per hoc cognoscimus Christum habitare in nobis, & nos in illo, quod de Spiritu suo dederit nobis. Ex hoc existit posterior: Nam Spiritus Christi excitat fidem in nobis, qua Christus apprehenditur & nobiscum vnitur. De posteriore hoc modo dicitur hoc in loco, ex quo intelligi potest prior ille modus, vt ex effecto causa sua. Sed vbi inhabitat Christus? In cordibus nostris, inquit, non in linguis, nisi lingua confessio prosiscatur ex fide, quæ in corde est, sicut dicitur, Credidi, & idcò loquutus sum. Sed cur in cordibus? Quia vbi fides est ibi est Christus, fides autem est in corde, corde enim creditur ad iustitiam, & fidei essentia propria est efficax illa cordis apprehensio. Ergo Christus habitat in corde. Obserua. 1. Participationis beneficij confirmationis, omniumque caterorum quæ in Christo habemus causa est, participatio ipsiusmet Christi: vt enim palmes non haurit succum ex vite nisi prius cum vite coalescat, & membra non habent sensum & motum à capite nisi cum capite cohæreant, ac colligata sint: ita nisi ipsi ipsimet Christi primum omnium participes fiamus, donorum eius participes esse non possumus. 2. Si inhabitatio Christi sit præclarum effectum, & præclara res fides. Nam si effectum excellat, excellit & causa. Non igitur est fides tam leue quippiam, quam somniant Papistæ, neq; tantum imaginatione constat. Eleuant enim

aduersarij fidei vim, vt iustitiam quæ est ex sola fide facilius oppugnent. 3. Si inhabitatio Christi in nobis sit per Spiritum & fidem duntaxat, siquæ ea coniunctione non possit esse arctior, cur quærunt aduersarij monstrum illud realis et corporalis coniunctionis Christi et nostri [VT IN CHARITATE RADICATI.] *Tertium est quod precatur, nempe, effectum confirmationis, agnitio & cognitio gratiæ D:i et charitatis, vnde depromptum est illud ipsum donum. Primum proponitur hoc versu, deinde explicatur principio versus sequentis. Sententia propositionis est, precor Deum vt iam confirmati dono illo Dei, ex thesauro gratiæ et charitatis deprompto, possitis assequi cum omnibus sanctis, quæ sit in omnem partem perfecta infinitas illa charitatis Dei. Sed verba expendamus.* [RADICATI, *inquit*, ET FVNDATI] *His verbis vtitur Apostolus, siquando velit significare firmam perseuerantiam, vt Col. 1. 23. Siquidem permanetis in fide fundati & firmi: & 2. eiusdem Epist. 6. 7. Sicut igitur accepistis Christum Iesum dominum, ita in eo incedite, radicati et superstructi in eo: tum quid sibi velit his verbis subiungit, Confirmati, inquit, fide. Scimus autem hoc omnes natura, non firmiter stare arborem, nisi firma radice sustineatur: non firmiter stare domum, nisi firmo fundamento nitatur: ita est hic, non firmiter stamus nos, aut perseueramus, nisi fulciamur firmo fundamẽto. Fundamentum iacit Apostolus charitatem. Hæc est illa charitas, quam superius vocauit diuitias gloriæ Dei: hæc est, quam postea vocat charitatem Christi: hæc denique est illa charitas, qua dilexit nos Deus ab omni æternitate, qua elegit, creauit, redemit, regenerauit, confirmat denique: hoc, inquam, est illud fundamentum in quo stamus. Paulus cum sentiret*

se

se firmiter stare super hoc dilectionis Dei fundamento, sic gloriatus est contra aduersa omnia: Quis separabit nos à charitate Christi? Num oppressio, num angustia, num persecutio, num fames, num nuditas, num periculum, num gladius? Nos si in charitate ista stamus, firmiter stamus: sin minus, tum facilè quouis leui vento concutiemur. Quæri potest, cum fundamentum confirmationis nostræ sit charitas Dei, cur in locis illis ad Coloss. superius citatis alia iaciat fundamenta, vt fidem, vt Christum? Respondeo nihil incommodi esse, quod plures sint causæ & quasi fundamenta confirmationis nostræ, modo in primis numeretur illa Dei charitas, qua ab æternitate dilexit nos in Christo. [CVM OMNIBVS SANCTIS.] *Quod particulari ecclesiæ comprecatur, communicat cum omnibus sanctis. 1. Cor. 1. 2. gratiam illam & pacem, quam exoptat Ecclesiæ, quæ erat Corinthi, extendit latius ad quoscunque inuocantes nomen Christi, hoc est, Ecclesiam Catholicam. Nam verum est illud, non posse cuiquam curæ esse particularem aliquam ecclesiam, nisi eodem tempore subeat recordatio vniuersalis: contraque, cui non est curæ particularis, eum non posse vniuersalis Ecclesiæ bonum procurare. Vsque adeò coniuncta sunt ista!* [QVAE SIT ILLA LATITVDO] *hoc est, quæ sit illa perfecta in omnem partem & secundum omnes quasi dimensiones, magnitudo & infinitas charitatis* DEI. *Mutuatur enim locutionem à Geometris. Obserua. 1. Precatur vt iam confirmati charitate* DEI, *possint cognoscere illam charitatem ipsius que immensam magnitudinem. Impossibile igitur est cognoscere cum sensu aliquo charitatem* DEI, *nisi prius degustemus eius suauitatem, in eaque fundati fuerimus. Frigida est illa cognitio charitatis* DEI, *quæ etiam ex*

verbo est, nisi per Spiritum conuersi, regenerati, confirmati denique fuerimus. 2. Precabatur prius vt confirmarentur ex Dei charitate & gratia, nunc precatur vt cognoscant eandem illam gratiam & charitatem. Quemadmodum igitur ipsa conuersio, regeneratio & confirmatio dona Dei sunt gratuita, ita speciale quoddam Dei donum est, posse oculos reflectere ad fontem illum gratiæ & charitatis, vnde hæc profluxerunt. Misericordia Dei patet ad omnes suas creaturas, solem suum sinit oriri super bonos & malos: sed quotusquisque impetrat hanc à Deo gratiam, vt reflectat oculos ad fontem ipsum, eumque agnoscat? Plurimùm autem refert cognoscere fontem, tum ad Dei gloriam, tum ad consolationem hominum: ad Dei gloriam, quia nisi agnoscatur fons ille charitatis nemo potest gratias Deo agere pro accepto beneficio: non actis autem gratijs quomodo glorificabitur Deus? Ad consolationem autem cognoscendus est fons, quia nisi sit sensus huius charitatis, cum beneficio accepto, vel ex vniuerso hoc mundo, si fingas eum tibi semel donari à Deo, solida consolatione non frueris: imò cum præclara illa possessione tua non senties nisi conscientiæ horrores. [ET COGNOSCERE CHARITATEM ILLAM CHRISTI OMNI COGNITIONE SVPERIOREM, VT IMPLEAMINI AD OMNEM VSQVE] *Declaratio propositionis proximæ. Nam assequi quæ sit illa magnitudo charitatis Dei, nihil aliud est, quam cognoscere charitatem illam Christi omni cognitione superiorem. Charitatem Christi & Dei Patris eandem intelligo. Paulus Romanorum 8. eam quam versu. 35. vocauit charitatem Christi, Quis nos separabit à charitate Christi, inquiens, appellat 39. charitatem*

ritatem Dei, Mihi, inquiens, persuasum est non posse vllam rem aliam creatam nos separare à charitate DEI, quæ est in Christo Iesu. Quemadmodum enim Pater & Filius vnum sunt, ita vna est vtriusque dilectio. [OMNI COGNITIONE SVPERIOREM: VT IMPLEAMINI AD OMNEM VSQVE.] Paulus volens significare infinitatem rei incomprehensibilis in hunc modum consueuit loqui. Sic Philippensium 4. 7. pacem Dei appellat, quæ superat omnem intellectum: sic hoc loco infinitatem huius charitatis exprimens, ait eam superiorem omni cognitione. Sed quæstio est: Si superior sit omni cognitione, videtur frustrà precari Apostolus, vt rem superiorem omni cognitione, cognoscant tamen Ephesii? Respondeo, si homo spectetur cum humano duntaxat spiritu profectò tum charitas DEI superat eius cognitionem, Animalis enim homo non capit ea, quæ sunt Spiritus DEI, imò ne potest quidem capere: sin spectetur cum Spiritu Christi, potest quidem cognoscere eam Dei charitatem: Nam Spiritus DEI scrutatur omnia, etiam profunditates ipsius DEI: & Apostolus Romanorum 5. 5. speciatim de cognitione charitatis DEI per Spiritum sanctum in hunc modum loquitur, Charitas DEI effusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis: Quo loco est aurea quædam regula iudicandi de magnitudine huius charitatis. Commendat suam charitatem erga nos Deus, q̃ cum adhuc essemus peccatores (inimicos vocat posteà) christus pro nobis mortuus sit. Vbi duæ sunt circumstãtiæ, quæ amplificant hanc Dei tantam charitatẽ: prior, DEUS adeo dilexit nos vt vnigenitum filium suum pro nobis tradiderit morti: à persona Christi sumitur. Posterior à persona nostra, christus mortuus est nõ p̃ iustis

non

pro amicis: sed mortuus est pro peccatoribus, pro inimicis. Verum ista nihili reputantur à nobis, nisi spiritus ille sanctus, de quo locuti sumus, sensum huius charitatis efficaciter operetur in cordibus nostris. Ex his oritur altera quaestio: An plena cognitio charitatis Dei contingat nobis in hac vita? Respondeo nos in hac vita ex parte tantum cognoscere, ex parte prophetare, & cernere quasi per speculum et per ænigma: verùmtamen nos tantum cognoscere, quantum Deus censet necessarium esse ad nostram consolationem & salutem. Observa hic discrimen inter scientias alias, et diuinam illam, quam Theologiam vocant. Cæteræ non sunt superiores cognitione nostra, ideoque ad eas addiscendas sufficit humanus duntaxat spiritus, nisi velit Deus quibusdam, iisque paucis admodum, speciale quoddam donum, quod vocant, sui Spiritus impertiri: diuina verò illa prorsus superat captum nostrum, quare vt eam rectè percipiamus, opus est assurgamus supra humanam sortem & vniuersum hunc mundum. Dicam hoc familiarius: vt rectè intelligamus articulos fidei, quos vocant, opus est nobis plusquam humano spiritu, quo ipsos etiam cœlos transcendamus. Vt intelligamus charitatem hanc omni cognitione humana superiorem, necesse est rapiamur supra nos ipsos, & quicquid est inferius in hoc mundo. Nam quid causæ est, quæso, cur non possint aduersarij ad veram huius charitatis cognitionem peruenire, neq; persuadere sibi certitudinem dilectionis Dei? Non alia profectò causa est quàm quòd metiantur charitatem Dei humano duntaxat Spiritu ac modulo: quod dum faciunt, non est mirum ipsos, non posse rem tantam capere.

[VT IMPLEAMINI.] *Hoc quartum est quod precatur: perfectio confirmationis ac corroborationis illius, de qua*

præcipuè

præcipuè agitur hoc loco. Plenitudinem Dei intelligit non eam quæ est essentia ipsius Dei, sed perfectionem interioris hominis, quæ est ex plenitudine illa deitatis, quæ corporaliter inhabitat in Christo, in quo completi sumus, Col. 2. 9. Sciendum autem est hanc perfectionē non obtineri tantisper dum hic viuimus, sed tum demū futuram, cum Deus erit omnia in omnibus, & repleti eximus gloria in Christo capite nostro ad gloriam ipsius Dei. Obserua 1. Precatus est à Deo confirmationē, nunc precatur à Deo eiusdem perfectionē. Principium nostræ regenerationis, progressus & confirmatio, consummatio denique & perfectio gratuita Dei dona sunt, ideoque hæc è manibus Dei citra omnem prorsus opinionem meriti nostri emendicanda sunt. 2. Precatur complementum & perfectionem confirmationis, hoc est, continui progressus nostri ad perfectionem ipsam. Illud itaq; verum est, nos ita confirmari & perseuerare, vt non in eodem statu permaneamus, sed perpetuum indies incrementum capiamus, tantisper dum perficiamur. Nam alterum horum necessarium est, vt vel crescat in nobis Spiritus Dei donum, vel decrescat: nullus est status. Quocirca nobis danda est opera vt sentiamus in nobis Christum adolescere, & augeri indies eius dona spiritualia.

20 Ei vero qui infinita cum redundantia potest omnia facere supra ea quæ petimus, aut mente concipimus, pro vi illa agente in nobis,

21 Sit gloria in Ecclesia per Christum Iesum, in omnes ætates sæculi sæculorum. Amen.

EI VERO QVI INFINITA] *Conclusio precationis, in qua optat Deo gloriam suam, eumque in potentia sua magnificè extollit. Potentiam igitur tanquam causam gloriæ prædicat vers. 20. gloriam tribuit versu 21. Sensu*

eorum, quæ de potentia loquitur, clarus est: qui potest pro infinita sua potentia, eaque efficaci, in nobis efficere omnia infinitis modis supra ea quæ petimus aut mente concipimus, sit gloria, &c. Quod ad verba attinet, [ET, inquit, QVI POTEST] *Fundamentum huius sententiæ habes Psal. 145.3. Magnitudini dei non est perscrutatio, hoc est, potentia Dei est inscrutabilis. Hinc sequitur Deum posse facere omnia infinitis modis supra ea quæ petimus, aut mente concipimus. Huius rei Dauid experientiam profert in sua persona Psal 21.2. Iehoua de robore tuo lætatur rex, & de salute tua quam exultat valde! Desiderium animi eius das ei, & pronunciatum labiorum eius non auertis, imo præuenis eum benedictionibus boni, id est, nihil tale cogitanti, nedum optanti exhibes benedictiones, vt ostenditur. 1. Sam. 16. vbi narratur Dauidem à pascendis ouibus reuocatum, & vnctum Dei iussu à Samuele in regem Israëlis, de quo ne ille quidem vnquam suspicari potuit. Neque quisquam est nostrum omnium, qui, si reputet secum omnia Dei erga se beneficia, non cogatur cum Dauide confiteri Deum præueniisse se benedictionibus boni.* [PRO VI ILLA.] *Subnectit modum, quo faciat supra ea quæ petimus, aut mente concipimus, nempe, operando in nobis efficaciter & potenter. Hanc efficacitatem exeruit in Christo primùm, cum excitauit eum à mortuis, & collocauit ad dexteram suam in cœlis, vt dictum est supra 1.20. Deinde eam exerit in nobis per Christum, vt ibidem legimus. Paulus Col 1.29. eam in se est expertus, Ad quod etiam enitor, inquit, decertans secundum efficacitatem, quæ operatur in me potenter. Nemo est regeneratorum, qui non aliquando sentiat efficacitatem hanc in sese agentem. Descendat igitur in se vnusquisque, & dei operam vt illam*

lam sentiat, nihil enim est eo sensu homini suauius, qui effecit vt Paulus lubentissimè gloriaretur de infirmitatibus suis, vt inhabitaret in ipso potentia Christi: hoc est, vt magis magisq; sentiret virtutem Christi. Nam potentia Dei per infirmitatem perficitur. 2. Cor. 12. 9 [SIT GLORIA IN ECCLESIA.] Nunc Deum, quem potentem descripsit, glorificat: Ei, inquit, sit gloria in Ecclesia per Christum Iesum. Sententia facilis est, videamus verba. Ipsi, inquit, sit gloria: et vbi? In Ecclesia. Ergo & illud verum, DEum potissimùm in Ecclesia exerere potentiam suam: Nam in Ecclesia Deus sese ostendit verbo & opere, vt in ea glorificetur: quod testatur Dauid Psalmo 76. 2. Nobilis est Deus, inquit: vbinam? In Iehuda. Magnum nomen eius: et vbinam? In Israële. At quæ causa? Causa est sumpta ab opere illo mirabili in dissoluẽdo exercitu Sãcheribi. Ergo illud manet, Deum, quia ostendit se variis modis in ecclesia sua, ideo in ea potissimum glorificari. Verum hic tenendum est Deum non glorificari in Ecclesia, tum tantum cum priuatim singuli DEum colunt et glorificant, sed tum maximè, cum publicè in concionibus et cœtu omnium agnoscitur. Dauid laudem quam potest maximam DEo promittens, maiorem hac non potest polliceri, dum dicit, In media congregatione laudabo te Psal. 22. 23 [PER CHRISTVM IESVM.] Quemadmodum Deus exercet omnia potentiæ suæ opera per Christum, ita per eundem glorificatur, qui est splendor gloriæ ipsius & character personæ. Quandiu autem durabit hæc gloria? [IN OMNES, inquit, AETATES SAECVLI SAECVLORVM.] Aeternitatem magnificentiùs non potuit describere. Quare etiam in æternum duratura est Ecclesia, in qua Deus in æternum glorificandus est.

Obserua. 1. Ait DEVM *posse facere omnia supra ea quæ petimus. Sequitur ergo non esse metuendum fidei excessum, neque timendum ne nimium petamus à* DEO, *modo petitiones nostræ omnes nitantur promissionibus in verbo* DEI *factis. 2.* DEI *potentiam in nobis efficacem prædicat. Nota hic discrimen inter Philosophos, & veritatem ipsam in agnoscenda* DEI *potentia. Philosophi agnouerunt quidem generalem quandam potentiam in creando, et conseruando mundo, sed eam potentiam plerisque in rebus otiosam fecerunt, dum eas fortunæ, casui, consilio, sapientiæ & potentiæ humanæ tribuerunt. Veritas autem in his omnibus præcipuam causam agnoscit efficacem* DEI *potentiam, alias vero omnes tantum administras. 3. In principio huius precationis stabiliuit fiduciam suam in* DEI *misericordia, vt titulus ille patris satis indicauit. In conclusione eandem firmat in* DEI *potentia, eaque infinita. Hinc discimus fidem nostram tum demum firmam stare, cum nititur & amore, quo benè vult nobis, & potentia eius, qua potest quod vult perficere. Potentiam autem dico infinitam, vt fides superet omnia naturæ aliarumque rerum impedimenta, cuiusmodi potentia nixa est fides Abrahæ, qui contra spem sub spe credidit. Rom. 4. 18. Tali fiducia si vlla ætate opus erat hominibus, & maximè nobis, qui incidimus in postrema hæc & miserrima tempora, ideoque agnoscentes infinitam illam in* DEO *potentiam, qua potest etiam contra ordinarias rationes Ecclesiam suam seruare, in ea ipsum glorificamus per Iesum Christum dominum nostrum.*

ARGVMEN-

ARGVMENTVM.

Cap. quarto incipimus quintam Epistolæ partem, quæ parænetica est, præcepta vitæ Christianæ continens. Hoc igitur cap. primum in genere hortatus ad omne officium vocatione Christiani hominis dignum, descendit ad duo specialia officia ad versum 7. Deinde arrepta occasione ex loco proximè præcedenti, digreditur ad ostendendam donorum Spiritus diuersitatem ad versum 17. Postremò reuertitur ad præceptionem specialium officiorum.

CAP. IIII.

1. precor itaque vos ego captiuus in Domino, vt ambuletis ita vt dignum est vocatione qua vocati estis,

PRECOR ITAQVE VOS.] *Generalem huiusmodi exhortationem specialibus præpositam in alijs Epistolis huius Apostoli legimus. Nam traditurus specialia solet ea iam primùm communi quasi genere complecti. Ad Galat. 5. 13. priusquam aliquid in specie dicat sic in genere hortatur: Vos ad libertatem vocati estis fratres: tantum ne libertatem arripite vt datam carni occasionem. Et ad Philippenses 1. 27. commendaturus specialia, in genere primùm hortatur in hæc verba. Tantum vt dignum est Euangelio vos gerite. Sententia huius exhortationis manifesta est. Conuersatio vestra respondeat vocationi. Expendamus igitur verba. Precor, inquit, ego Paulus captiuus. Describit se à præsenti conditione, qua Roma fuit, quo tempore hæc scriberet, vt eo quasi argumento magis eos moueat, præsertim cùm pro Ephesijs reliquisque gentibus captiuus sit, vt superiori capite dictum*

est. Existimans igitur iam vincula sua ab illis magni fieri, audet commemoratione eorum hortari Ephesios ad vitam Christianis dignam. Sed quid est quod captiuus Paulus precatur? Vt ambuletis inquit, ita vt dignum est vocatione. Verbum ambulandi vsurpatum est supra cap. 2. 10. in eodem sensu. Nos sumus, inquit, opus ipsius conditi in Christo Iesu ad bona opera, quæ præparauit Deus, vt in ijs ambularemus. Quo verbo significatur bona opera esse tanquam vias, quas ingredi oportet, & per quas necessariò Deus electos suos deducit ad vitam æternam. Sed quomodo ambulent? Vt dignum est, inquit, vocatione, qua vocati estis. De vocatione Ephesiorum satis multa dicta sunt cap. 2. huius Epistolæ, vbi habemus hæc verba. At nunc in Christo Iesu, vos, qui olim eratis procul, propinqui facti estis, per sanguinem, inquam, Christi. Propinqui facti erant Deo per reconciliationem. Propinqui facti erant Israëli & Ecclesiæ, per vnitionem in vnum corpus. Hæc nimirum erat eorum vocatio. Sed quæ vita digna est hac tam præclara vocatione? Hoc declarabitur in explicatione specialium præceptorum, quæ sequuntur: Tantum hoc nunc dicemus. Paulus Tit. 2. 11. 12. tribus summis capitibus totam Christianam vitam comprehendit. Verba Apostoli sunt. Illuxit gratia illa Dei salutifera omnibus hominibus, erudiens nos vt abnegata impietate, & mundanis cupiditatibus, temperanter & iustè & piè viuamus in præsenti sæculo. Temperanter viuimus erga nosipsos, & sobrietatis officium quasi nobis ipsi debemus: Iustitiæ officium debemus proximo: pietatis denique ipsi Deo. Atque hæc de generali hortatione, in quam hæc pauca notamus: Paulus fretus etiam vinculis suis, audaciùs & confidentiùs hortatur Ephesios. Vnde discimus quicquid est Christi,

Christi, etsi illud ignominiosum sit mundo, reipsa tamen glorioſum esse, & magni faciendum à nobis, & vincula ipsa seruorum Dei in maiori reuerentia habenda, quam omnes omnium regum purpuras ac diademata. 2. Petit vt ambulent ita vt dignum est vocatione. Ergo vocatio antecedit ambulationem & opera. Disce igitur vsum operum non esse hunc, vt his tanquam causis & meritis vel prædestinemur, vel vocemur, vel iustificemur, vel denique glorificemur, sed contra vt iam prædestinati, vocati, iustificati, atque etiam certo quodam modo glorificati, in ijs ambulemus, vt dignum est illis causis, & gratuitis beneficijs præcedentibus. De hoc vide Ephesiorum 2. 6, & 10. Lege, si lubet, atque iterum lege huius Apostoli scripta omnia, non inuenies profectò, vel vnam aliquam propositionem in hanc sententiam: Bona opera facienda esse vt eligamur, vocemur, iustificemur, glorificemur, sed contra electos nos esse, vocatos, iustificatos, glorificatos vt benè operemur. Attendant hoc tandem iustitiarij illi & resipiscant.

a Cum omni modestia & mansuetudine, cum animi lenitate, tolerantes alij alios per charitatem.

CVM OMNI MODESTIA AC MANSVETVDINE, CVM ANIMI LENITATE.] *Nunc descendit ad specialia officia, quorum hoc primum est, quo requirit, vt tolerent alij alios per charitatem. Verum priusquam aliquid præcipiat, iacit quædam quasi communia fundamenta vtriusque specialis officij in prima parte huius versus. Fundamenta sunt, tres illæ virtutes, modestia, mansue-*

mansuetudo, et animi lenitas, quibus superstruuntur de ista officia ad quæ hortatur. Videamus igitur naturam primæ illius virtutis, quam modestiam vocat. Tota vita nostra duos præsertim respicit, Deum & hominem. Erga utrumque debemus nos sobrie & demisse gerere. Humilitas est quæ facit vt geramus nos sobrie erga Deum: modestia autem est quæ facit vt geramus nos sobrie erga homines. Modestiæ huius quasi radix, ex qua primum exurgit, est conscientia & agnitio infirmitatis nostræ, in quacunque demum vocatione constituti sumus. Nam ad minimam etiam vocationem sustinendam vix satis firmi sumus. Ex hac radice orta modestia fundit se in duos quasi ramos. Vnus est quo modeste & sobrie de nobis ipsis sentimus primum (nam nisi primum omnium modeste de nobis sentiamus, externa illa modestiæ species mera est dissimulatio:) Deinde sobrie de nobis ipsis loquimur: In omnibus denique vitæ actionibus modestos nos & sobrios præbemus. Atque hic est primus ille modestiæ quasi ramus. Alter est quo dona Dei in alijs magni facimus eosque nobis præstantiores ducimus. Paulus Phil. 2 3. Nihil geritite, inquit, per contentionem, aut per inanem gloriam, sed ex modestia quisq; alium se præstantiorem putet. Quo loco vides hac duo in modestia, et duos illos quasi modestiæ ramos. Primum ne consectemur ipsi inanem gloriam: secundum vt alios nobis præferamus. Sed Deus ipse sapientissimus rerum dispensator magnam modestiæ occasionem nobis ministrauit. Nam neque omnia dona eidem dedit, sed suum cuique: neq; illud quod datum est in quoquam ita perfecit, vt nihil posit amplius desiderari: verum ad certam vsque mensuram dedit, vt nimirum homines neque de se nimis arroganter sentiant, neque alios

pra

pre se contemnant, sed modestia quadam, & submissione animi componantur. Altera virtus, quam fundamẽti loco subijcit, est mansuetudo. In affectibus animi humani est ira: hac si permittatur sibi, efficiet pfectò vt quis vel nullam, vel leuem ob causam irascatur, vel, si sit iusta causa irae, vt modũ omnem excedat, quæratq; vindictam & perniciem offendentis: nam illud extra quæstionẽ pono, si possent truculenti isti homicidæ, non tantum corpus, sed animam simul cum corpore, internecioni darent: qua in re imprimis diabolum patrem suum referunt, cuius hoc proprium est, quærere perniciem creaturæ, cum Deus non nisi iustitiam et gloriam suam iustè puniendo quærat. Refrænanda igitur ira dedit Deus hanc quam vocamus mansuetudinem, non quæ iram plane tollat de medio: sunt enim iustæ aliquando huius affectionis causæ, vt contumelia in Deum, iniustitia, detrimentum proximi: sed quæ vel cohibeat iram, vbi aut nulla, aut leuis est causa: vel temperet, si iusta offeratur. Non caret hac virtus sua promissione in scripturis. Mat. 5. 5. pronunciat Christus beatos mites, quoniam ipsi hæreditatis iure terram possidebunt. Verendum est ne dum nostri homines immites & truces sunt in quærenda hæreditate hac terrena, et hanc et illam cœlestem simul amittant. Postrema virtus quam vt fundamentum officijs sequẽtibus subijcit, est ea, quam vocant longanimitatẽ. In eo autem posita est vt iram contineamus, ne subitò irascamur, & statim vlciscamur iniurias, sed eas diu perferamus. Rom. 9. 22. de Deo dicitur, quod multa lenitate pertulit vasa iræ coagmentata ad interitum. Vbi vides etiam Dei insignem lenitatem esse in perferendis iniurijs, vt si fieri possit, Dei exemplo commoueantur homines. Hæc de virtutibus quæ tanquam fun-

damenta sunt officiorum sequentium. Obs. DVO *quaedam sunt in natura nostra,* φιλαυτία *et ira. Altera nimium propendemus in nosipsos: altera quacunque, sepe etiam nulla data occasione, ferimur aduersus proximum. Nisi igitur illa per modestiam temperetur, hac per mansuetudinem et longanimitatem ad mediocritatem quandam reuocetur, nunquam comparati ad officium accedemus.* [TOLERANTES.] *Illis quasi communibus fundamentis iam positis, sequitur prima præceptio specialis: Tolerate alij alios per charitatem. Hoc præceptum totidem verbis habes propositum Col. 3. 13. Alijs verò verbis expressum, sed in eundem sensum Gal. 6. 2. Alij aliorum onera portate. Sententia facilis est, Tolerate alij aliorum offensas per charitatem. Videamus nunc verba. Tolerantia præsupponit infirmitatem & offensam. nemo enim est omnium sanctorũ, qui tam citra omnem offensionem viuat, quin aliquando offendat. Tolerantia autem hac neq; posita est in eo, vt ad tempus conniueamus ad iniuriam, deinde vero offerente se occasione eam vlciscamur: neq; in eo, vt cum non possumus vllo tẽpore iniuriam vlcisci, feramus quidẽ, sed inviti: verũ ita debemus iniuriã tolerare vt eam prorsus condonemus. Paulus enim Col. 3. 13. postquã tolerantiam hanc comendauit his verbis, Tolerantes alij alios, statim addit, Et condonantes vobis mutuo, si quis aduersus aliquem habuerit querelã. Ergo sic toleranda est iniuria vt plane cõdonetur. Neq; id solũ, sed tolerantes et condonantes debemus etiam instaurare hominem illum sic offendentem: ita enim præcepit Paulus Gal. 6. 1. Fratres, etiamsi præoccupatus fuerit homo in aliqua offensa, vos spirituales instaurate huiusmodi hominem cum spiritu mansuetudinis, considerans teipsum, ne & tu tenteris. Quare tolerantes et condonantes*

tes, simul etiam instauraremus hominem offendentem, & rectiora doceremus. Verũ aliquis modus esse debet huius, de qua loquimur, tolerantiæ, & hactenus tolerandi sunt infirmi, quatenus eorum bono id fieri potest: Ita enim Paulus Rom. 15. 2. Vnusquisque nostrum proximo indulgeat in bonum, id est, ad eius ædificationem. Quare in tolerandis offensis respicienda est vtilitas & ædificatio proximi, alioqui tolerantia illa magis oberit quam proderit. [PER CHARITATEM.] Præter illa superiora huius officij fundamenta addit etiam aliud fundamentum, et illud quidem præcipuum, quam charitatem vocat. Gal. 5. 13. vbi simile quiddam præcipitur, idem fundamentum charitatis subijcitur: Ex charitate, inquit, seruite alij alijs. Neque hoc immerito: nam 1. Cor. 13. 4. & 7. vbi ex proprietatibus & effectis suis commendatur charitas, hæc inter cætera charitati tribuuntur, quod patiens sit, quod omnia sufferat, quod omnia sustineat. Obs. hic charitas adiungitur illis alijs virtutibus, quia aliæ virtutes omnes, earumque officia oriuntur ex dilectione Dei & proximi. Ideoq; Paulus Rom. 13. 8. 9. 10 omnes alias virtutes, earumque actiones in hoc sermone summatim comprehendit, nempe, Diliges proximum tuum sicut teipsum: ea re significans nobis virtutes cæteras, earumque actiones ex charitate oriri. Ob eam etiam causam 1. Cor. 13. 4. charitati tribuit patientiã, comitatem, humilitatem, iustitiam, tolerantiam, et alias quasdã virtutes. Charitas, inquit, patiens est &c. quo loquendi genere non aliud significatur, quã charitatẽ esse originem illarum virtutũ. Quodquidẽ adeo verum est, vt, si separes ab ijs charitatem, nulla iam reliqua sit futura vera virtus, nullũ verũ officium: sed simulachra duntaxat virtutũ et officiorũ. Paul. 1. Cor. 13 3

Si in sumam, inquit, alendis egenis omnes facultates meas, & si tradam corpus meum vt comburar, charitatem autem non habeam, hoc nihil mihi prodest. Quibus verbis significat hæc esse dumtaxat simulachra quædam liberalitatis, et constantiæ sine charitate, ac proinde nihil cuiquam prodesse.

3 Studentes seruare vnitatem spiritus per vinculum pacis.
4 Vnum est corpus, & vnus spiritus, sicut & vocati estis in vnam spem vocationis vestræ.
5 Vnus est Dominus, vna fides, vnum baptisma.
6 Vnus Deus & pater omnium, qui est super omnia, & per omnia, & in omnibus vobis.

STVDENTES] *Secundum officium speciale, quod nititur communibus illis fundamentis de quibus supra versu secundo. Alias idem commendat Paulus: præcipuè vero Philip cap. 2. idq; grauissima cum obtestatione. Si quæ est, inquit, consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua communio spiritus, si quæ viscera ac miserationes, explete meum gaudium, vt itidem sitis affecti, eandem charitatem habentes, vnanimes & sententijs vni. Item 1. Cor. 1. 10 etiam graui cum obtestatione. Rom. vero 15. 5. conuersus ad Deum vnitatem hanc animorum ijs comprecatur maxime seriò. Vnde id videre potes quam necessarium sit, vt omnes Christiani vnanimes sint, cum id tam vehementer Paulus & commendet, & expetat à Deo. Sensus præcepti facilis est, quasi dicat, date operam vt eadem sitis animo, omnium animis pacis quasi vinculo in vnum colligatis. Consideranda sunt verba: Non ait, nudè & simpliciter: Seruate vnitatem Spiritus: sed studete, inquit, seruare: significans necessitatem huius officij, quo non est aliud magis necessarium ad christianam vitam. Studete, inquit, seruare vnitatem Spiritus: Vnitatem*

tatem hanc Spiritus intelligo vnanimitatem, vt alibi loquitur, Sitis vno animo. Neque enim placet hoc loco intelligere Dei Spiritum, cum ab eo argumentum postea sumptum sit, ad commendandam huius, de quo nunc loquimur, Spiritus vnitatem. Spiritum igitur animum ipsum humanum, sed Spiritu S. regeneratum interpretor. Superioribus illis et communibus fundamentis, quibus etiam nititur hoc præceptū, adiungit proprium huius præcepti fundamentum, quod pacem vocat. Quo nomine intelligo eam, de qua loquitur Rom. 12.18. Si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus in pace viuentes. Pacem igitur illam, quam cum hominibus colere debemus, quantum in nobis est, hoc loco intelligimus. Obserua naturam veræ pacis, non tam esse positam in externa coniunctione, quam in interna spiritus & animorum vnitate: quæ si non sit, satis experimur simulationem illam, & fictam pacem aperto bello periculosiorem. [VNVM EST CORPVS] Quoniam secundum hoc speciale præceptum magnum habet momentum in vita Christiani hominis, ideo Apostolus serio adductis pluribus argumentis ipsum commendat. Argumenta autem septem sunt numero, quibus hanc animorum vnitatem commendat. Primum sumptum est ab vnitate corporis, siue Ecclesia Christi. Vnum est, inquit, corpus Christi, cuius vos singuli membra estis: Ergo sitis vno animo. Ecclesia Christi Catholica corporis nomen similitudine quadam accipit. Quemadmodum enim corpus constat multis membris, ijsque omnibus à se inuicem differentibus, sic tamen vt in vnum corpus coalescant: ita Ecclesia Christi constat multis membris ijsque differentibus conditione: Alij enim Iudei sunt, alij Græci, &c. Item temporum & loco-

unum internalle: Alij enim iam inde à prima creatione fuerunt vsque ad exhibitum Christum, alij post Christum erunt ad consummationem vsque rerum omnium, alij in alijs locis sunt. Verum hæc omnia membra vnum quasi ecclesiæ corpus coniuncta efficiunt. Qua de re leges 1. Cor. 12. [VNVS SPIRITVS.] Secundum argumentum quo hortatur ad vnitatem animi, sumptum ab vno Dei Spiritu. Vnus est Spiritus in omnibus: Ergo estote vos vno animo cum habeatis vnum illum Spiritum. Spiritus Dei sanctus vnus idemq; est in Christo capite, & in membris omnibus. Hic cum sit vnus in capite et in membris omnibus ac singulis, vincit inter se caput et membra primum, deinde membra mutuò inter sese copulat. Illud verò dignum est imprimis consideratione, q̃ valde mirabiliter, vt videri potest, hic vnus Spiritus coniungat inter se mẽbra corporis Christi: Nam diuersa dona diuersis membris tribuens, hoc ipso quod diuersa sunt dona, arctius inter se coniungit membra: quod mirum videri potest, sed non est mirum, cum idem vsueniat in membris humani corporis: hoc ipso enim quod singula membra singulas facultates et functiones habeant, inter se optimè conueniunt in vno corpore. Si enim vnum corporis membrum, vt manus verbi gratia, posset omnia qua possunt catera corporis mẽbra, profectò iam freta suis facultatibus tam multiplicibus ac seipsa cõtenta non facilè adhæreret reliquis: atque ita corpus ipsum non consisteret. Quod si essent omnia vnum membrum, inquit Paul. 1. Cor. 12. 19. vbi corpus? quasi dicat, corpus necessariò periret, sic enim manus diceret pedi, non est mihi opus te, vt ille loquitur ibidem. Ita etiam res habet in hoc Christi corpore: si enim vnus homo posset omnia, suis fretus viribus, seque vno contentus, reliquos

liquos facilè contemneret. Contrà verò cum in corpore humano manus verbi gratia non omnibus facultatibus prædita sit, sed sua quadam & propria, sit vt manus indigeat operis aliorum membrorum, ideoque sibi quasi conscia inopiæ suæ, cum ijs facile cohæreat. Ita etiam res habet in hoc Christi corpore, in quo vnumquodque membrum suum duntaxat & proprium quoddam donum accipiens, non semel & simul omnia, maxime opus habet ijs donis & facultatibus quæ sunt vel in infirmissimis corporis huius membris: Ideoque cæteris libenter sese applicat & in vnum corpus cum ijs coalescit. Plura de hac re lege. 1. Cor. 12. Atque hic est vnus ille spiritus, qui tam sapienter distribuit dona sua singulis corporis Christi membris, efficitque his ipsis discriminibus facultatum, vt omnia membra in vnum corpus pariter coeant. [SICVT ET VOCATI ESTIS. Tertium argumentum ab vnitate spei ad quam vocati sunt. Vna est sperata illa hæreditas, quam omnes pariter exspectant: Ergo sitis vno animo omnes vos qui eam exspectatis. Primo capite huius Epistolæ versu decimo octauo, Paulus cum precatus esset vt illuminatis oculis, scirent quæ sit spes vocationis Dei: tum exponens eam spem addit (Et quæ sint opes gloriæ hæreditatis ipsius in sanctis) Ergo spem eo loco intelligit hæreditatem, quam spe possidemus in hac nostra vita. Ita nos hoc loco spem vocationis accipimus hæreditatem illam, ad quam participandam vocati sunt Ephesii. Vide vt argumentetur. Vna est hæreditas: ergo sitis vnanimes. Inuerte argumentum. Si non vnanimes fueritis non erit vna omnium hæreditas. Velim hoc semel aduertant seditiosi illi, & perturbatores societatis illius ac pacis, quam inter se tenentur Christiani homines colere.

Hi

Hi cum tales sint, audent tamen sibi post hanc vitam cœlos polliceri. [VNVS DOMINVS.] Quartum argumentum ab vno Domino nostro Iesu Christo. Vnus est Dei filius Dominus noster Iesus Christus: Ergo nos serui eius omnes debemus esse vno animo. Dominus noster Iesus Christus cum in terris ageret acquisiuit sibi ius dominij in omnes homines, præsertim verò suos, idque magno illo redemptionis opere: Nam vt dominus seruum suum numerato aliquo pretio mercatur: ita nos Dominus noster, non caducis rebus, argento vel auro, redemit ex vana nostra conuersatione. 1. Pet. 1. 18. 19. sed pretioso sanguine, vtpote agni immaculati & incontaminati: eaque re factus est iure, vt loquuntur, Dominus omnium, non tantum qua Deus erat, sed etiam qua homo. Dixi iure Dominum factum, quia Christus, in terris cum ageret, humiliatus, vndum adijt plenam possessionem dominij sui. Quod tum demum factum est cum tertio die resurgens, & postea ascendens in cœlos, sedit ad dexteram Dei patris. Nam sedere ad dexteram Patris nihil aliud est, quam hæreditatem illam gloriosam adire. Dauid Psal. 110. 1. Dixit, inquit, Iehoua Domino meo, sede ad dexteram meam, donec disposuero inimicos tuos in scabellum pedum tuorum. Petrus Act. 2. 34. 35. 36. recitans hunc locum Dauidis eumque exponens, inquit, Certò sciat ergo tota domus Israel hunc esse factum à Deo DOMINVM et Christum: hunc, inquam, Iesum, quem vos crucifixistis. Ergo ibi interpretatur Petrus illam sessionem ad dexteram Patris, dominium & regnum Christi. Atque ita ab vno Domino Dei filio argumentatus est. [VNA FIDES.] Argumentum quintum ab vnitate fidei. Vna est fides omnium. Ergo estote vos vno animo. De fide dicere non huc pertinet, de

vnitate

vnitate fidei sic dicendum est. Vnitas fidei nititur vnitate veritatis illius æternæ: nam etsi veritas illa doctrina christianæ, quæ ab æterno fuit in ipso Deo, iam inde à condito mundo varijs modis reuelata fuerit hominibus: primùm enim annunciata est duntaxat, non etiam scripto commissa: Deinde scriptis Prophetarum & Apostolorum mandata est: Proposita primùm obscurius ante Christi manifestationem: Deinde apertius post Christi manifestationem: re tamen vna eademque semper mansit iam inde ab initio. Ab huius igitur veritatis, tanquam obiecti fidei, vnitate, pendet vnitas illa fidei, à qua sumptum est argumentum hoc loco. Obs. Somniant quidam, hominem quacunque fide modo ad Deum ducat iustificari, & seruari: ad eamque vanitatem suam probandam abutuntur Propheta illo testimonio, (Iustus sua fide viuet) cum constet Prophetam illis verbis particularem illam applicationem fidei siue fiduciam, quam quisque in se habere debet, opponere legis operibus. Sic & ego eidem huic vanitati oppono hanc fidei vnitatem, à qua argumentum sumptum est hoc loco. [VNVM BAPTISMA.] *Sextum argumentum sumptum ab vnitate baptismatis. Omnes vno baptismate baptizati estis, ergo sitis vno animo. Inter cæteros baptismi vsus et hic vnus est: Vt sit baptismus quasi nota qua distinguntur Christiani à cæteris omnibus sectis. Vnde etiam existit alter eiusdem vsus in coniungendis inter se mutuò Christianis hominibus: nam vna eademque opera & seiungit nos ab alijs, & nos inter nos coniungit. Hunc Baptismi vsum respexit Paulus cum argumentaretur ab vno Baptismate. Obs. Vnum est Baptisma. Quare cum Baptisma celebretur in nomine Patris, Filij, et Spiritus sancti: necesse est hi quoq; vniantur*

inter se certo quodã modo: alioqui enim non posset vnum esse baptismus. Non autem possunt vniri quoad personas (sunt enim hæ diuersæ) Ergo necesse est vna eadẽq; sit trium personarum essentia, et vnum sint hoc modo Hoc contra Arrianos valet. [VNVS DEVS] Argumentum septimum ab vnitate Dei patris. Est vnus Deus pater omnium: Ergo sitis vos vno animo. Ait igitur vnum esse Deum, cum autem filius sit Deus, et Spiritus S. sit Deus, restringit eum adiecta patris persona. Est vnus Deus, inquit, et pater omniũ, vocat igitur eum patrem omnium. Deus pater nominatur, primùm quia est pater Christi, videlicet per naturam: deinde quia est pater omnium creaturarũ, nempe, per creationem: tertio quia est pater ecclesiæ, nempe, per regenerationẽ, et adoptionem in Christo naturali suo filio. Hic autem intelligendus est pater respectu regeneratorum in Ecclesia Christi: de ijs enim hic propriè sermo est. Non contẽtus sola patris appellatione exornat eũ præterea magnifica quadã descriptione, sumpta ab ipsius partim imperio in ecclesiam suam, partim prouidentia, eaq; duplici, etiam erga ecclesiam suam. Descriptio tribus partibus constat. Prima est his verbis [SVPER OMNIA] quibus significatur Dei patris summum imperiũ in ecclesiam vniuersam. 2. pars est his verbis. [PER OMNIA] quibus significatur Dei patris prouidentia, operantis efficaciter per omnia Ecclesiæ suæ membra, tanquam totidem prouidentiæ suæ instrumenta. 3. pars est his verbis [IN OMNIBVS] quibus significatur eadem prouidentia Dei patris, non modo operantis per ecclesiæ suæ membra tanquam instrumẽta, sed etiam in ijs, dum nimirum habitat in ijs, et agit eos per Spiritum S. Differunt inter se posteriora hæc duo membra. Prius generalius est sua natura, patetq; ad omnes creaturas, quibus vtitur Deus tanquã

ministris

ministris et instrumentis prouidentiæ suæ. Posterius verò specialius est ad electos tantum et regeneratos pertinens. Nam quotquot aguntur spiritu Dei, illi filij dei sunt. Dandaigitur nobis opera est, vt dum agit deus per nos tanquã instrumenta prouidentiæ suæ, nos ipsi interea sentiamus nos agi dei spiritu. Obs. 3. Plures sunt hic, vt ita dicam, vnitates, quarum ordinem si spectes prima est dei patris, vltima membrorum Ecclesiæ animis consentientium: mediæ inter primam et vltimã sunt vnitas domini, vnitas spiritus, vnitas fidei, vnitas spei, vnitas baptismatis, vnitas denique corporis. Prima vnitas Dei patris efficit postremã animarum vnitatem per mediam illam. His positis necesse est cum consensus ecclesiæ his quasi immotis fundamentis nitatur, necesse est, inquam, membra veræ ecclesiæ consentiant inter se, præsertim in dogmatibus religionis, et in præcipuis doctrinæ capitibus. Dico præcipua doctrinæ capita, quia alioqui in ritibus quibusdã, & ceremonijs potest esse dissensio. fieri etiam potest vt non omnes idem sentiant de rebus alioqui grauibus, cum omnes simus homines, hoc est, aliquid corruptæ naturæ retineamus, tantisper dum hic viuitur. sed in doctrina de Christi persona & officio, & in fundamentis ipsis præcipuis necesse est sit consensio. Cuiusmodi cum sit, deo gratia, omnium, qui profitentur sinceritatem euangelij in Europa, nihili facimus istos aduersariorum strepitus, sperantes, si qui aliter sentiant quam nos, Deum hoc illis reuelaturum. 2. Supra definiuimus pacem veram ex effectis, nimirum quod animos hominum inter sese vniat. Verum id non satis est ad naturam veræ pacis: potest enim ad tempus consensus animorum esse inter pessimos quosque. Ideoque illi effectis consensionis animorum vanus addimus ea bis vnitatibus, vt vera pax sit, quæ procedens ab vno Deo Patre, vno Domino filio,

vno

vno Spiritu sancto, vna fide, vna spe, vno Baptismate, vno denique corpore coniungit inter se hominum animos. Politici homines Rerumpublicarum felicitatem in pace collocant: nequemalè. Sic etiam Paulus loquitur 1. Tim. 2. 1. 2. Adhortor igitur ante omnia vt fiant deprecationes &c. pro regibus & quibusuis in eminentia constitutis: vt tranquillam ac quietam vitam degamus, cum omni pietate & honestate. Sed de vera pace ac felicitate tota quæstio est. Homines admirati sunt florentissimam illam pacem Rerumpublicarum, quæ iam olim in gentilismo fuerunt, earumque beatitatem pleno ore prædicarunt: sed affirmo ego non fuisse veram illam pacem ac beatitatem, sine vno Deo Patre, filio, & Spiritu sancto, sine vna fide, vna spe, vno Baptismate, vno corpore. Num Deus huiusmodi paci & tranquillitati sic maledixit, vt ex Romanis ipsis etiam sapientissimi coacti sint fateri plures Romanorum pace quam bello periisse. Quamobrem nostri homines qui pacem publicam procurant, debent illud imprimis attendere, vt hæc veræ pacis quasi fundamenta, vnus Deus Pater, vnus filius Dominus, vnus Spiritus, vna fides, &c. semel iaciantur in hac republica: sine quibus frustrà sese fatigabunt in pace constituenda.

7 Sed vnicuique nostrum data est gratia pro mensura doni Christi.

8 Quapropter dicit, quum ascendisset in sublime, captiuam duxit captiuitatem, & dedit dona hominibus.

9 Cæterum illud ascendit, quid est nisi quod etiam descenderat prius in infimas partes terræ?

10 Qui descendit, ipse est qui etiam ascendit longe supra omnes cælos, vt impleret omnia.

SED VNICVIQVE.] Secunda pars capitis, in qua digreditur ad ostendendam donorum diuersitatem: occasio autem hæc est. Multa secit omnibus communia, vnum cor-

pus,

pus, vnum Spiritum, vnum Dominum, vnam fidem, vnum Baptisma, vnum Deum et Patrem omnium: hac fecit communia omnibus membris Ecclesiæ: Nunc ne quis existimaret quæcunque etiam alia esse communia, specie quadam correctionis subiungit, vnicuiq; datam esse gratiam &c. Primùm igitur proponit hoc versu, vnicuique datam esse gratiam: Deinde propositionem explicat ad versum 17. Propositionis sententia hæc est. Vnusquisque accepit suam quandam gratiam certa mensura definitã, prout visum est Christo, qui largitor est omnis gratiæ, eam cuique definire. In hac propositione tria considerantur. 1. quod vnicuique data sit gratia. 2. quod vnicuique data sit gratia ad mensuram, & descriptum sit suum cuique quasi gratiæ demensum. 3. quod Christus sit largitor gratiæ huius. Ex his tribus primum, nempe, quod vnicuique data sit gratia, explicat Paulus Rom. 12. 4. 5. manifesta similitudine. Quemadmodum in vno corpore membra multa habemus, membra vero omnia, eandem non habent actionem: Ita multi vnum corpus sumus in Christo, singulatim autem alij alijorum membra. Intelligendũ est in apodosi nos multos, qui tamen sumus vnum corpus in Christo, habere alia atque alia dona. De secundo autem vt dicamus, nempe, quod data sit gratia ad mensuram. Ioh. 3. 34. dicitur de Christo, quod Deus non sit admensus illi spiritum, cuius finis ostenditur, Ioh. 1. 16. vt ex plenitudine ipsius acciperemus omnes: Col. 2. 10. vt nos simus in eo completi. Ergo hoc discriminis statuo inter Christum et nos, q; cum ille supra omnem mensuram acceperit dona spiritus, cum sit Dei filius, nos ea ad certam duntaxat mẽsuram ex eius plenitudine acceperimus. Id quod Apostolus expresse docet Rom. 12. 3. Sapiat, inquit, quisq;

ad sobrietatem, prout cuiq; Deus partitus est mensuram fidei. Vide hic mensuram expresso nomine vocat illud donum omne quod nos accipimus à Deo. Sed quid opus est multis, cum omnes nos experiamur in nobis ipsi tantum mensuram gratiæ inesse. Tertium est: Christus est dator huius gratiæ. Etsi verum quidem sit omnium donorum laudem Deo patri, vt primo authori tribuendam esse, vt loquitur Apostolus Rom. 11. 36. Ex quo, per quem, in quē sunt omnia, ipsi sit gloria in secula, Amen. Tamen nihil absurdi feceris, si hanc laudem cum filio communices, apud quem pater omnia illa deposuit, vt filius ea deinde suis distribueret: quod agnoscens ipse Christus Ioh. 7. 37. Si quis sitit, inquit, veniat ad me et bibat: quibus verbis inuitat ad se quoscunque, ad participandum hac plenitudine donorum quæ in ipso sunt. Hæc de propositione hactenus. Obs. 1. Vnicuique data est gratia; Ergo nullum omninò est membrum ecclesiæ, quod non accepit suam quandam & propriam gratiam, idque adeò verum est, vt impossibile sit alioqui membrum illud corpori adhærescere, nisi per gratiam suam id fiat, secus enim membrū inutile esset. Quod si nulla sit pars corporis humani, ne vna quidem, sine suo quodam vsu in ipso corpore: Quanto magis hoc verum esse debet in sancto illo Christi corpore. Quod si sit aliquis in Ecclesia qui hoc nondum viderit, videat et cognoscat illud tandem, vtaturq; illa gratia sua ad vtilitatem communis corporis. Nolim autem homines istud ignorare, non tantum dona illa Prophetiæ, cæteraque quæ in Ecclesiasticis hominibus conspicimus, data esse ad vtilitatem Ecclesiæ, sed quascunque etiam vocationes politicas, initio sumpto ab ipsa regū vocatione, eo pertinere vt Ecclesia Dei promoueatur in terris. Hoc imprimis intelligant

gant illi qui sic viuunt, ac si non acceperint ista in gratiã ecclesiæ, fore vt Christus donorum omnium largitor, rationem tandẽ sit exacturus, et cogniturus quomodo ista impenderint in vsus ecclesiæ suæ. 2. Vnicuiq́, inquit, data est gratia ad mensuram, Quod si ita sit, ne aspiret quispiam ad munus aliquod, vel in repub. vel in ecclesia sustinendũ, nisi viderit priùs, an gratiam acceperit: quod si senserit se accepisse gratiã, pergat diuino auspicio: quod si minus senserit sibi datam esse gratiam, ne experiatur quod cogetur tandem cum ignominia abdicare. Rursus ne recipiat quis in se munus, nisi etiam viderit priùs quanta sit mensura gratiæ sibi datæ: ꝙ si senserit eam Dei dono satis magnam, tum experiatur magna Deo duce: sin senserit mediocrem, experiatur tantum mediocria, nisi malit perpetuò luctari cum infirmitate sua, vel potiùs cũ eo ꝙ superat vires suas, frustra congredi. Nihil est ꝙ Paulus maiori cum authoritate imperat, quam vt quisq́ contineat se intra vocationis suæ limites. Rom. 12. 3. Enimuerò, inquit, per eam gratiã quæ data est mihi edico vnicuiq́ versanti inter vos, ne sapiat supra quam oportet sapere, sed sapiat ad sobrietatem, prout vnicuiq́ Deus partitus est mensuram fidei. Existimo profectò inter cætera Dei dona, donum istud non esse infimũ, quod quis Dei gratia possit videre primùm quid acceperit, et quid non: deinde quantum acceperit: postremò vt sapiat pro mensura doni. 3. Vocat donum Christi. Omnes natura Dei donis superbimus: Scientia ait, Paulus, inflat. Remedium verò præsentissimum aduersus hoc malum est, si reminiscamur ea esse Dei dona. Paulus 1. Cor. 4. 6. 7. reprehendens quorundam inflatam illam superbiam (Ne alius, inquit, pro alio inflemini aduersus alium) Huc eos reducit, vt agnoscant donum Dei esse quic-

quid

quid id sit quod habent. Quis te discernit? inquiens, quid autem habes quod non acceperis: quod si etiam accepisti, quid gloriaris vt qui non acceperis? Ex quibus etiam verbis illud discis, neminem superbientem donis suis, posse cogitare ea esse gratuita Dei dona, sed apud animum suum reputare ea omnia, quicquid demum profiteatur, sua & ex se esse. [QVAPROPTER DICIT.] Priusquam accedat ad declarationem propositionis, quæ est per inductionem partium, quæ sequitur vers. 11. probat Christum esse datorem omnium donorum: sic enim prius digito quasi demonstrat ipsissimum donorum omnium fontem. Argumentum sumptum est à testimonio Dauidis prophetæ, Psal. 68. 19. in hanc formam: Christus, ait Dauid, quum ascendisset in sublime, captiuam duxit captiuitatem, & dedit dona hominibus: Ergo Christus est donorum omnium largitor. Conclusio sequitur posteà in fine versus decimi. Quod ad propositionem: quo eam intelligamus melius, opus est vt paulo altius repetamus consilium & mentem Dauidis in illo Psalmo. Dauid Psal. 68. exorsus à commendatione & magnifica prædicatione Dei, ex effectis præsentiæ suæ, tum in aduersarios, tum erga pios et morigeros, pios ad laudes illius hortatur, primùm à maiestate & natura, deinde ab operibus ipsius: quæ in genere proposita primùm, deinde specialiter explicantur exemplo beneficentiæ ipsius in populo ex Aegypto educendo: Tertiò hortatur à futura liberatione ab omni angustia: Quartò denique à donis & beneficiis virtute ascensionis, & glorificationis Christi copiosè conferendis. Ascendens, inquit, in sublime, captiuam fecisti captiuorum multitudinem, et accipiens dedisti dona hominibus. Quibus verbis significat Propheta Deum sub persona filij indutum carne humana

mena ascensurum in cœlos, & traducturum quasi in triumpho inimicos omnes: suos autem beaturum donis spiritualibus. Paulus igitur cum videret hæc de Christo prædici, et in eo impleta esse, vtitur eo Dauidis testimonio ad ostendendum Christum esse datorem omnium donorum. Quod ad verba attinet: duo sunt distinguenda hoc versu: Primum est, quod ascenderit Christus in sublime: deinde sunt duo ascensionis effecta: Alterum inimicos: Alterum amicos respicit. De ascensione Christi, non est quod hic dicamus: tantum intellige, quod Dauid sublime vocat, Paulum postea versu 10. interpretari cœlos, vel locum qui est longè supra omnes visibiles hos cœlos Captiuitatem, cuius meminit in priore effectu (vt de eo nunc aliquid dicam) intelligo captiuorum multitudinem, vt loquitur ipse Dauid in eo Psalmo, versu 19. Porro captiui isti sunt mundus, peccatum, mors, caro, Diabolus, denique quicquid se opposuit Christo humiliato. De hoc habes Col. 2 12. & sequentibus. Quo loco sublimiter describitur Christus triumphans de Satana eiusque Angelis. Et exspoliata, inquit, imperia ac potestates traduxit palam, triumphatis illis per eam, nempe, crucem suam. De posteriori effecto commodior locus dicendi sese offeret in conclusione argumenti. Obs. 1. Quæ de Deo æterno prædicta sunt in veteri testamento Apostoli in nouo testamento accommodant ad Christum. Ephes. 8. Dicitur Iehouam exercituum fore in lapidem illisionis, et in rupem offensionis ambabus domibus Israëlis. Paulus Rom. 9. 33. De Christo hunc locum interpretatur. Ecce, pono in Sion lapidem offendiculi & petram offensionis, et quisquis credit in eum, non pudefiet. Isai 45. dicitur omne genu Iehouæ incurvatum iri, & iuraturam omnem linguam. Paulus Rom.

14.10. Hoc de Christo intelligit. Postquam enim dixit omnes sistemur apud tribunal Christi, in eam sententiam allegat locum Prophetæ. Scriptū est enim, inquit, vivo ego dicit Dominus: quoniam mihi se flectet omne genu, et omnis lingua confitebitur Deo. Ita hoc loco Dauid de Deo ait, quod ascendens captiuam fecerit captiuorum multitudinem. Paulus locum de Christo intelligit. Hinc discimus seruatorem nostrum Iesum Christum sic hominem esse vt etiam Iehoua, & Deus sit ab æterno. 2. Diximus supra Christum ascendentem in cœlos ingressum esse possessionem regni illius, quod sibi iam antea in terris degens operere redemptionis maximo acquisiuit. Nunc habemus hoc regnum partibus suis explicatum: Partes sunt, dominium in inimicos, dominium in suos. Quæstio existit hoc loco. An regnum Christi iam perfectum sit, etiam ante extremum illum diem: cum hic loquatur de hostibus quasi iam debellatis & superatis? Resp. Non ante secundum aduentum Christi perfectum iri hoc regnum & imperium siue in suos, siue in inimicos: Nam quod ad dominium in inimicos, etsi illi in capite prorsus subacti sint, tamen in corpore nondum sunt plane superati. Quod ad dominium in suos, & dona quæ ipsis data sunt: etsi caput ipsum sit omnibus donis prorsus glorificatum, tamen membra nondum perfecta sunt, neque perficientur ante illud tempus, quo Deus erit omnia in omnibus: vnde illud videmus, in neutram adhuc partem perfectū et consummatum esse hoc Christi regnum. [CAETERVM] Priusquam concludat ex testimonio, probat Dauidis illud testimonium de Christo intelligendum. Quod ascendit, idem est cum eo quod descendit prius. Qui descendit est Christus: Ergo qui ascendit est Christus. Propositionem syllogismi tātum habemus

hoc

hoc loco. Propositionis huius veritatem asserit Christus Ioh. 3. 13. Nullus ascendit in cœlum, nisi qui descendit è cœlo, nempe, filius hominis. Quæstio, an nemo ascendit nisi qui descendit priùs? Quid igitur fiet de nobis omnibus, quomodo tandem ascendemus, qui nunquã descendimus? Resp. Ascendere propriè est sua virtute ascendere: Christus solus sua virtute ascendit: Ergo Christus solus ascendit propriè: Nos autem virtute Christi ascendemus tempore à Deo constituto. Quare illud verum est, nemo ascendit nisi qui descendit. Non est quod magnopere immoremur in verbis, tantum hoc nunc dicimus per infimas partes terræ, non infernum, non Limbum patrum intelligi cum papistis, sed terram ipsam, quæ respectu cœli et aliarum mundi partium infima est. [QVI DESCENDIT] *declarat propositionem illam conuersione partium. Qui descendit, ipse est qui etiam ascendit: Dixit enim priùs: Qui ascendit, idem est cum eo qui descendit: quasi diceret, idem sunt prorsus, sic vt qui ascendit, sit is qui descendit, et qui descendit sit is qui ascendit. Scimus enim quæ reciprocè se consequuntur ea prorsus coniuncta esse inter se. In verbis tantum exponimus quid sit longè supra omnes cœlos ascendere. Non hîc intelligimus* οὐτοπίαν *cum vbiquitarijs, sed certum quendam locum eumque spatiosum & amplum, qui est extra hunc mundum, et supra omnes visibiles hos cœlos, in quo maximè Deus gloriosus se patefacit beatis Angelis, & hominibus, ideoque ibi habitare dicitur: & in quo parata nobis sedes est, vbi cum Christo capite in æternum permanebimus. Hoc est illud cœlum quod alias nouus mundus appellatur, paradisus etiam, & sinus Abrahæ dicitur. Hoc est illud cœlum quo Christum contineri necesse est ad diem illum restitutionis omnium.*

absoluta hac confirmatione redit quasi ad institutum, et sententiam conclusionis, quæ sequitur ex Dauidis testimonio, infert, quam connectit cum superiori loco, tanquam finem ascensionis Christi. Nam quod dicit hoc loco Christum implere omnia, & quod dixit 1. Cap. 23. huius Epistolæ eum implere omnia in omnibus, per id non intelligo eum implere omnia carne sua & humana natura eum vbiquitarijs: sed Christū, postea quam ascendit, omnes sanctos suos largius iam quam antea donis et benedictionibus spiritualibus replere. Atq; hæc est sententia institutæ conclusionis, nempe, Christum dare omnia dona hominibus. Obs. Christus priusquam ascendit in cœlos, non ingressus est regnum suum, & plenam gloriam. Non autem plenè glorificatus, non adeò efficax potuit esse in suis. Expedit vobis, inquit, vt ego abeam, nisi enim abiero cōsolator ille non veniet. Deinde Ioh. 7. 39. ait, Nondum erat Spiritus sanctus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Hinc colligo, Christum quo longius abest à nobis supra omnes cœlos positus, eo ipsum propiùs à nobis abesse per spiritum suum. Hoc obserua, primùm aduersus eos qui Christi propinquitatem metiuntur crassa illa & corporea coniunctione humanæ naturæ Christi, præsertim in cœna Domini. Deinde aduersus vulgus hominum, qui ex ignorantia Christi solent dicere: Si ipsis contigisset cum Christo, in terris adhuc agente, versari, vt olim Iudæis, et Apostolis: et videre quæ edidit miracula: et audire, quæ dixit verba, non potuisse fieri quin statim crederent fuissent. Sed affirmo longè efficaciorem esse Christum absentem nunc, quam olim, cum præsens corpore inter Iudæos commoraretur. Experientia Apostolorum ipsorum hoc ostendi potest, in quos tum demum effusa sunt Spiritus dona, cum Christus abi-

ens ex his terris, ascendit longè supra omnes cœlos. Illud igitur insideat prorsus animis nostris, si non sentiamus in nobis efficacem Christum etiam absentem in corpore, non iam Christi absentis, vt queruntur, sed nostra culpa id euenire.

11 Dedit igitur ipse alios quidem Apostolos, alios vero prophetas, alios autem Euangelistas, alios autem pastores & Doctores.

12 Ad coagmentationem sanctorum ad opus Ministerij, ad ædificationem, inquam, corporis Christi.

13 Donec eua famus omnes in vnitatem fidei, & agnitionis filij Dei, in virum perfectum, ad mensuram staturæ adulti Christi.

DEDIT IGITVR.] *Hactenus obiter docuit Christum esse eum, qui largiatur nobis omnia dona: nunc reuersus illustrat propositionē illam, de diuersitate donorum, quæ fuit versu 7. illustrat, inquam, eam inductione quadam præsertim donorum ministerij ecclesiastici. Ad quæ tractanda priusquam accedamus soluenda nobis quædam quæstio est. Quum instituat tractare non officia siue functiones ipsas, sed dona quæ inseruiunt officijs, quæq; ab officijs ipsis differunt: multi enim recipiunt in se officia, qui tamen dona non acceperunt: cur hoc loco inducit, non dona, sed officia. Resp. Solutionem patere ex ipso contextu: Ait enim, dedit itaque ipse Christus: quos autem dat, & mittit nobis Christus Apostolos, Prophetas, Euangelistas, &c. eos dat ac mittit instructos donis, quibus aliquo certè modo idonei fiant ad functiones illas obeundas. Ergo hoc loco non solum functiones ipsas, sed etiam cum functionibus dona intelligo. Nunc ad rem accedamus. Tres sunt omnino partes Ministerij ecclesiastici. Prima pars est posita in verbo prædicando, & Sacramentis administrandis. Secunda pars, in Disciplina curanda, & corrigendis moribus. Tertia pars est, in suscipienda cura pauperum. His tribus partibus respondent tres ordines Ministrorum*

In primo ordine ſunt, qui prædicant verbum, & adminiſtrant Sacramenta, in quo genere ſunt Paſtores & Doctores: In ſecundo ordine ſunt qui præſunt diſciplinæ et moribus qui presbyteri vocantur: Nam, vt hoc obiter dicam, etſi qui Paſtor eſt, idem quoque presbyter ſit, & qui miniſter verbi & Sacramentorum eſt, idem quoque diſciplinæ præfectus ſit: tamen presbyter, qui proprie eo nomine dicitur, officio differt a Paſtore, neque omnis presbyter ſtatim Paſtor eſt, etſi contra verum ſit, qui Paſtor eſt, alia ratione eum presbyterum eſſe Paulus 1. ad Timotheum 5. 17. Qui benè præſunt presbyteri, inquit, duplici honore digni habentor, maximè qui laborant in Sermone & Doctrina. Quo loco manifeſtum eſt presbyteros eſſe alios, qui non laborant in verbo, alios qui laborant in verbo, & hi, inquit, duplici honore digni habentor. Atque hac placuit obiter obſeruare propter eos qui in presbyterij ordine nolunt eſſe niſi Paſtores, excluſis, vt vocant, laicis. Nunc redeo ad ordines miniſtrorum, & eos qui laborant in verbo. In tertio igitur ordine ſunt, qui procurant bonum pauperum & egenorum in Eccleſia, qui diaconi vocantur. De presbyterij & diaconis non eſt nunc dicendum. De primo ordine eorum qui laborant in verbo, Apoſtolus loquitur enumeratis eorum quinque ordinibus, qui etiam ſubalterni ſunt: eos nos ſic colligimus. Miniſtri verbi partim ſunt extraordinarij, partim ſunt ordinarij. Extraordinarij ſunt, qui præter communem morem vocandi, à Chriſto excitati ſunt, quorum extraordinaria, vt eſt vocatio, ita extraodinaria etiam ſunt dona. Mittuntur non ad certam aliquam Eccleſiam, ſed ad quoſcunque indifferenter. Durat eorum officium non in perpetuum ſed ad

tempus,

tempus. Tempus illud quo Deus ſolitus eſt extra ordinem hos excitare, fuit, cum ordinarij negligentes eſſent ac parum fideles in officio, & res Eccleſiæ iam propè deſperata eſſet. Tum ſolitus eſt Deus excitare iſtos, vt ordinarios in ordinem cogerent: & penè perditum Eccleſiæ ſtatum reformarent. Cum deploratæ eſſent omnino res non gentium modo, ſed etiam Iudæorum, venit Chriſtus Dominus noſter in hunc mundum: excitati ſunt extra ordinem Apoſtoli qui rerum perturbatiſſimarum ſtatum renouarent & omnia recolligerent. Sic poſtremis his temporibus Eccleſia iam penè oppreſſa per tyrannidem Antichriſti, excitati ſunt extra ordinem viri magnanimi & veri Dei ſerui, quos ad gloriam Dei & perpetuam ipſorum commendationem nomino, Vicleuus, Huſſus, Lutherus, Zuinglius & alij. Hi, etſi ordinaria pro tempore & ſtatu corruptæ Eccleſiæ fuerit eorum vocatio, (fuerunt enim omnes aut Presbyteri aut Doctores,) tamen extraordinarij meritò dicendi ſunt, cum dona eorum fuerint non modò extraordinaria, ſed planè miraculoſa, dum mirabili cognitione reſtiterunt Sophiſtis illis, cæcis mundi ducibus. Dum mira animi fortitudine obuiam iuerunt omnibus regibus & mundi huius principibus, qui quacunque ratione ſurgens illud reformationis opus conati ſunt demoliri. Sed de his hactenus. Extraordinarij varij fuerunt in Primitiua Eccleſia: Partim illi, qui primum collegerunt & plantarunt Eccleſias, & Apoſtoli dicebantur. Partim verò illi qui plantatas irrigarunt ac confirmarunt, & Prophetæ & Euangeliſtæ vocabantur: qui rurſus non caruerunt ſuo quodam diſcrimine.

Nam

Nam prophetæ erant, qui pollebant dono interpretationis & applicationis, & inter applicandum denunciationis futuri boni, vel mali: vnde etiam propheta dicti sunt. Ex his fuit Agabus: de quo legimus. Act. 22. 10. Euangelistæ erant qui etiam interpretabantur & applicabant, sed comites erant Apostolorum, & quò illis mittebant, ibant: quò reuocabant, redibant. Ex his fuerunt Timotheus & Titus. Atq; hac hactenus de extraordinarijs tribus ordinibus, Apostolis, Prophetis, & Euangelistis: qui respondebant extraordinarijs sub lege Prophetis, qui non solum ex tribu Leuitica, sed etiam ex quacunque alia soliti sunt excitari. Sequuntur ordinarij. Ordinarij erant qui iuxta communem morem vocati sunt, ordinarijs etiam donis præditi. Durant non ad tempus sed ad finem mundi. Hi duplices sunt, partim sunt illi qui non modo verbum prædicant, sed etiam applicant, ministrant sacramenta, & præsunt disciplinæ: & hi Pastores dicuntur. Partim sunt qui tantummodo docent verbum, & hi Doctores vocantur. Atqui hi sunt ordinarij duo ordines, Pastores & Doctores: qui respondent ordinarijs sub Lege Pontificibus & Leuitis. Atque hæc de quinque ordinibus, & ijs quidem ἀπαλλήλοις: tribus extraordinarijs, Apostolis, Prophetis, et Euangelistis: duobus ordinarijs, pastoribus et Doctoribus. Quari potest hoc loco, cum sæpe fiat in scriptura Episcopi mentio, cur non numerauit Apostolus etiam Episcopos inter ministros verbi? Resp. In scriptura Episcopi nomen idem prorsus significare quod Presbyteri, siue sit ille tantum Presbyter, siue etiam Pastor. Quod allatis in medium aliquot ex Scriptura sacra testimonijs nitar confirmare. Tit. 1. 5. Huius rei gratia reliqui te in Creta, vt quæ reliqua sunt pergas corrigere, & constituas oppidatim Presbyteros.

byteros: tum quales oporteat eos esse describens: Oportet, inquit, Episcopum inculpatum esse, &c. Act. 20. 17. & sequentibus dicitur Paulus Miletum accersiuisse presbyteros Ephesinos, quos ita deinde alloquitur. Attendite vos ipsos & totum gregem, cui Spiritus sanctus constituit vos Episcopos. Vbi obiter nota, non dici Episcopos ob id quod præsunt presbyterio, sed quod præsunt gregi suo. Ad Philip. 1. 1. Paulus & Timotheus serui Iesu Christi omnibus sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis, una cum Episcopis ac Diaconis. Episcopos presbyteros vocat: Chrisostomus enim in eum locum scribens: Quid rei est, inquit, An multi fuerunt eiusdem ciuitatis Episcopi? Non, inquit, sed qui tum presbyteri erant, ijdem erant Episcopi. 1. Pet. 5. 2. Compellans Petrus presbyteros, Pascite, inquit, gregem qui penes vos est ἐπισκοποῦντες. Postremò Paulus hoc loco recensens ordines omnes ministrorum verbi, nihil de Episcopis loquitur, tanquam diuersis à Pastoribus. Idque Ambrosius in hunc locum scribens obseruauit. Non per omnia, inquit, conueniunt scripta Apostoli ordinationi Ecclesiæ, quæ nunc est. Quid multis, nulla scriptura aliter aut loquitur, aut sentit de Episcopis. Et experientia hodierna docet, hoc genus hominum ambitiosorum et ventri inseruientium conscientiæ suæ naufragium facere, vt taceam Antichristum ex hoc quasi principio & humano inuento, cui Deus in verbo suo nunquam benedixit, originem duxisse. Produnt Episcopum presbyterio præfectum remouendi scismatis causa. Sed vt de contraria experientia nihil dicam, quid ad hoc respondet Gregorius Nazianzenus, Orat. in Maximū? Vtinam inquit, nulla esset throni prærogatiua: Nunc autem dexterum hoc latus, & sinistrum et medium superior et infe-

rior sedes et illa praeeundi vel eodem gradu incedendi inuecta consuetudo, nos in multas partes confregerunt. Obs. 1. 1. Cor. 12. 8. Rom. 12. 6. vbi agitur de donis, initium sumit Spiritus ab his donis ministerij, tum ad alia venit: sic hoc loco declaraturus, vnicuiq; datam esse gratiam, inductione primum vtitur donorum ministerij deinde descendit ad ædificationem Ecclesiæ, hoc est, ad dona alia. Hoc ordine seruato in donis recensendis proculdubio significatur præcipua esse, & prima in Ecclesia dona ministerij, quippe quæ non tantum ipsa sint dona excellentia quidem, & tanta quanta mirum est Deum vnquam infudisse in vascula ista testacea, sed principia etiam sint et causæ omnium aliorum donorum, quæ ad ædificationem Ecclesiæ pertinent, fidei, regenerationis resipiscentiæ &c. Tria sunt ferè hominum genera, quæ ministerium verbi contemnunt: Primum genus est hominum phanaticorum, qui ἐνρουσιασμοῦς et priuatas reuelationes iactant, relicta ordinaria illa docendi ratione. Secundum genus est, superborum hominum quorundam, qui delectati priuata lectione, conciones & conuentus Ecclesiasticos fastidiunt. Tertium genus est, Atheorum & Epicureorum, quibus nihil curæ est, neque cœli, neque inferi, sicq; viuunt, quasi non sit expectanda post hanc vitã altera. Quicquid delirent miseri isti homines, tenendum nobis est, neq; solis lumen & calorem neq; cibum et potum magis necessarium esse ad corporalem hanc vitam, quam sit ministerium verbi ad spiritualem illam tolerandam. At, inquies, quæ est Dei potentia, præter ordinem potest nos quibus ipse nouit rationibus informare ad vitã æternã? Quid possit Deus, nõ disputeo: sed quid præcipiat scio. Mandauit nobis ordinariũ verbi ministeriũ tu, si hoc relicto et spreto putaueris tibi pendendum

dum esse ab extraordinaria illa potentia: affirmo fore, vt nunquã sentias Dei potentiã, nisi ad perniciem tuam sempiternam. 2. In recensendis ministerij verbi ordinibus, nihil hic meminit vnius ministerialis capitis. Quod quidem, si adeò necessariũ esset in ecclesia, vt prædicant pontificij, profectò in recensendis ordinibus ministerij Ecclesiastici, Apostolus præcipuo illo & maximè necessario prætermisso, doctoris munus quod in ministerio verbi infimum est, non numerasset: Præsertim cũ proximè superius dixerit Christum ipsum relictis iam terris ascendisse supra omnes cœlos, quoad humanam naturam. Annon igitur statim subijciendum fuit: Dedit igitur vnum ministeriale caput, quod in terris fungatur vice absentis Christi. Sed apagè ineptias istas: Apostolus nunquam cogitauit de alio capite ecclesiæ, nè ministeriali quidem, quam Iesu Christo. Cogitauit fateor de homine illo scelerato, filio perditionis, quem 2. Thes. 2. prædicit sessurum in templo Dei, tanquam Deum et præ se laturum se esse Deum. Atque hic est Antichristus ille Romanus, qui veri capitis Iesu Christi loco coli vult ab hominibus: quem Dominus vt iam cepit conficere spiritu oris sui, ita tandem illustri aduentu suo abolebit. 3. Dedit, inquit, Christus alios apostolos &c. Ergo fidelis minister euangelij est Dei donũ. Rarum autem est donũ ministerij, si illud verũ sit. Omnia præclara rara, neq; enim omnes isti quos videmus statim sunt veri ministri. Hoc obseruo propter eos qui putant leue quiddã esse ministerio fungi. An tibi leue videtur, si sine mandato principis legatione fũgaris apud exteros? An igitur tibi leue videri debet, si sine mandato Dei fungaris legatione apud ecclesiã ipsius? Sed vt te relinquã tuæ vanitati, illud ego audeo affirmare nullũ officiũ tanto cũ periculo tẽtari, quanto ministeriũ verbi diuini

[AD COAGMENTATIONEM SANCTOVM.] Declarantur finibus et vsibus suis hi ordines ministerij, quorum primus est ædificatio Ecclesiæ. Sensus itaque verborum est. Christus dedit alios Apostolos, alios Prophetas, &c. in cum finem vt ædificetur Ecclesia. Ædificatio hæc amplificatur tribus loquendi generibus, quæ tamen idem omnia significant. Primum dicitur coagmentatio. 2. opus ministerij. 3. ædificatio corporis Christi. Res eadem his tribus modis designatur. Causa autem varietatis hæc est. Tria omnino genera hominum sunt, qui habent partes suas in ista ædificatione. 1. Sunt ipsi sancti qui tanquam viui lapides coagmentantur in vnam mentem & sententiam, vt dicitur 1. Cor. 1. 10. quo loco etiam est idem hoc vocabulum coagmentationis. 2. Sunt Ministri verbi quorum respectu dicitur opus ministerij, nempe præclarum illud opus, de quo 1. Tim. 3. 1. Si quis Episcopatum appetit, præclarum opus desiderat. 3. Est ipse Christus cuius respectu, dicitur ædificatio corporis Christi. Obs. 1. Dicitur hic dedisse Christus ministerium verbi ad ædificationem tanquam finem. Ergo ædificatio efficax est certa nota legitimæ vocationis & ministerij a Christo dati. Rursus obseruo: Si ædificatio sit ministerij a Christo dati effectus, sique ædificatio non sit, nisi per verbum Dei: nam alioquin non datur spiritus (de ordinaria ratione loquor) nisi verbi ministerio. 1. Sequitur profecto non esse legitimum, & a Deo datum inter homines ministerium aliud, quam ministerium verbi Dei. Viderim hoc ministri pontificij cum suis inuentis & ementitis traditionibus, qui de suo ministerio tantopere gloriantur. Nostrum autem, in quo nihil ministratur nisi ipsissimum Dei verbum, tanquam illegitimum damnant. 3. Tria sunt hic, coagmenta-

agmentatio sanctorum, opus ministerij, ædificatio corporis Christi, quæ hoc modo sunt inter se affecta. Opus Ministerij inseruit coagmentationi sanctorum: coagmentatio inseruit ædificationi corporis Christi. Id nimirum est, quod habes 1. Cor. 3. 22. Omnia vestra sunt, inquit, siue Paulus, siue Apollos, siue Caphas, vos autem estis Christi, Christus autem Dei. Hinc discimus ministerium verbi tantum esse famulitium in Ecclesia, Christi vero solius dominium: Nam hoc discriminis statuo inter politiam & Ecclesiam: hominis authoritas est & imperium in politiam, nullius hominis sed solius Christi authoritas et imperium est in Ecclesiam, hoc est, in hominum conscientias. 4. Etsi quidem opus ministerij dicatur etiam tum, cum pauci admodum ædificantur, ministro interea bona fide functo officio suo. Nam Christi, inquit, Paul. 1. Cor. 2. 15. bona fragrantia sumus Deo in ijs qui seruantur & in ijs qui pereunt. Tamen tum demum opus ministerij maxime dicendum est, cum ministerium secuta est ædificatio, quæ hoc loco nomine operis propre dicitur, et tum demum potissimum gloriari potest fidelis minister verbi, cum sentit se non frustra cucurisse nec in vanum laborasse. Phil. 2. 16. [DONEC EVADAMVS.] Hic secundus est finis dati à Christo ministerij, perfectio nimirum ecclesiæ. Sententia itaque verborum est. Dedit Christus ministerium verbi ad hoc primum, vt ædificetur ecclesia, qui prior est finis: deinde vt perficiatur absoluta iam ædificatione, qui posterior est finis. Perfectionis hic sunt duo gradus. Prior est, coniunctio facta per fidem communem, quæ in hac vita obtinetur. Nam tantum in hac vita fide pendemus à promissionibus. Posterior est, vir perfectus, qui continget in altera vita, tum nimirum cum præsentes con-

iungemur cum præsente capite nostro Christo. Prior gradus exprimitur his verbis: [DONEC EVADAMVS.] *Per vnitatem fidei intelligo coniunctionem illam per fidem factam. Nam fidei vnius et communis ea vis est, vt coniungat inter se animos hominum. Vnde supra hoc capite ab vnitate fidei argumentatus est ad vnitatem spiritus. Adiungit fidei suam quandam descriptionem. Primum, agnitionem eã appellat,* ἐπίγνωσιν: *propter approbationem illam et assensionem quæ est in fide. Nam fides non tantum est* γνῶσις, *sed et* ἐπίγνωσις, *hoc est, approbatio vel assensio, eaq; non generalis tantum, sed multò magis specialis, qua quis agnoscit suum esse quod promittitur. Agnitionem hanc deinde filij Dei vocat: Nam illa demum vera fides est quæ ita occupatur in Christo cognoscendo, vt nihil præter eum sciat, nec scire appetat. Siquidem quicquid est extra Christum, id omne damnosum est, et exitiale. Huius fidei exemplum habes in Apostolo nostro 1. Corinth. 2. 2. Non enim decreueram, inquit, quicquam scire inter vos, nisi Iesum Christum, eumq; crucifixum: et in eandem sententiam ad Philip. 3. 8. loquitur. Quin etiam certè duco omnia damnum esse propter eminentiam cognitionis Iesu Christi Domini mei, propter quem omnibus istis meipsum multaui, eaq; pro stercoribus duco, vt Christum lucrifaciam. Posterior gradus perfectionis est his verbis: vt* [EVADAMVS, *inquit,* IN VIRVM PERFECTVM] *In scriptura ecclesia exprimitur hominis nomine cap. 2. huius Epist. 15. Vt conderet ex duobus illis vnum, nouum hominem in semetipso, faciens pacem. Nunc vero differentia quæ in hominem cadunt, Ecclesiæ tanquam homini tribuuntur. Infantia propter ignorantiam: adolescentia propter progressum quem facit in cognitione: virilis ætas, propter perfectionem cognitionis & donorum. Heb. 5. &*

6.

6. cap. Infantia & perfecta ætas tribuuntur Ecclesiæ. 1. Cor. 13. 11. Cum infans essem, inquit, vt infans loquebar, vt infans cogitabã, vt infans sentiebam: sed postea quam vir sum factus, aboleui quæ infantis erant. Hoc et sequentibus duobus versibus videbis Ecclesiæ attributas easdem has differentias: hoc versu perfectam & virilem ætatem, sequenti infantiam: vers. 15. adolescentiam. Post perfectam illam ætatem, senescentem & declinantem Ecclesia tributam nullo loco videbis. Quia vbi semel attigerit eam perfectionem: in beato illo statu perfectionis sine vlla permutatione, & vicissitudine in æternitatem omnem permanebit. Adiecit huic perfecto viro descriptionem quandam suam. Perfectio huius viri consistit in ea mensura ætatis, qua completur ipse Christus. Nam Ecclesia perfectio non est alia, quam perfectio ipsius Christi, id quod hoc sumpto principio intelligemus facilius. Primo cap. huius Epistolæ vers. 23. dicitur ecclesia corpus Christi et complementum eius, qui omnia implet in omnibus. Is enim est Christi erga Ecclesiam suam amor, vt licet ipse impleat eam gratia et donis suis: tamen sese mutilum quasi caput existimet, nisi coniunctam sibi habeat ecclesiam tanquam corpus suum. Hoc cum ita sit, profecto quamdiu ecclesia est imperfecta, tãdiu Christus ipse quoad corpus suum, est imperfectus. Vbi ecclesia iam perfecta erit, perficietur eadem opera etiam Christus. Meritò itaq; perfectũ hunc virum id est, virilem ætatem ecclesiæ definit per mensuram eam ætatis, qua completur et perficitur ipse Christus: Nam cum Christus perficietur corpore suo, hoc est, complemento, (vt dicitur cap. 1) sibi tanquã capiti vnito, tum quidẽ vna eadẽq; opera ecclesia perficietur capitis sui beata illa præsentia. Hæc hactenus de his gradibus. Ob. 1. Datũ est, inquit, ministeriũ verbi ad ædificationẽ hominũ tãtisper dũ euadat ad per-

perfectionem. Perfectio autem hac summation est futura in hac vita: Ergo Ministerium Euangelij non est quasi padagogus ad aliam doctrinam respiciens, vt Paulus Gal. 3. 24. de lege disputat, quam dicit padagogum nostrum fuisse in Christum respicientem, vt ex fide iustificaremur: sed perfectissimum est ministerium, quo perfectius expectari non debet, quicquid de reuelationibus suis garriant spiritus illi phanatici. 2. Primum gradum perfectionis nostra tribuit fidei. Nulla est igitur perfectio in hac vita sine fide. Primùm igitur et ante omnia quærenda est fides. Multa sunt illa quæ Christiano homini necessaria sunt ad salutem, Christus ipse, Iustitia, regeneratio, christianæ virtutes omnes, in primis verò charitas, opera denique bona, tanquam priorum effecta. Compendium horum omnium est fides, quam si habeas, habes Christum, si Christum habeas, habes omnia alia, Iustitiam, regenerationis spiritum &c. Qui tradidit Christum pro nobis, qui non etiam cum eo nobis omnia gratificabitur? Rursus igitur dico ante omnia quærendam esse fidem & vt in ea indies magis magisque adolescamus. Pessimè enim videtur mihi ille subducere rationes suas, qui non maiorem aliquem fidei profectum sentit in sese hoc anno, quam sensit superiori. Lucratus sit totum mundum, si hoc interea non senti-at, se propinquiorem factum Christo nunc, quam antea, nihil profecit. 3. Obseruandi hic sunt gradus quidam causarum & effectorum. Primum est ministerium verbi, ipsum sequitur ædificatio, hinc coniunctio fidei, quæ est perfectio nostra in hac vita, postremò est vir perfectus. Summum hunc gradum, vtpote in quo sit solidum gaudium, omnes appetimus: sed in primis illis gradibus, per quos ascendimus in hac vita ad summum illum, per transeundis

ſeundis, omne tadium eſt, quia cum multis difficultatibus coniuncti ſunt. Verum annon vt ad virilem ætatem peruenias, omnes difficultates infantiæ primùm, deinde pueritiæ, poſtremò adoleſcentiæ pertranſeunda tibi ſunt, & deuorãdæ? Ita eſt profectò. Ita etiã hic oportet fieri, ſi enim hos gradus medios neglexerimus nunquam profectò ſummam eam perfectionem conſequemur. Viderint hoc illi qui ſpretis hiſce mediis cælos tamen et perfectionem illam ſomniant.

14 Vt ne ſimus amplius pueri, qui fluctuemus & circumferamur quouis vento Doctrinæ, in hominum alea, per veteratoriam ad inſidiose fallendum verſutiam.

15 Sed veritatem ſectantes cum charitate, prorſus adoleſcamus in eum per omnia qui eſt caput, nempe, Chriſtus.

16 Ex quo totum corpus congruenter coagmentatum, & compactum per omnes ſuppeditatas commiſſuras, ex vi intus agente pro menſura vniuſcuiuſque membri incrementum capit corpori conueniens, ad ſui ipſius extructionem per charitatem.

VT NE SIMVS] *Subiungit officium noſtrum præcedenti illi facto Chriſti in dando miniſterio, idque in duplicem illum finem, de quo vtroque iam diximus. Subiungitur autem officium iſtud tanquam fructus qui ſequi debet ex miniſterio, eiuſque duplici fine. Officij noſtri partes duæ ponuntur, vna ne inconſtanter nos geramus in fide hoc verſu: altera, vt veritatem ſectantes cum charitate adoleſcamus in Chriſtum. Nam hoc quod dicit (vt ne ſimus &c.) videtur referendum ad verſ. 11. præcedentem, vt ſit ſenſus, dedit igitur ipſe, &c. Vt ne ſimus, &c. Quod ad priorem officij partem, primùm proponitur per ſimilitudinem inconſtantis pueri. Deinde explicatur. Propoſitio eſt his verbis:* [VT NE SIMVS AMPLIVS PVERI.] *quid autem hoc ſit, declaratur verbis ſequentibus: quorum ſenſus eſt, ne inconſtanter nos geramus in fide. Hæc ſententia non eſt expreſſa oratione propria ſed allegorica. Allegoria antè à nauibus petita eſt, quæ vt in mari fluctu-*

ant & circumaguntur vi ventorum, ita etiam qui pueri sunt et non satis fundati et firmi in fide, doctrinis hominū, tanquam ventis contrarijs huc illuc agitati fluctuāt quasi & vacillant. Huius rei afferuntur causæ duæ, quarum una est in nobis, altera extra nos: in nobis causa est, varium & inconstans ingenium omnium hominum per naturam. Hæc causa proprio verbo non exprimitur, sed metaphora sumpta ab alea, vel aleæ iactu: Quemadmodum enim alea vel aleæ iactus inconstans est et incertus, ita est ingenium omnium hominum per naturam. Extra nos causa est, versutia ad μεθοδίαν hoc est, occultam & fraudulentam circumuentionem deceptionis, hoc est quæ decipit homines: hæc est illa versutia impostorum, qui benè comparati & instructi ad fallendum accedunt. Hactenus de prima officij parte. Obs. 1. Cum datum sit ministerium ad ædificationem & perfectionem nostri, requiritur in nobis tanquam iustus fructus ministerij, dati in fines illos præcedentes, ne inconstanter nos geramus in fide. Nota igitur nihil esse tam validum aduersus hæreses & falsas doctrinas, nihil tam efficax ad continendum nos in vera fide, quam ministerium & ministros verbi. Quod cum intellexerint ex hoc loco pontificij, arripuerunt occasionem gloriandi de vanitatibus & mendatijs suis (quæ omnia veritatis nomine illi appellant) propter præclaram illam, scilicet, successionem Episcoporum suorum. Sed vt credam huic veritati, necesse est prius probent mihi Episcopos istos à Deo datos esse, vt olim Apostoli, Euangelista cæterique à Christo dati sunt, et hodierno etiam die pastores et doctores quorum ministerio continemur in vera fide à Deo mittuntur. Quod cum non possunt facere, profecto numquam persuadebunt mihi veritatem suam. 2.

Dum

Duæ sunt hic causæ fluctuandi in fide, altera in nobis, inconstantia et peruersitas naturæ nostræ: altera extra nos, versutia impostorũ. Ex his causis, vel illa quæ in nobis est satis efficax est alioqui per se, ad ones hæreses et idololatriam. Si accedat deinde altera illa, dicto citius quasi turbine acti abripiuntur homines in omnes errores. Consideratis igitur hisce duabus causis nihil commoueamur inspecta ista mundi vniuersali apostasia. Dicam profectò quod magis admiremur, nempe, vnius hominis conuersionem. Magis enim mirandum nobis est, cum videmus vnum aliquem conuerti ad DEUM, ac seruari, quam cum videmus mille deficere à DEO et consectari hæreses. Danda igitur nobis opera est, ne pueri inueniamur in hac instabili natura nostra, ita enim fiet, vt subingressis illis impostoribus citissimè auferamur falsæ doctrinæ quasi vento. [SED VERITATEM.] *Altera pars officij nostri, cuius sensus est, vt fundati quasi in veritate et charitate adolescamus, tantisper dum occurramus capiti nostro Christo. In verbis tria sunt speciatim examinanda. Primum habemus duas quasi radices ex quibus nobis exurgendum est: sunt autem illæ, primùm veritas eiusque cognitio, sed non nuda, verum per charitatem operans: vnde etiam hoc loco associat sibi alteram radicem, nempe, charitatem. Deinde habemus modum accrescendi: Accretio naturalis tum demũ perfecta est, cum quoquouersum dilatatur corpus, in longitudinem latitudinem et profunditatem: Ita etiam debet accretio ista spiritualis esse in omnem quasi partem. Tertio est ipsum fastigium et caput ad quod nobis assurgendum est. Caput autem est Christus, qui est caput super omnia ipsi ecclesiæ. Hic primùm obserua, principium, medium, & finem siue perfectionem christiani hominis. Principium duplex est:*

veritas & charitas, medium est accretio quasi & progressus in veritate & charitate: Necesse est enim vel crescamus vel putrescamus, atque ita vt inutiles surculi amputemur ab hisce radicibus. Finis & perfectio est Christus, caput nostrum. 2. Laudabile est in pastore, cum non tantum verbo, sed etiam exemplo vitæ sua nos docet. Huius officij, cuius eos admonet hoc loco Apostolus, habes experientiam in persona ipsius Phil 3. 13. 14. Primùm enim Apostolus agnoscit se nondum perfectum, Fratres, inquit, ego meipsum nondum arbitror metam apprehendisse. Sic nos de nobis ipsi debemus sentire. Neque enim adhuc quisquam nostrum perfectus est. Tum addit: Vnum autem ago, ea quidem quæ à tergo sunt obliuiscens, ad ea verò quæ à fronte sunt contendens, scopum versus feror. Quo loco habes non segnem sed contentissimum cursum. Sic et nobis summa opera & indefesso cursu contendendum est ad perfectionem & metam exemplo Apostoli. 3. Habes toto hoc loco oppositionem hominum leuiculorum & verorum Christi membrorum. Discrimina quatuor licet notare. Primum est in doctoribus: Illi doctores habent versutos impostores: hi à Christo datos Apostolos, Prophetas, Pastores & Doctores. Secundum discrimen est in doctrina: Illi imbibunt duntaxat venum, nihil autem solida doctrina: instabiles enim animæ instabili vento quasi aluntur: Hi verò recipiunt in se veritatem Dei. Tertium discrimen est in progressu ipso. Illi dum fluctuant crescere non possunt. Semper discunt, inquit Apostolus alibi, sed nunquam perueniunt ad veritatis cognitionem: Hi augescunt in omnem partem. Quartum discrimen est in fine & perfectione. Illi dum non crescunt nunquam ad perfectionem veniant, nisi hunc dicas finem & perfectionem

tionem, quod fluctuantes tandem allidantur ad scopulos haresewn & pereant: hi cum crescant, tandem ad Christum caput suum perueniunt, eoq; perficiuntur: cui sit omnis gloria. Amen. Hunc ego integrum locum, à vers. 13. ad vers. 16 dum diligentius considero, videor mihi posse eum fortasse paulo melius resolutre in hunc modum qui sequitur. [DONEC EVADAMVS.] *Secundus est finis dati à Christo ministerij, perfectio nimirum Ecclesiæ: Est autem ea vnio & coniunctio per fidem.* [IN VIRVM PERFECTVM.] *Declaratio & quasi definitio quædam superioris membri: nam euadere in vnitatem fidei, est euadere in virum perfectum, hoc est, perfectæ ætatis virum.* [IN MENSVRAM.] *Rursus definit quasi, & clarius exprimit proximum membrum. Nam euadere in virum perfectum, est euadere in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Mensura ætatis plenitudinis Christi est ea ætas in qua Christus omnia implet in omnibus: nam loquutio ista non passiuè accipienda est, sed actiuè, vt et illa cap. 2. 19. cuius interpretationem require ex cap. 1. 23. & 4. 10.* [VT NE SIMVS AMPLIVS.] *Rursus exponit quid sit euadere in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Cernitur autem in eo, ne simus amplius pueri (puritiam opponit virili & perfectæ ætati) sed adolescamus secundum omnia, in eam, qui est caput, nempe, Christum. Ergo euadere in mensuram ætatis plenitudinis Christi, est adolescere & augeri secundum omnes quasi dimensiones, tantisper dum occurramus capiti, cum eoque plene coniungamur. Mensura enim ætatis plenitudinis Christi, cernitur in plena illa coniunctione cum capite, quæ vbi erit, tum Christus omnia implebit in omnibus, ac perficiet nos donis suis.* [QVI FLVCTVEMVS] *Dissuadet puritiam illam ab incon-*

stanti ac instabili puerorum ingenio, q designat allegoria à nauibus sumpta. [SED VERITATEM] Modus quo accrescamus et adolescamus in caput nostrũ Christum coniungit cum accretione ista. Modus est in sectando veritatem & charitatem, quæ duo quasi suppeditant materiam spirituali huic accretioni. [EX QVO TOTVM.] Quia proximè vocauit Christum caput, ideo hoc versu illud declarat ex effectis, quæ exprimuntur verbis sumptis & translatis à naturali corpore, ijsque rebus quæ à capite in corpus naturale derimantur. Quod cum ita sit, vtamur similitudine naturalis corporis, eorumque effectuum qui in illud cadunt, ad hanc rem illustrandã. Sententia igitur est. Quẽadmodum naturale hominis caput ideo caput est, quod per ipsum hæc duo fiant in corpore, nempe primùm virtute eius totum corpus coagmentatur et compingitur. Deinde virtute eiusdem corpus incrementum capit in membris suis: Ita etiam cum huiusmodi duo fiant suo quodam modo per Christum in corpore hoc mystico, iure Christus est & dicitur caput. Nunc videamus sigillatim effecta, & verba ipsa. Prius effectum est in his verbis. [EX QVO TOTVM CORPVS CONGRVENTER COAGMENTATVM &c.] Verba omnia translata sunt à corpore naturali. Ideoque de ijs quæ cadunt in corpus naturale primùm agemus. Corpus naturale non est vnum membrum sed multa sunt in eo membra. Membra hæc sustinentur fere totidem ossibus tanquam solidis partibus membrorum. Ossa diuersorum membrorum sic per articulos coniunguntur, vt vnius ossis extremitas, alterius quasi sinum & cauum ingrediatur. Vt autem sic copulata inter se contineantur arctius, & sit firma συναφεια circumiecta sunt valida quædam vincula cum neruis

uis iuncta. Similiter se habet res in Christi corpore. Nam corpus Christi mysticum non est vnum, sed multa sunt membra eius quæ singula suis animis sustinentur: animi diuersorum membrorum sic per articulos quasi compinguntur, vt vnius animus in alterius animum sese quodammodo insinuet. Vt verò sit firma coniunctio accedunt quasi vincula quædam, quorum primum est vinculum Spiritus Christi, hinc alia propagantur vincula, vnius fidei vinculum, & alia quæ ab eodem hoc vinciendi munere, vincula dicuntur in scripturis, vt vinculum pacis, supra hoc cap. ver. 3. et vinculum illud perfectionis charitas col 3. 14. Iunctura istius vocat subministrationis vel suppeditationis, quia, vt mihi videtur, ministrant illa corpori coniungendo et compingendo: quemadmodum articuli ossium naturalium inseruiunt coniunctioni membrorum. Atque hæc de primo effecto. Secundum effectum sequitur his verbis [EX VI INTVS AGENTIS PRO MENSVRA VNIVSCVIVSQVE MEMBRI INCREMENTVM CAPIT CORPORI] quæ ita explicabo si pauca quædam de naturali corpore, à quo hæc translata sunt, prius dixero: In incremento corporis naturalis, hæc tria reperiuntur: primùm in singulis membris ineſt vis animæ quædam naturalis, quæ facit vt quoquouersum dilatetur membrum, in longum, in latum, in profundum. Deinde incrementum membri non est supra modum, sed proportione naturæ, proprietatis, & functionis membri cuiusque. Manus enim, verbi gratia, incrementum non est immensum, sed analogum naturæ et functioni illius membri. Postremò etsi augeatur etiam ipsum membrum, tamen incrementū dicitur propriè totius corporis quia vnius corporis mēbra sunt omnia, in quo maximè conspicitur accretio

Eadem

Eadem hæc tria suo quodam modo habes hîc attributa corpori mystico. Primùm est vis quædam efficax spiritus Christi capitis in singulis membris, qua dilatantur ea quasi quoquoversum, in longitudinem, latitudinem, & profunditatem: Deinde incrementum membri cuiusque non superat omnem modum, sed, vt habes in textu, est pro mensura vniuscuiusque membri, hoc est, pro ratione doni à Christo capite dati. Postremò etsi incrementum sit etiam ipsius membri, tamen totius corporis propriè censetur, quia membra omnia coeunt in vnum corpus. Vinculum autem commune omnibus est charitas, ideoq; dicitur, [AD AVGENDAM EXTRVCTIONEM PER CHARITATEM.] *Nimirum quia charitas vinculum est coniungens in vnum corpus omnia pariter membra. Hactenus.*

Obs. 1. Dictum est suprà vnicuique datam esse gratiam pro mensura doni Christi, nunc dicitur in secundo illo effecto capitis Christi, incrementum capere vnusquisque pro ratione illius doni. Hinc discimus non esse incrementum vniuscuiusq; membri secundum omnia simul dona, sed secundum illud nominatim, quod datum est vnicuiq;: verbi gratia, non capit incrementum manus in dono pedis, quod est ad ambulandū, sed in dono manus, quod est ad apprehendendum. Quare, vt recte monet Apost. Rom. 12. 6 & sequentibus. Si accepisti donum Prophetiæ, prophetato pro proportione fidei, vt augearis in eo: Si ministerij, ministrato vt augearis in eo: Si doctrinæ, docето vt augearis in eo: Si exhortationis, exhortator vt augearis in eo. Illud autem sciendum est, incrementum doni cuiusque fieri per sincerum ac diligentem ipsius vsum. Si acceptum talentum abscondas, neque eo vtaris, non augebitur profectò, præstitisses nunquam accepisse, auferetur enim à te, & da-

bitur

bitur alteri. 2. Vnius alicuius membri incrementum hoc ſpirituale, cenſetur totius corporis, idq; quia colligata ſunt omnia ſimul membra in vnum corpus, eique inſeruiunt: ligamentum autem eſt charitas. Obſerua igitur, ſi non habeas charitatem, non es membrum: ſi non ſis membrum, etſi hoc detur, te incrementum aliquod capere, tamen nihil auges commune corpus. Sed qui potes incrementum capere, cum incrementum propriè ſit virtute capitis Chriſti: virtus autem capitis non ad alia quam ad communis corporis membra ſe diffundat? Si videaris tibi per te creſcere ſine corpore, fallis te: non enim eſt hoc niſi inflatio quadam: Nam vt Paulus loquitur 1. Cor. 8. 1. Scientia ſine charitate inflat. Id ego audeo affirmare, ſi quis mediocri tantùm dono præditus ſit cum charitate, quæ illud applicet ad vſum communis corporis, affirmo, inquam, eum hominem magis augere commune corpus, magiſque in eo creſcere, quam eum qui omnia ſemel animo complectatur ſine charitate.

17 Hoc itaque dico & obteſtor, per Dominum, ne amplius verſemini ſicut reliquæ gentes verſantur in vanitate mentis ſuæ.

18 Cogitationem habentes obſcuratam & abalienatam a vita Dei, propter ignorantiam quæ eſt in ipſis ex obduratione cordis eorum.

19 Qui poſteaquam dedoluerunt ſemetipſos dediderunt proteruiæ ad operandam patrandam impuritatem omnem.

HOC ITAQVE DICO.] *Redit ad præcepta morum: hoc itaque loco hortatur in genere ne verſentur vt reliquæ gentes verſantur. Res ipſa ad quam hortatur comparatione iſtæ gentium innuitur, quarum conuerſatio ſtatim deſcribitur per vanitatem mentis. Ergo ſententia hortationis hæc eſt: Ne verſemini in vanitate mentis veſtræ. Vt autem exhortatio magis moueat, illuſtrat eam graui obteſtatione, facta per Dominum Ieſum, ea re ſignificans eis*

futurum vt si contemnant admonitionem hanc reddant rationem domino. Nomine vanitatis hoc loco intelligo offensas & peccata in quibus versabantur gentes. Ephes. 2. 2. Petri 1. Epist. 18 vanam conuersationem appellat, quam postea describit cap. 4. 3. Peccatum igitur vanitas est. Illud vanum dicitur propriè quod frustrà et ob nullum finem geritur, quodque nullus vnquam fructus consequitur. Si quid aliud tale sit, profectò peccatum maximè tale est. Paulus Rom. 6. 21. vrget finem peccati, si quem habeat. Quem igitur fructum habebatis tunc ex ijs, de quibus nunc erubescitis? Tum fructum subnectit, si modo fructus dici possit. Nam, inquit, finis illorum mors est. Ergo merito peccatum vanitatis nomine intelligendum est. Appellat vanitatem mentis: Principi facultati peccata asscribit, quam Philosophi (quos etiam secuti sunt Papistæ) reginam, scilicet, dixerunt, cum tamen peccati sentina sit abiectissima. Obs. 1. Quos prius membris Christi capitis adnumerauit, eos nunc hortatur ne versentur, vt reliquæ gentes. Postquam exempti sumus à communi naturæ pollutione & Christo inserti, etiam tum egemus exhortationibus & admonitionibus depromptis ex verbo Dei, vt perstemus in gratia, alioqui, quæ est naturæ nostræ prauitas, mox relapsuri. Populus Israëliticus eductus ex Aegypto, statim de reditu cogitabat. Beati sunt qui verbo Dei efficacia in via continentur. Virga tua, inquit Dauid Psalmo 23. 4. & pedum tuum ipsa me consolantur, hoc est, ductus Spiritus tui, quasi virga me agit, & quasi pedo inhibet: ideoque in te securus sum. 2. Quo tempore propenit Ephesiis exemplum gentium fugiendum? Nimirum, postea quam iam facti sunt membra corporis Christi. Tum demum aspectus peccati nos

monet

mouet ad detestationem ipsius cum regenerati sumus per Spiritum Christi. Ante illud tempus quanto magis aspicimus peccatum, quanto magis audimus aliquid de eo, tanto magis eo delectamur. Non regeneratus, nisi aliqua alia vi maiori à Deo profecta cohibeatur, si videat furem, eum sequitur: si videat homicidam, eum sequitur: si videat adulterum, eum sequitur. In causa est, quod non sit præditus eo oculo, nempe, Dei Spiritu, qua videre possit peccatum quale sit suapte natura. O fœlices illos, qui cum aut vident peccantes in Deum, aut de his audiunt, monentur serio peccati sensu & odio: Caro enim & sanguis non reuelant istud, sed sanctus Dei Spiritus.

3. Ex omnibus vanitatibus, quæ plurimæ sunt in hoc mundo, præcipua vanitas est peccatum. Si quis instituat aliquid agere, sique, postquam se multum diuque fatigauit, nullum ex actione sua fructum percipiat, is iam queritur se in vanum laborasse. Si vero sese fatigando perniciem sibi accersat, tum multo magis queritur de facti sui vanitate. Nam extrema est dementia sese fatigando nihil aliud nisi damnum quærere. At, dicit Apostolus, peccati finem mortem esse. Ergo omnium vanitatum vanissima vanitas est peccatum. [COGITATIONEM HABENTES OBTENEBRATAM] *Immoratur in hac vanitate gentium explicanda, eamque demonstrat à causis & fundamentis illis vnde processerit. Causa ponuntur duæ: prima est mentis corruptio hoc versu, secunda est amissio doloris ac stimuli conscientiæ, sequenti. Ex his exurgit præterita illa, et, vt semel dicam, omnis mala & vana conuersatio. Quod ad primam causam, nempe, mentis corruptionem: in duobus eam collocat, primum in præsentia mali, nempe, tenebrarum:*

Deinde in absentia boni, nempe, vitæ Dei. Primum est his verbis. [COGITATIONEM HABENTES OBTENEBRATAM] *vel posteaquã cogitatio eorum fuit obtenebrata. Tenebras has mentis ita explicamus: Homo creatus est ad imaginem Dei, in iustitia & sanctitate vera, vt est posteà hoc capite. 24. In agnitione, vt est Col. 3. 10. Agnitio hæc fuit instar lucis cuiusdam clarissimæ in mente primi hominis. At postquam homo per peccatum à Deo separatus est, etsi quidem ineffabili Dei misericordia & sapientissimo ipsius consilio, remanserant in hominis mente notiones aliquot paucæ rerum bonarum & malarum, quæ ad Deum & hominem pertinerent: tamen & maximæ ex parte notiones illæ de Deo ex mente deletæ sunt, vt reliqua fuerit tantum scintilla quasi lucis illius primæuæ: et quæ relictæ sunt notiones miserè obscuratæ sunt. Atque hæc est prima illa obtenebratio mentis humanæ. Accedit ad hanc & altera. Manserunt, vt dixi, post lapsum aliquæ scintillæ & notiones aliquæ, sed obscuratæ: nunc verò ea peruersitas & obstinatio est cordis humani, hoc est, voluntatis et affectuum in corde, vt reliquijs illis pertinaciter resistat: procuretque iusto Dei iudicio, vt hæ reliquiæ è mente semel & simul auferantur. Sublatis ijs succedunt meræ tenebræ. Nam si oculus obtenebratus fuerit, inquit Christus, quanta sunt tenebræ? Atque hæc est secunda illa obscuratio mentis humanæ: de qua fusiùs posteà. Vtroque hoc modo obtenebrata erat mens gentium: nam præter quam quod illis tenebris quæ naturales erant, obscurata erat gentium mens, etiam sibiipsis obstinatione et peruersitate cordis sui, tenebras vltro accersierunt, resistendo reliquijs illis notitiæ Dei, quæ in natura reliquæ erant.* [ET ALIENATAM.] *Hoc est secundum illud*

in

in quo consistit mentis obscuratio, nempe, absentia vitæ Dei. Vita hominis duplex est, partim naturalis, partim spiritualis. Naturalis est vita illa quam habemus per primam generationem in Adamo, nihilque aliud est quam functio animæ naturalis in mouendo, sentiendo, ratiocinando: de hac dicitur Act. 17. 28. Per ipsum enim viuimus, mouemur, & sumus. Vita spiritualis, est illa quam habemus per secundam generationem in Christo, nihilq; aliud est quam motus & actio Spiritus S. qui hominis regenerati est quasi anima: atque hæc est illa vita quæ hoc loco dicitur vita Dei. Et 1. Cor. 4. 11. vita Iesu. Copiose describitur Gal. 2. 20. Ego, inquit, cum Christo crucifixus sum (necesse est enim crucifigatur vita prior quoad corruptionem, prius quam accipiamus hanc vitam alteram) tum additur: Nunc autem non amplius viuo ego, sed viuit in me Christus. Posteà vitam illam Christi, quam sensit in se, quasi definit ex causa sua, nempe, fide, quæ facit vt etiam in carne ista & mortali corpore viuat hanc vitam spiritualem: Et vitam, inquit, quam nunc viuo in carne, viuo per fidem Filij Dei qui dilexit me & tradidit semetipsum pro me. Hæc vita Dei inchoata hic, non nisi in altero sæculo perficietur: vnde dicitur Col. 3. 3. Vita nostra abscondita cum Christo in Deo. [PROPTER IGNORANTIAM] *Corruptionis huius causam affert ignorantiam, densa enim ignorantia nubes incumbens menti, ipsam obtenebrat adeo vt nihil loci relinquat vitæ Dei. Hæc est illa ignorantia Dei de qua 1. Thes. 4. 5. Sicut gentes quæ non nouerunt Deum. Vt autem apertius dicam, hæc est illa ignorantia eorum quæ ad regnum Dei attinent, qua ita cæcatur mens, vt non modo non possit ea intelligere, sed etiam pro stultitia ducat 1. Cor. 2. 14.* [EX OBDVRATIONE] *Resolvit*

Resoluit rursus ignorãtiam in suam causam superiorem, eam appellat obdurationem cordis. Duæ sunt causæ ignorantiæ, vt supra dictum est in explicatione obscurationis mentis: altera est lapsus hominis, altera peruersitas cordis. Prætermissa illa priori causa posteriorem nominat, vt videamus hanc ignorantiam gentium obstinatam fuisse. Paulus Rom. 11. vbi de reprobatione, & obduratione Iudæorum agit, vtitur hoc ipso verbo semel vers. 7. atque iterum vers. 25. significatque duritiem eam quæ est talli: quare duritiem mortuam & sensu carentem. Duities hæc est cordis, hoc est, voluntatis & affectuum, qui sunt in corde. Causa igitur ignorantiæ gentium est ista obduratio cordis. Quonam autem modo gignat ignorantiam attigi supra: Nunc explico paulo fusius. Dixi remanere in mente hominis post lapsum, quasi obscuram quandam scintillam cognitionis Dei: Hanc scintillam oppugnat vehementer peruersitas cordis, eaque re prorumpit à Deo vt auferatur quæ reliqua est scintilla è mente hominis. Sublata ea succedit in eius locum mera Dei ignorantia. Hunc modum inducendæ in mentem ignorantiæ his paucis complexus est Apostolus Romanorum 1 28. Sicut visum est eis non retinere Deum in notitia, nempe, per obstinationem cordis: Ita tradidit eos Deus in mentem reprobam, hoc est, prorsus ignaram & iudicij omnis expertem, iam extincta etiam illa quasi reliqua scintilla. [QVI POSTEAQVAM DEDOLVERVNT, SEMETIPSOS DEDIDERVNT PROSERVITVTE ADCERTATIM.] Hoc est secundum fundamentum et causa vanitatis illius, procedens v. superioris. Eius explicationem paulo altius repeto. Conscientia est specialis scientia factorum nostrorũ, quæ bona sunt vel mala,

quam

quam habemus apud nos & in nobis: Vnde Conſcientia dicta eſt quaſi ſcientia quam nobiſcum habemus. Specialis hæc ſcientia oritur ex generali notitia voluntatis diuinæ. Exempli gratia: Occidit quis hominem, ſcit apud ſe malum eſſe factum ſuum, & ſibi conſcius eſt mali alicuius perpetrati. Notitiam hanc ſpecialem habet ex generali illa Legis notitia: Ne occidito. Conſcientia hæc eſt in animo noſtro quaſi teſtis quidam, neque ſemper eſt otioſa. Si quod rectum eſt quis fecit, excuſat: & conſcientia bona appellatur: Sin fecit aliquis quod malum eſt, accuſat: & conſcientia mala vocatur. Si excuſet, oritur in corde lætitia, quod gaudium bonæ conſcientiæ nominant: ſin accuſet, oritur in corde dolor quidam, qui ſtimulus conſcientiæ vocatur. Hæc ſi inter ſe conferas, habes primùm generalem illam legis & voluntatis Dei notitiam, hanc ſequitur ſpecialis ſcientia facti, quæ conſcientia dicitur. Poſtremò ſi accuſet ac proinde mala ſit conſcientia, ſequitur in corde dolor. Itaque generalis notitia eſt cauſa conſcientiæ: Conſcientia cauſa doloris. Si tollas igitur generalem notitiam, auferes conſcientiam: Si tollas conſcientiam, tolles dolorem è corde. Atque hæc eſt illa vacuitas doloris, de qua hic ſermo eſt, quæque ideo 1. Timoth. 4. 2. comparatur ἀναισθησίᾳ, et, vt ita loquar, inſenſibilitati illi quæ ſolet eſſe carnis, poſtquam inuſta eſt cauterio. Hoc eſt igitur ſecundum fundamentum vanitatis Gentium, quod oritur ex priori mentis corruptione. His fundamentis iam poſitis, redit ad vanitatem illam mentis, eamque vna ſpecie, quæ maximè frequens fuit inter Gentes, proteruia nempè, declarat. Proteruiam definit ab effecto ſuo: ad perpetrandam, inquit, omnem impuritatem et immunditiem, idque certatim quaſi de lucro ageretur.

Quid

Quid autem hoc ſit, perpetrare impuritatē, Paulus, Rom. 1. 24. ſubiecta definitione declarat. Vt fœdarent, inquit, corpora ſua inter ſe. Obſ. 1. Vanitati gentium fundamenta ſubſternit corruptionem mentis, & vacuitatem doloris cordis: diſcimus igitur peccatum non eſſe ſuperficiarium quiddam, quod ſit tantum vel in lingua, vel in manu, vel in oculo &c. ſed quod penitùs radices agat in animo, animique facultatibus, inprimis vero in mente, quam Reginam dixerunt Philoſophi, à quibus non multum diſſentiunt Papiſtæ: cum tamen nihil ſit quam ſerua peccati. Actis iam radicibus in animo, erumpit deinde in hæc membra externa, quæ totidem ſunt quaſi rami, ex quibus pullulant acerbi illi fructus actualium peccatorum. Ob hanc cauſam ſit vt quoties ſcriptura vel reprehendit vel declarat peccatum, ab imis fundamentis ipſum reuelet, id quod fecit etiam Paulus hoc loco. Hinc admonitio eſt: Si velis exuere peccatum, ne ſit ſatis tibi ſi externam actionē deponas, ſed exſcinde ipſum penitùs à radice: Renouator ſpiritu mentis, vt loquitur Apoſt. poſtea 23. Nam ſi radix peccati hæſerit in animo tuo, tota vita tua, vtcunq; ſancta videatur, erit tantum hypocritica ſimulatio. 2. Corruptionem mentis reſoluit in ignorantiam, ignorantiam reſoluit in obdurationem cordis, rurſus ex corruptione mentis deducit vacuitatem doloris conſcientiæ, ex hac vacuitate poſtremò omnem vanitatem, præſertim autem proteruiam elicit. Hinc diſcimus, proximè ſecundum primanum illum lapſum, cauſam omnis peccati & mali præcipuam eſſe obdurationem iſtam cordis, ſiue peruerſitatem voluntatis & affectuum. Nam etſi mens ſit corrupta & miſerè obſcurata, tamen illud certum eſſe experimur, melius videre mentem, quam poſſunt ſequi aut exequi voluntas

luntas & affectus. Video meliora, proboque : deteriora sequor. Quod si ita sit, petendum est imprimis à deo serio affectu vt renouetur cor, vt cor iam renouatum consentiat menti reformatæ, vt sic inter se conspirantibus omnibus facultatibus animi nostri, producamus opera Deo placentia. 3. Vbi est impuritatis & peccati omne genus, ibi est doloris conscientiæ priuatio, rursus vbi priuatio doloris conscientiæ, ibi ignoratio Dei: Nam ex cognitione Dei est conscientia, ex conscientia & sensu doloris auersatio peccati. Vnde verisimile est istos quos videmus prorumpere in omnia scelera, non sentire conscientiæ dolores vllos, & quos videmus sine conscientia esse, certum est istos Deum verè non cognoscere. Iactent vt velint Dei notitiam, habeant in ore fidem & conuersionem, nihil tamen sciunt vt oportet scire. Paulus 1. Cor. 3.3. arguit Corinthios carnales adhuc, hoc est, infantes in Christo, ex liuore, & contentione, & dissidijs, quæ erant inter ipsos. Vbi enim talia grassatur, non possum ego credere ibi vel conscientiam, vel veram Dei cognitionem habere locum. Contra verò vbi parcius peccatur, adducor vt credam ibi locum esse aliquem conscientiæ: & vbi conscientia est, ibi esse aliquam Dei notitiam. Vnde discimus hanc imprimis efficacem esse rationem continendorum hominũ in officio, ne peccent in leges, vel Dei, vel hominum, si instituantur & contineantur in vera Dei notitia. 4. Rom. 1.24. 1. Thes. 4.5. Coloss. 3.5. vbi agitur de peccatis gentium, & earum vitijs, hoc imprimis memoratur impuritatis & proteruiæ vitium. Hoc posito sic progredior. Peccatum est pœna peccati, et Deus impietatem in primam legis tabulam vlcisci solet per iniustitiam in secundam legis tabulam. Inter cæteras iniustitiæ partes, quæ etiam totidem pœnæ sunt,

impuritas ista & proteruia grauissima æstimatur. Rationem huius rei reddit Paulus 1. Cor. 6. 18. Cætera omnia peccata quæ facit homo extra ipsum sunt, qui verò scortatur, in proprium corpus peccat. Est grauissima hæc vlciscendi ratio, cum Dei vice homo sese vlciscitur & sibi quasi manus conscisci: discant igitur scortatores isti et impuri homines primùm hanc suã impuritatem esse iustam Dei vltionẽ, qua compensat impietatẽ in ipsum Deum: deinde supplicium hoc esse multò grauius vel peste, vel gladio, à quibus illi tantoperè abhorrent, cum interea tam fœda impuritate delectentur. 5. Duplex est Dei notitia altera naturalis, altera ex verbo Dei: posterior priorem multis partibus superat. Grauiter tamen vltus est Deus gentes, quod naturali notitiæ restiterint cordis sui contumacia: tradidit enim eas in mentem reprobam Rom. 1. 28. hinc amissa conscientia, hinc proteruia ad certatim perpetrandam omnem impuritatem. Quam seuerè igitur vlciscetur Deus nostram contumaciam, si reluctemur luci huic tantæ quam Dei ineffabili misericordia suppeditatam habemus ex ipsius verbo: Annon auferet eam tandem ex cordibus? qua semel ablata, annon amittemus conscientiam? qua amissa, annon necesse est nos præcipitari in scelera etiam grauiora, quam vnquam fuerunt illa gentium. Iustitiæ ratio hoc postulat. Gentes misericordiam olim consecutæ sunt: sed quis locus misericordiæ esse potest nobis, si vniuersalis fuerit defectio ab hac veritate, quam Deus cum gentibus, cum maioribus nostris non cõmunicauit. 6. Videmus gentium ignorantiam ex malitia esse & obdurato corde, ex ignorantia autẽ mentẽ obscuratã, ex obscurata mente vacuitatẽ doloris conscientiæ, ex hac rursus omne genus peccati. Hinc discimus peccata quæ facimus cum

malitia

malitia coniuncta esse: sunt ex ignorantia fateor, sed illa ignorantia semper cum aliqua malitia coniuncta est.

20 Vos autem non ita didicistis Christum.
21 Si modo eum audistis & per eum edocti fuistis, sicut est veritas in Iesu
22 Nempe, deponere quod ad pristinam conuersationem attinet veterem illum hominem, qui deceptricibus cupiditatibus corrumpitur.
23 Renouari vero spiritu mentis vestræ,
24 Et induere nouum illum hominem, qui secundum Deum conditus est ad iustitiam & sanctimoniam veram.

VOS AVTEM NOVI.] *Explicata vanitate gentium, redit ad hortationem, et vnico argumento suadet ne ambulent amplius, vt gentes, in vanitate mentis suæ. Argumentum sumptum est à doctrina illa de Christo ex diametro pugnante cum huiusmodi cõuersatione vana Vos non ita didicistis Christum: Ergo ne amplius versemini sicut reliquæ gentes versantur in vanitate mentis suæ Sententia antecedentis hæc est: non instructi estis doctrina illa de Christo, vel Christi Euangelio ad hoc, vt versemini sicut reliquæ gentes. Ergo, &c. Nam, vt verba explicem, per Christum intelligo doctrinam de Christo Euangelicam. Paul. 1. Thes. 4 5 et sequentibus, vbi dehortatur à conuersatione gentium, quæ non nouerunt* DEum, *simili planè argumento vtitur. Non enim, inquit, vocauit nos Deus ad impuritatem sed sanctificationem. Obs. 1. Vbi Christi cognitio est, ibi est conuersatio honesta. Contrarium sequitur ex contrario. Nihil de Christo didicit qui vita nihil differt ab infideli. Nam certum est mortificationem carnis à Christi vera cognitione separari non posse. 2. Opponit disciplinam Christi tanquam contrarium remedium miseræ illi gentiũ conditioni. Obserua igitur: Omnium hominum conditio extra Christum similis est illi gentium conditioni, fieri quidẽ potest vt* DEo *eos refranante non statim*

prorumpant aliqui in manifesta scelera. Sed illud certum est eos hydram illam, et radicem omnium scelerum in pectore clausam habere, quam etiam regeniti ipsi non possunt dum hic viuitur, totam semel euellere. Rom 7.18. Noui, inquit, Paulus tam regenitus, non habitare in me, id est in carne mea, bonum. Sed idem tamen postea sentiens se liberatum iusta illa damnatione quæ sequitur naturæ istam deprauationem Gratias ago, inquit, DEO per Iesum Christum DOMINUM nostrum. Discant igitur Christum tempestiuè quicunque nondum in eo sunt: in quo non solum habemus inchoatam quãdam regenerationem nostri in hac vita, sed etiam qui non perfectè regeniti sumus, habemus tamen liberationem à condemnatione illa, quam reliquiæ peccati iuitè promerentur. Nulla, inquit Paulus, nunc est condemnatio ijs, qui sunt in Christo Iesu [SI MODO EVM.] *Corrigit superius argumentum adiecta certa quadam conditione: quasi diceret, non ita didicistis Christum, si modo eum didicistis verè & solidè. Sententia igitur correctionis hæc est. Si modo audiuistis Christum: neque id tantùm, nam multi audiunt Christum, qui tamen per eum non edocentur: verùm si per eum edocti fuistis: neque id solum, multi enim per eum edocentur, qui tamen vere & solide non docentur. Sed si edocti fuistis vt est veritas in Iesu, hoc est verè, solidè, & efficaciter, vt illi edocentur qui verè & seriò eum agnoscunt. Obs. 1. Obseruauimus supra vbi cognitio Christi sit, ibi vitæ sanctimoniam esse: sed nunc obseruamus qualis. nam Christi cognitio efficiat hanc vitæ puritatem: Non omnis, sed efficax, solida, & vera. Hinc soluitur obiectio quædam. Quæ causa est cum tanta hodierno die illuceat hominibus Christi lux, cur tamen plerique omnes male viuant.*

uant. Resp. Hoc fieri ex eo quod vix centesimus quisque verè & efficaciter cognoscat Christum. Desinant igitur Papista hoc verbo Dei imputare, quod peccant homines. 2. Obserue gradus doctrinæ et institutionis Christi. Primus est, vt audiamus: Secundus, vt discamus: Tertius, vt solidè et verè discamus. Hos igitur gradus tenentes Christum discamus. Audiamus quidem verbum prædicatum, sed non putemus id satis esse, verum discamus quoque, neque id satis esse existimemus, verum studeamus vt sit illa doctrina solida & vera. Quid sit per Christum verè & solidè edoctos fuisse, definit quasi ad versum vsque. 25. Positum autem est in duobus. Primum est si per Christum edocti sunt deponere veterem hominem: Secundum est si per Christum edocti sunt induere nouum hominem. Primum est hoc versu, cuius sententia est: Si modo edocti estis, quod ad priorem illam conuersationem, nempe, eam quæ fuit in gentilismo, deponere eius causam, nempe, veterem hominem qui cernitur in corruptis cupiditatibus, quæ vos abduxerunt in errores, ac miserè deceperunt. Habemus hìc tria: Primum est ipse vetus homo: secundum, eius definitio: tertium, eius effectum. Quod ad primum: Natiua corruptio in scripturis accipit varia nomina: vocatur caro, vocatur lex mẽbrorum, item animalis homo, item exterior homo, postremò vetus homo. Quod ad hoc postremum nomen attinet, vetus homo propriè significat ipsum hominem, vt veterem illam corruptionem, quam accepit in Adamo etiam adhuc retinet, et vt nondum est renouatus per spiritum Christi. Sed hìc & alibi accipitur pro ipsa corruptione natiua veteri. Quod ad secundum: definitio veteris hominis est his verbis. [QVI DECEPTRICIBVS.] Hanc definitionem vt intelligamus, quædam

dam nobis sunt paulò altiùs repetenda. Deus creauit hominem ad imaginem suam. Primùm quoad animum eiusq; substantiam: essentia enim spiritualis est. Deinde quoad facultates animæ, quas duas intelligo præcipuas, Intellectū, & voluntatē: sub intellectu accipio sensum, sub voluntate affectiones. In creatione mirus fuit ille splendor, mira lux intellectus ad intelligendum: magna fuit libertas voluntatis ad eligendum, recusandum, et suspendendum: magnum accumen sensus ad apprehendendum obiectum suum: magna vis affectuum ad commouendum sed benè et sanctè. Tertio creatus est ad imaginem Dei, quoad qualitatem facultatum omnium, bonitatem quandam & sanctitatem. Sanctus intellectus tum fuit, sancta voluntas, sanctus sensus, sanctæ affectiones omnes. Lapsus homo ut sit imaginem Dei, non quoad animæ substantiam, ea enim remansit: non quoad facultates, ea enim remanserunt, sed labefactatæ admodum: verum quoad sanctitatem illam & bonitatem facultatum: nam ea prorsus amissa est. Neque verò solum perdita est sanctitas, sed eius loco successit omnium facultatum & totius naturæ impuritas. Sic vt veterem hominem definire liceat, tum absentiam sanctitatis facultatum omnium animæ, tum præsentiam contrariæ impuritatis & ἀνοσιότητος. Sed hìc mihi veterem hominem definit Apostolus, per corruptionem cupiditatum, hoc est, vt videtur, maximè voluntatis & affectionum, quia etsi mens ipsa quoque misèrè corrupta sit, tamen si comparatio sit faciēda, hæ magis sunt corruptæ ac deprauatæ. Semper enim mens etiam animalis hominis melius videt & intelligit, quam voluntas cum affectibus sequi aut præstare possit. Imo vero sæpenumero fit, vt intelligentia et iudicio mentis sanori, voluntas cum

affectibus

affectibus fuit resistat: video meliora proboq́, deteriora sequor. Cupiditatibus tribuit deceptionem: nam cupiditates et affectiones cordis natura cæcæ sunt, et si cæcus cæcũ dux erit, ambo in foueam ruent: necesse est igitur abducant homines in errorem. Tertium est q̃ in verbis consideramus, effectum veteris hominis, nempe, conuersatio illa prior in gentilismo. Quæ autem fuerit ea, habemus proximè superius: ambularunt in vanitate mentis suæ: sed clarius explicata est capite secundo. ver 2. Hactenus de prima parte definitionis veræ doctrinæ Christi: sequitur altera, nempe si didicerunt renouari spiritu mentis suæ. Hæc pars iusto ordine sequitur priorem illam: nam non satis est deponere veterem hominem, nisi nouum induas eius loco. Primum proponitur hoc versu, deinde exponitur sequenti. Sententia propositionis hæc est. Si edocti sumus per Christũ (nam hoc ἀπὸ κοινοῦ repetendum est) renouari non solum alijs facultatibus animæ, sed etiam viuifica illa mentis vi: spiritum enim mentis intelligo, mentis vim quandam viuificam. Sed quæri potest cur tantum loquatur de mentis renouatione Resp. Hoc factum esse, vt videtur, propter veteres illos Philosophos et sapientes huius mundi, qui mentẽ incorruptam fecerunt, eamq́, velut reginã præfecerunt toti animæ eiusq́, omnibus alijs facultatibus. Ideoq́, vt sciant illi mentem ipsam, hoc est, q̃ sapientissimum est in homine etiam corruptum esse, de eius renouatione potissimum loquitur, non exclusa interà cæterarum quoq́, facultatum instauratione. [ET INDVERE] Sequitur expositio propositionis, in qua duo sunt in verbis ipsis distinguenda. Alterum est de nouo homine, & voce ipsa: alterum de eius definitione. Quod ad vocem: Sanctitas illa naturæ nostræ restaurata in Christo varijs nominibus appellari solet,

Vocatur

Vocatur ſpiritus, vocatur lex mentis, ſpiritualis homo, interior homo, nouus homo. Eſt autem propriè nouus homo, ipſemet homo, quatenus innouatus eſt per ſanctitatem Chriſti, depoſita iam illa veteri corruptione naturæ. Hoc vero loco pro ipſa ſanctitate accipitur. Definitio deinde noui hominis expendenda eſt. Conſtat autem ex duobus argumentis: Primùm Archetypo & exemplari ſuo, deinde partibus. Αρχετυπον *ſiue exemplar eſt Deus, hoc eſt, imago Dei, vt appellatur Coloſſ. 3. 10. homo iam primùm creatus fuit ad imaginem* Dei, *ad eandem imaginem regeneratus eſt. Partes deinde recenſentur duæ: Iuſtitia & ſanctitas: quæ in ipſo exemplari primum ſunt conſiderandæ.* Dicemus itaque De ijs, vt in Deo ſunt, *ſi prius hoc quaſi fundamenti loco iecerimus. Quicquid eſt in Deo hoc eſſentiale eſſe ipſi, adeoque ipſam Dei naturam & eſſentiam. Iuſtitia igitur Dei, eſt ipſa* Dei *eſſentia, qua vult & facit omnia iuſtè ſecundum legem ſuam. Nam in lege morali* Deus *expreſſit nobis iuſtitiam & naturam ſuam. Sanctitas in* Deo *complectitur ſummam omnium virtutum* Dei, *ſapientiam, iuſtitiam, potentiam, miſericordiam, bonitatem &c. Hæc eſt illa quæ alibi vocatur bonitas vt Pſal. 143. 10. Spiritus tuus bonus deducat me per iter rectum: & lux* Dei. *1. Ioan. 1. 5. Atque hæc de his in* Deo, *hoc eſt, in ipſo exemplari: dicemus deinde de his ipſis in homine, ſi prius hoc ſubiecerimus fundamenti loco. Quæcunque in homine ſunt virtutes, accidentarias tantùm eſſe & non de natura ipſius: Iuſtitia igitur in homine eſt illa virtus accidentaria, qua vult & facit, quæ cum lege* Dei *conſentiunt. Sanctitas in homine comprehendit omnes virtutes illas, quibus ornata ſunt animæ humanæ facultates principales. In hac eſt illa ipſa iuſtitia de qua ſu-*

prà

prà: in hac eſt illa agnitio & ſapientia, de qua ad Coloſ. cap. 3. 10. Vocatur in Geneſi bonitas, Et vidit Deus omnia quæ fecit, et erant valdè bona. Gen. 2. 25. de Adamo et Eua dicitur quod ambo nudi erant, neq; tamen erubeſcebant. In cauſa vimirum erat, quia induti fuerunt hac naturæ ſanctitate: qua induti nullius deformitatis, turpitudinis aut defectus erant ſibi conſcij, ſed hac exuti, turpitudinem, etiam collectis et conſutis arborum foliis, non ſatis tamen obtegere potuerunt. Appellat eam ſanctimoniam veritatis: Vt mihi videtur, hoc ex aduerſo reſpondet ei, quam attribuit cupiditatibus, deceptioni. Dicitur itaque ſanctitas veritatis, quia nõ decipit nos: ſed deducit in omnem veritatem. Hæc de nouo homine. Sciendum autem eſt duos eſſe gradus huius hominis (nam illud prætereo fuiſſe hunc hominẽ per creationem ipſam etiam antiquiorem illo veteri) Primus gradus eſt per regenerationem in hac vita: Secundus per glorificatiouem in altera vita, quo tempore perfectior & excellentior erit hæc ſanctitas naturæ recuperata in Chriſto, quam fuerat in Adamo amiſſa: quemadmodum Paulus docet 1. Cor. 15. 49. vbi comparat inter ſe terrenum hominem in Adamo, & cæleſtem illum in Chriſto. Hactenus contextus ita explicatus eſt. Obſ. 1. Video hîc primùm doctrinæ quoddam caput: Iuſtificati per fidem dicimur ſanctificari deinde. huius autem ſanctificationis hoc loco habemus duas partes clariſſimè diſtinctas, mortificationem veteris hominis, et viuificationem noui hominis. Paulus 2. Cor. 5. 2. Suſpiramus, inquit, expetentes domicilio noſtro, quod è cælo eſt, ſuperindui: quibus verbis ſignificat, non cupere quidem ſe exui hoc corporis tegumento, ſed ſuperindui vita et immortalitate, veluti alia veſte, ita vt abſorbeatur à vita &

gloria illa, non corpus ipsum, sed mortalitas corporis. Sed hic longè aliud statuit de veteri et nouo homine. Primùm de veteri exuendo loquitur: deinde de nouo induendo, non superinduendo. Impossibile enim est nouum hominẽ veteri superinduere. Non minus conueniunt quam DEUS et DIABOLUS, cum nouus homo sit ad Dei imaginẽ conditus, vetus verò ad DIABOLI: Id ostendit vel haec lucta spiritualis inter reliquias veteris hominis, et principia noui hominis. Haec obseruo propter dealbata illa sepulchra, id est, hypocritas qui claudentes in pectore veterem illum hominem, speciem quandam sanctitatis et laruam duntaxat conantur superinduere: etenim veram sanctitatem non possunt: adblandiantur et placeant sibi vt velint, aliquando futurum est vt detrahatur ipsis haec larua, vt tãdem appareat illa cordis impuritas, et à toto mundo conspiciatur, ad perpetuum ipsorum dedecus, nisi resipiscant. 2. Suprà obseruauimus solidã, efficacem, et veram Christi cognitionem efficere ne volutemur in peccatis gentium: Nunc quae sit illa vera et solida cognitio discimus, nempe, cognitio illa quae efficax est ad sanctificationem. Vis scire an verè Christum didiceris? Vide an sentias in te efficaciter agentem spiritum illum sanctificationis: qui si sit in te, profectò ociosus in perpetuum esse non potest. Et cognitio etiam aliorum efficax vel non efficax, ex vitae sanctimonia iudicanda est. 3. Deceptionem tribuit veteri homini & cupiditatibus, veritatem verò nouo homini & sanctitati. Vetus igitur homo abducit in errorem: Nouus homo deducit in omnem veritatem. Hinc disce discrimen non renati hominis & renati: Non renatus vtcunque & sibi & alijs videatur sapere, miserè tamen errat deceptus à cupiditatibus suis. Renatus verò quà renatus est,

vtcun-

vtcunque ſapientibus ſecundum carnem ſtultus videatur, tamen rectam viam tenet, deductus à ſpiritu illo ſanctificationis, qui idem ſpiritus eſt veritatis Ioh. 14.17. Deducens nos in omnem veritatem, Ioh. 16.13. 4. Illud verum apparet ex hoc loco, hominem natura eſſe corruptum. Illud quoq; videmus, neceſſariam eſſe cognitionem ad hoc vt reparetur in nobis imago Dei. Illud deniq; videmus, cognitionem per doctrinam comparari. Nunc dicam quod fortaſſe παραδοξον videri poſſit mundo. Arreptum tibi hominem non renatum inſtrue in omnibus philoſophicis voluminibus, quotquot de moribus & natura rerum conſcripta ſunt, quam potes ſubtiliter et accuratè: non tamen reſtitues illi imaginem Dei. Demonſtra illi digito hos cœlos, hanc terram, & hæc maria, quæq; in ijs ſunt omnia, in quibus quidem relucet aliqua imago diuinæ maieſtatis, et ex quibus alioquin poſſet addiſci Deus: eſt enim hæc Dei ſapientia, ex qua cognoſci poteſt Deus. 1. Cor. 1. 21. non tamẽ reſtitues illi imaginem Dei. Terrefacito illum hominem etiam legis ipſius Dei maledictione: allicito eum rurſus legis promiſſionibus: nihil profeceris: non reſtitues miſero imaginem Dei. Quid igitur? Sola illa ſtultа, vti videtur ſapientibus huius ſæculi, prædicatio imaginem Dei reſtituet. Prædicatio quidem vilis in verbis, vilis in re: oratio humilis eſt, res eſt homo crucifixus. Ratio eſt, hæc ſola prædicatio euangelij habet proprium ſibi comitem illum regenerationis ſpiritum: eſt enim Chriſtus ille, quem prædicamus Dei potentia ac Dei ſapientia, potens quidem per ſpiritum ſuum ad regenerationem et ſalutẽ in ijs qui audiunt ipſũ prædicatum 1. Cor. 1. 24. Quare hæc ſola prædicatio miniſtrat eam cognitionem, quæ efficax eſt ad ſanctificationem & imaginem Dei in nobis inſtaurandam.

25 Quapropter depoſito mendacio, loquimini veritatem quiſque proximo ſuo. nam ſumus alij aliorum membra.

QVAPROPTER DEPOSITO] *Sequũtur ſpecialia quædam præcepta, abſoluta iam exhortatione illa generali, quorum hoc primum eſt. Cuius ſententia eſt eadem quæ eſt legis illius moralis. Ne falſum teſtimonium perhibeto. Nam illa lege ſub vna mendacij ſpecie prohibetur omne mendacium in genere. Sententia præcepti facilis eſt. Partes ſunt, ipſum præceptum & ratio præcepti. Partes præcepti ſunt duæ. Primùm præcipit vt deponant mendacium: deinde vt loquantur veritatem. Verba duo ſunt hic conſideranda: Mendacium, & veritas, quæ inter ſe contraria ſunt, quemadmodum virtus & vitium. Mendacium igitur eſt propriè, cum ſermo non conſentit menti reiq; ipſi: nimirum cum ſermo, mens, & res ipſa non cõſpirant in vnum. Sed hic latius accipio mendacij nomen, non tantum vt ſignificat falſam ſententiam, ſed vt comprehendit omnem pactorum violationem. Veritas deinde propriè eſt, cum ſermo conſentit menti et rei ipſi, nempe, cum ſermo, mens & res ipſa inter ſe conſonant Sed hic extendo latiùs hanc vocem ad ſignificandam in pactis & conuentis fidem. Sequitur ratio præcepti à coniunctione membrorum ſumpta. Sumus, inquit, alij aliorum membra coalescentia in vnum Chriſti corpus. Ergo depoſito mendacio loquimini veritatem. Monſtri ſimile eſſet, ſi videremus corporis membra molientia ſibi inuicem perniciem. Quid igitur videri debet nobis cum perſpicimus in mẽbris corporis Chriſti idem euenire? Hactenus de contextu. Obſ. 1. Argumentatur à membrorum coniunctione ad illud officium veritatis. Certum igitur illud eſt, vera Chriſti membra veritatem ſibi inuicem loqui: viciſſimq; veritatem*

iſtam

illam manifestissimum esse signum verorum Christi membrorum. Dauid Psal. 15.1. & sequentibus, cum ita interrogat Deum: Quis commoraturus est in tẽtorio tuo? Quis habitaturus est in monte sanctitatis tuæ? hoc est, ecquis erit verum & germanum ecclesiæ tuæ membrum? hoc responsum accipit à Deo: Qui ambulat integrè, qui iustitiã exercet, qui veritatẽ loquitur, prout est in animo suo. Ecce Deus ipse offert nobis hoc ipsum veritatis signum inter alia, quo cognoscamus verum Ecclesiæ membrum. Quod si igitur requiras à me, quis non futurus est verum Ecclesiæ membrum? Respondebo ex hoc ipso signo. Qui non loquitur veritatem, prout est in animo suo. 2. Non modo præcipit, vt deponant mendacium, sed etiam vt loquantur veritatem. Hinc licet discere in omnibus illis præceptis quæ dantur expresse in alteram tantum partem, vel affirmantem vel negantem, vtramque simul intelligi. Nam Prophetæ et Apostoli interpretes sunt mandatorum Dei: requiritur etiam ab vnoquoque in vocatione sua, vt non tantum declinet à malo, sed etiam faciat bonum, non tantum vt non mentiatur, sed etiam vt veritatem loquatur.

26 Irascimini sed ne peccate, sol ne occidat super iracundiam vestram.
27 Neque date locum Diabolo.

IRASCIMINI SED NE] *Secundum est hoc præceptum speciale. Referri potest ad illam legem: Ne occidito. Nam ea lege non tantum prohibetur ipsum factum, sed et omnes causæ facti, inter quas præcipua est inordinatus iræ affectus. Sententia igitur præcepti est. Vt demus quidem vobis licere irasci, tamen ne peccate, hoc est, ne procedat commotio illa à corrupto iræ affectu: Rursus si contigerit vos peccare, tamen ne occidat sol super exacerbationem*

vestram, hoc est, ne diutiùs duret iracũdia. Nam paratus est Diabolus, sese offerente tam pulchra occasione, ad vos ita inflãmandos, vt necesse sit vobis admittere indignum aliquod facinus. Partes sunt, præceptum duplex, et ratio præcepti. Ante præceptum est, vt videtur, permissio quædam iræ [IRASCIMINI, *inquit*] DE *hac igitur primùm dicamus. Internæ istæ facultatum animi nostri actiones, vt cognitio mentis, electio, vel reprobatio voluntatis, commotio affectus per se & generaliter non sunt peccata: nam eas in principio* DEUS *creauit in natura: sed hactenus duntaxat sunt peccata, quatenus repugnant legi Dei. Peccatum enim est legis transgressio: verbi gratia, appetere pomũ non est malum, sed appetere pomum contra Dei mandatũ, malum est, et peccatum: Sic irasci simpliciter et per se non est malum, sed irasci ex corrupto animi affectu, & contra* DEI *mandatum, peccatum est. Itaq; hoc loco permittit illis, vt videtur, simpliciter & per se irasci. Neq; enim, vt Stoici fecerunt, omnem affectum tollit è medio. Præterea sunt propter quæ ita irasci debemus, vt si non irascamur, in vitio simus: nempe, propter cõtumeliam* DEI, *propter iniustitiam, propter damnum proximi. Itaq; hic etiam potest esse iræ permissio. Sequitur præceptum: præcepti partes sunt duæ. Primùm præcipit ne peccent, hoc est, ne procedat illa commotio à corrupto affectu, neq; peccet in aliqua circumstantia. Intelligendum est in natura corrupta omnes illas actiones internas facultatum animi corruptas esse. Nam ipsæ facultates corruptæ sunt omnes, habentes impressionem imaginis* DIABOLI. *Itaq; præcipit, vt interirascendum deponant hanc corruptionem. Præterea in iræ commotione in excessu non vno modo peccatur. Peccant homines cum ob nullam causam irascuntur: peccant cum*

ob

ob leuem aliquam causam: peccant deniq; cum ob iustam, sed modum excedunt, et vindictam appetunt. Præcipit igitur ne his modis irascantur. Altera pars præcepti est, si contigerit vitiosè irasci, præcipit ne occidat sol super iracundiam ipsorum, hoc est, ne longiùs duret ira. Sciendum est, vt in alijs peccatis gradus sunt quidam, sic in cõmotione ira. Prior est, quod peccemus in ira: posterior est, quod perseueremus in illo peccati genere: Monet igitur ne perseueremus in ira. Ratio huius partis est à tentatione Diaboli sumpta: Diabolus data occasione ex ira commotione eam inflammat, inflammata semel ira erumpit in aliquod flagitium. Atq; hæc de textu. Obs. 1. Monet fideles, ne dent locum Diabolo. Illud igitur verum est, non tantum infideles Satanæ tentationibus vexari, sed etiam fideles ipsos: Testis huius rei est Paulus ipse, quem colaphis cedebat Angelus Satan. Testis est Dauid cui aduersarius suggessit animum numerandi populum. Sed Dei misericordia fideles in graui illa tentatione & conflictu cum Satana audiunt huiusmodi voces quasi de cælo: Ne detis locum Diabolo: quæ quidem ipsius Dei sunt, efficaces & ad fideles animandos, & ad impurum illum spiritum terrefaciendum. 2. Petrus 1. Epist. 5.8. ait Diabolum obambulare tanquam leonem rugientem, quærentem quem deuoret. Sed quando datur Diabolo occasio potissima tentandi? Nimirum tum cum excitatur affectus noster quo tempore insinuat se in animos hominum, & affectum semel excitatum inflammat: inflammato iam affectu, rapitur homo ad scelus aliquod perpetrandum. Cùm videris igitur adulteros, homicidas, et cæteros id genus flagitiosos, dicito apud animum tuum, eos homines possideri ab immundo spiritu, quantumuis mundi & terſi videantur:

nam

nam fieri non poteſt, vt talia perpetrent, niſi inflammato à Satana affectu.

28 Qui furabatur non amplius furetur, ſed potius laboret, operando manibus quod bonum ſit, vt poſſit impertiri cui opus fuerit.

QVI FVRABATVR.] *Tertium eſt hoc præceptum idem cum lege illa morali: Ne furtum committito. Quæ non modò craſſum illud furti genus, ſed etiam omnis fraudulentia, & ſubſtractio bonorum alterius prohibetur. Habemus hîc prohibitionem furti, & remedium aduerſus furtum. Prohibitio igitur eſt, qui furabatur priùs, nempe, in Gentiliſmo, iam vocatus in Chriſto Ieſu ne amplius furetur. Remedium eſt: ſed laboret potius, non modò excercendo artes liberaliores & honeſtiores, ſed priùs quam furetur, operando manibus ſuis. Et quid operetur? non quod inutile eſt: multæ enim ſunt artes inuentæ potiùs ad impuras voluptates, quam ad vtilitatem & honeſtatem: ſed operetur & exerceat quod bonum eſt, hoc eſt, quod ſanctum eſt, & proximo vtile. Finis additur, vt tantum abſit à furtiua ſubſtractione bonorum proximi, vt contrà eius neceſsitati ſubueniat. Obſ. 1. Paul. 1. Theſ. 2. 9. & 2. Theſ. 3. 8. ait de ſe quod die et nocte operatus ſit manibus, ne ipſos grauaret, ac proinde eſſet ſcandalo. 2. Theſ. 3. 11. 12. monet ne curioſi ſint in rebus alienis, ſed ſuas res agãt: hîc monet ne furentur, ſed potiùs laborent manibus ſuis. Ex his locis diſcimus laborem præſens eſſe remedium aduerſus ſcandalum, curioſitatem, & furtum. Imò vt generaliùs de eo loquar. Quemadmodum otium eſt mater omnium vitiorum: neceſſe eſt enim otioſum & ſocordem hominem occupet aliquando graue aliquod malum: Ita labor ſingulare remedium eſt aduerſus multa mala. Noſtri homines, qui ex his vel illis familijs oriundi ſunt, laborem detrec-*

detrectant, artes refugiunt, quod pudeat tam bene scilicet natos, seruiles istiusmodi operas exercere: sed praestat vel artes quasque vilissimas, & tamē licitas exercere, quam viuere ex furto & rapto, quam aliena viuere quadra, vt cum Poëta loquar. 2. Gen. 3. 19. legimus inter alias hanc quoque esse maledictionis partem: Ex sudore vultus tui, inquit, vesceris cibo tuo. Hoc verò loco sudor vultus opponitur furto vt remedium quoddam honestum. Vide igitur vt Deus suis maledictionem vertat in benedictionem. Omnia conferunt in bonum diligentibus Deum. 3. Homines vulgò liberales sunt ex alieno, vel ex eo quod nullo ferè labore partum est: Nam leuiter parta leuiter dilabuntur. Sed ex hoc loco discimus oportere nos etiam quæ sudare quasi vultus acquisiuimus, conferre in vsus fratrum egenorum. Quartum præceptum sequitur his verbis.

29 Nullus sermo corruptus ex ore vestro egreditor, sed si quis est commodus ad ædificationis vsum vt gratiam auditoribus adferat.

30 Et ne tristitia afficite spiritum illum sanctum Dei, per quem obsignati estis in diem redemptionis.

NVLLVS SERMO] *Hoc pertinet ad illud legis mandatum: Non mœchaberis. Eo enim mādato non modò prohibetur ipsa adulterij actio, sed etiam quæcunque causæ et occasiones illius actionis, ex quibus inter cæteras vel præcipua est sermo corruptus & obscœnus. Habemus igitur hoc versu mandatum, mandati autem rationem versu sequenti. Mandati duæ sunt partes: Prior est, nullus sermo corruptus exeat ex ore vestro. Posterior est, sed qui commodus sit ad ædificationis vsum. In priore parte tantum vim vocis* σαπρὸς *obseruamus: significat autem propriè sermonem putrem vel putidum, & opponitur ser-*

moni sale condito, de quo Col. 4. 6. Est igitur sermo putris, sermo insulsus, & male conditus, qui auditorum animos quasi putredine sua inficit. Nam mores bonos commercia corrumpunt mala. 1. Cor 15. 33. In altera parte praecepti notamus vocem aedificationis. Paul. 1. Cor. 14. 3. aedificationem videtur collocare in duobus, in exhortando et consolando. Sed plenius eius partes omnes enumerat. 2. Tim. 3. 16. Institutionem in vera doctrina, Refutationem falsa, Informationem bonorum morum, Correctionem pravorum. Finem huius praecepti subiungit, vt gratiam afferat auditoribus. Haec nimirum est illa gratia, de qua Col. 4. 9. Sit sermo vester semper cum gratia. Est autem gratia nihil aliud, quam fructus aedificationis, positus in veritatis cognitione, & bonorum morum habitu. Sequitur ratio praecepti, sed prioris partis eius. [ET NE TRISTITIA AFFICITE SPIRITVM ILLVM SANCTVM DEI, PER QVEM OBSIGNATI ESTIS IN DIEM.] quasi diceret, obscœno & corrupto sermone tristitia afficitur Spiritus ille Sanctus qui habitat in vobis. Ergo nullus sermo corruptus exeat ex ore vestro. Quid sit hoc tristitia afficere Spiritum Sanctum videamus. Spiritus Sanctus habitat in nobis, sanctificat nos & regenerat, illuminat mentem, voluntatem & affectiones reformat ad imaginem Dei. Cum igitur nos pertinaciter resistimus huic Spiritus sancti operationi, ac sanctificationi, & quod malum est ac Deo displicet committimus: tum dicimur extinguere Spiritum. 1. Thes. 5. 19. Mentiri in spiritum Act. 5. 3. Tristitia afficere spiritum. Esai. 63. 10 & hoc loco. Tristitia afficiunt spiritum etiam regenerati: ideoque, etsi eum non prorsus & in vniuersum amittant, tamen sentiunt in se ad tempus valde inefficacem et lan-

languidum. Experientia est Dauidis Psalmo 51. post illud facinus in Vriam perpetratum, precantis à Deo vt restituat sibi Spiritum sanctum, nempe, quem ad tempus non sensit in se efficacem. Subiungit eos obsignatos esse illo spiritu sancto. Non simpliciter ac nudè dicit Spiritum in ijs habitare: sed ait habitando obsignare in ipsis adoptionis gratiam, vsque ad illum diem plenæ redemptionis, quo apparebit nos esse Dei filios. Et, vt loquitur Cap. 1. 14. arrabonem esse illius hæreditatis, vsque ad diem perfectæ redemptionis. De hac obsignatione satis fusè, Dei gratia, diximus Cap. 1. ideoque nunc ad alia transimus. Obs. 1. Videmus hoc loco vel sermonem & voces efficaces esse ad nos corrumpendos, qua sumus naturæ constitutione et in hac alea hominum, vt supra loquutus est Apostolus. Illud etiam Christi verum est. Væ illis per quos scandalum venit. Hinc sequitur esse iustam causam, cur Apostolus alibi præcipiat Christianis, vt ambulent praciſè & circumspectè, idque non tantum nostra, verumetiam aliorum causa, ne alios offendamus, cum vel verbo obscœno & impuro corrumpantur hominum animi. Verborum igitur, non solum factorum, maximus delectus est habendus in hac vita. 2. Discimus hic quoq; quam efficax sit Diaboli Spiritus per verbum sum in natura corrupta: quod cum ita sit, semper debemus habere suspectam naturam nostram, & obscœnorum ac vanorum hominum consortium vitare. 3. Discimus postremò quod sicut Spiritum Dei sanctum bonis operibus & sanctis sermonibus exhilaramus: Ita contra malis operibus, et impuris sermonibus eum tristitia afficimus. Quæ causa est precor cur sæpe in nobis sentiamus spiritum hunc quasi languescentem, aliquando autem mortuo similem?

In cauſa eſt profectò quod cum, indulgendo carni & corruptioni noſtræ, hoc eſt, Spiritus S. aduerſario, triſtitiæ affecerimus: vel eius igitur cauſa, cum ipſe in nobis habitet, qui tanto hoſpite indigniſſimi ſumus, reuereamur hæc corpora noſtra, & pura ſeruemus ab omni immunditie membra noſtra: quod ſi fecerimus, habitabit in nobis perpetuò Spiritus ille Dei ſanctus, neque migrabit è nobis priuſquam & corpore & animo nos plenè perfectèque glorificauerit.

31 Omnis amaritudo & excandeſcentia, & ira, & clamor, & maledicentia tollatur ex vobis cum omni malitia.

32 Sed eſtote alij in alios benigni, miſericordes, condonantes vobis mutuo offenſas, ſicut & Deus in Chriſto condonauit nobis.

OMNIS AMARITVDO.] *Hoc eſt quintum præceptum ſpeciale: in quo primùm prohibet omne genus malitiæ: deinde præcipit benignitatem & miſericordiam, ſimul cum effectu earum virtutum, nempe, condonatione. In prohibitione primùm inducuntur quædam ſpecies malitiæ: Deinde compendio quodam cæteræ omnes comprehenſæ ſunt ſuo genere. Species per gradus quoſdam aſcendunt ab infima ad ſupremam. Prima ſpecies eſt amaritudo. Hæc eſt illa prima infectio cordis & affectionis, quam vocat Petrus fel amaritudinis. Act. 8. 23. Secunda eſt, excandeſcentia: hæc ſecunda eſt quæ, ſi ſequamur notationem vocabuli, ebullitionem quandam cordis ſignificat: Sequitur autem primam illam: nam poſtquam ſemel cor eſt amaritudine infectum, & quaſi intoxicatum, tum feruet & intumeſcit. Tertia eſt ira: ſignificat appetitionem vindictæ. ſequitur autem ſecundam ſpeciem: nam poſteaquam ſemel intumuit cor, vindictam appetit. Quarta eſt clamor: per clamorem intelligo contentiones & certami-*

na

na disputationum, quæ non sunt sine clamore et vocis contentione. Hæc sequitur tertiam: Nam ira, si non compescatur, vel verbo vel facto vlciscitur aduersarium. Quinta est maledicentia, qua læditur fama proximi: hæc sequitur quartam: nam disputationes et contentiones illæ clamosæ ferè vertuntur in contumeliam in personas ipsas. Hæ sunt illæ species, quarum posteriores oriuntur ex prioribus. In fine versus cætera omnia huiusmodi vitia summatim comprehensa suo genere simul ac semel prohibet. [SED ESTOTE.] Hæc est secunda pars præcepti, in qua primùm præcipit virtutes ipsas: deinde effectum commune ipsarum virtutum: tertiò rationem effecti addit: quartò principio capitis sequentis ex ratione præmissa concludit effectum. Virtutes igitur sunt benignitas siue mansuetudo, & misericordia. Mansuetudo virtus est quæ iram reprimit, sic vt non feramur præcipites ad lædendum proximum. Misericordia virtus est qua dolemus cum dolentibus, & compatimur ita vt commouearmur ad adiuuandum, quibus possumus rationibus, proximum. Vt igitur comparemus inter se has duas virtutes: Mansuetudo facit ne lædamus: Misericordia verò facit vt etiam prosimus alijs. Sequitur effectum commune, condonatio offensarum: Nam dum mansuetudo reprimit iram, misericordia condonat offensas. Ratio effecti sumpta est ab exemplo DEI, qui condonauit vobis in Christo peccata nostra. Si cõparetur Deus cum homine, condonatio qua condonat homo offensas suas homini vel inimicissimo non pertingit ad millesimam partem condonationis Dei: vnde Math. 18. debita quæ remittit nobis Deus comparantur decem millè talentis vers. 24. quæ verò homo remittit homini, centum denarijs, inter quas summas vel parua vel nulla

eſt proportio. Argumentatur igitur ab hac Dei condonatione immenſa. In verbis obſeruandum eſt quod dicit in Chriſto condonatas offenſas noſtras, Deus non ſolum condonauit nobis noſtra peccata propter Chriſtum mediatorem, ſed etiam per eum, & in eo, vt hoc loco habemus: Nam niſi in Chriſto ſimus, hoc eſt, coniuncti cum eo per ſpiritum & fidem, non prodeſſet nobis omnino mediator Ieſus Chriſtus. Explicato demum primo verſu Cap. ſequentis, quæ obſeruanda duximus in hunc locum annotabimus.

ARGVMENTVM,

Capite quinto perſequitur præcepta officij ſpecialia, quæ ad quamcunque hominum conditionem pertinent, ad verſum vſque vigeſimum ſecundum. Deinde aggreditur præcepta quæ reſpiciunt certas quaſdam hominum conditiones, & primùm eorum qui Matrimonio ſunt coniuncti ad finem capitis.

CAP. V.

1 Eſtote igitur imitatores Dei, vt filij dilecti.

ESTOTE IGITVR] *Primo verſu ex Dei condonantis exemplo concludit condonandum alijs. Ergo eſtote imitatores Dei: ſenſus eſt, quemadmodum Deus remiſit vobis offenſas veſtras, ita & vos remittite alijs offenſas ſuas. Illuſtrat concluſionem nouo argumento. Filij Dei eſtis, inquit: filij imitantur facta parentum: Ergo*

Ergo imitamini Deum. Sed hoc altiùs repetendum est. Filij imitantur parentes, quia similitudine quadam naturæ ad eos accedunt, & gestant quasi eorum imaginem & effigiem. Sic filij Dei, quia gestant ipsius imaginem in iustitia & sanctitate vera, Dei facta imitantur: facta autem Dei non sunt vnius generis. Ex omnibus maxima sunt opera misericordiæ, quæ maximè imitari debent filij. Est enim hæc præcipua nota filiorum Dei 1. Ioan. 3. 10. Per hoc manifesti sunt filij Dei, & filij Diaboli. Qui quis non exercet iustitiam non est ex Deo, et qui non diligit fratrem suum. Obs. 1. vides hic gradus quosdam iræ. Peccatum omne completum gradibus quibusdam perficitur. Primùm est cupiditas, ait Iacob. 1. 14. quæ deinde concipit: postremum est peccatum absolutum & perfectum. Ex his gradibus posterior deterior est priori, & postremus deterrimus. Ex priori posterior continuò exurgit, nisi tempestiuè reprimatur prior ille: Quod si ita sit, principijs resistendum est. Si vires maiores progressu temporis acquirat, sera nimis erit medicina. O beatos illos qui impurissimum illum peccati fœtum in pectore suffocant, prius quam possit erumpere. 2. Ex duabus his virtutibus mansuetudine, & misericordia educit effectum, condonationem. Inter alias, duæ sunt affectiones in homine: Ira & misericordia. Ira vlciscitur iniurias: Misericordia condonat eas. Si bona & ordinata esset constitutio affectuum, tum ira non impediret opus misericordiæ in condonando offensas: sed quæ est corruptio naturæ nostræ, cum misericordia inclinat ad condonationem, ira querit vindictam: quare ad opus misericordiæ maximè opus est illa altera virtute, nempe, mansuetudine quæ cernitur in ira reprimenda. Alioqui in corrupta na-

tura

tura maior erit vis iræ ad vlciſcendum, quam miſericordiæ ad condonandum. 3. Eſtote benigni & miſericordes, condonantes vobis mutuò offenſas: Quare benignitas & miſericordia maximè apparent cum condonamus offenſas & iniurias nobis illatas. Hoc in genere affirmari poteſt de omnibus virtutibus: quod omnis virtus arguatur rebus aduerſis. Parum eſt videri patientem, vbi non ſunt afflictiones, ſed ille demum verè patiens eſt dicendus, qui patitur afflictiones. Parum eſt videri fortem in pace, ſed in bello cernitur fortitudo. Sic parum eſt videri miſericordem, vbi non ſunt offenſæ: At in offenſis & iniurijs cernitur miſericordia. Quod ſi parua ſit miſericordiæ & benignitatis commendatio, niſi cum offenſæ fiunt, quid dicemus de barbara illa crudelitate noſtrorum hominum, cum nullæ ſunt offenſæ. Nos, credo, ſi permittamur naturæ noſtræ, quemadmodum diabolus quærit perniciem creaturæ, ita & nos non contenti eſſemus niſi extrema ſubuerſione creaturæ Dei. Sed ſi graue ſit iudicium eorum, qui non ſunt miſericordes tum cum ſunt offenſæ, quam graue futurum eſt iudicium eorum qui truculenti ſunt & ſæuiunt etiam tum, cum nulla fit iniuria? 4. Argumentatur ab exemplo Dei qui remiſit nobis omnia peccata noſtra. Nihil eſt quod magis conſolatur hominem quam conſcientia remiſſionis peccatorum. Qui ſcies igitur an tibi remiſſa ſunt peccata? nempe, ſi conſcius tibi ſis offenſæ fratri tuo condonatæ, id argumento eſt tibi & tuas offenſas condonatas eſſe à Deo. Sin verò huiuſmodi non ſit conſcientia, neſcio quod poſſis argumentum habere condonationis peccati tui: Imò qui fieri poteſt, vt bona conſcientia petas à Deo remiſſionem peccatorum, cum petitio ſeria remiſſionis nitatur conſcientia remiſſarum fratri tuo offenſionum?

Remitte

Remitte nobis, inquit, debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris. 5. Concludit eos debere imitari Deum: Quædam sunt Dei opera credenda tantum non imitanda, ex quibus est creatio mundi. Quædam vero sunt non credenda solum, sed etiam imitanda, ex quibus est opus illud misericordiæ præsertim in remittendis peccatis in Christo. Ex hoc igitur opere gratuitæ remissionis peccatorum in Christo, duplicem vtilitatem capimus: Primùm Deus remittit nobis nostra in se peccata: Deinde alij exemplo illius remittunt nobis nostra peccata in se commissa. Discamus igitur omnis boni erga nos DEO *in Christo gloriam tribuere, eumque eius fontem agnoscere, cum non solum (vt hîc discimus) ipse remittat nobis peccata in se nostra, sed etiam suo exemplo alios adcondonandas nobis in se offensas nostras inuitet. 6. Coniungit cum complexione argumentum nouum, quod sint filij* DEI, *cum prius illud argumentum sumptum sit à Dei exemplo. Ex quo discimus argumentum hoc à Dei exemplo non esse efficax nisi in* DEI *filijs. Quid igitur causæ est quod tam pauci moueantur vi huius argumenti: Deus condonauit nobis nostras offensas. Ergo condonate mutuo offensas? Respondeo: vix centesimus quisque est Dei filius. Quam paucos habet Deus filios in tanta vlciscendi cupiditate & tam barbara hominum crudelitate!*

2 Et versamini cum charitate, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & victimam Deo in odorem bonæ fragrantiæ.

ET VERSAMINI.] *Sextum præceptum speciale: Primùm habemus præceptum ipsum: Deinde rationem præcepti. Præceptum est, versamini cum charitate. Multæ requiruntur virtutes ad officia secundæ tabulæ, cuiusmodi sunt mansuetudo, misericordia, modestia, &c. Sed inter*

omnes præcipua est charitas, sine qua officia cæterarum virtutum parui momenti sunt: Ideoque ad Colloss. 3. 14. Apostolus alijs multis enumeratis tandem addit: Ante omnia induimini charitate, quæ est vinculum perfectionis. Et ad Rom. 13. 10. omnes leges secundæ tabulæ reducit ad vnicam charitatem, quam definit legis expletionem. Monet igitur hoc loco, vt versentur cum charitate. Argumentum sumptum est à Christi dilectione. Hanc explicat ab eiusdem sacrificio pro nobis semel oblato. Sic Rom. 5. 8. Commendat autem charitatem suam erga nos Deus, quod, cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est. Quibus verbis habes etiam id, quod præterea amplificat illam dilectionem, nempe, quod mortuus sit pro nobis, cum peccatores essemus, & inimici. Sacrificium Christi commendatur à fine suo, vt sit odor bonæ fragrantiæ. Allusio est ad legis sacrificia & δσμιαματα, qua significatur sacrificium hoc Deo placere. Omnia illa legis sacrificia neque peccatum tollere, neque à Deo approbari potuerunt: hoc autem Christi sacrificium & sustulit peccata omnia, & Deo acceptum fuit, Heb. 10. 4. 8. 11. Obs. Christus ex dilectione nostri offerens se Patri, acceptum fuit sacrificium. Hinc discimus nulla nostra officia Deo placere nisi alij alios amemus. Satis se fecisse putant homines si perfunctoriè frequentauerint cœtus Ecclesiasticos, & externo hoc cultu defuncti fuerint: cum interea eorum animi repleti sint odio in proximum. Verum audiant illi Christum Mathai quinto Capite, 23. 24. versibus. Si munus tuum attuleris ad altare, & illic memineris fratrem tuum habere aliquid contra te: Omitte illic munus tuum coram altari, & abi: Primum reconciliator fratri tuo, & tum veniens offer

munus

munus tuum. Esto benevolus litiganti adversus te citò, donec es in via cum eo.

3 Scortatio autem & omnis impuritas, aut avaritia, ne nominator quidem inter vos, sicut decet sanctos:
4 Et obscœnitas, & stultiloquium, & scurrilitas, quæ non conveniunt: sed potius gratiarum actio.
5 Nam hoc nostis, nullum scortatorem, aut impurum, aut avarum, qui est idololatra habere hæreditatem in regno Christi & Dei.

SCORTATIO VERO.] *Septimum speciale præceptum, quo vetantur sex vitia, quæ vsqueadeo detestari Ephesios vult, vt inter eos ne nominari quidem ea velit: Abstinendum enim est nobis etiam à nominibus rerum detestabilium. Ex his sex tria priora sunt vitia in actionibus vitæ: tria posteriora vitia sunt in sermone. Ex his quæ sunt in actione, primum est scortatio. Hoc vitium, etsi latè pateat ad quodcunque huiusmodi impuritatis genus, nam 1. Corinthiorum 5. 1. sub eo incestum comprehendit: tamen propriè est illa impuritas, quæ committitur ab ijs qui Matrimonio non sunt coniuncti: vt etiam hoc loco videtur accipi. Secundum est, impuritas: hoc est ipsum genus comprehendens sub se scortationem, adulterium, incestum, & libidinem illam quæ est contra naturam ipsam. Tertium vitium est Avaritia. Nomen significat inexplebilem habendi cupiditatem: cum quis per fas per nefas quærit ditescere, interea restringens liberalitatem suam erga alios. Argumentum quo dissuadet hæc vitia sumptum est ab eo quod decet vocationem sanctorum, vel eos qui ad sanctitatem vocati sunt, ac propterea gestant imaginem* Dei. *Sequuntur vitia illa tria quæ sunt in sermone: ea prohibet addita ratione, et illorum loco vnam quandam et præcipuam in*

sermone virtutem commendat, nempe gratiarum actionem. Primum vitium in sermone est obscœnitas: Hæc est illa quæ alibi αἰσχρολογια dicitur. Secundum est stultiloquium, quo comprehenditur inconsideratus quicunq; sermo, qui non est ad ædificationem aptus. Tertium est εὐτραπελια Hoc nomine Ethnici Philosophi intelligunt virtutem, quam vrbanitatem vocamus, & honestas illas facetias: sed eo vtitur Apostolus hic ad significandam scurrilitatem: in causa est, quod facetiæ illæ non tam ad ædificationem, quam ad voluptatem quorundam cum offensione aliorum comparatæ sint: et quod difficile sit efficere vt conueniant cum Christiana illa pietate & grauitate: Neque enim nati sumus ad ludum & iocum, sed ad tristitiam potiùs: debet enim vita nostra esse perpetua quædam resipiscentia. Dices annon reperiuntur in scripturis facetè & salsè dicta? Resp. Salsè dicta quidem in scripturis reperiri: Sic Deus ipse salsè excipit primos homines, Ecce homo factus est sicut vnus ex nobis cognoscendo bonum & malum: Sic Elisa salsè alloquitur sacerdotes Baal: Sic alibi sæpius in Ecclesia reperies, fateor, salsè dicta: Sed non dicuntur ista tamen ad hominum voluptatem: verum graniter & acerbè in inimicos ad Dei gloriam. Verum siue facetè, siue graniter loquamur, teneamus regulam illam superiorem Apostoli: Sit omnis sermo vester commodus ad vsum ædificationis, vt gratiam afferat audientibus. Obs. 1. Argumentatur ab eo decoro, quod in sanctos competit: obseruo igitur postquam semel sanctificati sumus, non debemus nosmetipsos inquinamentis huius mundi rursus contaminare. Mirum est homines tam diligentes esse in alijs rebus semel purgatis, in illa noua puritate retinendis: hic autem, hoc est, in corpore & animo suo

semel

semel sanctificatis per Christi sanguinem & Spiritum, tam negligentes in retinenda illa puritate. Imò complures purgant vestes vt sese contaminent: sed intelligant velim quanto cum periculo hoc sit coniunctum. Si pergant sic Spiritum illum tristitia afficere, metuendum est ne, vt est in 2. Epist. Pet. 2. 20. vltima eorum conditio fiat deterior priore. 2. Hîc vetat impuritatem, & eam quæ in facto est, & eam quæ in verbo est, omnem denique. Sciendum est hanc doctrinam in sola ecclesia retineri: Nam ex hæresibus nulla est, quæ non defendat aliquam impuritatis speciem. Imò pontificij arctè tenent titillationes istas libidinum impuras non esse peccata, sine voluntatis consensu. Nos vero, Deo sit gloria, damnamus omnem impuritatem, quæ verbo, quæ facto, quæ vel sola cogitatione, & interiori quouis motu admittitur. Verum est quidem inter vos multa impura patrari à multis: sed aliud est per infirmitatem labi, aliud defendere impuritatis doctrinam. Nos, Deo sit gloria, in Ecclesia nostra nullam huiusmodi impuram doctrinam defendimus. Ergo etiam hactenus sumus illa sancta Christi Ecclesia. [SED POTIVS] *Loco omnium illorum vitiorum, quæ sunt in sermone, commendat virtutem in sermone summam, nempe, gratiarum actionem, vt nimirum sermones illos de rebus obscœnis, stultis, & facetis commutemus gratiarum actione: præsertim cum gratitudo tota nostra non possit respondere innumeris Dei beneficijs.* [NAM HOC NOSTIS.] *Quia erant seductores, qui persuadebant inanibus sermonibus ista quæ enumerata sunt non esse vitia, ideo non contentus Apostolus superiori illo argumento à decoro, deterret eos præterea ab his ipsis vitijs argumento grauiori, nempe, exclusione à regno Dei. Grauem illam senten-*

tiam exclusionis primum proponit, deinde confirmat. Propositionis sententia facilis est, quod ad verba, ait [NAM HOC] vrget conscientiam ipsorũ, vtcunq; persuasum fuit ijs, ista non esse vitia. Sed quid est q̃ nouerunt? nempe, nullũ scortatorem, impurum, auarum habere hereditatem in regno Dei. De his vitijs supra diximus. Nunc tantum videamus auari definitionem. Auarum, ad exaggerandum hoc auaritiæ malum, breui definitione describit, eum idololatram appellans. Idololatria duplex est. Primum idololatria est, qua quis fiduciam collocat in creatura: Ideoq; honorem illum Deo debitũ creaturæ defert: deinde idololatria est, qua quis profitetur quidem ipsum Deum, sed non colit Deum vt ipse præscripsit verbo suo. Primum illud genus pugnat cum prima lege: Secundum cum secunda. Auaritia autem idololatria est non secundi, sed primi generis. Nam cum duæ sint creaturæ præsertim in quibus homo relicto creatore collocare solet fiduciam suam: altera homo, de quo sic ait Ierem. 17. 5. Maledictus qui fiduciam habet in homine, & statuit carnem brachium suum: altera diuitiæ: auaritia collocat fiduciam in diuitijs. Auaritia igitur idololatria est, quia collocat fiduciam in creatura: Ideoque Col. 3. 5. dicitur auaritia idololatria: Et auarus ideo idololatra est, quia collocat fiduciam in creatura: Ideoque hoc loco etiam dicitur auarus idololatra. Sed quaritur: An non & alijs omnibus modis vitiosi, idololatræ sunt dicendi, cum sit aliquid cui ita addicti sunt omnes, vt illud Deo præferant. Rom. 16. 18. De autoribus schismatum dicitur, quod non Deo, sed ventri seruiant. Philip. 3. 19. De Pseudoapostolis dicitur quod eorum venter sit Deus ipsorum Resp. verum quidem est illud: esse aliquid cui addicti sunt vitiosi omnis generis, sic vt illud Deo præferant:

ferant: sed dico hoc speciale esse auaro quod fiduciam suam & spem vitæ collocet in diuitijs, quibus addictus est: Ideoque eum specialiter idololatram appellandum. De his omnibus communiter ait, quod hæreditatem in regno Christi ac Dei non habent. Hoc est illud regnum, de quo Christus Math. 25. 34. Venite benedicti patris mei hæreditario iure possidete regnum illud, quod præparatum est vobis à constitutione mundi. Regnum hoc, est immortalis illa gloria: cuius pars est regnum illud, et dominium, quod cum Christo capite nostro habebimus in creaturas omnes. Dicit regnum esse Christi et Dei. Primùm omnium hoc regnum est Dei Patris, Filij, & Spiritus sancti. Deinde Deus dedit illud Christo, et mediatori, etiam qua homo est: Data est mihi, inquit, potestas omnis in cœlo, et in terra: quod regnum dicitur Christus, rursus Deo ac patri traditurus 1 Cor. 15. 24. Christus denique dedit illud nobis. Porro via qua nos peruenimus ad illud regnum hæc est. Pater adoptauit nos in Christo: iam adoptati, filij sumus: quod si filij inquit Apostolus, etiam hæredes: hæredes autem Dei, cohæredes vero Christi. Atq; hæc est illa gloriosa hæreditas, quam negat scortatori, impuro, et auaro. Sed quæritur hîc An hæc denuntiatio, vt videtur, absolutè sine conditione resipiscentiæ accipienda sit? Responsio facilis est ex 1. Cor. 6. 9. & sequentibus: Vbi postquam denunciauit idem iudicium aduersus hæc & talia vitia, addit deinde, Et hoc eratis nonnulli, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis. Ergo qui aliquando fuerunt scortatores auari, impuri, &c. sanctificati sunt & iustificati, ac proinde seruati. Ergo hæc mala non sunt ita deplorata, quin ijs resipiscentiæ remedio succurri possit. Quare cum per resipiscentiam instaurari possint, qui his vitijs

conta-

contaminati sunt, intelligenda est necessariò in huiusmodi denunciationibus Resipiscentia conditio.

6 Ne quisquam vos seducat inanibus sermonibus, propter hæc enim venit ira Dei in homines contumaces.

NE QVISQVAM.] *Hactenus fuit propositio grauis illius sententiæ: Ante confirmationem inserta est breuis quædam admonitio.* [NE QVISQVAM VOS SEDVCAT.] *Paulus. 1. Cor. 6. 9. in simili sententia & denunciatione vitur simili admonitione. Ne errate, inquiens, neque scortatores, neque idololatræ, &c. regni Dei hæreditatem possidebunt. Quæ autem causa esse potest? An tam crassum fuit eorum iudicium de his vitiis, vt putarent homines his ipsis contaminatos, regnum tamen Dei possessuros? Resp. verum quidem est illud Apost. Sicut non visum est ijs Deum in notitia retinere: ita tradidit eos Deus in mentem omnis iudicij expertem, vt facerent quæ minimè conueniebat &c. Sed hic intelligimus ex eodem illo capite 6. prioris ad Corinth. ex 2. Petri. 2. & ex epistola Iudæ extitisse in prima illa Ecclesia quosdam impuros canes potius quam homines, qui gratiam Christi transtulerunt in petulantiam, quiq; conati sunt persuadere scortationem reliquamq; impuritatem tantum in rebus adiaphoris esse: Ideoque, & hic, & illic grauiter denuncians admonet, ne seducantur ab huiusmodi hominibus. Sequitur nunc confirmatio denunciationis. Sumpta est ab experientia grauis iudicij in filios infidelitatis. Nam, inquit, propter hæc venit ira Dei in homines contumaces. Per iram intelligo iudicium profectum ab irato Deo.* DICIT *iram venire: hoc est, solere venire super filios infidelitatis. Quod si super eos veniat, ergo quodam modo fuit suprà*

eos

eos & in loco quasi superiori vt in cælo, ex quo delapsum incidit super eos, ac incidens obruit. Appellat filios infidelitatis hoc est, ex hebræa phrasi addictos infidelitati, qui obdurarunt ceruicem, & animum obfirmarunt. Ideoque propter duritiem suam, & cor quod resipiscere nescit accersunt sibi illud iudicium, præsertim verò thesaurizant sibi ipsis iram in diem iræ & patefactionis iusti iudicij DEI. *Obs. 1. Prius quidem argumento ab illo decoro, quod competit in sanctos, dissuasit hæc vitia: Nunc vero iudicia Dei aduersus eadem denunciat. Causa apparet in admonitione, nempe, quia impuri quidam homines seducebant ipsos ad peruersè iudicandum de his vitijs: quasi verò omnino non essent vitia. Obserue igitur: Omni tempore ad dehortandum à vitijs, vtendum est mitioribus argumentis, sed si videamus præoccupatos ab aduersario, & ita iam seductos vt credant vitium non esse vitium, peccatum non esse peccatum, tum argumenti genus maxime efficax ad eripiendos miseros è potestate* DIABOLI *et impostorum sumitur, à iudicio Dei. quos enim non alliciunt argumenta mitiora, ab officio christianorum, à præmio vitæ æternæ, eos à peccato absterrebunt iudiciorum comminationes. 2. Ait, Nostis hoc nullum scortatorem: tum subiungit: Nemo vos seducat. In natura nostra corrupta ea est efficacia erroris & deceptionis vt, quum sciant homines peccatum esse peccatum, & iudicium Dei manere peccatum: tamen ita fascinentur, vt videatur ipsis peccatum non esse peccatum, ac proinde nullam esse eius pœnam. Quare debemus semper suspectam habere nostram ipsorum naturam: debemus etiam vitare consortium impurorum hominum. Extiterunt omni ætate et adhuc sunt non tam homines, quam impuri canes, quo-*

rum hæ sunt voces: Scortatio annon naturale & vsitatum quiddam est? Aduersus eos qui sunt sub gratia Deus non erit crudelior: Cum fecerit nos ex nihilo, non erit carnifex noster. Infirmitas natura nos excusat. Hæ & huiusmodi voces non sunt audiendæ. Audienda est potius hæc vox è cœlo quasi tonans: Nullus scortator, impurus, aut auarus hæreditatem habet in regno Dei. 3. Denunciat idem iudicium aduersus regeneratos, cuius experientiam extare solere docet in filijs infidelitatis: Duo sunt hominum genera: alterum eorum, qui cum vocantur, audiunt, & profitentur veritatem: alterum eorum, qui cum vocantur, non audiunt. Hi sunt filij infidelitatis, quos nihil manet, nisi extremum iudicium. Sed sciant illi qui profitentur veritatem, si contaminarint se denuò ijsdem vitijs quibus sese polluūt infideles, professionem illam externam nihil ipsis profuturam, neq; effugituros se idem illud iudicium contumacium hominum. Math. 22. in parabola legimus inter cæteros ad nuptias regales vocatum quendam non indutum veste nuptiali. Is paruit quidem vocanti, venit ad nuptias, accubuit: sed cum inuentus est sine veste nuptiali, nihil illi profuit externa illa obedientia, nihil professio amicitiæ. Nihil prodest externa professio sine interna vitæ sanctimonia 4. Experientia iudicij statuitur in filijs infidelitatis. Multæ sunt rationes quibus vtitur Deus ad suos continendos à peccato, inter quas & hæc vna est, nempe, apprehensos reprobos et infideles in conspectu suorum quasi flagellat, vt discant illorum exemplo fideles Deum suum vereri. Non secus ac si prudens pater deprehensum in peccato seruū puniat præsentibus liberis, vt eo exēplo supplicij de seruis sumpti, liberi cautiores sint. Ecce misericordiā et seueritatem Dei, inquit, Paulus,

In filios, inquam ego, misericordiam, in seruos seueritatem. Sed discant qui loco filiorum sunt seueritate illa Dei in seruos moueri, ne & ipsi similiter peccantes seueritatis illius aliquam etiam partem experiantur.

7 Ne igitur estote consortes eorum.
8 Eratis enim olim tenebræ, nunc autem lux in domino, vt filii lucis incedite,
9 Nam fructus spiritus situs est in omni bonitate, & iustitia, & veritate,
10 probantes quid sit acceptum Domino,

NE IGITVR] *Concludit institutum non concurrendum cum infidelibus ad hæc & huiusmodi vitia perpetranda. Sententia igitur conclusionis est. Ne estote consortes filiorum infidelitatis in perpetrandis hisce et talibus vitijs, ob quæ venit ira Dei in ipsos.* [ERATIS ENIM OLIM] *Immoratur in conclusione tractanda. Argumentum autem sumptum est à præsenti lucis conditione. Nunc inquit, lux estis in Domino: Ergo ne estote consortes eorum. Sententia est. Spiritus ille sapientiæ & reuelationis, vt est Cap. 1. 17. ita Dei cognitione illuminauit occulos mētis vestræ, vt propter illam tantam cognitionem, non tam illuminati, quam lux ipsa dici commereamini. Hoc enim loquendi genus plurimum habet momenti. Lux igitur pro illuminatis sumitur. Ait eos lucem esse in Domino. Nam quicquid habemus boni, illud totum propter Christum mediatorem habemus, & in Christo capite. Non contentus nuda propositione huius argumenti, ipsum exaggerat à priori eorum conditione. Eratis olim tenebræ. Sensus est. Olim cum eratis gentes in carne, qui dicebamini præputium à circumcisis: tunc, inquam, mentem ita obscuratam habuistis per ignorantiam, quæ ex obduratione cordis fuit, vt non tam obtenebrati, quam ipse tenebræ dici potuissetis. Nã magnũ pondus est in hoc loquendi genere.*

Tenebræ igitur pro ipsis obtenebratis sumuntur. Obs. 1. Monet ne sint consortes contumacium hominum. Argumentum autem est à præsenti ipsorum fœlicitate: Hanc exaggerat à priori conditione. Vis igitur vitare consortium infidelium? Recordare conditionis tuæ præsentis, quæ est in tam clara luce. Vis ponderare, vt par est, conditionem illam tuam in luce? Reminiscere pristinæ ignorantiæ & miseriæ. Quis igitur est, qui cum infidelibus & contumacibus præceps ruit in omne scelus? Nempe, immemor vocationis suæ, & tantæ huius lucis. Miser homo, etsi fingas apud animum tuum, nunquam tibi aliud beneficium in vita contigisse, quam hoc ipsum, quod natus sis in hac tanta luce euangelij: beneficium habes inæstimabile. Quis denique immemor est huius lucis? Nempe immemor conditionis illius pristinæ, vel suæ vel maiorum. Sed hic homo etiam in luce degens, miserior est quouis eorum, qui in medijs tenebris vixerunt. Nam illi in tenebris cæcutiebant: hic in summa luce nihil videt, quæ extrema est miseria.

[VT FILII LVCIS] *Rursus infertur conclusionis sententia ex argumento proximo: cuius partes sunt duæ: altera affirmatiua, qua inbet vt incedant vt filij lucis. altera negatiua, qua vetat ne cõmertium habeant cum operibus illis infrugiferis tenebrarum. Quare prohibens consortium infidelium (quæ est conclusio ipsa inferenda) vna præcipit conuersationem in luce. Prior pars in hunc modum tractatur. Primum proponitur: deinde explicationis gratia obiter quasi afferuntur aliquot partes illius conuersationis in luce. Tertiò præscribitur cautio quædam et regula tenenda in conuersatione huiusmodi. Prioris partis conclusionis sententia est. Quod ad conuersationem attinet, incedite et viuite, vt filij luce, hoc est, lucis præditi. Nam*

ex

ex Hebræa phrasi cui addicti sunt, vel obnoxij homines, vel quo præditi sunt, filij eius vocantur. Sic hoc loco præditi illa luce cognitionis Dei in Christo, filij illius lucis vocantur. Eodem sensu 1. Thes. 5. 5. Filij DIEI *nominantur. Tum obiter innuit aliquot partes illius conuersationis, quas vocat fructus spiritus, hoc est, lucis illius quæ à spiritu accenditur. Partes sunt tres: prima generalis, bonitas, quæ in se complectitur omnes virtutes: Reliquæ duæ speciales, iustitia, et veritas. Iustitia est in factis propriè: Veritas in dictis. Postremò est cautio & regula quam præscribit tenendam in conuersatione ista.* [PROBANTES] *Hoc est, explorantes, & discernentes, quæ sit voluntas* DEI *bona illa accepta & perfecta. Rom. 12. 2. Et intelligentes quæ sit voluntas* DOMINI: *postea eodem hoc ca. 17. Ergo cautio est: In tota vita quærenda est voluntas Dei, eaque adhibenda tanquam norma omnium actionum. Obs 1. Quemadmodum data est nobis hæc lux solis, non ad otium et desidiã: nam nox data est ad quietem: sed ad res gerendas, non quidem malè: nam qui malè agit, odit lucem: sed ad res benè gerendas: Ita datus est nobis hic sol cognitionis Dei in Christo, non vt ociemur, sed vt agamus et ambulemus, non autem vt agamus malè, sed vt benè, sanctèq; agamus Sic Paulus ad Titum 2. 11. 12. Illuxit nobis gratia Dei erudiens nos vt, abnegata impietate, & mundanis cupiditatibus temperanter, & instè, & piè viuamus in præsenti sæculo. Ergo finis huius cognitionis est, vt benè viuamus. Aufer hunc finem: tum nihil attinet omnia cognoscere. Quo attinet enim destinatum ad finem, nisi sit ipse finis? 2. Statuit normam actionum omnium* DEI *voluntatem. Sint, exempli gratia, duo homines: alter pius: alter impius: versentur illi in vna eademque actione. Iam actio*

bona est respectu pij, respectu vero impij mala est. Causa est Pius probat quid sit acceptũ DOMINO *: Impius vero sequitur voluntatem suam, nihil inquirens in Dei voluntatem. Cum igitur tantum virium habeat* DEI *voluntas ad actiones vitæ, meritò in actionibus omnibus ea nobis exploranda est.*

11 Et ne commercium habete cum operibus illis infrugiferis tenebrarum, sed potius etiam arguite.

12 Nam quæ occulte fiunt ab istis turpe est vel dicere,

13 Sed omnia dum arguuntur a luce manifesta fiunt: Lux enim illud est quod omnia facit manifesta,

14 Quapropter dicit excitare qui dormis, & surge a mortuis & illucescet tibi Christus.

ET NE COMMERCIVM] *Sequitur altera pars conclusionis negatiua. Cuius sententia est: Ne commercium habete cum operibus filiorum infidelitatis, quæ infrugifera sunt. Infrugifera dicuntur non solum ob id quod nullum bonum fructum proferant, sed etiam quod acerbum: Nam stipendium peccati mors est. Quæ etiam opera tenebrarum dicuntur, non solum quod è tenebris, hoc est, ignorantia nata sint, sed etiam quod in tenebris perpetrata sint, vt postea patebit.* [SED POTIVS] *Rursus illustratur conclusio: quasi dicat: Tantum abesse ab eo debetis, vt participes sitis illorum operum, vt potiùs ea arguatis et reprehendatis. Argumentum hoc ita tractatur. Primo proponitur: Deinde eius ratio duplex affertur. Propositio itaq; est, vt potiùs arguant opera tenebrarum, hoc est, luce verbi adhibita, vt audiemus postea, coarguant, ac reprehendant. Ratio prima est ab insigni turpitudine operum istorum quæ occultè fiunt ab ipsis, vt quæ ne nominari quidem possint citra turpitudinem, ne dum patrari*

Causa

Causa autem huius tantæ turpitudinis est, quia illa opera ex tenebris profecta sunt, hoc est, ex DEI *ignorãtia. Nam si semel occupet ignorantia* DEI *mentem humanam, nullum scelus est tam graue q̃ non audeat homo: nihil tam turpè quod non perpetret, modò clam hominibus, à quibus aliquid mali metuit, id fiat. Obs. Cognitio* DEI *et conscientia voluntatis eius, homines à malo retrahunt.* [SEDOMNIA] *Ratio secunda est ab vsu reprehensionis. Vsus est: Omnia opera tenebrarum dum arguuntur à luce, manifesta fiunt. Sensus est: Etsi quam maximè occultè & clam fiant illa opera tenebrarum, tamen dum ex verbo Dei reprehenduntur, illa ipsa luce verbi* DEI *manifestantur, non tam alijs, quam ipsis operum authoribus. Hunc eundem vsum reprehensionis docet Apost. 1. Cor. 14. 24 &c. Arguitur, inquit, nempe, infidelis: vel idiota, ab omnibus, diudicatur ab omnibus, & ita occulta cordis manifesta fiunt, atque ita procidens in faciem, adorabit Deum. In verbis autem vnum lucis vocabulum considerandum est hoc loco. Verbum Dei ab illuminationis effecto, varias sortitur appellationes in Scriptura. Vocatur lux, vocatur dies, vt 1. Corinthiorum 3. 13. & 1. Thess. 5. 5. & quia lux hæc non est mortua aut imbecilla, sed ignita, viuens, & vim probandi ac explorandi habens, Cor. 3. 13. vocatur ignis. Postquam enim dixit diem declaraturum cuiusque opus quale sit, subiungit: Nam per ignem retegetur & cuiusque opus, quale sit, ignis probabit. Quod prius diem vocauit, posterius ignem appellat. Ergo vt hoc obiter dicam, Ignis illo in loco non est ignis purgatorij, sed verbum Dei ignitum: quod efficax quidem est ad explorandum & probandum doctrinam omnẽ fundamento Christo super ædificatam. Hactenus explicatu est vsus, sequitur*

tur eius confirmatio: luce manifestantur opera tenebrarum. Ratio est quia lux illa verbi Dei omnia manifestat. Argumentum est sumptum ab efficacia illius lucis verbi diuini. Rationem hanc confirmat testimonio quodam in quo promittitur Christum, veram illam lucem, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: Christum, inquam, illuminaturum eum, qui dormit in tenebris peccati. Sed consideremus diligentius hoc testimonium. In eo duo sunt. Primum est mandatum: Secundum est promissio. Mandatum datur dormienti. Qui dormit hoc loco est, qui dormit in peccato: vt accipitur dormire 1. Thes. 5. 6. Ne dormiamus, inquit, vt cæteri. Somnus hic grauis est admodum & lethalis adeò, vt Iudas dicat destinatos homines damnationi, vbi hoc somno semel sopiti fuerint, nullis vel horribilissimis Dei iudicijs excitari, ne iudicio quidem illo Sodomæ & Gomorrhæ. Quæ mandantur dormienti huic duo sunt: Primum est, vt euigilet. Hæc nimirum est illa vigilia, quam Apost. 1. Thes. 5. 6. opponit somno in peccatis. Ne dormiamus, inquit, vt cæteri, sed vigilemus, & sobrij simus. Secundum quod præcipit est, vt iam excitatus surgat. Excitati è naturali somno surgunt, ita & hic peccator dormiens excitatus surgit. Sed præcipit vt surgat è mortuis. Mortui sunt hoc loco, qui mortui sunt in peccatis & offensis, de quibus in Euangelio Ioannis. Hera venit & ecce nunc est, cum mortui audient vocem filij hominis, & qui audierint viuent. Ergo vides hunc somnum dormientis hominis lethalem esse. Magnum enim discrimen est inter somnum naturalem & hunc qui est in peccato. In somno naturali, etsi ad tempus sensus constricti teneantur, tamen facultates manent integræ: In hoc somno spirituali nulla reliqua est facultas

ad

ad vitam spiritualem, vt in homine mortuo nulla est facultas ad vitam naturalem. Hactenus mandatum, sequitur promissio. Sententia promissionis hæc est: Christus, hoc est, gratia Dei in Christo oblata in verbo, vt est ad Titum 2.11. Illuxit gratia illa Dei salutifera omnibus hominibus. Gratia, inquam, illa illuminabit hũc hominem semel excitatum & erectum. Quamuis verba videantur velle, primùm excitari & surgere dormientem huic, deinde illuminari: tamen intelligendum est vi lucis Christi excitari eum & surgere. Præcipit enim Deus in scriptura, quæ ipse gratia sua sola præstat. Hactenus de testimonio. De authore huius testimonij disputant interpretes. Non legimus in scripturis totidem verbis hanc sententiam: res tamen ipsa varijs in locis reperitur, vt Esai. 9.2. at 60 1. apertiùs in hanc sententiam scribitur: Surge, luce, quandoquidẽ aduenit lux tua. Fieri potest vt sit sententia quædam Christi, cuius illa ætate recens fuit memoria: cuiusmodi est & illa ab eodem hoc Apostolo citata sub Christi nomine, Act. 20.35. Beatius est dare quam accipere. Vt vt est, res ipsa in verbo scripto reperitur, in quo scriptum est quicquid ad nostram fidem et salutem est necessarium. Obs. 1. Dixit supra: Nam quæ occultè fiunt ab istis turpe est vel dicere: Ergo isti aliquam notitiam suorum operum habuerunt: Sciuerant enim se malè facere cum occultè facerent. Nam qui malè agit, conscius mali, odit lucem. Tum posterius dicit à luce manifestari illa opera. Hinc discimus lumen naturæ, etsi per illud aliquo modo retegatur peccatum, tamẽ non ministrare perfectam eius cognitionem: Solam autem illam lucem verbi diuini perfectè manifestare peccatum. Multa scripta sunt naturalis huius lucis beneficio à Philosophis, de virtutibus, de

vitijs: Multæ exhortationes & παραινεσεις: ſed ſi in vnum congeras omnia illa volumina, plus tamen virium videbis in decem illis verbis legis DEI, *ad manifeſtandum peccatum, quam in omnibus illis Philoſophorum ſcriptis. 2. Ait, dum coarguuntur peccata, luce manifeſta fieri: vnde obſeruo reprehenſionibus & comminationibus legis manifeſtari peccatum. Doceas aliquem Euangelium vel mille annos, nihil profeceris, nulla vllo tempore facta legis mentione. Quid enim attinet dicere: Remiſſa ſunt tibi peccata, ſi ignoret miſer ſe peccatorem? Atqui per legem, ait Paulus, eſt agnitio peccati. Viderint hoc homines iſti delicatuli, qui ferre non poſſunt reprehenſiones illas quæ ſunt ex verbo* DEI. *Certè ego diuinare non poſſum, quo tãdem modo impatientes iſti laturi ſunt intolerabiles illos cruciatus inferorum. 3. Ait luce manifeſtari peccata. Quid cauſæ putas eſſe cur Satan, & homines impij odio proſequantur, et oppugnent tam ſtrenuè hanc lucem veritatis? Quid cauſa cur vix centeſimus quiſque eam amplectatur: totus verò mundus ſequatur hæreſes & idololatriam? Hæc vnica eſt: opera tenebrarum luce manifeſtantur: Sic enim ipſe Chriſtus loquitur: Mundus odit me, quia teſtificor de mundo, quod opera eius mala ſunt. Profectò non eſt illud ſine ſumma Dei gratia, quod homo peccati ſui conſcius poſſit ferre ſibi illucentem vllo tempore iſtam veritatis lucem.*

15 Videte igitur quomodo accurate incedatis, non vt inſipientes, ſed vt ſapientes:
16 Redimentes occaſionem, quoniam dies mali ſunt:
17 propterea ne eſtote imprudentes, ſed intelligentes quæ ſit voluntas domini

VIDETE IGITVR] *Hactenus fuit præceptum ſeptimum. Sequitur octauum, cuius arrepta eſt occaſio ex proximo*

ximo loco. Primum proponitur: deinde exponitur: tertiò repetitur ac concluditur. Propositio est, videte igitur quomodo accuratè incedatis. Sententia est: Cum vos vt filij lucis debeatis arguere per lucem, & manifestare aliorum peccata quæ in occulto fiunt, videte vt ipsi sitis circumspecti. Nam carere debet, quantum fieri potest, omni vitio, qui in alterum paratus est dicere. Sequitur expositio his verbis: [NON VT INSIP. &c.] Quibus in verbis videmus duo requiri ad circumspectam vitam. Primum est Sapientia. Sapientiam ipse exponit postea, intelligentiam voluntatis Dei: Alterum est, vt cognitionem hanc voluntatis Dei in praxin redigamus, quacunque se offerente occasione: sic vt nullam eius redigendæ in praxin occasionem prætermittamus: imo vero redimamus vel rebus maximè charis, vt voluptatibus nostris, bonis, imò, si opus sit, ipsa vita nostra, o: casionem faciendi ex voluntate Dei. Locutio ipsa videtur sumpta esse à mercatoribus, qui voluptate, quiete, imo vitæ ipsius discrimine, redimunt occasionem quæstus sui faciendi. Quod autem his verbis habeatur præcepti expositio clarum est ex illo loco Coloss. 4 5. in quo idem præcipitur quod hoc loco: gerite, inquit, vos sapienter erga extraneos, redimentes opportunitatem. Idem est hoc reipsa cum eo, quod hic dicit: videte quomodo accuratè incedatis &c. [QVONIAM DIES MALI SVNT.] Hæc est ratio cur redimant occasionem. Sensus est. Cum tot passim sint scandala, tot corruptelæ in hoc tempore, vt difficile sit vel maximè pio, inter tot spinas sine læsione aliqua incedere: cum tempus totum ita à Diabolo corruptum sit, vt nulla eius pars Deo consecrari possit, nisi redimatur: Ideo redimite occasionem vel rebus charissimis.

Hebræi dies malos vocant tempora difficultatum & asperitatis plena. Gen. 47. 9. Pauci, inquit Iacob, & mali fuerunt dies annorum vitæ meæ. [PROPTEREA.] *Hæc est præceptio repetita & concluſa, de qua hoc tantum in præſentia dicimus. Quam prius vocauit ſapientiam, nunc ipſe exponit intelligentiam voluntatis Dei. Quam expoſitionem etiam nos antea ſecuti ſumus. Obſ. 1. Dies mali ſunt, inquit: Ergo redimẽda occaſio. En differentiam ſapientiæ Spiritus S. & ſapientiæ mundi huius. Spiritus S. ſic argumentatur: Dies ſunt mali: Ergo redime occaſionem, qua facias ex* DEI *voluntate. Mundus verò ſic:* DIES *mali ſunt: Ergo tibi viuendum eſt pro conditione temporum: quid enim potes miſer aliud facere? Corruptioni temporis num potes reſiſtere? 2. Dies mali ſunt, inquit: Ergo quibuſcunque rebus, vel chariſſimis, voluptate, diuitijs huius mundi, vita denique ipſa, ſi opus ſit, redimas occaſionem faciendi ex* DEI *volũtate. Obſeruo igitur: Qui amant mundi huius voluptates, diuitias, vitam denique ipſam, nullam profectò occaſionem* DEO *vnquam mercabuntur, parumque idonei mercatores inuenientur ad vſus* DEI. *An dicam parum circumſpectè viuere iſtos homines, alioqui tam prouidos, tam attentos ad rem, ad voluptates, & omnia denique, quæ ad vitam præſentem pertinent? quod paradoxon fortaſſe aliquibus videri poteſt. Imò dicam miſeram eſſe illam ſapientiam quæ fuit, vt deſipiamus in rebus cœleſtibus. Quare ſi quis ſibi videtur eſſe ſapiens in hoc ſeculo, ſtultus fiat, vt fiat ſapiens. 1 Cor. 3. 18. 3. Iubet accuratè incedamus: Ad hoc requiritur intelligentia voluntatis Dei: Intelligentia hæc non debet eſſe ociosa, ſed in praxin & vſum redigenda eſt, & redimenda eſt omnis occaſio faciendæ volũtatis* DEI *nobis*

iam

iam intellecta: in causa sunt dies mali. Ergo dies mali causa sunt, cur circumspectè nobis viuendum sit. Quamobrem si vnquam hominibus christianis fuit circumspectè accuratèq; viuendum, & hoc tempore maximè, quo mundus non tam decrepitus est, quam agit extremã animam, & omnis iniquitas abundat. Qua in re quod mihi videtur dicam. Multi queruntur hodierno die, de corruptione temporum: interea tamen cum temporibus non inuiti corrumpi se patiuntur, vitaque eorum nihil differt à vita seculi huius. Nobis autem potiùs danda est opera vt circumspectè viuamus in temporibus, quam queramur de temporibus: Nam quo peiores sunt dies, si nos interea circumspectè viuamus, eo profectò maior futura est gloria nostra.

18 Et ne inebriamini vino in quo luxus est, sed impleamini Spiritu:
19 Loquentes inter vos mutuo psalmis & hymnis, & cantionibus spiritualibus canentes ac psallentes in corde vestro Domino.
20 Gratias agentes semper de omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi Deo & patri.

ET NE INEBRIAMINI] *Nonum præceptum, cuius occasio ex proximo arripitur. Sic autem tractatur. Primum proponitur: deinde eius ratio redditur. Ne, inquit, inebriamini vino. Sensus præcepti est: Cum circumspectè viuendum sit, cumque nihil magis inimicum sit accuratæ & circumspectæ vitæ, quam ebrietas: ne igitur inebriamini vino. Deinde quò ad hoc magis moueat, addit rationem: quod ebrietas, quomodocunque fiat vt illi voluptatem ex ea capiant, vitium tamen sit & luxus. Nomen hoc propriè significat eam, quam vocamus vulgo prodigalitatem, hoc est, immoderatam profusionem bonorum Petrus 1. Epistola 4. 4. Luxus profusionem vocat. Ve-*

rum puto hoc loco significare intemperantiam, qua quis voluptatibus & ventri supra modum indulget. Nam intemperantia ferè comes est prodigalitatis, & prodigus est fere & libidini & ventri deditus. [SED IMPLEMINI.] Ebrietatis loco commendat Dei Spiritum. Est autem hoc præceptum decimum. Allusio est ad illam impletionem quæ fit per vinum immoderatè sumptum: cuius loco commendat Spiritus sancti impletionem. [LOQVENTES INTER VOS MVTVO PSALMIS, ET HYMNIS, ET CANTIONIBVS SPIRITVALIBVS.] Inducit quasdam hilaritatis partes, quæ ex illa Spiritus plenitudine sequuntur. Scimus ex ebrietate procedere impuram lasciuiam diuersi generis, in sermone, in cantu, in actione: Sic ex hac spiritus plenitudine procedit pura quædam hilaritas, cuius hic duæ partes enumerantur: vna est cantio: altera gratiarum actio. Cantio explicatur per partes, per instrumentum præcipuum, & per eum, ad quem dirigitur. Partes sunt, Psalmi, Hymni, & cantiones sic propriè dictæ. Psalmi sunt cantiones, cuiuscunque argumenti. Hymni sunt cantiones laudis. Cantiones deniq; propriè dictæ sunt laudis quoque, sed artificiosè magis quam hymni compositæ & augustiori forma. Hæ partes cantionis, spirituales dicuntur omnes, quod à Spiritu procedant, ipsiusque plenitudine. Instrumentum præcipuum est cor, non lingua solum, qua sola cantant hypocritæ, sed cor præcipuè. Postremò Dominus is est, ad quem dirigitur cantio, vt ipse glorificetur. Sequitur altera pars spiritualis hilaritatis, Eucharistia siue gratiarum actio. Deus Pater est, cui gratiæ agi debent, nempe, prima persona trinitatis, sed in mediatore Christo: sine quo nihil est acceptum DEO

Patri

Patri. Omni tempore agi debent, quia nullum est tempus quo eius beneficia erga nos non experimur. De rebus denique omnibus agi debent, quia omnia sunt ab eo, tam temporalia quam spiritualia bona, tanquam à primo fonte bonorum omnium. Obs. 1. Omnes homines natura quærunt causas lætitiæ & hilaritatis, quia omnes lati esse volumus. Hic duæ afferuntur: Ebrietas & plenitudo Spiritus S. Hæ ita inter se opponuntur, vt vbi vna sit, altera esse non possit: vbi enim ebrietas dominatur, ibi exulat ratio ipsa, vt nihil de sancto Dei Spiritu dicam. Videant igitur homines, num velint lætari ebrietate cum tristitia Spiritus sancti ipsos deserentis. 2. Iubet loqui mutuò inter se per Psalmos et Hymnos, &c: quo significatur ad mutuam ædificationem oportere tum loqui, tum Domino psallere. Obserua igitur spiritualem hanc hilaritatem inseruire tum ædificationi proximi, tum gloriæ Dei. Longè aliter res habet in impura illa hilaritate, quæ est ex ebrietate: nam tota est ad offensionem proximi, & Dei ignominiam comparata. Neque offensio est, vt nunc sunt tempora, in exemplo solum (nam ebrij hominis deforme spectaculum satis alioqui offendit) sed etiam in verbis contumeliosis, quibus ebrietatis vitio addicti, alios incusant tanquam abhorrentes ab humana societate, si non simul ebrietate sese contaminarint. Non est hoc nouum: Idem factum fuisse à Gentibus in principio aduersus eos qui conuersi erant ad veritatem Christi testatur Petrus prima Epistola vers. 4 & sequẽtibus: Cuius verba sunt. Quare illi, inquit, non concurrentibus vobis ad eandem luxus profusionem, peregrinari sibi videntur blasphemantes: Sed audi quod iudicium pronunciet aduersus hoc genus hominum.

Qui

Qui, inquit, reddituri sunt rationem ei, qui paratus est ad iudicandum viuos & mortuos. Idem iudicium adhuc manet nostri sæculi impuros homines nisi tempestiuè resipuerint.

21 Subiecti alij alijs cum timore Dei.

SVBIECTI.] *absolutis præceptis illis specialibus, quæ tamen communiter pertinebant ad quamcunque hominum conditionem: descendit ad specialia illa, quæ specialiter pertinent ad certas hominum conditiones, vt mariti & vxoris, parentum & liberorum, domini & serui. Omnes hæ conditiones communiter ad familiam pertinent: Ideoque œconomicæ vocantur, hoc est, pertinentes ad informationem familiæ. Ex his omnibus alia est conditio superior, alia inferior: Superior mariti est, inferior vxoris: Superior parentis, inferior liberorum: Superior domini, inferior seruorum. Ob hanc causam præcepta dantur vtrique, primùm inferiori, deinde superiori conditioni, vt videbimus. Priusquã veniat ad particularia præcepta, præmittit generalem admonitionem propriè & peculiariter spectantem ad inferiores. Admonitio est. Subiecti sitis alij alijs &c. Deus qui author est omnis ordinis constituit, vt sit ordo in omni politia & republica: Ordinem autem hunc voluit esse non inter pares omnes (nam ea est confusio, non ordo) sed inter impares: Superiores, qui imperent alijs: Inferiores qui obediant. In omni republica hæc considerantur: Primum ipsa respublica tota, deinde priuata familia, postremò singulares homines. In omnibus his ordinem hunc Dominij & subiectionis suo quodam modo voluit esse. In republica voluit esse magistratus & subditos: In familia voluit esse maritum & vxorem: parentes*

&

& liberos: dominum & seruos. In vno eodemque homine voluit eundem hunc ordinem esse in facultatibus animi, quarũ aliæ superiores sunt, vt ratio: aliæ inferiores, vt appetitus. Qui quidem ordo per lapsum hominis perturbatus est: ex parte autem restitutus est nobis in hac vita per Christum. Necessitas huius ordinis ea est, vt si eum tollas, nihil loci reliquum sit futurum præstandis aliis officijs. Qua in re videre potes mirificam Dei sapientiam in disponendis præceptis secundæ tabulæ. Præposuit quidem cæteris præceptum ordinis, & obedientiæ: nimirum ea re significans opus esse obedientia inferiorum ad officia reliqua quæ in lege requiruntur facienda. Nolo hîc digredi in reprehensionem hominum phanaticorum, qui abutuntur nomine christianæ libertatis ad tollendos è republica magistratus, & æqualitatem omnium, hoc est, horribilem confusionem stabiliendam. Vt igitur redeamus ad nostrum institutum: Requiritur hac generali admonitione ordo istle eminentiæ quidem aliorum, subiectionis verò aliorum: idque propter timorem illum quem Deo summo regi omnium debent. Quam rationem vt intelligamus, tenenda nobis est regula quædam in interpretandis legis præceptis: Ea autem est, quod primum præceptum debeat includi cæteris omnibus: quia obedientia primi præcepti est causa impulsiua & finalis reliquorum omnium: alioqui enim si non sit causa impellens, & finis omnium actionum tuarum Dei obedientia: quicquid feceris, non censebitur illud Dei cultus: verum simulata potius hypocrisis. Hæc est illa regula à Paulo præscripta 1 Cor. 10. 31. Siue editis, siue bibitis, siue quid facitis, omnia ad Dei gloriam facite. Paulus igitur in hac admonitione, cum debeat timor Dei esse causa impellens ad obedientiam præ-

standam hominibus, requirit vt alij aliis subijciantur propter timorem hunc DEI. *Obser. Præcipit subiectionem idque propter timorem Dei: Obserua igitur timorem* DEI *esse causam cur homines se alij alijs subijciant. Nam cum nihil magis contrarium sit humano ingenio, quam parere alijs, solus est hic timor propriè qui indomitam alioqui illam naturam subigit. Intelligendum autem est duplicem esse timorem, alterum Dei, alterum hominum. Si conentur homines alij, relicto Dei timore, sui duntaxat timore homines alios coercere & in ordinem cogere, videant ne id tyrannicum magis sit, quam legitimum imperium, & non perpetua sit futura illa coacta obedientia. Sin vero timore Dei illos continuerint, legitimum est hoc imperium et obedientia perpetua, vt quæ voluntaria sit, futura est. Permagni interest magistratum ciues suos in vero* DEI *timore iam primum instituendos curare, si velit fœliciter regnare: Alioqui nihil proderunt omnia etiam tormenta adhibita ad subigendam hominum ferocitatem.*

22 Vxores proprijs viris subiectæ estote vt domino.

23 Quoniam vir est caput vxoris, vt & Christus est caput Ecclesiæ, & is est qui salutem dat corpori.

24 Itaque sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita & vxores suis viris subjectæ sunto in omnibus.

VXORES] *Sequuntur particularia præcepta, quibus generale illud tanquã partibus explicatur. Primùm præcipitur viro et vxori, vt qui in familia præcipuam obtineant conditionem. Primùm autem præcipitur vxori subiectio. Quæ vt intelligatur paulò altiùs quædam sunt repetenda. Natura ipsa subiecta est mulier viro, in politicis, Ecclesiasticis, et domesticis. De politicis magis operosum esset nunc dicere. De Ecclesiasticis verò vt dicam, Paulus aliquot argu-*

argumentis probat eam subiici debere in Ecclesiasticis rebus. In priore ad Cor. 11.8.9. duo habet argumenta, alterum: Vir non est factus ex muliere, sed mulier ex viro: alterum, Vir non est factus propter mulierem, sed mulier propter virum. 1 Tim. 2. 13.14. duo similiter affert. 1. Vir primùm factus est, deinde mulier: 2. Adam non est seductus, sed mulier seducta, causa fuit transgressionis. De domesticis postremò vt dicam, sic de ijs præcipitur à Deo Gen. 3. 16. Erga virum tuum appetitus tuus esto & ipse potestatem in te habeto: hoc est, tum lege naturæ tum infirmitatis tuæ sensu dominium eius appetito. Atque hæc de subiectione vxoris, cuius præceptum leges etiam alibi, vt Coloss. 3.18. 1. Pet. 3. 1. Officia subiectionis plenè recensentur Prouerb. 31. quo loco officia præcipit partim spiritualia, partim corporalia. Corporalia, et quæ ad maritũ pertinent, & quæ ad totam familiam. Ad maritum: vt cum lege naturæ tum sensu infirmitatis suæ dominium eius appetat & ægritudines eius toleret. Ad totam familiam: vt toti familiæ pensum, & escam distribuat. Spiritualia sunt vt, bene composito priùs animo, sermo deinde sit sapiens & tota vita sit sancta. Subiectionem hanc commendat Paulus similitudine subiectionis & obedientiæ, quam vxores debent Domino: Vt Domino estis subiectæ, ita subiectæ estote maritis. Comparatio hæc est, non in æqualibus, sed similibus: Nam non æqualiter subiici debent vxores Domino & maritis. Argumentum hoc plus ponderis habet, quam si argumentatus fuisset à Domini ordinatione. Plus enim est, si dicas: Subiectæ estote maritis vt Domino, quam si dicas, quia Dominus ordinauit eam subiectionem: Hoc enim modo consortes quodammodo ipsius Domini fiunt mariti.

Similitudinem deinde confirmat duabus rebus, quibus mariti similes sunt DOMINO. *Prior est, vt Dominus est caput Ecclesiæ, ita maritus est caput vxoris: Idem habet 1. Cor. 11. 3. Velim autem vos hoc nosse Christum esse caput omnis viri, mulieris autem caput virum, Christi vero caput Deum. Posterior est, vt Christus est seruator corporis sui: ita maritus seruator est suo quodam modo vxoris suæ. Quicunque enim superior est regere & defendere debet inferiorem, atque ita & capitis, & seruatoris partes agere. Tandem concludit similitudinem. Itaque sicut Ecclesia subiecta est Christo: ita & vxores suis viris subiectæ sunto in omnibus. Ait, in omnibus: quænam sint ista satis intelligi potest ex similitudine. Domino subiectæ sunt vxores in pijs, licitis, & honestis: sic in his ipsis tantum maritis subiectæ sunt. Si autem contra Deum præcipiant mariti, tum illud locum habet, Præstat obedire Deo quam hominibus. Obs. 1. Vxores iubet subijci viris vt* DOMINO: *Ergo superiores quicunque* DOMINO *similes sunt, gestant in se eius quasi imaginem: quod certè verum est, nam dominium pars aliqua est imaginis illius* DEI *in homine. Videant ergo superiores ne committant quod indignum sit hac imagine: videant rursus inferiores ne violent hanc ipsam Dei in superioribus impressam imaginem. Imaginis enim suæ vindex certò futurus est* DEVS. *2 Iubet subijci maritis, vt* DOMINO, *cui similes sunt mariti in duobus, vt diximus Si velint itaque superiores subijci sibi inferiores vt Domino, videant sint capita inferiorum, vt Dominus caput est Ecclesiæ, hoc est, vt verè & legitimè superiores sint, ac præsint alijs: videant vt procurent salutem inferiorum, vt Dominus est conseruator corporis sui. Si hæc sint, subijcientur inferiores illis vt Domino: si hæc*

non

non sint, tale obsequium frustra expectent. 3. Duo sunt hic attributa superiori: caput est primùm, deinde ita caput, vt sit quoque conseruator. Obserua igitur potestatem omnem ordinatam à Deo in bonum hominum. Rom. 13. 4. Dei enim minister est tuo bono. Ne igitur accusent homines Deum, tanquam crudelem, quod aliorum libidini ipsos subiecerit: nam hoc in ipsorum bonum factum est. Quod si secus eueniat, vel hoc imputent sibi, si male meriti sint de DEO: *vel abusui potestatis: non autem potestati et ordinationi diuinæ.*

25 Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum exposuit pro ea.

26 vt eam sanctificaret, postquam eam purgasset lauacro aquæ per verbum.

27 Vt sisteret eam sibi gloriosam, id est ecclesiam non habentem maculam aut rugam, aut quicquam eiusmodi, sed vt esset sancta ac inculpata.

VIRI DILIGITE] *Præcipitur vicissim officium viri erga vxorem. Præceptum est, diligite vxores vestras. Idem præcipitur Col. 3. 9. 1. Pet. 3. 7. Petrus coniungit eo loco cum dilectione honorē, vxori vt vasi infirmori tribuendum: Qui quidem positus est in regendis & tolerandis infirmitatibus vxoris cum sapientia ac prudentia. Paul 1. Cor. 11. 11. toti sexui æstimationem suam tribuit: Nam postquam eminentiam & potestatem viri probauit hoc argumento præsertim, quod vir non sit ex muliere, sed mulier ex viro: ne putarēt viri eminentiæ huius ac potestatis nullum esse modum, subiungit deinceps, Attamē neque mulier est sine viro, neq; vir sine muliere in* DOMINO: *nam quemadmodum ex viro mulier fuit: ita vicissim per mulierem vir est: Vide igitur compēsationem. Petrus & Paulus longè aliter loquūtur de illo sexu quam Philosophi illi, & Poëtæ ethnici. Sed vt finamus naturales na-*

turaliter, hoc est, corruptè loqui: Loquamur nos de illo sexu, deq; alijs omnibus rebus, vt christianos decet. [SICVT ET CHRISTVS] Hæc ratio est à simili exemplo Christi. Eadem adhibita est in principio capitis, ad commendandam charitatem et dilectionem proximi. Fundamentum rationis huius superius positum est: Vt Christus est caput ecclesiæ, ita vir vxoris: Hinc sequitur, vt Christus dilexit ecclesiam: ita debet vir vxorem diligere: Nam coniunctionem illam Christi capitis & membrorum, causam statuit dilectionis Christi postea hoc eodem cap. 30. Vides igitur qualis amor hic requiratur. Christi amor castus est & purus: Talis debet esse amor viri erga vxorem. Sed vt de amore hoc aliquid præterea dicamus: Paulus ait 1. Cor. 9. 5. Annon potestatem habemus circumducendi sororem vxorem, vt reliqui Apostoli, et fratres Domini, vt Cephas. Vbi vides vxorem sororem etiã esse, ac proinde diligendam, non tantum vt vxorem, verumetiam vt sororem in Christo. Paulus commendans Onesimum fugitiuum seruum domino suo Philemoni, admonet eum plus quam seruum esse, nempe, fratrem dilectum in Domino. Ita ego affirmo vxorẽ christiani hominis plus quam vxorem, etiam sororem dilectam in Domino, ac proinde diligendam etiam vt sororem in Christo, non modo vt vxorem. Quod de seruis dico & vxoribus, idem dicere possum de vocationibus quibuscunq; in Christiana republica. Amplius est quæcũq; vocatio quam ipsa illa vocatio: Princeps christianus amplius est quam princeps, nempe, frater etiã subdito suo in Christo. Subditus etiam amplius quam subditus principi suo, nempe, frater dilectus in Christo. Pater amplius quam pater filio, nempe, frater in Christo, et sic de cæteris. Inter gentes enim fuerunt etiam hi omnes hominum

num ſtatus, ſed magno diſcrimine: Non fuit princeps amplius quam princeps apud eas : non ciuis amplius quam ciuis , quia illæ ſine Chriſto erant, ſine Deo in mundo. Maneat igitur illud: Inter Chriſtianos vnamquam q̃ vocationem eſſe quiddam amplius, quam vocationem hanc vel illam : omnes eſſe fratres & ſorores in Chriſto Ieſu: Ideoque præter illam, quæ ex officio & vocatione debetur, dilectionem, deberi etiam aliam, quia omnes inuicem fratres ſumus & ſorores in Domino. Non vident hoc niſi qui in Chriſto ſunt. Probat Chriſti dilectionem erga nos, à Chriſti ſacrificio pro nobis oblato, vt eandem eodem argumento probauit principio capitis. Porro Chriſti ſacrificium ad vſum Eccleſiæ accommodat, nempe Eccleſiæ ſanctificationem: quam deinde definit ex purgatione, quæ fit per aquam baptiſmi, et verbum. Purgationis igitur inſtrumenta duo ſunt : Primum baptiſmus, quem lauacrum aquæ vocat hoc loco: Tit. 3. 5. lauacrum regenerationis appellat. Eſt autem baptiſmus ſignum et ſymbolum interna purgationis per ſanguinem Chriſti & ſpiritum. Alterum eſt , verbum illud explicans nobis ſignificationem & vſum Sacramenti, & promittens Chriſtum cum beneficijs ſuis, cuius promiſſionis ſigillum eſt baptiſmus. Sequitur finis illius purgationis , adeoque ſanctificationis his verbis [VT SISTERET EAM SIBI GLORIOSAM] *Gloriam hanc definit , partim abſentia omnis impuritatis, partim præſentia omnis puritatis & ſanctitatis. Hæc vt intelligamus ſciendum eſt baptiſmum ſymbolum eſſe duplicis purgationis, vnius per ſanguinem Chriſti: alterius per ſpiritum. Purgatio ſiue ſanctificatio per ſanguinem perfecta eſt, & nos prorſus immaculatos & inculpatos ſiſtit Deo: vt quæ nihil aliud ſit quam gratuita remiſſio peccatorum*

catorum. Purgatio verò per ſpiritum, in hac vita inchoata eſt duntaxat: perficietur deinde in altera. Nihil autem aliud eſt quam noſtri regeneratio. Hic locus propriè videtur accipiendus de purgatione per ſanguinem, nempe, perfecta illa ſanctificatione. Aduerſarij dicunt regenerationem noſtram in hac vita perfectam eſſe: ad quod oſtendendum detorquent hoc Pauli teſtimonium. Verum, vt diximus, hic locus intelligendus eſt de prima illa ſanctificatione per ſanguinem. Sed vt demus illud, accipi poſſe locum de altera etiam ſanctificatione, nihil tamen efficient. Nam loquitur Apoſtolus de ſanctificatione per Spiritum, non vt in hac vita eſt imperfecta, ſed vt in altera perficietur. Solet enim ſcriptura nomina perfectarum benedictionum tribuere Eccleſiæ, quæ tamen in hac vita duntaxat inchoantur. Obſ. 1. Chriſtus & Eccleſia Chriſti exempla ſunt vtriuſque officij, & vxoris erga virum, & viri erga vxorem: Vxor enim habet in Eccleſia exemplum ſui officij, vir in Chriſto ſui officij exemplum habet. Sed quos demum mouent hæc exempla? Nimirum, eos qui huius Eccleſiæ membra ſunt: Ideoque dicitur de vxoribus quod ſubijci debeant viris vt Domino, quæ verba ſignificant obedientiam fidei oportere præcedere obedientiam maritis debitam. Sciant igitur homines, non ſine graui præiudicio violari hæc officia mutua viri et vxoris: Nam ſi fecerit vterque officium ſuum, argumentum eſt vtrunq; in Chriſti corpore coniunctum arctiori vinculo, quam illo matrimonij, nempe, eodem ſpiritu & eadem fide: Sin minus fecerit, argumentum eſt non coniunctos eſſe in illo corpore: in quo qui non ſunt nullam ſalutem conſequentur. Obſerua deinde certum quoddam doctrinæ caput, nempe, ſacrificium Chriſti profectum eſſe à dilectione:

à ſacrificio rurſus proficiſci ſanctificationem, quod ſit cum ſacrificium illud fide apprehenſum eſt.

28 Ita debent viri diligere ſuas vxores, vt ſua ipſorum corpora: qui dilgit ſuam vxorem ſeipſum diligit.

29 Nullus enim vnquam ſuam ipſius carnem odio habuit, imo enutrit ac fouet eam, ſicut Dominus Eccleſiam.

30 Quoniam membra ſumus corporis eius, ex carne eius, & ex oſſibus eius.

31 Propterea derelinquet homo patrem ac matrem & agglutinabitur vxori ſuæ & qui duo erant, fient vna caro.

ITA DEBENT.] *Secunda ratio eſt, cur viri debeant diligere vxores ſuas, ſumpta à naturali illo amore noſtri ipſorum. Hanc habet formam argumentatio, cuius omnes partes expreſſæ ſunt in textu. Omnis vir amat ſe, ac carnem ſuam: Qui autem diligit vxorem ſuam, ſeipſum diligit: Ergo vir debet diligere vxorem. Concluſio primo loco eſt: Aſſumptio ſequitur: Propoſitio poſtrema eſt. Concluſio manifeſta eſt* [QVI DILIGIT] *Aſſumptio nititur fundamento illo, quod ſequitur poſteà hoc capite. Qui duo erant fient vna caro: Vnde ſequitur, qui diligit vxorem, cum vir et vxor ſint vna caro, diligit ſe* [NVLLVS ENIM] *Propoſitio eſt explicata oppoſitis partibus, cuius fundamentum eſt, ſui amor naturalis. Quæri poteſt, an hîc reprehenditur naturalis ſui amor? Reſp. Eadem ſunt cauſa vtriuſque dilectionis, & noſtri et aliorum, nempe, imago Dei, quæ et in alijs & in nobis ipſis eſt: communis naturæ ſocietas, qua & cum alijs & nobiſcum ipſi coniungimur: redemptio facta per Chriſti ſanguinem & aliorum & noſtrûm ipſorum: poſtremò coniunctio in Chriſti corpore, qua & cum alijs & nobiſcum ipſi coniungimur. Ex his ſequitur non damnari prorſus noſtrûm ipſorum amorem, ſed damnari noſtri amorem inordinatum, qui eſt cum cupiditates, voluptates, vitam, & gloriam noſtram anteferi-*

mus Deo, voluntati, & gloriæ ipsius: cum nos ipsos cum neglectu, contemptu, aut offensione proximi quærimus. Nititur igitur hæc propositio amore nostri licito & iusto, sicut ex similitudine sequenti satis apparet. Illustrat enim propositionem simili exemplo Domini, qui viscera misericordiæ effudit in Ecclesiam. Nunc quod observo, hoc est: principio capitis, argumento ab exemplo dilectionis Christi quo nos dilexit, monit ad dilectionem fratrum: Eodem argumento mouet ad dilectionem vxoris hoc loco: Eodem argumento declarat dilectionem nostri ipsorum. Ergo omnis dilectionis exēplar est illa dilectio, qua Christus nos dilexit: cuius quidē dilectionis, si in corde sensum aliquem habuerimus, diligemus & nos ipsos & alios, vt oportet: Sin vero non habuerimus eius aliquem sensum non diligemus, vt oportet. Nam hoc loco naturalis amor nostri ipsorum, ad eam dilectionem tanquam regulam reuocatur, sine qua nihil est in eo sinceri. [QVONIAM.] Declarat hunc Christi affectum erga Ecclesiam suam, à summa illa coniunctione Christi, & nostri: In qua explicanda immoratur ad vltimum vsq; versum cap. Sciendum igitur est triplicem esse coniunctionem nostræ naturæ et Christi. Prima est naturæ nostræ, et naturæ diuinæ sub persona filij in vnam personam. Secunda est personarum nostrarum, sed absentium & perigrinantium à Domino, et personæ Christi Dei & hominis in vnum corpus mysticum coniunctio. Tertia est personarum etiam nostrarum, sed præsentium ad Dominū et personæ Christi coniunctio in vnum corpus glorioſū. Hæ tres coniunctiones ita inter se affectæ sunt, vt prima referatur ad secundā: Secunda ad tertiam. Nam si non fuisset prima illa naturæ nostræ, et Dei hypostatica vnio vnquam nos vniti fuissemus cum Christo in vnū corpus

Rursus

Rursus si non sit secunda hac coniunctio Christi & nostri in hac vita, dum peregrinamur à Domino, idq; per fidem, profectò nunquam præsentes cum eo coniungemur in altera. Sed relicta hac tertia de prioribus duabus dicamus, quia sunt magis huius instituti. Si eas inter se conferamus, videbimus consentire primùm in eo quod, quemadmodum prima coniunctio per spiritum facta est, ita secunda: Nam quemadmodum Spiritus sanctus ingressus vterum virginis, Dei naturam sub persona filij sic coniunxit nobis, vt ille sit caro ex carne nostra, & os ex ossibus nostris: Ita idem spiritus sanctus ingressus quasi vterum cordium nostrorum, & excitans in ijs fidem coniungit nos cum Christi persona, sic vt quodammodo nos euadamus caro ex carne eius, os ex ossibus eius. Consentiunt deinde in eo quod quemadmodum prima coniunctio ita spiritualis est quoad modum coniunctionis, vt sit substantialis quoad res quæ coniunguntur, sic secunda. Nam quemadmodum prima coniunctio est duarum naturarum quæ substantiæ sunt: Ita secunda est plurium personarum quæ substantiæ sunt. In his igitur conueniunt: differunt vero in hoc. Prima coniunctio est vnio hypostatica & personalis: secunda vero vnio est in vnum corpus mysticum. His igitur verbis non rectè quidam primam illam coniunctionem intellexerunt: neq; enim si ἐνσαρκωσιν illam Christi intellexisset, dictum fuisset nos esse ex carne eius, ex ossibus eius, sed contra illum esse ex carne nostra, & ex ossibus nostris. Accipio igitur hoc in loco secundam illam coniunctionem nostri et Christi: Quam quidem hac definitione quã possum facili comprehendo. Est igitur ea, personarũ nostrarum et personæ Christi, imò verò vtriusq; naturæ et diuinæ et humanæ Christi coniunctio facta per spiritũ et fidẽ quasi vincula, ordinaria ratione per verbũ et sacramenta nobis ministrata,

qua coniunctione ſit, vt participes ſimus omnium beneficiorum Chriſti. Dico coniunctionem perſonarum noſtrarum & perſonæ Chriſti, vt indicem eſſe ſubſtantialem ex ſubſtantia factam, & excludam omnem coniunctionem imaginariam, & eam quæ conſtat tantum participatione χαρίτων *& donorum Chriſti. Dico deinde & diuinæ & humanæ naturæ coniunctionem eſſe, vt excludam illam coniunctionem, quæ eſt ſecundum diuinam tantum, eamque in nobis manentem, quemadmodum dixerunt Neſtoriani. Dico tertiò coniunctionem hanc fieri per Spiritum ſanctum & fidem, vt ſignificem modum coniunctionis eſſe ſpiritualem & myſticum, & excludam coniunctionem illam quæ fit modo corporali per contactum phyſicum, quem ſomniant aduerſarij Chriſti & noſtri eſſe in cœna* DOMINI: *Dico quartò Spiritum & fidem ordinariè ſubminiſtrari per miniſterium verbi & ſacramentorum, quia ita ordinariè efficax eſt in nobis Deus, etſi aliquando extra ordinem operetur in quibuſdam. Dico poſtremò ex hac coniunctione ſequi participationem omnium donorum Chriſti, quia participato primùm ipſomet Chriſto, participes fiunt omnium quæ in eo ſunt, remiſſionis peccatorum, regenerationis, vitæ æternæ. Atque hac de coniunctione Chriſti & noſtri, quæ his verbis intelligenda eſt.*

[PROPTEREA DERELINQVET.] *Verba ſuperiora quibus illam coniunctionem Chriſti & noſtri ſignificat, illa ſunt, quibus Gen. 2. 23. Adamus agnoſcit Euam ex ſe factam, carnem ex carne ſua, os ex oſſibus ſuis: Ideoq; ſubiungit ijs ea ipſa verba, quæ proximè ſequũtur in Geneſi ibidem, quæ etiam hoc loco ſpiritualiter intelligenda ſunt de coniunctione Chriſti et noſtri. Nam quodammodo ſpiritualiter in Chriſto, & illo ſpirituali coniugio Chriſti & noſtri*

impleta

impleta sunt. Sed nos videamus etiam literalem, quã vocant, horum verborũ sensum, quia eo intellecto magis intelligetur spiritualis. Moses postquã narrasset institutionẽ DEI, *et verba Adami agnoscentis Euam ex se factam, concludit hanc coniunctionẽ viri et vxoris his verbis: Idcirco derelinquet homo patrem ac matrem, et agglutinabitur vxori suæ. Idcirco, inquit, hoc est, et quia mulier pars viri est, ac proinde natura illi coniuncta, & quia institutione diuina illi tradita est: Idcirco, inquit, derelinquet patrem ac matrem suam, &c. Verba hæc non sunt intelligenda simpliciter: nam coniuginm nihil præiudicij debet afferre alijs officijs, & honestatis partibus: sed comparatè, quasi diceret, potiùs deseret parentes, quam vxorẽ* [ET QVI DVO ERANT] *Math. 19. 5. Christus, inquit, Qui duo fuerunt, erunt vna caro: Item Marc. 10. 8. Item 1. Cor. 6. 16. Item hoc loco Gen. vero 2. 24. Non est expressa hæc particula (duo) etsi res ipsa illic habeatur: semo enim est de vno tantum viro, & vna muliere. Esai. dicit, Ne abscondas te à carne tua. 58. 7. Quo loco vnam carnem facit omnes fratres: sed hoc fit propter communis natura societatem. Hoc loco vna caro dicuntur vir et vxor, non ob eam tantum communem rationem, sed multò magis ob speciale illud coniugij vinculum, quod adeò arctum & angustum est, vt Prouerb. 2. 17 dicatur fœdus Dei, hoc est, Deo authore sancitum. Obseruationes sequuntur posthea.*

32 Mysterium hoc magnum est: loquor autem de Christo & de Ecclesia.
33 Itaque & vos singuli ita faciat, suam quisque vxorem ita diligat vt seipsum, vxor autem videat vt reuereatur virum.

MYSTERIVM HOC.] *Epiphonema, quo consideratione admirabilis huius arcanæ coniunctionis exclamat*

Mysterium hoc esse magnum, hoc est, arcanum: sed de qua re loquatur ostendit verbis sequentibus. De Christo et ecclesia. Coniunctio Christi & Ecclesiæ vocatur mysterium, quia humanæ rationi incognita est: Incognita autem est rationi humanæ, quia spiritualis est, hoc est spirituali modo fit, ac incomprehensibili: Ait enim Apostolus, Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei, & ne potest quidem cognoscere. Sed an potest, si audiat eam clarè & distinctè explicatam (vt demus quidem de hoc mysterio ante ipsum manifestatum, hominem ne potuisse quidem suspicari) An potest, inquam, si audiat eam humana ratio, percipere coniunctionem Christi & Ecclesiæ? Apostolus, post quam dixit, non percipit ea quæ sunt spiritus Dei, statim addit, sunt enim illi stultitia. Vt demus igitur naturali mentis luce hominem aliqua ex parte percipere quæ dicuntur, tamen quia stultitia illi sunt, hoc est, quia habet ea pro stultis, etiam hac ratione dicitur ea non percipere. Nam illud verum est: in cognitione mysteriorum Dei nihil valere mentis cognitionem: nisi eadem mente iudices, id quod cognoscis, veram ac solam esse sapientiam: nisi sit etiam efficax illa cordis apprehensio, quam fiduciam propriè appellamus. Obs. 1. Ait, agglutinabitur vxori, & non vxoribus: Deinde ait, Duo erunt vna caro. Hic manifestò damnatur Polygamia, quæ tantum abest ab eo, vt efficiat vnam carnem, vt etiam distrahat virum in multas carnes. Illud quidem verum est post primam institutionem, illam consuetudinem etiam apud ipsos patres obtinuisse: Sed nunc non disputo quam rectè hoc factum fuerit. Illud dico cum Christo non sic fuisse ab initio: Neq; verò melius corrigitur vnumquodque, quam cum ad primam institutionem reducitur. 2.

Propterea

Propterea, hoc est, propter Dei institutionem, qui duos rant fient vna caro. Obseruo igitur: Vnum hominem fieri virum & vxorem non tam vi vlla contractus ciuilis, quam vi institutionis Domini, quæ sola vim habet propriè efficiendi vnum ex duobus. Id Christus testatur. Quod Deus coniunxit, inquit, homo ne separet. (Nam quicunque secundum eius institutionem Matrimonio iunguntur, ab eo iunguntur Matrimonio.) Id etiam confirmat comparatio aliorum contractuum ciuilium cum hoc contractu facta: Cæteri enim quemadmodum voluntate hominum contrahuntur, ita voluntate hominum dissoluuntur: At non est ita in hoc contractu: Quod enim Deus coniunxit, homo ne separet. Postremo ipsa naturæ lex docet aliam & maiorem causam subesse coniugio, quam contractum ciuilem: Ipsæ enim gentes, quæ ignaræ fuerunt institutionis Domini, viderunt naturæ lumine vagas libidines, Scortationes, Adulteria contra naturam esse. Ergo per idem naturæ lumen viderunt vel naturam, vel aliud quid maius contractu ciuili causam esse coniugij. Manet igitur illud: præcipuam & vnicam ferè causam vinculi huius coniugalis esse, Dei institutum. Sequitur & aliud: Celebrationem coniugij in Ecclesia sanctorum per ministrum factam secundum institutionem ipsius Dei, non esse promulgationem aliquam, aut etiam confirmationem duntaxat coniugij iam facti, sed esse propriè ipsam effectionem vinculi coniugalis, q prius non fuit. 3. Vocat hanc coniunctionem Christi et Ecclesiæ mysterij nomine. Ergo non fit corporali, sed spirituali modo. Si enim corporali nullum iam est mysterium Hoc dictum sit contra realem illam præsentiam corporis & sanguinis Domini in cana. 4. Exponit hoc mysterium

de

da Christo & Ecclesia: Ergo nomine mysterij significatur hac coniunctio Christi & Ecclesiæ: Ergo non significatur viri et vxoris coniunctio in matrimonio, quemadmodum detorquent hunc locum aduersarij ad stabiliendum sacramentum matrimonij. Sed quæ est huius interpretationis causa? nempe, quia vetus interpres latinus μυστηριον *græcum vertit Sacramentum latinè: Sed quam benè non video: Primùm enim sacramenti vocabulum propriè significat signum significans:* μυστηριον *vero propriè significat rem significatam. Et ita ferè lego acceptam mysterij vocem in nouo testamento, vt Math. 13. 11. Eph. 1. 9. & 3. 3. Coloss. 1. 26. 1. Timoth. 3. 16. Apocal. 1. 20. & hoc loco. Deinde quorsum opus fuit illa vocis interpretatione, cum mysterij vocabulum latinis vsitatum sit? Sed an hoc satis validum est argumentum: Quia sacramenti vocabulum hic repertum est: Ideo matrimonium erit sacramentum? Annon potest illa ipsa coniunctio Christi & Ecclesiæ mystica hoc nomine appellari? Annon ab illo ipso interprete multis passim tribuitur nomen sacramenti, quæ non sunt sacramenta, vel ipsis fatentibus aduersarijs? tertio enim capite huius epistolæ vocatio Gentium Sacramentum dicitur. Sed relictis vocibus rem vrgent. Adumbratur coniunctio illa Christi & Ecclesiæ, hac coniunctione viri & vxoris in matrimonio. Verum est: Sed rursus declaratum est matrimonium, & illa viri & vxoris coniunctio Christi & Ecclesiæ coniunctione suprà eodem hoc capite versu 23. & sequentibus. Vt Christus est, inquit, caput Ecclesiæ: ita vir mulieris: tamen propterea illa coniunctio Christi & Ecclesiæ, huius non dicitur Sacramentum. Sed vno argumento à fine Sacramenti sumpto rem sit vrgebo. Sacramenti propriùs finis est reconciliatio nostri cum Deo, qui*

non

non est matrimonij: aut si sit, cum omnibus opus sit illare-
conciliatione et sigillo reconciliationis quocunq; à DEO dato
cur non sacrificuli vxores ducunt? verum vt alia omit-
tam quæ copiosè ab alijs contra mendacium hoc & com-
mentum humanum disputantur: si attendas vel oratio-
nis ipsius genus et vim exclamationis cum admiratione,
quæ non decorè accommodari possunt viri & vxoris con-
iugio, re, scilicet, non ita admirãda: si attendas antecedenti-
tia verba, quæ dicuntur manifestò de Christi & Ecclesiæ
coniunctione, quibus verbis hæc acclamatio subiecta est,
videbis apertissimè Apostolũ loqui, vt etiam ipse se expo-
nit, de Christo et ecclesia sua. [ITAQVE] Concludit simul
vtrunq;, et officium viri erga vxorem, et vxoris erga vi-
rum. Iubet autem vxorem reuereri virum. Paul. 1. Cor.
11. 7. ait, virum esse imaginem et gloriam Dei, mulierem
vero gloriam viri: Ait virum esse imaginem aut gloriam
Dei, quia representat imaginem gloriæ Dei et maiestatis
ipsius sibi à DEO cõmunicatam: mulierem vero ait esse glo-
riam viri, quia representat imaginem gloriæ viri sibi quo
dãmodo communicatã. Vnde sequitur vt vir debet reuere
ri DEVM illũ à quo accepit imaginẽ suam: Ita mulier virũ,
à quo accepit imaginem suam. Sed hæc in genere dicuntur
ab Apost. ad Cor. de quouis viro et quauis muliere: Nam
omnino sexus muliebris tenetur reuereri sexum illum vi-
rilem. Quantò magis debet vxor marito suo honorem de-
ferre. Monet Pet. 1. ep. 3. 7. honorem deferẽdum vxori, sed
tanquã vasi, hoc est, secundum hebræum morem, comiti et
administræ infirmiori. Mulier autẽ debet honorẽ viro suo
vt inferior superiori, Obser. hoc loco. Priùs præcepit vxori-
bus subiectionẽ, nunc vero timorem et reuerentiã. Nisi in-
terior sit cordis reuerentia, nunquam erit exterior subiec-
tio sincera et DEO accepta.

ARGVMENTVM,

Huius capitis partes sunt quatuor. In prima parte pergit in specialibus præceptis quę ad certas hominum conditiones pertinent, nempe, eas quæ sunt in eadem familia, parentum et liberorum, dominorum & seruorum, vsque ad versum 10. In secunda parte concludens vniuersum hunc locum præceptionum, omnibus communiter subijcit generale quoddam præceptum de induenda tota illa armatura Dei, ad versum vsque 21. In tertia parte cap. quæ eadem est Epistolæ sexta, significat se credidisse Tychico tabellario res suas priuatas coram exponendas, vsque ad versum 23. In quarta parte capitis, quæ eadem est septima & vltima epistolæ, claudit Epistolam salutatione quadam, qua bene precatur non tantum Ephesijs, sed toti Dei Ecclesiæ.

CAP. VI.

1 Liberi auscultate in Domino parentibus vestris: id enim est iustum,
2 Honora patrem tuum, & matrem tuam, quod est præceptum primum cum promissione.
3 Vt bene tibi sit, & sis longæuus super terram.

LIBERI] *Prima pars capitis, in qua primum præcipit liberis et parentibus. Hoc autem præceptum ad liberos pertinet. Primum est ipsum præceptum:* Deinde *sunt duæ eius rationes, vna ab eo quod iustum est, altera à promissione longæuæ vitæ, quam Deus in mandato suo promisit. Præceptum est: Liberi auscultate parentibus in* Domino. *Liberorum nomine intelligo omnes eos, qui ex aliis descenderunt: vt parentum nomine omnes eos, ex quibus alij descenderunt. Item liberorum nomine intelligo eos qui loco liberorum sunt, vt priuignum, priuignam, ge-*

nerum

nerum, nurũ: vt parentum nomine intelligo eos, qui loco parentum sunt, vt vitricum, nouercam, socerum, socrum. Ruth. 3.5. Ruth subijcit se in omnibus socrui, tanquam matri. Quicquid, inquit, edixeris mihi, faciam. Sed hodierno die rara est huiusmodi consensio animorũ inter socrũ & nurum. Auscultate, inquit, parentibus vestris. His verbis requirit obedientiam. Obedientia autem est illud officium externum, quod inferior debet superiori suo, auscultans ei in omnibus possibilibus & licitis, quod proficiscitur ex interiori cordis reuerentia & amore. Pars est illius honoris quẽ requirit Deus in præcepto quinto Honora patrem & matrem: Cõstat enim honor ille multis partibus: Primùm reuerentia & amore interiori: deinde externa obedientia: tertiò gratitudine, quæ sita est in pari compensatione parentum: de qua Paul. 1. Tim. 5 4. dum præcipit, vt liberi exerceant pietatem in eos, qui sunt familiæ suæ, & vicem rependant parentibus. Sed hodierno die tantum absunt ab eo liberi vt vicem rependant, vt ferè crudeliter spolient parentes omnibus ijs bonis quibus in grauescente iam ætate vitam tolerare possent. Quartò constat honor ille æquitate in tolerandis infirmitatibus et vitijs parentum, quantum licet per legem & voluntatem Dei. Nullum legimus grauiorem in scriptura tota execrationem, quam est ea qua Noachus execratus est filium suum Cham Gen. 9 25. quod patris nuditatem indicarit fratribus. Maledictus erit Cenahan seruus, seruorum erit fratribus suis. Sed cur potissimum inter cæteras honoris partes præcipit obedientiam? Resp. 1. eam trahere secum cæteras partes. 2. difficillimam hanc esse partem, cum nihil magis aduersum sit humano ingenio, quam alijs subijci: et quotus est quisq; qui vel parentibus sese libenter subijciat:

ſciat: cum tamen inter poteſtates, hac maximè amabilis ſit et naturalis. Hactenus de obedientia iſta: Quod ſi quaeras, quamdiu debeat durare. Reſp. ad extremũ vſq; vitæ, etſi cum aliquo diſcrimine: Nam dum ſunt liberi ſub patria poteſtate, maiorem debent obedientiam poſtquã vero conſenſu parentum liberati ſunt, non adeò obligantur: obligantur tamen etiam tũm ad certam quandam obedientiam, qua tenentur etiam ad extremum vſq; ſpiritum. Iubet poſtremo obedire in domino. Cauſa mouens et finalis obedientiæ erga parentes, debet eſſe Dei gloria: iuxta regulã illã quæ eſt 1. Cor. 10. 31. Siue editis, ſiue bibitis, ſiue quicquid facitis, omnia in Dei gloriam facite. mat. 23. 9. ita loquitur Chriſtus: patrem veſtrum neminem vocate in terra: vnus enim eſt pater veſter qui in cælis eſt. Quibus verbis illud planum eſt: ſicut Deus creator eſt noſter, conſeruator, redemptor: ita propriè patris nomine appellandus eſt. Verum quemadmodum viſum eſt ipſi vti hominibus, tanquam inſtrumentis, in gignendis nobis, educandis, et conſeruandis: ita patris nomen cum illis cõmunicauit. Quod ſi ita ſit, iuſtum eſt in illo patre, qui proprius et vnicus pater eſt, et propter eum, auſcultare terrenis hiſce parẽtibus. Hactenus fuit præceptum: ſequitur prima ratio, ab eo q̃ iuſtum eſt, ſumpta. Coloſſ. 3. 20. vbi idem præcipit, addit hanc rationem, nempe, quia Domino acceptum eſt. Item 1. Tim. 5. 4. quia acceptum, & honeſtum eſt coram Domino. Ergo iuſtum hoc loco eſt, q̃ Domino acceptum eſt, & conforme voluntati ipſius. Nam ſciendum eſt de voluntate Dei, quod ſit certiſſima regula omnis iuſtitiæ: quicquid enim vult Deus id iuſtum eſt, quia ipſe Deus ſumme iuſtus eſt, adeoq; ipſa iuſtitia. Sequitur alterum argumentum à promiſſione: quaſi diceret: Nam hoc eſt præceptum primum

mum cum promissione. (Honora patrem et matrem, &c) Quod ad ipsum præceptum attinet, nihil de eo hoc loco dicam. Tantum quæro cur dicat hoc præceptum primũ cum promissione? nonne et cætera omnia habent promissionem additam? nonne secundũ habet promissionem expressam? Resp. generalem esse illam promissionem, tum in alijs omnibus intellectã, tum in secundo legis mandato expressam. Hoc autem est primum præceptum cum speciali promissione, longæuitatis nimirum. Atq; hæc de hoc præcepto. Obs. 1 Philosophi gentium hanc obedientiã multis in locis præcipiunt Sed quis vnquam eorum dixit: auscultate parentibus in DOMINO. Obs. igitur discrimen. Paul. in præcepto suo non tantum ipsorum parentum, sed multò magis DEI eiusq; gloriæ rationẽ habet: cum sciat hoc à DEO præceptũ esse Illi tantum rationem hominum habuerunt, vlterius non viderunt. Similiter etiam differt obedientia christiani hominis ab obedientia Ethnici. Christianus in Domino & propter Dominum eiusque cultum auscultat parentibus: Ethnicus non propter DOMINŨ, sed propter alios fines quos sibi ipse proponit: Vnde fit vt eius obedientia omnis vera esse non possit, sed hypocritica duntaxat et simulata. Quicquid enim est, quantumuis speciosum videatur, quod non fit propter Dei gloriam, sed aliud quid quod proponit sibi homo, siue vtilitatem suam, siue honorem, siue quid tale, hypocriticum est illud totum. 2. Primum mouet eos ad obedientiam à iusto: Deinde promissione allicit. Moueamur igitur ad auscultandum parentibus, quia iustum est: quod si propter iustitiam nolumus, tum moueamur promissione: quod si ne promissionem quidem audire volumus, tum audiamus illas minas quæ sunt Exodi. 21. 17. Qui maledicit patri suo aut matri suæ, omnino morte plectitor.

Quæ

Quæ lex, si vim suam habuisset apud nos, multi iam prídem fuissent mortui.

4. Et vos patres ne prouocate ad iram liberos vestros, sed enutrite eos in disciplina & monitis Domini.

ET VOS PATRES NE.] *Nunc vicissim patribus præcipit. Primùm prohibet vitium: deinde commendat virtutem. Prohibet autem nimium rigorem his verbis: Patres ne prouocate ad iram liberos vestros. Natura omnes homines, quos Deus collocauit in loco aliquo eminentiori, seueriores sunt in eos qui ipsis sunt subiecti, nisi* DEUS *natura sanitiam ad certam æquitatem & moderationem, quam nouit ipse ratione, reuocet. Quod cum satis intelligerent Apostoli, prohibuerunt hoc seueritatis vitium, & contrariam æquitatem commendarunt quibuscunque superioribus, vt maritis Coloss. 3. 19. vt* DOMINIS *Coloss. 4. 1. 1. Pet. 3. 7. vt parentibus Coloss. 3. 21. & hoc loco. Nam monet hic ne nimia seueritate ad iram prouocent liberos. Coloss. 3. 21. incommodum seueritatis hoc affert: Ne liberi despondeant animum: fit enim, vt postquam seueritate parentum ad iram prouocati sunt liberi, abijciant illam quam erga parentes habere debent pietatem, & obfirment animum aduersus admonitiones omnes, aduersus minas, aduersus ipsa verbera: denique stupidi reddantur & inepti ad quiduis obeundum quod laudabile sit & honestum. Hæc hactenus de vitio præcepit: deinde virtutem commendat: nempe, vt educent liberos suos in disciplina & præceptionibus Domini. Hæc ad liberos, dum in tenera ætate sunt, pertinent: nam disciplina est ea, quæ posita est, partim in incitamentis humanioribus: partim in correctionibus ad cohibendam eius ætatis petulantiam.*

De

De castigatione hac Solomon multa loquitur in Prouerb. 13.24. & 19.18. & 29.15.17. Postremò 23.13.14. inquit Ne subtrahas à puero castigationem: nam si percusseris eum virga, non morietur. Tu virga percutito eum & animam eius ab inferno eripies. Sequitur præceptio quæ posita est in eo, vt breuissima simul et facillima præcepta veritatis & pietatis illi ætati tradantur, vt tener animus iam in prima ætate concipiat quadam conscientiæ, religionis, & bonorum morum semina, quæ deinde augescente ætate incrementum capiant. Sic Dominus Deut. 6. 20. 21. per Mosem præcipit Israëli, vt liberos suos instruant in ijs, quæ viderint ipsi. Huius educationis exemplũ exhibet Apostolus in Timotheo qui à puero in literis sacris educatus est. Hactenus de præcepto virtutis. Obs. 1. duo possumus hic colligere extrema, in quibus peccant parentes: interq; ea mediam virtutem. Vnũ est in excessu, rigor nimius: Alterum in defectu, nimia indulgẽtia. Mediocritas est παιδεια sed cum παιδεια coniungit νουθεσιαν, hoc est, monita Domini: vt sciamus frustra castigari corpus, nisi præceptis animus imbuatur, & flectatur. Vocat hæc præcepta Domini: Quadam præcepta sunt hominum: sunt etiam præcepta ex Dei verbo petita. Hæc maximè efficacia esse oportet in animis puerorum, quia habent coniunctum Dei spiritum. Rursus præcepta Domini partim sunt quæ instituunt in via salutis, partim de moribus & conuersatione dantur. Vulgo primùm tradunt pueris ista præcepta de moribus, eaque ferè ex prophanis authoribus petita: de Deo nihil aut parum: de Christo nihil: Sed ego hoc affirmo, iam primum tradenda esse illa præcepta quam facillima & quam breuissima, quæ ad salutem pertinent, & alteram illam vitam, sine quibus non possunt pueri in bonis

&

& sinceris moribus proficere. Ego enim bonos mores illos non appellarim, qui non proficiscuntur ab animo aliqua ex parte regenerato: Regenerari autem animus non potest nisi fide præcedente: fides verò est per auditum: Quare ego censuerim christianis pueris, quam primùm aliquid de DEO, *de Christo, de fide, de iustificatione, de sanctificatione, de cæteris deniq; capitibus Catecheſios inculcandum: Spiritus enim Dei sanctus ad mensuram aliquam, in pueris quoque est efficax.*

5 Serui auscultate iis qui vestri Domini sunt secundum carnem cum timore ac tremore, cum simplicitate cordis vestri, vt Christo.

6 Non ad oculum seruientes, vt qui hominibus placere student. sed vt serui Christi facientes ex animo quæ vult Deus.

7 Cum benivolentia seruientes Domino & non hominibus.

8 Vt qui illud sciaris singulos quic quid fecerint boni, hoc reportaturos a Domino, siue seruus fuerit siue liber.

SERVI OBEDITE.] *Nunc seruis præcipit. Primum est præceptum ipsum obedientiæ: Deinde est subiectus obedientiæ modus: Postremò proposita mercede allicit ad officium sincerè & ex animo præstandum. Præceptum est.* [SERVI *inquit,* AVSCVLTATE *&c.*] *Seruos hìc intelligo non mercenarios, qui, alioqui liberi, vendunt suas operas ad certum tempus: cuiusmodi sunt in vsu apud nos hodierno die: verum intelligo seruos illos, qui tum erant, cum Paulus hæc scriberet, emptos & addictos perpetuæ seruituti, nisi visum esset dominis eos manumittere: & in quos domini habebant per leges ius vitæ & necis. Hos iubet auscultare dominis secundum carnem. Dominos vocat secundum carnem, quia dominium horum tantum est in corpus & corporalia, non autem in conscientiam. Sic ad Philemonem scribit, Onesimum dilectum ipsi, & in carne, & in Domino: In carne, quia mancipium ipsius erat.*

erat: In Domino, quia frater. Ex quo loco manifestum est Paulum tribuere Philemoni dominiũ in Onesimum seruum, tantum quoad carnem. Sic 1. Cor. 7. 22 seruum consolatur eo quòd sit libertus Domini, quod de libertate conscientiæ intelligendum est. Quod autem de potestate dominorum, qui familijs priuatis præsunt, loquimur, idem intelligimus de potestate magistratuum. Vnde et hoc sequitur leges humanas non obligare conscientias hominum propriè, sed diuinas tantum. Dico propriè, & per se: quia lex humana obligat conscientiam propter legem Dei, quæ præcipit obedientiam legi humanæ præstandam. Sic intelligendum est illud Pauli Rom. 13 5. Non solum propter iram, inquit, sed etiam propter conscientiam, quæ nimirũ vrgetur Dei ordinatione, qua etiam vsus est Apost. paulò ante, tanquam argumento obedientiæ. Vnde Pet. 1. 2. 19. dicitur: Hoc enim gratum est, si quis propter conscientiam Dei suffert molestias. Vide, conscientiam refert ad Dei voluntatem, quæ sola propriè ipsam obligat. Hoc libuit obseruare, & propter aduersarios, qui imponunt conscientijs hominum tugum ceremoniarum à se inuentarum: & propter assentatores nostri temporis, qui regibus imperium etiam in conscientias hominum tribuũt, et nihil non. Hactenus præceptum: sequitur modus obediendi, qui duplex est. Prior est, vt cum timore et tremore obediant: qui quidem timor non debet esse seruilis: nam christianus, etiam seruus, non tamen debet moueri ad obedientiam timore seruili, sed filiali. Posterior modus est, vt cum simplicitate cordis auscultent dominis, vt Christo. Quid autem sit, obedire cum simplicitate cordis, verbis sequentibus quasi definit: ac primùm ostendit, quid non sit: deinde quid sit. Obedire ergo cum simplicitate cordis, non est

ad oculum seruire, vt qui student hominibus placere, hoc est, non est obedire obedientia quadam externa & simulata, qualis est obedientia eorum qui student placere non Deo, interna obedientia cordis, sed hominibus, externa quadam obedientia corporis: sed obedire cum simplicitate cordis est, facere ex animo quæ vult Deus, vt seruos Christi, hoc est, vt seruos non tam hominum, quam Christi ipsius, obedire ex animo, non tam Dominis, quam DEO *ipsi, qui vult ac præcipit hanc obedientiam:* [VT SERVI CHRISTI FACIENTES EX ANIMO QVAE VVLT DEVS.] *qui nimirum ipsi spiritu seruiunt: quemadmodum Apostolus de se loquitur Rom. 2. 9. Cui seruio, inquit, in spiritu, in Euangelio Christi.* [CVM BENEVOLENTIA.] *Exegesis & quasi definitio quædam proximi mẽbri: Facere enim ex animo quæ vult* DEVS, *est cum beneuolentia seruire* DOMINO *et non hominibus. Nam quicquid faciunt homines hominibus ex Domini præcepto et voluntate, illud accipit Dominus tanquam sibi factum.* [VT QVI ILLVD SCIATIS SINGVLOS QVICQVID FECERINT.] *Allicit ad simplicem hanc & sinceram obedientiam à mercede proposita quibuscunque, sine discrimine, bene agentibus, siue seruis, siue liberis. Paul. Rom. 2. 11. huius doctrinæ fundamentum habet, q etiam versu sequenti videbimus: Non est, inquit, acceptio personarũ apud* DEUM. *Ex hoc loco et similibus colligit aduersarius opera nostra perfecta esse, ac proinde mereri: quia nimirum* DEUS *ea compensat. Resp. Illud non sequi quod volunt, quia Deus reddit bonum etiam secundum opera imperfecta, &, nisi peccatum inhærens condonetur, condemnationem merentia, cum iudicat Euangelicè, hoc est, non ex pacto operum, seu obedientiæ propriæ quæ legi satisfaciat,*

tisfaciat, sed ex pacto fidei, siue iustitiæ Christi per fidem nobis applicatæ: & tamen secundum opera, vt secundum argumenta siue testimonia fidei, ex qua proficiscuntur, & quæ fidem esse in hominibus tanquam effectus, ostendunt. Ex huiusmodi igitur locis scripturæ, quæ iudicium secundum opera bona, quæ in hac vita fecimus, Christum facturum dicunt, neque meritum, neque perfectio operum sequitur. Obs. 1. Iubet obedire sicut Christo, & facere ex animo quæ vult DEUS, vt seruos Christi: Proponit mercedem reportandam à Domino, qui non excipit personas. Hinc discimus, quæ sit causa, cur serui non ex animo obediant dominis suis: nempe, in vocatione sua non proponunt sibi DEUM in Christo: non cogitant sibi seruiendum esse terrenis dominis propter eum qui hoc præcepit: non respiciunt ad eam mercedem, quæ est ab illo, sed ante oculos habent homines, ipsorumque mercedem Hinc fit vt ferè corde non sint sinceri, verbo sint responsatores, factis sint, vel negligentes, vel parum fidi. Quod si Paulus præcipiat seruis qui mancipia erant, vt in Christum intueantur, & propter ipsum seruiant: quantò magis possumus nos præcipere mercenarijs nostri temporis, qui alioqui liberi sunt, vt propter Christum seruiant, cum beneficio & gratia eiusdem Christi, qui liberauit animas à potestate Diaboli & mortis, hoc etiam habeant, quod liberi sint corporibus. Ante Christum enim nihil erat præter miseram seruitutem: Paulatim vero per fidem in Iesum Christum leniores & mansueriores facti sunt DOMINI: tandemq; seruos suos manu miserunt. 2. Cum propter Deum simplicem & sinceram seruitutem seruituri sint serui, imprimis dominis curæ esse debet, vt serui in vera DEI notitia in Christo instituantur.

Quod si secus fecerint, ne querantur sibi non præstari à seruis suis sinceram illam obedientiam, quam requirunt. Nam honorantes me honorabo, ait Dominus. 3. Putant vulgò qui infimo loco sunt, Deum de se non sollicitum esse, neque curæ esse Deo quid ipsi agant: sed falluntur: Deus videt, vel abiectissimæ cuiuscunque sortis hominis facta. Quod si ex animo fecerit quod vult DOMINUS *in sua quisque vocatione quantumuis abiecta, Deus profectò eum hominem, vt regem compensabit. Nam Deus noster non personas hominum, non quantitatem etiam facti, sed qualitatem potiùs et sinceram agendi rationem respicit, eamq; compensat.*

9 Et vos domini, eadem facite erga illos remissis minis: scientes vestrum etiam ipsorum Dominum esse in cœlis, nec personæ respectum esse apud eum

ET VOS DOMINI] *Viciſsim præcipit dominis.* DOMINI *illi veteres putarunt seruos ipsis tantum natos, ideoq; non pluris illos faciebāt quam pecudes, seseq; nihil illis debere existimabant. Contra autem Apostolus admonet dominos officij mutui in seruos, nimium rigorem prohibens. Officium autem istud dominorum, duobus argumentis vrget. Officium igitur cuius admonet est, vt eadem faciant seruis. Eadem hic intelligenda sunt, non mensura aut quantitate: nam domini & serui non est æqualis conditio: sed proportione quadam respondente seruorum conditioni. Nam in officio faciendo habēda est ratio conditionis illius hominis erga quē ipsum facimus. Sed videamus particulariùs quidnam officij exigat. Paulus Coloss. 4. 1. Domini, inquit, exhibete seruis iustum & æquabilitatem Hæc prima pars est officij in reddendo seruis, quod iustè ipsis debetur: Ex 1. Pet. 1. 18. licet addere huic parti lenitatem et benignitatem quandam tanquam secundam*

partem

partem officij, in remunerando non modo iustè, sed liberaliter etiam, & plena manu, pietatem, studium, et diligentiam seruorum. Nam ibi dominorum quosdam bonos vocat, hoc est, benignos & liberales. Vtranque hanc officij partem requirit DEUS *à dominis Hæbreorum Deut. 15. 12 & sequentibus. Coniungit cum præcepto officij, prohibitionem minarum, & sub minarum nomine rigoris cuiuscunq; generis, vt iniustorum mandatorum, defraudationis mercedis, nimiæ seueritatis in puniendo vel reprehendendo. Sed hanc speciem potissimùm prohibuit, vt videtur, quia vt plurimùm domini conspiciuntur irata & torua facie seruis aliquid minitari. Hæc de præcepto: sequuntur argumenta. Primum argumentum sumptum est à* DOMINO *etiam ipsorum, qui in cœlis est. Veteres illi domini, quia putabant nulli reddendam vnquam rationem officij sui erga seruos (nam quod ad magistratus legibus suis concedebant dominis ius vitæ & necis in seruos) idcò pro arbitratu ijs abutebantur: Verum Apostolus hoc loco significat esse* DOMINUM *ipsorum in cœlis, cui ratio sit reddenda. Secundum argumentum sumptum est à natura cœlestis illius* DOMINI, *q non accipiat personas hominum. Homines potentiores cum premunt tenues impunè illud ferunt ab ijs, qui debebant asserere tenues, quia nimirum excæcantur homines personis hominum, vt potestate, nobilitate, consanguinitate, diuitijs & cæteris id genus. Atq; hinc fit, vt* DEUM *quoque ipsum summum illum* DOMINUM *talem esse somnient. Verum Apostolus ponit ijs ob oculos, Dominum illum non esse acceptorem personarum, sed iudicantem ex operibus cuiusque (vt loquitur Pet. 1. epist. 1 17.) vt discant domini officium facere erga inferiores, & seruos suos. Obs. 1. Domini illius summi & cœlestis, vide-*

videmus hic officium hoc esse, vt exigat rationem eorum quæ Domini terreni fecerunt aduersus seruos suos. Sciant igitur superiores magistratus in terra, ad se pertinere, vt videant vt rectè fungantur inferiores magistratus officio suo erga eos qui ipsis crediti sunt: Nam hoc ad exemplum summi illius Domini faciendum est. 2. Dominus in cœlis ideo facit officium, quia non est apud eum respectus personarum. Superiores magistratus in terra ideo non faciunt officium, quia personas hominum respiciunt Iosophat 2. Chron. 19. 7. constituens inferiores iudices in ciuitatibus Iudeæ, posuit illis ante oculos Deum ἀπροσωπολήπτην, *& non acceptorem munerum. Bene esset cum nostra republica, si id facerent nostri iudices, & Deum ante oculos perpetuò haberent, cuius vices gerunt in terris. Sed etsi non fungantur officio suo, neque superiores, neque inferiores* Domini, *habent tamen oppressi certam ex hoc loco consolationem: Scientes, inquit, etiam vestrum ipsorum* Dominum *in cœlis esse.* Dominus *in cœlis cessantibus hominibus in officio suo non tamen cessabit. 3. vrget argumentis magis pungentibus* Dominos *ad suum officium, quam antea maritos & parentes, qui etiam cum potestate sunt: In causa videtur esse quia maior est naturæ coniunctio inter virum & vxorem, inter parentes & liberos, quam inter* Dominum *et seruum: ac proinde charitas, quæ est fons omnium officiorum, maior est. Obserua igitur vbi minor est naturæ coniunctio, ac proinde frigidior charitas: ibi opus est stimulo terroris iudicij* Dei *ad instigandos homines ad officium. Et certe non magis opus est seruis & subditis timore* Dominorum *suorum, quam dominis timore* Domini *sui, qui in cœlis est, qui cum absest, iusto* Dei *iudicio fit, vt serui & subditi non time-*

ant

ant ipſos : Imo vero ſæpè incutiatur DOMINIS *& magiſtratibus deterior timor, nempe, ſubditorum ſuorum Non enim caret periculo cum coguntur metuere ſibi à ſubditis ſuis. Obſ. 4. Ethnici etiam Philoſophi eandem æquitatatem dominis præcipiunt, ſed quo argumento mouent animos ? Nempe, vtilitatis, quam percipient ipſi* DOMINI : *Hoc vtile erit (inquiunt) ipſis Dominis, & toti familiæ. Sed Paulus hoc loco altiùs eos ſubuehit ad contemplationem Domini in cœlis: Ethnici non mouebantur ad officium niſi argumentis ijs quæ hunc mundum & inferiora ſapiunt, nempe, vtilitatis, honeſtatis, & iuſtitiæ quadam ſpecie : Idem quoque contingit ſimulatis Chriſtianis. Debent autem veri chriſtiani, qui ſciunt illum Dominum ſuum in cœlis eſſe, (vt cum Apoſtolo loquar,) & qui in cœlis hæreditatem expectant, altiùs oculos attollere ad cœlos, & commoueri amore, & timore cæleſtis illius* DOMINI.

10 Quod ſupereſt fratres mei corroboremini per Dominum & forte ipſius robur.

11 Induite vniuerſam illam armaturam Dei, vt poſſitis ſtare aduerſus inſidias Diaboli.

12 Quoniam non eſt nobis lucta aduerſus ſanguinem & carnem, ſed aduerſus imperia, aduerſus potestates, aduerſus mundi Dominos rectores tenebrarum ſeculi huius, aduerſus ſpirituales malitias quæ ſunt in ſublimi.

13 Propter ea aſſumite vniuerſam illam armaturam Dei, vt poſſitis reſiſtere tempore aduerſo, & omnibus confectis ſtare.

QVOD SVPEREST FRATRES MEI CORROBOREMINI] *Concludens hanc partem Epiſtolæ de præceptis, omnibus communiter ſubijcit generale iſtud præceptum, tanquam omnium ſuperiorum fundamentum,*

&

& armat Dei robore ac armatura Ephesios ad præstanda illa, quæ antehac commendauit, officia, [CORROBOREMINI, inquit.] Quia verò non fuit penes illos ista corroboratio sui, ideo non requirit ab ijs vt corroborentur sua vi, sed Domini: Corroboremini, inquit, per Dominum. Quid autem sit corroborari per Dominum, ipse exponit verbis sequentibus: Est nimirum corroborari per forte robur Domini. Quid rursus hoc sit, declarat familiari allegoria: Est induere totam illam armaturam Dei: [INDVITE inquit, VNIVERSAM ILLAM ARMATVRAM DEI.] Locutio hæc sumpta est à re militari. Milites descensuri in prælium induunt se priùs armatura, neque induunt se aliqua duntaxat parte armaturæ, galea tantùm, thorace tantùm, sed tota armatura: Ita, inquit ille, Induite totam illam armaturam Dei. Sed in quem finem? vt possitis, inquit, stare aduersus non apertam vim: nam hîc minus esset periculi: sed aduersus occultas insidias Diaboli: hoc est, aduersus DIABOLUM hostem callidum et vafrum Summa igitur præcepti est Corroboremini per robur Domini, vel Induite vniuersam ipsius armaturam, vt positis stare aduersus insidias DIABOLI. [QVONIAM NON EST.] Argumentum admonitionis est à genere luctæ et pugnæ: cuius sensus est: Quoniam, inquit, non est nobis lucta aduersus carnem & sanguinem, hoc est, homines, qui natura fragili sunt: sed aduersus spiritus, qui natura sunt non fragili, sed firma: non caduca, sed aterna: non enim illi, vt caro & sanguis, resoluuntur vnquam in puluerem. Obseruandum est autem eum hoc loquendi genere non excludere omninò carnem & sanguinem: nam lucta nobis est etiam aduersus homines, etiam aduersus nosmetipsos: sed comparatione facta cum illis spiritibus, nihili facere car-

nem

nem & sanguinem, loquiq; de hominibus, quasi nullo numero essent, quasiq; non sit nobis aduersus ipsos luctа. Describuntur autem hic magnificè & sublimiter spiritus isti aduersarij, partim à potentia, partim à malitia, partim de niq; à loco in quo sunt. Quod ad potentiam, appellantur imperia, potestates, mundi domini. Quid autem hoc postremum sit, exponit sequentibus verbis, dum vocat DOMINOS *tenebrarum huius seculi, hoc est, filiorum tenebrarum & infidelitatis, in quibus regnum obtinent hi spiritus. Causa cur imperium his tribuatur hæc est, quia semper, quantum in se est, potenter aduersus homines et* DEUM *feruntur: Id enim vnum agunt, vt homines perdant, &* DEUM *ignominia afficiant. Sciendum autem est hanc potentiam non esse ab ipsis spiritibus, sed à* DEO *qui laxat ijs habenas, ad opus prouidentiæ suæ per ipsos administrandum. Quod ad malitiam, appellantur spirituales malitiæ: Causa est, quia, quãtum in se est, malitiosè feruntur in* DEUM, *et in homines. Porro malitia hæc non fuit ex natura ipsorum prima sed ex defectione. Quod ad locum, tribuitur ijs locus in cœlestibus: Non hic intelligendum est ipsum cœlum, sed aëris regio, in qua Deus collocauit aduersarios hos spiritus. De loco autem non curiosi sumus: Designare videtur Apostolus locum è quo possunt commodè nos petere, cuiusmodi est locus superior. Hæc de genere luctа. Sciendum autem est eum tam terribilem nobis pugnam & luctam adumbrare, non vt nos terreat, & consternat: sed vt magis animet et excitet ad nos ipsos corroborandos et induendum vniuersam illam armaturam* DEI: *vnde ex hac luctа tanquã argumento statim concludit institutam hortationem. Propterea assumite vniuersam illam armaturam* DEI, *vt possitis resistere in die malo, hoc est, die ten-*

tationis et insidiarum, & omnibus confectis, hoc est, toto prælio iam confecto, stare, et victoriam ab hostibus reportare DUO *hic coniunguntur, resistere, et stare: Nemo enim omnibus confectis stat nisi qui restiterit priùs, Nemo, inquit Apostolus, 2. Timoth. 2 5 coronabitur nisi qui legitimè certanerit. Hactenus de præcepto eiusque argumento. Obs. 1. Hoc præceptum subiecit cæterùs, vt significet non debere nos ad officia illa superiora præstanda descendere, nisi armatos: Nam de ijs faciendis decertandum est necessariò. Persuadeant igitur hoc sibi christiani homines, nihil boni se facturos vnquam, nisi luctentur, nisi vi extorserint totum illud quantumcunque est è manu quasi Diaboli. Quare semper in armis sint necesse est, si semper aliquid boni agere velint. 2. Apostolus deduxit nos ad fontem ipsum omnium officiorum, quæ supra à nobis postulauit: Vnde discimus, hunc nostrum Apostolum & alios etiam, dum aliquid officij à nobis requirunt: non id requirere tanquam à nobis, tanquam à potentia, & libertate nostra, vt dicunt aduersarij: qui ex huiusmodi præceptionibus libertatẽ, scilicet, arbitrij nostri statim inferunt: sed à Dei robore, et potentia. Atq; vt hoc videant homines, solẽt præmissis iam præceptis officij, postremo loco fontem ipsum apperire. 3. Dicit non esse nobis luctam aduersus carnem & sanguinem. Si hoc cogitarent homines, non adeò laborarent in vlciscendis infirmissimorum hominum iniurijs. Sed hic videant astutiam Satanæ. Emittit aduersus nos homines tanquam totidem tela eminus proiecta: vt nos occupatos in ijs quasi telis frangendis, ipse incautos adoriatur interea, et opprimat. Vnde Apost. supra cap. 4. 26. ita præcipit. Sol ne occidat super iracundiam vestram, neque date locũ* DIABOLO. *Significans ira, et vindictæ cupiditate,*

nos

nos exponi tanquam prædam Diabolo. 4. In hac luctâ videmus tãquam in ſpeculo vnum hominem infirmum, vtpote, carnem et ſanguinem, ſtare in prælio aduerſus ſpiritus qui firmæ et ſtabilis naturæ ſunt, et eos quidem multos et multos illos potentes, et potentes illos malitioſos, et malitioſos illos in ſuperiori loco collocatos. Mirum eſt vnum contra multos ſtare: mirum eſt vnum infirmum aduerſus multos potentes, et principes mundi huius conſiſtere: mirum eſt hunc ſtare aduerſus multos illos etiam malitioſos à quibus nihil vnquã miſericordiæ expectandum eſt: mirum eſt deniq; hunc ſtare, aduerſus illos etiam collocatos in ſublimi, quaſi in cœlo ipſo, vt deſuper percutiant et imminent ceruicibus miſeri hominis. Iniquus planè videtur congreſſus. Videmus tamen hoc loco vnum hunc et infirmum reſiſtere primùm, deinde omnibus confectis ſtare, ac de hoſtibus ſuis triumphare. Mira omnia, ſed ne mirare: hic vnus homuncio in ſe infirmus, armatur tamen inuicto Dei robore, quo ſi vel infirmiſſimum quodq; et abiectiſſimum ſemel armatum fuerit, facilè reſiſtet toti potentiæ huius mundi, & reſiſtendo eam ſuperabit. Deus vt ex alijs ſuis proprietatibus gloriam ſuam conſequitur, iuſtitia, miſericordia, ſapientia, &c. ita etiam ex potentia: Sed quando fit vt ſummam gloriam ex potentia conſequatur? Quo maior eſt infirmitas creaturæ, quam armat ſua potentia, eo maior gloria ipſi accedit: Nam quo infirmior eſt creatura, eo maior apparet potentia ipſius Dei. Dicit enim Dominus, Potentia mea per infirmitatem perficitur. Quo autem maior apparet potentia, eo maior eſt Dei gloria. Verum igitur illud eſt, quo maior eſt infirmitas creaturæ, quam armat Deus ſua potentia, eo maior eſt gloria ipſius Dei.

Hoc maximè pertinet ad consolationem nostram. Nam quo tempore sentimus infirmitatem nostram, si interea sentiamus aliquam DEI *virtutem in nobis agentem, possumus profectò nobis ipsis polliceri certam victoriam, et persuasum habere Deum nostrum glorificandum in infirmitate nostra, cum* DEUS *quo maior est infirmitas creaturæ, eo maiorem consequatur gloriam. 5. Hîc videmus primùm nominari* DIABOLUM *quasi vnum, deinde plures spiritus malos. Sic Math. 25. 41. distinguntur* DIABOLUS *& Angeli ipsius: Sic nominatur huius seculi Deus 2. Cor. 4. 4 Et Belial 2. Cor. 6. 15. Et Satan tentator* καὶ ἐξοχὴν *Math. 4. 3. Et Serpens vetus, draco Apoca. 10. 3. & sequentibus. Et Luc. 8. 30 nominatur legio impurorum spirituum. Ex his colligi posse videtur esse vnum caput, & sub illo vno capite multitudinem malorum spirituum. Siue hoc ita sit reipsa, siue comparatione tantùm Christi & Ecclesiæ ipsius dicatur, vt quemadmodum Ecclesia habet suum caput, ita illa multitudo suum quoddam caput habeat & iniquitatis principatum, nihil interest. Vtrumuis enim sit, parum refert scire: modo illud sciamus esse malos illos spiritus omnes coniuratos in salutem nostram.*

14 State igitur lumbis circumcinctis veritate, & induti thorace iustitiæ,

15 Calceatis pedibus præparatione Euangelij pacis.

16 Insuper assumpto scuto fidei, quo possitis omnia iacula mali illius ignita extinguere.

17 Galeam etiam salutarem accipite, & gladium spiritualem, hoc est, verbum Dei.

18 Omni prece & supplicatione precantes omni tempore per spiritum & illi ipsi rei inuigilantes cum omni perseuerantia & supplicatione pro omnibus sanctis,

19 Et pro me, vt mihi detur sermo ad apertionem oris mei cum libertate vt notum faciam mysterium Euangelij.

20 Cuius causa legatione fungor in catena, vt, inquam, de eo libere loquar sicut oportet me loqui.

STATE IGITVR LVMBIS.] *Hactenus generalis fuit exhortatio, vt corroborentur per fortè robur* DOMINI:

vel

vel quod idem est, Induant vniuersam illam armaturam Dei, vt possint stare aduersus insidias Diaboli: fuit etiam argumentum exhortationis à natura luctæ: ex argumento concluſit assumendam esse vniuersam illam armaturam Dei, vt possint resistere tempore aduerso, & omnibus confectis stare. Nunc particulatim hortatur, vt assumant sibi singulas partes illius armaturæ. Quoniam igitur partes spiritualis armaturæ tractantur comparatione partium carnalis siue corporalis: ideò primùm numerabimus partes armaturæ carnalis ad maiorem spiritualium partium illustrationem. Partes igitur armaturæ carnalis sex fuerunt antiquitus: eas mutuatur Apostolus ad illustrationem propositi sui. Prima erat Balteus, hoc est bullatum cingulum, quo integebatur commissura Thoracis & Zomatos inde demissi ad genua, quo armabantur femora. Secunda, Thorax à pectore ad vmbilicũ protensus. Tertia Ocreæ, quibus integebantur tibiæ à genibus ad pedes & si volebant, etiam pedes ipsi. Quarta, Galea, qua tegebatur caput. Quinta, Scutum in sinistra manu. Sexta, Gladius in dextera. Ex his partibus quinque primæ inseruiebant muniendo corpori ipsius militis, sexta & vltima, nempe, Gladius ad resistendum & inuadendum vicissim hostem pertinebat. Atq; hac de partibus armaturæ carnalis. His respondent sex partes armaturæ spiritualis. Prima, Veritas respondens Balteo. Secunda, Iustitia respondens Thoraci. Tertia, Præparatio euangelij pacis respondens Ocreis vel Calceis. Quarta, Salus respondens Galeæ. Quinta, Fides respondens Scuto. Sexta, Verbum Dei respondens Gladio. Nunc tractabimus singulas partes spiritualis armaturæ, in ijsq; tractandis hunc ordinem seruabimus. Primùm videbimus qua sit vnaquæq; pars: deinde conside-

rabimus quid habeat ſimile, & commune cum vnaquaque parte corporalis armaturæ. Poſtremò quem vſum habeat vnaquæque in ſpirituali hac militia. Prima igitur pars ſpiritualis armaturæ eſt Veritas. Videamus primùm quid ea ſit: deinde quam comparationem habeat cum parte carnalis armaturæ: tertiò, quem vſum habeat in ſpirituali militia. Sic igitur inueſtigamus quid ſit. Paulus 1. Timoth. 1. 18. 19. Præcipit Timotheo, vt ſecundum Prophetias de ipſo prægreſſas militet bonam militiam, retinens fidem & bonam conſcientiam. Quo loco commendans Timotheo hanc militiam, armat eum bona conſcientia. Hanc cap. 3 9. appellat puram conſcientiam, quam igitur hic vocat veritatem, illic in eodem argumento militiæ, bonam conſcientiam nominat. Bonam conſcientiam definio, & quidem paulo rudiùs, eam, quam quis habet, cum conſcius ſibi eſt, non malefactorum, ſed benè rectèq; factorum in vocatione quiſque ſua. Huius ſenſum quendam habuit Paulus cum iniquis iudicijs Corinthiorum oppreſſus, diceret: Imò meipſum non dijudico, nullius enim rei mihi ſum cõſcius 1. Cor. 4. 3. Igitur hoc loco veritatis nomine intelligimus bonam & puram conſcientiam. Nunc videamus quam comparationem habeat cum baltheo militis. Balteus militis præcipuum ornamentum militis erat, quo integebat commiſſuram Thoracis & Zomatis, ſimul et medium ac lumbos decorabat: Sic non eſt aliud maius ornamentum chriſtiani militis quam bona conſcientia. Quemadmodum enim mala conſcientia ita hominem deformat, vt ea quaſi cinctus non audeat, ſi modo nõ ſit prorſus impudens, et frontem quod, aiunt, perfricuerit, in lucem prodire ſed fugiat cum Dei tum hominum conſpectum. Exemplo

emplo est Adam, qui post defectionem à Deo, malè sibi conscius fugit conspectum Dei, & inter folia arborum delituit. Adeò illum puduit malæ conscientiæ suæ. Quemadmodum, inquam, mala conscientia ita vt dixi, dedecorat hominem: Ita bona conscientia sic eum cohonestat, vt audeat ea fretus in lucem prodire, & offerre se conspectui Dei, & hominum: non extimescat tribunal Dei: non metuat hominum iudicia. Mihi, inquit, Paulus. 1. Corinth. 4. 3. hac conscientia fretus, pro minimo est quod ab hominibus iudicer, aut ab humano iudicio. Hactenus comparatio. Postremò est vsus huius partis armaturæ in Christiana militia. Nihil grauius dici potest aduersus hominem fidelem & integrum, quam si obijcias immeritò, malè gestum officium. Remedium vero aduersus hanc tentationem est, testimonium bonæ conscientiæ. Paulus, vt vides 1. ad Corinthios 4. pro nihilo habitus in officio Apostolico, et contemptus à Corinthijs præ Pseudoapostolis, huc confugit: Nullius rei, inquit, mihi sum conscius. Idem Apostolus, vt est 2. Corinth. 1. 12. accusatus à Corinthijs inconstantiæ, quod non venerit ad ipsos, sicut pollicitus erat, huc tandem confugit. Hæc est gloriatio mea, nempe, testimonium bonæ conscientiæ nostræ, quod cum omni simplicitate & sinceritate versatus sum in mundo, potissimùm autem apud vos. Hæc de prima parte spiritualis armaturæ. Secunda est Iustitia, quæ respondet militis thoraci. In qua explicanda seruabimus eum ordinem, quem proposuimus. Iustitiam igitur intelligo non eam, quam nobis imputatam fide apprehendimus, hoc est, Christi iustitiam, sed inhærentem in nobis ipsis intelligo: eam scilicet de qua 1. Ioan. 3. 7. Qui exercet iustitiam, hoc est, bona opera, iustus est.

Iustitiam

Iustitiam igitur eam intelligimus, quæ posita est in operibus regenerationis. Hanc comparat Thoraci hoc loco: Sic Esai. 59. 17. Iustitia Domini comparatur loricæ: Et Iobi. 29. 14 comparatur vestimento. Iustitiam, inquit, induebam, & induebat me Dominus, hoc est, honorabam Dominum vita integrè transacta, & Dominus honorabat me apud alios. Similitudo autem hæc est: Thorax reddit pectus tutum, ac munitum à petitionibus aduersarij: Sic iustitia armatus, tutus est christianus miles à iaculis Diaboli, & firmus stat aduersus ipsius petitionem omnem. Hanc firmitatem exprimit Dauid Psalmo. 112. 3 Iustitia eius, inquit, de iusto loquens, permanet in æternum. Sic Prouerb. 10 25 dicitur iusto fundationem esse perpetuam. Quod ad vsum huius partis armaturæ in spirituali militia: eum docuit Christus illa parabola prudentis, qui fundauit domum suam super petram: Qui audit, inquit, sermones meos, & facit eos (Iustus autem est in faciendo) hunc assimilabo viro prudenti, qui ædificauit domum suam super petra. Pluuia descendit, flumina venerunt, venti flauerunt, & inciderunt in domum illam, stetit autem & non cecidit, quia fundata erat super petra: Ita etiam stabit iustus: Incidentibus in eum pluuia fluminibus, & ventis tentationum, omnia illa tamen, imò portæ inferorum non præualebunt aduersus eum. Scimus hoc omnes, non esse grauiorem aliam hac tentatione, qua Diabolus sollicitat nos ad vocandum in dubium electionem, & vocationem nostram. Petrus 2. epist. 1. 10. huic opponit iustitiam nostram in operibus, quæ sicuti profecta sunt ab electione et vocatione, ita tãquam testimonia quædam, ea ipsa nobis confirmãt. Studete, inquit, electionem vestram firmam facere, nempe, per opera quæ testabuntur vobis,

vos

vos electos esse & vocatos. Atq; hæc de secunda parte spiritualis armaturæ. Sequitur tertia, in qua explicanda propositum ordinem sequemur. Tertiam vocat præparationem Euangelij pacis. Præparatio igitur Euangelij est, Euangelium ipsum, quod cum semel intelleximus, parati sumus ad ingrediendum periculosum huius vitæ cursum. Quo sensu Danid dixit, Ps. 119. 105. Lucerna pedibus meis Domine, verbum tuum, et lumen semitis meis: Vocat euangelium pacis, hoc est, reconciliationis cum Deo, vt alio loco sermo reconciliationis ab Apostolo dicitur. Similitudo autem cum calceis hæc est. Calcei sunt comparati ad iter aliquod ingrediendum, est enim hic eorum vsus, et iam calceatus miles, paratus est ad ingrediendum prælium: Sic Christianus miles cognito Euangelio, siue læto illo nuncio reconciliationis suæ cum Deo, paratus est ad iter huius vitæ periculosissimum, instructum & obsitum spinis tentationum innumeris, conficiendum. Vsus postremo huius partis in spirituali militia hæc est. Multæ sunt tentationum spinæ, quocunque nos vertimus, via parum tuta est, Satan mille peccandi occasiones foris obijcit. Remedium est, cognitum ac intellectum Euangelium, quod est Lucerna pedibus nostris, et lumen semitis, vt ait Propheta. Nam Euangelij cognitione quasi parati & accincti ad iter, inter tot spinas tutò ambulare possumus. Hactenus fuit tertia pars armaturæ spiritualis: Sequitur quarta, nempe, Fides, quæ respondet Scuto. Fidem intelligo non tam instrumentum ipsum quo Christum & iustitiam ipsius apprehendimus, quam Christum ipsum cum sua iustitia fide apprehensum: Similis est fides Scuto, Quemadmodum enim Scuto excipiuntur ictus et tela hostium, & excepta retunduntur & repelluntur. Ita fide excipiun-

tur ignita Diaboli tela, & excepta extinguuntur. Interpretandæ ſunt hoc loco duæ voces. Prima vox eſt (igniti) Vocat enim ignita Diaboli tela: hoc plus eſt quam ſi dixiſſet acuta: maior enim quædam vis eſt in igni. Vocantur autem ignita ab effecto, quod immiſſa in corda hominum affectus cordiũ inflãment quaſi igni. Secunda vox eſt, extinguendi: (ducit enim extingui ignita hæc tela) hoc plus eſt quam ſi dixiſſet retundi aut repelli. Reſpondet verò naturæ telorum ignitorum: quod enim ignitum eſt, id extingui dicitur, vt quod acutum eſt, retundi. Hæc igitur eſt comparatio. Poſtremum eſt, vt videamus vſum huius partis in ſpirituali militia. Poſtquam tentationibus Diaboli ſuperiores tres partes armaturæ obiectæ ſunt eo, quo diximus, modo: Diabolus inſtaurato rurſus prælio noua tela contorquet, quæ ſi non excipiantur ſcuto fidei, neq; Balteus veritatis, neq; Thorax iuſtitiæ, neq; Præparatio euãgelij ea poterunt ſuſtinere. Prima igitur tentatio eſt aduerſus bonam conſcientiam. Opera imperfectè bona conſcientiam bonam efficere non poſſunt: Tua ſunt eiuſmodi: ergo conſcientiam bonam efficere non poſſunt. Huic tentationi niſi opponas Scutum fidei, Diabolus certò prævalebit. Sic igitur reſponde: Opera imperfectè bona, ſi in ſeſe tantum conſiderentur, ſine fide, non efficiunt, fateor, bonam conſcientiam: quia quod imperfectum eſt, conſcientiam prorſus puram non efficit: Sin vero opera illa cum fide accipias, quæ tegit defectum ipſorum operum, quamque inter noſtra opera & Deum mediam interponimus: tum quidem bonam conſcientiam efficiunt etiam opera noſtra alioqui imperfecta. Secunda tentatio eſt aduerſus iuſtitiam bonorũ operum. Opera imperfecta non placent DEO: *Opera tua ſunt imperfecta: ergo non placent* DEO. *Huic tentationi*

neceſſariò

necessariò opponenda est fides. Sic igitur respondeo. Opera imperfecta non placent Deo quidem, vt sola accipiuntur: sin verò cum fide accipiantur, placent. Nam peccata et defectus in nobis reliqui, propter imputatã Christi satisfactionẽ nobis condonantur, et per fidem placet Deo noua obedientia. Tertia tẽtatio est aduersus præparationem euangelij pacis. Cognitio euangelij illius non statim id efficiet, vt illæsus ambules inter tot tentationũ spinas. Multi intelligunt quidẽ euangelium qui tamen in tota vita offendunt. Respondeo, te ita intelligere Euangelium, vt etiam credas, negq; id in genere tantum, sed multò magis in specie. Vides igitur Scuto fidei excipi ea tela quæ tres illæ priores partes armaturæ propulsare non possunt: vt non immeritò dictũ sit ab Ioanne 1. Epist. 5. 4. Hæc est victoria quæ vicit mundum, nempe, fides nostra. Adeò nihil sunt omnia, quæ in nobis sunt, quantumuis bona, nisi Scuto fidei muniantur: quæ sola iustificat nos coram Deo, & iustificatos seruat. Quinta pars armaturæ est salus, respondens Galeæ. Eam igitur ordine proposito persequemur. Salutem intelligo spem salutis vt 1. The 5. 8. Induti, inquit, pro Galea spe salutis. Spes salutis comparatur galeæ: quia quemadmodum cum Galea caput militis est armatum, tum audet attollere caput suum etiam inter medios hostes, et ictibus ipsum obijcere: Sic cum spe salutis tectũ est quasi caput militis christiani, in medijs tentationibus, et afflictionibus, ipsum erigit ac in cœlos suspiciens constanter expectat promissam illam salutem. Paul. Rom. 8. 19. cum loquitur de spe rerum omnium creatarum, ait, eas exertis capitibus expectare reuelationem filiorum Dei: quo loco videmus spem esse causam cur res creatæ capita sua erigant. Sic nos dicimus spem esse causam hoc loco, quæ facit vt erigat caput suum

Christianus miles in medijs tentationibus, non secus ac si ea spe tanquam Galea caput armaretur. Vsus huius partis in spirituali militia hic est. Pij, inquit Satan, grauissimis afflictionibus subiecti sunt, adeò vt non videantur Deo esse curæ, cuiquidem tentationi obijcienda est spes illa emergendi tandem ex omnibus afflictionibus, & salutem consequẽdi, quæ profectò si non adsit, non potest fieri, quin succumbamus: si autem ea adsit sub spe gloriamur etiam in afflictionibus ait Apost. Rom. 5. 2. Hactenus de ijs armaturæ spiritualis partibus quæ valent ad nos ipsos defendendos. Sequitur postrema pars cuius vsus est in petendo & inuadendo hostem, nempe, verbum Dei, quod respondet militis gladio. Prosequamur igitur eam partem instituto ordine. Verbum Dei intelligo Legem & Euangelium, quæ sunt verbi diuini partes: comparatur cum gladio quia veluti gladio ferimus hostem, Ita Dei sermo, ait author ad Hæbreos 4. 12. viuus est & efficax et penetrantior quouis gladio ancipiti, ac pertingit ad diuisionem vsque animæ simul & spiritus, compagum & medullarum, & dijudicat cogitationes & conceptiones cordis. Paulus hoc verbum, manu fidei tenens & vibrans quasi aduersus hostes, plus quam gladium esse expertus est. 2. Cor. 10. 5. Euertimus, inquit, ratiocinationes & sublimitatem omnem quæ se attollit aduersus cognitionem Dei, & captiuam ducimus omnem cogitationẽ ad obediendum Christo: dicam verbo: Dei verbum efficax est ad interficiendos semel omnes Diabolos, omnes etiam homines: vel inquam, homines ipsos, corpora simul & animas: vel in ipsis hominibus naturæ istam prauitatem: vsus autem huius partis demonstrari potest exemplo ipsius Christi qui in illa tentatione quæ est Math. 4. 1. & sequentibus, semel

atque

atque iterum gladio verbi percutiens tentatorem, neque adhuc planè superans eum, tandem ita percussit vt planè vinceret. Abi Satana inquit, scriptum est enim Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Mirum est hoc: Victus est Satan, qui voluit inducere Christum ad adorandum creaturam: Non vincuntur hodierno die, qui docent adorandos Angelos & Sanctos demortuos. An id fit, quia maior est istorum quam illius pertinacia & impudentia in resistendo manifestæ veritati. Huius partis armaturæ vsum quoque habes in tentatione Euæ, quo tempore tentaret eam Diabolus in serpente, sed manu fidei non satis firma gladium illum verbi tenuit: quem extorsit ipsi Diabolus: non credidit verbo Dei, ideoque cessit Diabolo. Illud enim certum est: Nisi ipse credas verbo illi quod stringis aduersus Satanam, Satanas illud de manu tua statim erepturus est. Hactenus de sex illis partibus spiritualis armaturæ. Quoniam autem qua est nostra infirmitas, omnes hæ spiritualis armaturæ partes, imperfectæ sunt: pura conscientia mista est impuritate: iustitia iniustitia: cognitione Euangelij non satis præparamur: fides est cum infidelitate coniuncta: spes cum desperatione: Verbum denique non satis firma fidei manu prehensum tenetur. Quoniam, inquam, hæ omnes partes imperfectæ sunt, opus habet spiritualis miles nouo subinde auxilio Dei, quod non impetratur nisi precibus. Ideò iam postremò præcipitur vt Ephesij inter pugnandum cum hoste, precibus assiduè agant cum Deo. In hac petitione tria sunt: Primum est, vt omni prece precentur: Secundum est vt omni tempore precentur. Tertium est vt per spiritum precentur. Quod igitur ad primum attinet. Paul. 1. Timoth. 2. 1. plenè recenset precationis species, nempe, deprecationes malo-

rum, petitiones bonorum, intercessiones pro alijs, gratiarum actiones: Verum hic eas intelligo species quæ nos ipsos respiciunt: deprecationes malorum, ne scilicet inducamur in tentationem: Petitiones bonorum, nempe, vt Deus sustentet nos in tentatione: Gratiarum actiones, quibus vicissim grati sumus Deo. Quod ad secundum: Quemadmodum perpetua nobis luctæ est (quando enim nobis inducias pactæ fuerant cum Satana?) ita omni cum perseuerantia, vt loquitur postea, debent esse preces nostræ. Quod ad postremum. Etsi illud Pauli verum sit: Nos, quod precemur, nescire Spiritum autem Dei interpellare pro nobis gemitibus inenarrabilibus: tamen hoc loco non tam intelligo spiritum ipsum Dei, quam internum cordis affectum spiritu tamen sancto regeneratum: Nempe, illud cor quod expressit capite superiore. v. 19. cum diceret Canentes & psallentes in corde vestro Domino. Hactenus de textu. Obs. 1. Etsi sit quidem similitudo inter armaturam spiritualem & carnalem, tamen alioqui magna est dissimilitudo. Quò melius armatus est quis his armis carnalibus, eò minus eum adoritur hostis, vt dici solet vulgò, arma pacem portendunt. Contra vero quo melius armatus est quis armis spiritualibus, eo magis adoritur eum hostis: Vt enim familiari exemplo vtar. Si quis inermis sine fuste incidat in canem, illi ferè non oblatrat: Sin verò cum fuste quis det cani obuiam, ferè insultat in eum, imaginatus fustem esse comparatum ad se verberandum: Ita res habet cum Diabolo. Si quis inermis illi occurrat, nihil eum molestat, persuasus hominem iam esse suum: Sin verò armatus occurrat, statim aggreditur hominem, existimans totum illum apparatum esse aduersus se comparatum, neque profectò fallitur opinione.

Quid

Quid igitur? An monet Apostolus vt induamus ea arma, quæ hostem non compescant, sed prouocent magis? Resp. Melius esse aduersus Diabolum pugnare, quam pacem cum eo colere: Alterum enim horum necessarium est: aut pugnandum nobis est cum eo, aut ineunda est cum eo gratia. Nullum esse inter hæc extremum medium sciant homines, qui putant licere sibi viuere securos & Dei & Diaboli. 2. Nulla arma videmus hoc loco tributa esse Diabolo præter insidias: armat autem Ephesios armis, quibus apertè & honestè pugnatur. Obserua igitur Christiano militi non esse resistendum insidijs per insidias, fraudi per fraudem, mendacio per mendacium: sed insidijs resistendum esse per apertum martem: fraudi per candidam & sinceram agendi rationem, mendacio per veritatem. Obuius fit tibi Diabolus vt Angelus lucis, scilicet adblandiens: Tu rursus ne ficto vultu cum excipito, sed ex animo & seriò, quicquid facis, facito. 3. Post hortationem ad arma, hortatur ad preces assiduas. Hinc discimus infirmitatem nostram in hac luctæ, quæ tanta est, vt, nisi Deus subinde nobis suppeditet nouas vires, succumberemus necessariò, & nisi gratiam gratiæ continuò accumularet, quamdiu sumus in hac luctæ, & in hac vita: præberemus statim Diabolo victas manus: Ergo sensus infirmitatis nostræ impellit nos ad assiduas preces: Hic mihi vide rursus: Precibus nostris glorificatur Deus: Ergo Deus optimus artifex infirmitatem nostram vertit in suam gloriam: Cui sit omnis gloria. Amen. [ET ILLI] *1. Pet. 5. 8. habes hæc verba: Nam aduersarius vester Diabolus tanquã leo rugiens obambulat, quærens quẽ deuoret: Cui resistite firmi per fidẽ, scientes easdẽ afflictiones à vestra, quæ in mũdo est, fraternitate impleri.*

Qui-

Quibus postremis verbis significat afflictiones & tentationes Satanæ non esse vnius alicuius proprias, sed omnium quicunque piè volunt viuere in Christo Iesu. Hoc cum consideraret Paulus hoc loco, non tantum hortatus est vt precentur assiduè pro seipsis, & durent in hac lucta, sed etiam pro fratribus. Verum huius rei paulo altius causam inquiram. Sine fide nemo potest rectè precari: Nam quicquid sine fide est, peccatum est: Iam verò fides à charitate separari non potest. 1. Ioan. 4. 2. Si quis dixerit diligo Deum & oderit fratrem suum, mendax est, Hinc collige vt non citra fidem, Ita non citra dilectionem fratrum posse nos rectè precari. Quare si tangamur fratrum dilectione, vt nostri ipsorum dilectio mouet nos ad orandum pro nobis ipsis, Ita moueat nos fratrum dilectio ad orandum pro fratribus. Hæc cum consideraret Paulus, hortatus est ad preces pro fratribus concipiendas: sed hoc ordine seruato: hortatur primùm vt precentur pro omnibus sanctis in genere: deinde hortatur vt precentur pro se in specie, Videamus igitur primum primam partem hortationis, in qua sunt tria distinguenda ad faciliorem eorum quæ dicuntur cognitionem. Primò requirit vigilantiam in precibus: Secundò requirit omnem perseuerantiam: Tertiò requirit vt preces hæ pro omnibus sanctis concipiantur. Quod ad primum 1. Pet. 4. 7. dicitur. Estote sobrij & vigilantes ad orandum: Quibus verbis disci potest vigilantiam esse quasi affectionem quandam, qua aptus efficitur quis & benè præparatus ad preces. Quanquam hic vigilantiam non excludo eam, quæ est corporis & externorum sensuum, quam etiam Christus paulò antè quam proderetur à Iuda, præcepit discipulis Math. 26. 40. 41. reprehendens eos grauiter, cum inueniret non vigilantes. Vigilate, inquit,

quit, & orate: Tamen propriè vigilantiam intelligo eam quæ est animi excitati à lethali illa securitate: iuxta illud quod dictum est superiori cap. 14. Excitare qui dormis & surge à mortuis, & illucescet tibi Christus. Nihil ferè in Euangelio præcipitur sæpius, quam vt vigilemus, vbi vigilantiæ ferè adiungi solet & altera virtus, quam sobrietatem vocant. Sobrij estote, inquit, & vigilate: nam quemadmodum ebrietas inducit somnium & torporem: ita sobrietas præparatos reddit ad vigilias & excubias quasi agendas. Sobrietati et vigilantiæ additur orationis & precum effectum. Estote, inquit, sobrij et vigilantes ad orandum. Quare (hoc enim præterea est quod hinc discimus) sobrij simus vt vigilemus, vigilemus vt oremus. Secundum in hac prima parte hortationis est, vt cum omni perseuerantia precentur. Nihil est DEO *gratius perseuerantia in precibus: vt hanc obtineat, primum, vt videtur nobis, differt exaudire preces nostras, vt nos nimirum pergamus quasi ipsis precibus fatigare, vt habet parabola viduæ, et iniusti iudicis Luc. 18 1. & sequentibus: quanquam id quidem verum est, nos ipsos fatigari assiduis nostris precibus, non* DEUM. *Hoc igitur primum est, quod facit* DEUS: *deinde addit nobis stimulum indigentiæ vt eum magis et magis sentientes magis magisq; precemur. Nam verum est illud, nos, si non exstimulemur sensu indigentiæ nostræ, nunquam ad* DEUM *confugituros: dicam quod fortasse mirum alicui videri potest: hominem in summa omnium rerum, quæ ad hanc vitam tolerandam pertinent, abundantia, in summa tamen penuria esse: nam non potest vel vna buccella frui sine Dei gratia: Quoties enim participat illa copia, nisi toties benedicat Deus illi portioni quam sumit, quicquid sumit noxium est, & pernicioſum: Adeò*

vt illud verissimum sit, opus habere hominem etiam omnicopia abundantem, vt quoties panem sumit, precetur toties illud Christi, panem nostrum quotidianum da nobis hodie: Nam non est ille panis, quem etiam habet apud se reconditum, panis ipsius proprius, nisi Deus prius ei benedicat in gratiam ipsius qui sumit eum. Sed vt omittam nostram ipsorum indigentiam, qua nos ad assiduas preces impellat, circumser oculos, & intuere fratres, an vllum temporis punctum reperias quo non videas ipsorum penuriam, vel in corporalibus, vel in spiritualibus rebus, vt planè ferreo sis animo, nisi omni tempore saltem pro fratribus preceris. Quare meritò cum omni perseuerantia monet Apost. orandum pro omnibus sanctis. Tertium est in hac prima parte exhortationis, orandum esse pro omnibus sanctis. Paulus 1. Timoth. 2. 1. Præcipit in genere precandum pro quibusuis, rationem addit, quia Deus vult omnes seruari, & ad cognitionem veritatis venire: Huius iterum ratio est, quia vnus est Deus omnium, & vnus Mediator, qui sese obtulit pretium redemptionis pro quibusuis. Generalis ista præceptio, nempe, pro omnibus orandum esse adeò vera est, vt moneat Christus Mat. 5. 44. Orandũ etiam pro ijs, pro quibus minimè omnium videtur orandũ esse. Precamini, inquit, pro ijs qui vos infestant et persequũtur. Paruit huic Christi mandato Stephanus, qui Act. 7. 60. orauit pro persecutoribus suis: Domine, inquiens ne statuas ijs hoc peccatũ. 1. Ioan 5. 16. peccantes ad mortem ab hoc generali præcepto excipit, pro quibus dicit non esse orandũ: Quod verum quidem est tum, cum eorũ peccatum manifestatũ est, vel diuino testimonio, vel manifestis argumentis, vel ipsorum peccantium confessione. Ante hanc manifestationẽ, pro ijs orandũ quidem est, sed addita

hac

hac conditione, si curabiles sint, et Deus constituerit ipsorũ cõuersionem ac salutem in æterno suo consilio. Cum igitur pro omnibus orandum sit, tum imprimis pro sanctis orandum est. Nam vt in alijs omnibus officijs præstandis, ita in precibus maxima eorum cura esse debet, qui sunt domestici fidei. Itaque Apostolus hoc loco hortatur vt precentur pro sanctis omnibus, nominatim sanctos commendans precibus nostris. Hactenus hæc tria, quibus explicata est prima pars hortationis. Sequitur altera pars hortationis, vt orent pro ipso Apostolo 1. Cor. 9. 12. habet hanc sententiam: Si alij sui in vos iuris participes sunt, cur non potius nos, (de ministris verbi loquitur) Ex quibus verbis illud manifestum est, obligatos esse nos imprimis ad officium faciendum erga ministros verbi, qui tanquam duces in prima acie tentationum collocati sunt, ac propterea maximè omnium precibus egent, tum ipsorum, tum nostri causa. In hac igitur parte explicãda, textum in aliquot capita distribuemus, vt nimirum sententiam verborum melius ponderemus. Primũ habemus orandum pro Apostolo: deinde quid precandum: tertiò in quem finem, nempe, vt notum faciat mysteriũ euangelij. Quartò habemus huius finis rationem, quia pro Euangelio legatione fungitur: Quintò post rationẽ finem superiorem repetit. Hæc sigillatim expẽdamus, et primùm q primo occurrit. [ET PRO ME, inquit,] Deus ita digessit et coniunxit inter se omnia mẽbra humani corporis, vt nullũ ex omnibus sit tam infirmũ, tam abiectum, q non sit necessarium et accommodatum vsibus nobilissimi cuiusq membri. Vnde Paul. 1. Cor 12. 21. Non potest, inquit, oculus manui, dicere non est mihi opus te, neq caput pedibus, nõ est mihi opus vobis: nam infirmissima quaq membra necessaria sunt in corpore humano.

mano. Ita res habet ſuo quodam modo in corpore illo myſtico Chriſti, in quo nullum eſt membrum tam vile, tam infirmum, quod non ſit vſui vel præcipuis quibuſq; membris huius corporis myſtici. Hoc cum conſideraret Paulus, quo quidem ſub capite ipſo Chriſto, non fuit aliud membrum nobilius, hortatur Epheſios, ſe longè inferiores gratia & donis in communi illo corpore, vt pro ſe tamen orent. [ET PRO ME, *inquit*, ORATE] *Hactenus fuit primum. Secundum eſt, quid precari debeant. Vt detur, inquit, mihi ſermo, hoc eſt, vt* DEUS *indat ori meo ſermonem ſuum: Quemadmodum in Ieremia dicitur cap. 1. 9. Poſtquam Deus attigit os prophetæ, (dixit) indo ori tuo verba mea. Sed qualis eſt hic ſermo? non preſſus ille, qui ſemecluſo ore profertur, ſed qui dum erumpit, aperit ac dilatat os, ſumma libertate ſua. Libertatem ſiue παῤῥησιαν definio eam virtutem qua quantum locus, tempus, & neceſſitas poſtulant, liberè quis & intrepidè veritatem profitetur. De hac loquitur Apoſt. 2. Timoth. 1. 7. Non dedit nobis Deus ſpiritum timiditatis ſed roboris. Libertatem appellat ſpiritum roboris, quem opponit ſpiritui timiditatis, qui eſt cum metu periculorum, quis non liberè veritatem profitetur: verum enim eſt hoc: Cum periculis & afflictionibus coniunctam eſſe hanc libertatem: Nam ſi ego, inquit Apoſtolus, ad Galatas: 5. 11. circumciſionem etiam prædico, quid amplius perſecutionem patior? Nempe, abolitum eſſet crucis offendiculum. Ergo quia liberè loquebatur de Chriſto, perſecutionem paſſus eſt, à qua immunes erant Pſeudoapoſtoli, qui non ſunt vſi ea libertate. Hactenus fuit ſecundum ex iis quæ propoſuimus. Tertium eſt finis huius libertatis, vt notũ faciat myſteriũ euangelij. Paulus Col. 4. 3. eundem finem libertatis ſubiecit. Precantes ſimul*

etiam

etiam pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostium sermonis, vt loquamur mysterium Christi, propter quod etiam sum in vinculis. Sed quid hoc sit postea videbimus. Quartum ex illis propositis est, ratio huius finis ab officio & legatione sua, qua pro euangelio fungitur (pro qua, inquit, legatione fungor in catena.) Mirum hoc est. Aliorum regum legati funguntur legatione apud exteros reges in summo honore ac libertate, legatus summi regis Christi legatione fungitur in catena. Sed hic vide vtriusque aliud discrimen. Si quando illud vsu venit, vt contra ius gentium violentur ab exteris legati regum terrestrium, si quando conijciantur in vincula, ex ipsis simul cum reliquo cetore vinculis illis constringitur, neq; libertas amplius conceditur exponendi quod in mandatis habent. Sed Christi legatus Paulus legatione fungitur in catena, & vinctus etiam Christum praedicat quod diserte expressit 2. Timoth. 2. 9. In quo, scilicet Euangelio, velut facinorosus affligor vsque ad vincula, sed sermo Dei non est vinctus. Postremum eorum quae proposuimus est, finis ille post rationem repetitus, & paulo maiori cum claritate subiectus. Nam notum facere mysterium Euangelij et de eo loqui liberè, vt oportet, idem sunt reipsa. Obseruandum est quod dicit (vt oportet) loquendum enim est de Euangelio quantum locus, tempus, et necessitas postulant: neque, vt inquit Christus, obijcienda sunt margarita porcis. Si prudentia in alio quouis, & maximè in ministro verbi requirenda est, neq; existimandum est hanc libertatem esse inconsultam quandam temeritatem. Hactenus explicata sunt haec quinque ex quibus manifesta est secunda pars hortationis: nunc quaedam obseruanda sunt. Hortatur Ephesios, nempe, particularem quandam Ecclesiam, vt precentur pro omnibus sanctis,

hoc est ecclesia vniuersali. Ergo particularis Ecclesiæ preces conducunt vniuersali, imo verò vnius iusti preces prosunt toti ecclesiæ. Multum valet deprecatio iusti efficax. Iacob. 5. 16. Non immeritò igitur tota aliqua ecclesia desiderat & deflet vnum virum pium & iustum decedentem è viuis. Nam vnus aliquis pius, pluris est quam alij centum, 2. Augustinus certò quodam loco sic loquitur homines, inquit, Christiani inuicem se commendant orationibus suis: pro quo autem nullus interpellat, sed ipse pro omnibus, hic vnus verusque Mediator est. Paulus autem vt ex hoc loco & alijs multis videre potes, vt Rom. 15. 30. 2. Cor. 1. 11. 1. Thes. 5. 25. Hortatur ecclesias vt orent pro se. Ergo Paulus non agnouit se dum in viuis ageret mediatorem. Quod si nondum in viuis esset, neq; etiam nunc vita hac defunctus agnoscit. 3. Videri potest Paulum dubitare de perseuerantia sua. Resp. Qui persequitur media acquirenda rei alicuius, quæ Deus in verbo non mandauit, is dubitat: Qui verò media illa quæ Deus ipse sequenda præscripsit in verbo suo, adhibet, is non dubitat. Deus autem præscripsit verbo, vt requiramus alij aliorum preces pro nobis mutuas. Hinc disce: Nihil labefactare certitudinem fidei, media quæ à Deo ipso mandata sunt: Imò verò iuuare. Nam idem Deus qui iubet credere, iubet quoque his medijs vti. Quare quò magis vtimur medijs quæ sunt ex voluntate Dei, eò magis confirmatur fides nostra. 4. Nota, contra quam fieri solet in aulis principum, (vbi familiares tantum & viri principes intercedunt pro reliquo populo apud principes.) Vulgus Christianorum intercedere pro Paulo, quo non fuit maior sub capite Christo: Nemo igitur existimet se adeò firmum, adeò familiarem Deo, vt putet se non egere precibus, etiam infirmissimi

simi cuiusque in Ecclesia membri. Neque rursus eò putet se magis alienum à Deo, quod opus sit ipsi precibus aliorum: quin potius credat hoc ipso se magis à Deo diligi, cum Deus pro ipso non tantum suas ipsius preces, verumetiam aliorum Christianorum exaudit. Est enim hoc magni amoris argumentum. 5. Hortatur Paulus, vt in gratiam ipsius petant libertatem sermonis ad prædicandum Euangelium Christi. Ergo vt muneri suo inseruire possit, vnusquisque nostrum tam per se quam per alios debet à Deo petere gratiam illam qua id faciat. Paulus in catena non hortatur Ephesios, vt pro se intercedant, vt liberetur è catena, sed vt detur ipsi sermonis libertas, vt fungatur etiam munere suo in catena. Alij, si aliquod impedimentum interuenerit, quo minus progrediantur in officio, statim cessant in officio, ac putant se iam immunes esse: Sed exemplo Pauli videmus, nitendum esse aduersus impedimenta omnia, vt in officio simus. Præsertim autem hoc faciendum est ministrij Euangelij, qui non in catena, non pertracti ad supplicium, non alligati palo, non in igne ipso, dum licet, vel voce, vel gestu, testari de veritate euangelij, desistere ab officio debent.

21 Vt autem sciatis etiam vos id quod apud me geritur, et quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus charus frater & fidus minister in Domino.

22 Quem misi ad vos ob id ipsum vt cognoscatis res nostras & consoletur corda vestra.

VT AVTEM SCIATIS.] *Hæc est cap. pars tertia, Epistolæ autem sexta, in qua, quia breui hac Epistola satis comprehendi non poterant res suæ priuatæ, neque eas incertis rumoribus credere volebat, ideo significat se credidisse eas Tychico tabellario coram exponendas: vt autem maiorem fidem faciat ipsius narrationi, ostendit ob eam*

præsertim

præsertim causam, à se missum esse Tychicum, vt notas ipsis faceret res suas: Addit et alteram causam vt consoletur ipsorum corda. In verbis exponendis tantum videndum est, quinam fuerit hic cuius meminit. Tychicus fuit homo Asianus. Act. 20 4 Narratur Asianos duos Tychicum et Trophimum comitatos esse Paulum in Asiam. Fuit Roma vna cum Paulo tum cum in vinculis seruaretur. Hunc misit Paulus ad Ephesios cum hac Epistola, vt ex hoc loco manifestum est, & posteriore ad Timoth. 4.12. Porro Tychicum, inquit, misi Ephesum. Misit etiam eum ad Col. cum Epistola illa ad Coloss. perscripta, vt patet ex eadem illa Epistola 4.7. Non satis habuit eum nudo duntaxat nomine designare, sed vt persona dignitas fidem faceret testimonio, cum describit primũ ex generali et communi vocatione Christianorum omnium: deinde ex speciali vocatione ministrorum; ministrum eum appellans sed fidelem, neque enim dignus est hoc nomine nisi fidelis. Ad Coloss. 4.7. quo loco describit hunc ipsum Tychicum, appellat eum ministrum & conseruum in Domino, vt illud clarum euadat, hoc loco eum ministrum vocari, non à priuata aliqua vocatione qua Paulo ministrauit in vinculis, sed à publica vocatione, qua cũ Paulo conseruus fuit in Domino. 1. Paulus in manu inimicorũ, in catena, mortis proximus, paucos habens apud se pios, hunc tamen Tychicum ex familiaribus vnum cum Epistola & mandatis mittit Ephesum. Hinc disce, quanta fuerit Paulo sollicitudo de Ecclesiis: quam etiam professus est, 2 Cor. 11.28. Absq; ijs quæ extrinsecus eueniunt, vrget agmen illud in me quotidiè consurgens, id est, sollicitudo de omnibus Ecclesiis. Quis affligitur? Quin ego affligar. Quis offenditur? quin ego vrar? Vereor ne sint nimis multi hac nostra ætate, qui

si

si eo loco essent, quo Paulus tum temporis fuit, de se minus anxiè cogitarent, audirentque libenter illud Petri consilium: Propitius tibi sis Domine Matth. 16. 22. Sed qui fidelis est in domo Dei, exemplo Christi & Pauli, qui non indulserunt sibi ipsis, vt Rom. 15. 3. de Christo scribit Apostolus: fidelis, inquam, etiam ad summum discrimen adductus, magis de Ecclesia Dei quam de se erit sollicitus. 2. Paulus etiam priuatas res suas curat per Tychicum exponendas Ephesiis. Permagni refert scire quid rerum agant viri magni & principes in Ecclesia: Ideoque Dei consilio, Apostolorum facta in vsum perpetuum Ecclesiæ conscripta sunt, vt habeamus ob oculos tantorum virorum exempla & vitam ipsam priuatam, non modo verba & doctrinam.

23 pax sit vobis fratribus, & charitas cum fide a Deo patre & Domino Iesu Christo.

24 Gratia sit cum omnibus diligentibus Dominum nostrum Iesum Christum ad immortalitatem. Amen.

PAX SIT VOBIS.] *Postrema pars cap. & Epistolæ, qua vt in principio Epistolæ, ita etiam in fine omnia bona fidelibus comprecatur. Primum in specie benè optat Ephesiis: Deinde in genere quibus suis diligentibus Christum. Quæ optat Ephesijs tria sunt: Primum est, quod respicit ipsos Ephesios, nempe pax, & felix successus rerum quarumcunque. Secundum est, quod respicit proximum. Tertium est quod respicit ipsum Deum, nempe fides in Deum. Hæc tria optat à Deo patre, tanquam primo fonte omnium bonorum: & à Christo, sine quo nihil demanat à primo fonte ad nos. Quod comprecatur in genere toti Ecclesiæ, est gratia, & ea quidem, quæ non corrumpitur. Incorruptibilem hanc gratiam oppono ego Anathemati illi*

æterno, quod Paulus illi denunciat aduersus eos, qui non diligunt Dominum nostrum Iesum Christum. Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit Anathema: Maran-atha. Alterum ex his nobis propositum est necessariò, vel gratia immortalis, ijs nimirum qui diligunt Christum: vel extremum & æternum Anathema, ijs nimirum qui non diligunt Christum. Obs. Benè precatur primùm particulari, deinde generali Ecclesiæ. Vide in hoc Pauli exemplo, vt amor crescat & assurgat progressu quodam facto à paucis ad multos, à certis quibusdam ad vniuersos, dum Apostolum impellit, vt primùm pro Ephesijs, deinde pro tota Ecclesia precetur. Optat autem hæc bona à Deo authore, & optat ea diligentibus Christum. Dum igitur benè optat illis, interea non est immemor Christi & gloriæ ipsius: Cui cum Patre & S. S. sit omnis honor & gloria in seculum.

Amen.

INDEX RERVM MAXIME INSIGNIVM, QVAE

in hoc commentario continentur, numerus paginam indicat.

A

Accretio corporis Christi, tribus rebus perficitur. 176.

Actiones animi internæ per se peccata non sunt. 198.

Adoptio quid. 13.

Adoptio quotuplex. 13.

Ædificatio efficax nota vocationis legitimæ. 16.

Aeris potestas, cur dicatur esse Diabolo. 59.

Affligimur facilius pro homine quam pro Christo. 99.

Affligi pro Christo donum Dei. 99.

Ambulare in scripturis, quid significet. 51.

Ambulare in cupiditatibus carnis, quid. 60.

Amaritudo, quid. 204.

Amor viri erga vxorem castus. 238.

Antecedens pro consequenti ponitur. 68.

Angularis lapis præcipuè fundamenti nomine dicendus. 91.

Angularis lapidis duplex vsus. 92.

Angelis per Ecclesiam nota multiformis Dei sapientia. 113.

Animorum distractio arguit non esse, omniũ eandem hæreditatem. 143.

Applicatio particularis exemplo Pauli. 32.

Apprehensio cordis erit in altera vita, verum non per fidem, sed per aspectum. 78.

Apostoli primum Euangelizarunt Iudæis, deinde gentibus. 86.

Apostasia ista vniuersalis cur nos non debeat mouere, 171.

Arrabonis vocabulũ, quid, scilicet

ſcilicet. 38.
Armaturæ ſpiritualis & carnalis diſſimilitudo. 278.
Armis Diaboli non eſt pugnandum militi chriſtiano. 279.
De tota armatura Chriſtiani militis. 269. & deinceps.
Atheiſmus quid. 70.
Athej etiam ſunt qui Deum cognitum non colunt legitimè. 79.
Auaritia quid. 211.

B

Baptiſmi duplex vſus. 145
Baptiſmi vnitas arguit tres perſonas vnum eſſe. 146
Baptiſmus ſymbolum duplicis purgationis. 239.
Benedictiones Dei cur cum gratiarum actione propoſitæ. 2.
Benedictiones regenitorum trium generum. 4.
Benedictiones ſpirituales quæ dicantur. 4.
Benedictionis prima efficiens cauſa pater. 5.
Beneficia dei omnia ad duo capita reduci poſſunt. 16
Beneficia Chriſti gradatim accedunt. 68.
Beneficia Chriſti non ſeorſum conſideranda à miſeria noſtra. 80.
Nemo eſt piorum quem Deus non præuenerit benedictionibus boni. 130
Benedictiones perfectas vt erunt in altera vita nominat ſcriptura. 240.

C

Callus, quid. 182.
Captiuus Chriſti, quomodo dicatur. 98.
Captiuus Chriſti ab alijs captiuis, quomodo differat. 98.
Caro, quid. 60.
Carnalia quę diuiſerunt inter homines ſublata. 85.
Ceremoniarum Iudaicarum vſus. 24.
Per charitatem operari, quid. 10.
Charitas impellit ad exercitia ſanctitatis & ad applicationem omnis officij aliarum virtutum. 12.
Charitas vnde petenda. 39
Charitas mouet miſericordiæ affectum. 64.
charitatis dei cognitio 127
charitatis dei plena percep tio non eſt in hac vita. 128
Sine charitate non ſunt veræ virtutes, ſed ſimulacra duntaxat virtutum. 139
Chriſtus ab æterno mediator. 11.
Chriſtus materia benedictionis

onis Dei patris. 5.
Christi sanguis est infinitæ virtutis. 19.
Christus solus habuit ius propinquitatis ad nos redimendos. 20.
Christus materia redemptionis nostræ, sed coniuncta nobis admodum. 20.
In Christo habere aliquid, quid sit. 28.
In Christo habere aliquid, plus est quam per Christum. 28.
In Christo vocari, quid sit. 30.
In Christo habere aliquid, vnde dicimur. 54.
Christus materia beneficiorum Dei. 80.
Christi officium Sacerdotale in quo sit. 81.
Christus pacificator ex officio decidit de controuersijs omnibus in religione. 83.
Christi officium Propheticum in quo positum. 86.
Christus perfectus mediator, quomodo. 88.
Christus angularis lapis. 90.
In Christo esse, quid. 93.
In Christo coagmentari ædificium, quid. 93.
Cur differat Christus aduentum suum. 93.
Christus manet in nobis duobus modis. 123.
Christus cur Dominus. 144
Christus ante glorificationem jure Dominis. 144.
Glorificatus reipsa, & actu Dominus. 144.
Christo attribuunt Apostoli, quæ Prophetæ Deo tribuerunt in veteri Test. 153.
Christus solus ascendit in cælos propriè. 155.
Christus post ascensionem efficacior quam ante. 156
Christus cur caput dicatur. 174.
Coagmentatio membrorum corporis christi quomodo fiat. 175.
Cognitio Christi tantum efficax causa est sanctificationis. 188.
Coniũctio cum Christo capite est fundamentum cõiunctionis nostri inter nos. 83.
Coniunctio Christi & ecclesiæ in Script. varijs figuris rerum coniunctarum adumbratur. 95.
Coniunctio rei significatæ arctior coniunctione signorum. 96.
Coniunctio Christi & nostri, per spiritum & fidem. 96.
Coniunctionem Christi, &

noſtri quis maximè intelligat. 96.
Coniunctionum omnium inſtrumentum Euangelium. 105.
Coniunctiones Iudæorum & gentium tres. 805.
De coniunctione noſtrę naturæ & Chriſti. 242. & deinceps.
Coniunctio Chriſti & noſtri myſterium. 246.
Coniunctionem viri & vxoris efficit propriè inſtitutio Domini. 24.7.
Conſcientia, quid. 182.
Conſcientiæ ſtimulum non ſentiunt diſſolutè peccantes. 185.
Conſcientia ſemper aliqua malorum operum. 225.
Conſenſio Eccleſiæ neceſſariò eſt in præcipuis religionis capitibus. 147.
Cor cum affectibus magis corruptum quam mens. 190.
Cordis induratio cauſa peccati maxima. 185.
Cœlum quid, eiuſque variè nomina. 155.
In cælis quid ſit. 3.
Cupiditates exiſtunt ex carne. 60.

D

Decretum Dei, quomodo efficax. 34.
Deus cur Deus Chriſti dicatur. 41.
Deus cur pater gloriæ dicatur. 42.
Deus quomodo ſe patefacit hominibus. 68.
Dei ſapientia in diſpenſandis ſpiritualibus. 109.
Dei nomina varia, ex varijs beneficijs. 119.
Deus cur pater dicatur. 146
Dei patris magnifica deſcriptio. 156.
Dei patris vnitas fons vnitatis animorũ Eccleſiæ. 147
Deo curæ ſunt etiam abiectiſsimæ ſortis homines. 260.
Coram Deo, quid. 10.
Diabolus duobus modis tentat hominem. 59.
Sit ne inter Diabolos vnum caput. 268.
Diſpenſationes omnes in Eccleſia à Deo datæ. 100.
Diſperſio antecedens recollectionem quæ fuerit. 27.
Diſſenſio membrorum corporis Chriſti monſtruoſa. 96.
Doctrina ſpecialior plus conſolationis habet. 32.
Duo Domini hominis & vtriuſque merces. 72.
Dominorum officium in ſeruos. 260.

Dona omnia data à Deo in Eccleſiæ vſum. 100.
Donum datum erga certos. 101.
Donum efficax eſt erga certos. 101.
Donorum diuerſitas coniunctionem membrorum efficit. 142.
Dona alia aliorum membrorum Eccleſiæ. 149.
Dona omnia ad menſuram data. 149.
Donum cuiuſque membri cauſa eſt cur adhæreat eccleſiæ. 150.
Dona etiam politica data ad vſum Eccleſiæ Dei. 150.
Donis Dei omes ſuperbimus natura. 151.
Superbiæ huius remedium. 152.

E

Ebrietas. 229.
Eccleſia quomodo complementum Chriſti. 53
Eccleſiæ notis externis deſtituti ferè ſpiritualiter miſeri ſunt. 79.
Eccleſiæ deſcriptio quędam 89.
Eccleſiæ fundamentũ Chriſtus prædicatus. 90.
Eccleſiæ fundamenti iactores. 90.
Eccleſiæ ædificatio in quibus. 92.
Eccleſiæ incrementum duplex. 23.
Eccleſia quomodo ſanctificetur. 94.
Eccleſia Dei inuitis omnibus inimicis tandem perficietur. 94.
Eccleſiæ perfectio quando futura. 95.
Eccleſia familia vocatur. 119.
Eccleſia Chriſti cur corporis nomen accipiat. 141.
Diſcrimen inter Eccleſiam & politiam. 165.
Perfectionis Eccleſiæ duo gradus. 165.
Eccleſiæ tribuuntur differentiæ ætatis quæ in homi nem cadunt. 166.
Seneſcens ætas nullibi Eccleſiæ tributa. 167.
Eccleſia gradibus quibuſdam perficitur. 168.
Electio duplex, ad media & ad finem. 7.
Electio non eſt propter fidem aut operę præuiſa. 12
Electionis certitudo. 12.
Electio non laxat fræna concupiſcentiæ. 12.
Euangelij definitio. 26.
Euangelium cur myſterium dictum ſit. 27.

Euangelium salutis cur dicatur. 35.
Euangelij summa pax. 87
Euangelium pacis coniungendum cum pace cum Deo. 88.
Euangelium non est Pædagogus. 168.
Euangelij prædicatio imaginem Dei restituit. 195.
Excandescentia quid. 204.
Excæcatio hominum grauis 216.
Excellentiæ Christi gradus. 52.
Excellentiæ Christi amplitudo. 52.
Excellentiæ Christi æternitas. 52.
Exequutio decreti in Christo arguit decretum in eo factum. 114.
Exemplum precum reuerenter & confidenter conceptarum. 120.

F

Familia sanctorum nomina ta ex patre Christi. 119.
Fides vnde petenda. 39.
Fides præcedit charitatem. 40.
Fides ex cuiusmodi cognitione existat. 43. 45.
Fides consistere cum gratia est potest & debet. 73.
Fides gratiam importat. 71
In fide nullum meritum. 71
Fides quid. 78.
Fidei nulla consolatio sine particulari applicatione. 95.
Vbi fides ibi Christus. 123
Fidei excessus non est metuendus. 132.
Fides nostra quãdo stat firma. 132.
Non quacunque fide iustificantur homines sed vna omnes. 145.
Vera fides in nullo nisi Christo occupatur. 166.
Fides est perfectio nostra in hac vita. 168.
Fides est compendium omnium beneficiorum. 168
Inconstantiæ fidei duæ causæ. 170.
Fiducia in Deum semper coniuncta cum reuerentia ac humilitate. 120.
Fiducia nunquam peccat in excessu. 120.
Fiduciam collocant homines in duabus præsertim creaturis. 214.
Filij infidelitatis quomodo dicantur. 59.
Filij iræ quomodo dicantur 61.
Finis peccati quis. 178.
Fœdus Dei duplex. 18.
Fælicitas rerum pub. ethnicarum nulla vera. 148.

Fœlicitas rerum pub. in pace posita. 148.
Functio aliqua vel in eccles. vel in repub. quomodo adeunda. 151.

G

Gentium miseria duplex. 76.
Gentium ipsum nomen miseriam innuit. 76.
Gentium vocatio cur tam diu dilata. 195.
Gestus corporis in precibus. 111.
Gloriæ Dei nomine gratia appellatur. 31.
Gloriæ laus cur dicatur. 31
Glorificationis Christi partes. 50.
Gratia quid. 281
Gratiæ laus quid. 15.
Gratiæ laus Deum mouit ad nos prædestinandos. 15.
Gratiæ diuinæ amplificatio quædam. 20.
Gratulatio fidelis & infidelis quo differant. 40.
Gratia per iustitiam mediam seruat nos. 70.
Gratia dei potissimum glorificationis materia. 1121
Ex gratia est oculos reflectere ad gratiam acceptam 126.
Gratiarum actio virtus in sermone summa. 3131

H

Hæreditatis nostræ excellentia. 47.
In vnum hominem nouum coniungens nos Christus simul etiam creat nos. 831
Christus non tam coniunxit nos in vnam ciuitatem, quam vnum nouum hominem. 83.
Tria in nouo homine creando requiruntur. 84.
Hominis constitutio in prima creatione. 190.
Hominis constitutio post lapsum. 190.
Honor viro debitus differt ab honore vxori debito. 246.
Honor quibus constet partibus. 251.
Honor parentum in Deo. 252.
Humana Christi natura excellit creaturas omnes. 52.

I

Idololatria duplex. 214.
Ignorantiæ duæ causæ. 182.
Ignorantia audaciæ causa. 223.
Ignoratio opum Christi, quid efficiat. 100.
Ignominiæ propter Christum gloria. 135.

Illuminatio oculi mentis, quid. 46.
Impuritatis peccatum, grauissima pœna. 186.
Impuritas, quid. 211.
Impios cur puniat Deus in conspectu suorum. 218.
Impij cur oppugnent veritatis lucem. 226.
Inculpatum quid. 9.
Infirmitas humana in lucta cum Diabolis. 279.
Incrementū membri corporis christi, quomodo fiat. 170
Ira Dei est aduersus peccati & radicem, & fructum. 63
Iræ iustæ causæ. 137.
Ira quid. 204.
Iudæi priores vocati. 31.
Indęis necessariò prædicandū prius Euangelium. 31.

L

Laus gloriæ Dei cur dicatur 31.
Lapides in ædificio Ecclesiæ coagmentantur dupliciter. 92.
Leges humanę non propriè obligant hominum conscientias. 257.
Legati sumi regis & aliorū legatorum discrimē. 215.
Liberum arbitrium refellitur. 57.
Liberum arbitrium refutatur. 71.
Libertas fiducia & fides quo modo ad se affecta. 114.
Longanimitas quid. 137.

M

Maiestas Christi absolutè neque satis explicari neq; intelligi potest. 54.
Maledictio pijs vertitur in benedictionem. 201.
Maledicentia quid. 205.
Mansuetudo quid. 137. 205
Membra Ecclesiæ cur lapides viui dicantur. 94.
Mens humana regenerata per S. S. intelligit ea quę sunt Spiritus Dei. 25
Mentis corruptio in duobus. 179.
Mentis obtenebratio duplex. 180.
Mens primum omnium corrupta. 191.
Mediorum ordinariorum persequutio non efficit dubitationem. 286.
Mercenarij multo maximè propter Christum seruire debent. 259.
Ministerij Euangelici amplificatio. 107.
Ministerij fructus commendat donum ipsum. 114
Ministri à Christo missi donis ab eo instructi. 157
Ministerij tres partes. 157. & deinceps.

Miniſterij dona, præcipua in Eccleſia Dei. 162.
Miniſterium verbi contemnitur à tribus generibus hominum. 162.
Miniſterij neceſsitas. 162.
Errant qui putãt leue quid miniſterio fungi. 163.
Miniſterium non eſt niſi verbi Dei. 164.
Miniſterium verbi nihil efficacium continendum homines in veritate. 170.
Miniſtrorum ſucceſsio in Eccleſia pontificia, nihil ad probationem veritatis 170.
Miſeriæ ſenſus efficit ſenſum miſericordiæ. 65.
Miſeria exprobrata duplex 76.
De miſeria prius cogitandum quam de fælicitate. 77.
Miſericordia quid. 205
Modeſtia quid, & eius duo rami. 136.
Modeſtiæ magna occaſio data à Deo. 136.
Modeſtia & manſuetudo modum imponunt Philautię & iræ. 138.
Mors ſpiritualis quę. 56.
Eam ſequuntur duę mortes 56.
Eius differentia conſtituens peccatum. 56.
Mors quid. 57.
Mortuos eſſe peccato, & in peccato differunt. 57.
Mulier viro natura ſubiecta 234,
Muliebris ſexus honorandus. 237.
Mundus quid. 58.
Myſterij nomen quid. 26.
Myſterium attributum partibus Euangelij. 27.
Myſterium vocationis gentium quomodo reuelatum Prophetis. 103.
Myſterij nomen non attribuitur matrimonio. 248.

N

Natura humana tripliciter conſiderata. 61.
Natura homines extinguũt omnem lucem. 61.
Naturæ noſtrę ſtupor. 69.
Natura noſtra debet eſſe nobis ſuſpecta. 203. 207.
Neceſsitas prioris vocationis Iudęorum quę. 32.
Notitia Euangelij & vocationis gentium ſimul tempore. 103.
Noui hominis definitio. 193.

O

Obedientia quid. 251.
Occaſio bene agendi omnibus redimenda. 228.

Oculus mentis quid. 46.
Officia ſecundum vocationem mouent plurimum. 117.
Officia quæ præcipiuntur non requiruntur tanquã à nobis. 266.
Operibus Dei quibus ſe patefacit abutimur. 69.
Opera cum gratia non poſſunt conſiſtere. 70.
Operum duo ſunt genera. 72.
Opera regenerationis nihil merentur, idque oſtenditur prolixè. 72.
Opus Dei quomodo dicamur nos. 74.
Operum bonorum ſumma et media cauſa. 74.
Opera bona ſiunt non tantum Deo de cernente, ſed etiam regenerante nos. 74
Operum bonorum cauſæ. 75.
Opera præuiſa non ſunt cauſa ordinationis Dei. 75.
Opes Chriſti quomodo perueſtigabiles, quomodo non. 109.
Opera bona ſunt via ad ſalutem. 134.
Operum bonorum quis vſus. 135.
Operum bonorum commendatio. 258.
Omne opus bonum extortum è manu Diaboli. 266
Oppoſitio elegans conſtantiũ & inconſtantiũ in religione hominum. 172.
Ordo in omni politia. 132.

P

Papiſtarum monſtroſum ædificium. 92.
Papiſtæ cur non perſuaſum habent Dei charitatem. 128.
Patris nomen quibus modis ſoleat exprimi. 6.
Παράκλητος quid. 284.
Paulus captiuus. 97.
Paulus gloriatur de vinculis ſuis. 97.
Paulus doctrinam ſuam exemplo ſuo confirmat. 98.
Paulus quomodo inferior, quomodo non inferior aliis Apoſtolis. 108.
Paulus de vicario capite nunquam cogitauit, de antichriſto cogitauit. 163
Pax quid. 287.
Pax hominum inter ſe deſtinata ad pacem cum Deo. 83.
Pax chriſtiana tribus gradibus perficitur. 85.
Pacis veræ & ſecuritatis carnalis diſcrimen. 116.
Pax vera in quo. 141.
Peccatum quid. 57.
Peccatorum gradus quidam.

dam. 62.
Singuli mortem æternam merentur 62.
Peccatum absolutum. 62.
Peccata omnia coniuncta cum aliqua malitia. 187.
παποφασις quid. 114.
Pelagiani & semipelagiani refutantur. 63.
Personæ Trinitatis quomodo differant. 5.
Personarum qui est ordo in se, idem est ordo in agendo extra se. 5.
Perseuerantia non est in libertate arbitrij nostri. 75.
Perseuerantia gratuitum Dei donum. 122.
Perseuerantiæ plures causę. 125.
Philautia quæ damnetur, quæ non. 241.
Pij solunt iudicare de hominum felicitate ac miseria 77.
Plenitudo Dei quid & quomodo futura. 129.
Potentia Dei quid. 43.
Potentia Dei, eiusque effectum in nobis nunquam satis magnifice exprimi possunt à nobis. 49.
Potentia Dei cur se primum in Christo omnibus donis ornando exeruit. 51.
Potentia Christi sedentis ad dexteram patris duplex. 51
Potentiæ Dei sensu nihil suauius. 130.
Potentiam suam Deus potissimum exerit in ecclesia 131.
Pœna grauissima contemptus Euangelij. 186.
Prædestinationis nostrę modus. 14.
Prædestinationis omnes causæ extra nos. 16.
Prædicatio sui & doni diuini nunquam vna consistunt. 108.
Præcipit Deus quę sola vi sua præstat. 225.
Præcepta pueris iam primùm tradenda. 255.
Preces coniungendæ cum omni parte doctrinæ. 117
Preces pro fratribus. 280.
Preces infirmissimi membri pro maximo. 283.
Propositiones quędam de prouidentia Dei. 7.
Propositi Dei firmitas ex ipsius electione, non autem nostris operibus pendet. 15.
Propositum Dei in se & εὐδοκια Dei se vicissim declarant. 27.
Promissio interuenit inter decretum & exequutionem decreti. 18.
Promissio redemptionis obsignatur spiritu & dono regenera-

regenerationis. 37.
Promiſsio vbi non eſt ibi nulla ſpes, nulla fides. 78.
Prouidentia quomodo efficax. 34.
Prouidentię & electionis Dei duplex vſus. 33.
Prudentia comes cognitionis & ſapientiæ. 22.

Q

Quomodo petendum aliquid à Deo. 122.

R

Recollectio quid. 28.
Recollectio triplex. 29.
Recollectionem præcedit diſperſio. 27.
Redemptionis nomen quid ſignificet. 14.
Redemptionis res quid. 17
Redemptio gratuita non eſt niſi prius pacata Dei ira. 19.
Redemptio duobus modis ſumitur. 38.
Regenerati in quo differant a non regeneratis. 3.
Regenerationis vſus quouſque duret. 38.
Regeneratio eiuſque opera ſequuntur iuſtitiam & ſalutem per fidem. 74.
Regeneratus homo conſtat duabus partibus. 122
Regenerationis principium medium, & perfectio Dei dona. 120.
Regeneratos demum mouet aſpectus peccati. 178
Regnum peccati. 61.
Regni peccati deſcriptio elegans. 62.
Regni Chriſti partes. 154.
An regnum Chriſti iam perfectum ſit. 154.
Regnum Dei quid. 215.
Qua via ad illud peruenimus. 215.
Religionis noſtræ vſus quis eſſe debeat. 84.
Religione continentur homines in officio. 185.
Remiſsio peccatorum quid 20.
Remiſsio peccatorum redemptionis propriè effectum eſt. 20.
Remiſsio peccatorum fit per duplicem gratiam. 20
Remiſſio non eſt efficax in nobis niſi per fidem. 24.
Remiſſio noſtra non comparanda cum remiſsione Dei. 205.
Remiſsionis argumentũ à Dei exemplo non eſt efficax niſi in Dei filijs. 209.
Remedium aduerſus ſcandalum. 99.
Reſurrectio Chriſti eſt à Patre & Filio. 59.
Reſurrectionis Chriſti virtus.

tus. 51.
Resurrectio nostra & in cælis collocatio quomodo sint etiam in hac vita. 67
Reuelatio diuina quotuplex. 43.
Reuelatio clarior hac euangelica non expectanda. 112.
Reuelationum certa tempora. 115.
Robur Dei maxime commendatur à Christi glorificatione. 49.

S

Salus per sanguinem, per obedientiam, per iustitiam Christi idem. 20.
Sanctitas quid. 9.
Perfecta sanctitas quæ. 10.
In sanctitate tanquam fine intelligenda omnia antecedentia beneficia. 8.
Sanctificationis duæ partes 194.
Sapientia quid et quotuplex. 22.42.
Sapientia reuelata in euangelio perfecta, inse imperfecta in nobis. 24
Sapientia in scripturis semper ascribitur gratiæ non naturæ. 25.
Sapientia quotuplex. 42.
Sapientia à Deo distinctè accepta quid. 42.
Sapientia cur reuelatio dicatur. 43.
Sapientia dei quibus modis gignatur. 43.
Sapientia fax quædam prælata fidei & charitati. 44.
Sapientia Dei multiformis cur dicatur. 113.
Satanæ astutia. 266.
Scortatio quid. 211.
Serui cur non obediant dominis ex animo. 259.
Seueritatis vitium in superioribus cur prohibitum. 254.
Somni in peccato & somni naturalis discrimen. 224.
Spes quid. 78.
Spes pro re sperata. 47.143
Spiritus obsignatio quibus rebus perficiatur. 36.
Spiritus promissionis cur dicatur. 37.
Spiritus Dei docens differt ab alijs doctoribus. 46
Spiritus Christi eadem in nobis efficit quæ in Christo. 68.
In vno spiritu reconciliari Deo quid. 87.
Spiritus S. vinculum membrorum Ecclesiæ. 93
Spiritus S. vtitur ministerio duorum instrumentorum in coniungendis Ecclesiæ membris, 93.
Spiritus vnus in Christo & mem-

Vetus homo quid? 189.
Vetus homo exuendus prius quam nouus induatur. 194.
Vita nostra quid. 57.
Vita non cernitur tantum in conjunctione corporis et animæ. 58.
Vita in genere quid. 66.
Vita duplex. 66.
Vita non renati quæ. 66.
Vita renati quæ. 66.
Vita christiana, tribus capitibus constat. 134.
Vita hominum duplex. 181
Vocatio duplex. 21.
Vocatio externa quid. 26.
Vocatio Iudæorum. 29.
Vocari in Christo quid. 30.
Vocatio ministerij vocatus œconomia. 100.
Vocationem ministerij probat doctrina. 102.
Vocationi extraordinariæ non est fides habenda. 162
Vocatio quæque inter christianos quæ. 249.
Vnanimitas cum graui obstatione cõmendata. 140.
Vnanimitatis necessitas. 141.
Vnitas animorum nititur multis vnitatibus tanquam causis. 147.
Vrbanitas Philosophorum ægrè consentit cum pietate christiana. 212.

FINIS.